

BERNARDAS BRAZDŽIONIS

KAZYS BRADŪNAS

ŽIVILĖ BILAIŠYTĖ

LIUDAS DOVYDĖNAS

LEONARDAS ŽITKEVIČIUS DANGUOLĖ SADŪNAITĖ

KOTRYNA GRIGAITYTĖ JURGIS BRADŪNAS

JULIJA ŠVABAITĖ-GYLIENĖ ICCHOKAS MERAS

MEDARDAS BAVARSKAS ALEKSANDRAS RADŽIUS

PR. DOM. GIRDŽIUS PRANAS NAUJOKAITIS

O. B. AUDRONĖ ANTANAS GIEDRIUS

ZENTA TENISONAITĖ VINCAS MACIŪNAS

ALF. ŠEŠPLAUKIS

ILONA GRAŽYTĖ-MAZILIAUSKIENĖ

VINCAS KAZOKAS BRONYS RAILA

ALĖ RŪTA

DEVINTOJI

Literatūros metraštis

PRADALGĖ

BERNARDAS BRAZDIONIS
ANTANAS VAICIULAITIS
KAZYS BRADUNAS
ANTANAS MACKINA
RIVILIS BEAUSIS
VYTALE ALANTAS
LIUDAS DOVYDENAS
LEONARDAS SITKA
KOTRYNA GR
JURGIS BRADUNAS

DEVINTOJI PRADALGĖ
LITERATŪROS METRAŠTIS

DEVINTOJI PRADALGĖ
LITERATŪROS METRAŠTIS

Rasėdavo E. BARNAS

JULIJA SVABAITĖ-GYLLENĖ
ICUFORAS MERRAS
MEDARDAS BAVARSKAS
ALEKSANDRAS RADZIUS
FR. DOM. GURDEIUS
PRANAS NAUKOKAITIS

G. A.
ZEN
AL
VIN
ASA
DIE

BERNARDAS BRAZDŽIONIS

ANTANAS VAIČIULAITIS

KAZYS BRADŪNAS ANTANAS MACEINA

ŽIVILĖ BILAIŠYTĖ VYT. ALANTAS

LIUDAS DOVYDĖNAS

LEONARDAS ANDRIEKUS

LEONARDAS ŽITKEVIČIUS

DANGUOLĖ SADŪNAITĖ

KOTRYNA GRIGAITYTĖ

JURGIS BRADŪNAS

DEVINTOJI PRADALGĖ

LITERATŪROS METRAŠTIS

Redagavo K. BARĖNAS

JULIJA ŠVABAITĖ-GYLIENĖ

ICCHOKAS MERAS

MEDARDAS BAVARSKAS

ALEKSANDRAS RADŽIUS

PR. DOM. GIRDŽIUS

PRANAS NAUJOKAITIS

O. B. AUDRONĖ ANTANAS GIEDRIUS

ZENTA TENISONAITĖ VINCAS MACIŪNAS

ALF. ŠEŠPLAUKIS

ILONA GRAŽYTĖ-MAZILIAUSKIENĖ

VINCAS KAZOKAS BRONYS RAILA

~~ALĖ RŪTA~~

.....

Kaina: 7.50 JAV dol. arba 3.00 svaro.

Nariams 6.00 dol. arba 2.50 svaro.

**Kietais viršeliais 1.00 dol. arba 0.50
svaro daugiau.**

**Užjūriams talkomos JAV dolerių kainos,
Europos kontinente — svarų.**

Nidos Knygų Klubo leidinys Nr. 96, 1976.

**Printed by: NIDA PRESS, 1 Ladbroke Gardens, London,
W11 2PT
Gt. Britain.**

BERNARDAS BRAZDŽIONIS

POEZIJA, KURI ESI

*Kokiuo pavidalu tu vadinies,
Jaunyste,*

šešiasdešimt rudenų praėjus?

*Ugnyje — sniego tirpstančio, pavasary — ugnies,
Uždegusios ir debesis ir vėjus.*

*Kokiuo pavidalu tu ateini,
Pirmoji meile,*

kai imu ilgėtis

*Aušros — vidurnakty, gyvybės — ankančiam upelio
vandenį,*

Kūryboje — eilėraščių, neparašytų Goethės!

*Kokiuo pavidalu, poezija, tu man kalbi
Iš lūpų žemės ir žmogaus,*

kad žvaigždės ima aikčiot,

Kad žaluma ir žiedauja apsipila žiema žvarbi

Ir eina eglės Lietuvos miškais, tartum sidabro

togom kunigaikščiai.

*Poezija (kuri buvai), poezija (kuri esi), poezija, —
Tavęs kaip maldininkas vardo Viešpaties šaukiuos:
Kokiuo pavidalu atėjusi ir vėl, deja,
Tu nueini, tu nueini kokiuo?..*

Tu ateini

pavidalu pakalnių ir kalnų,

Ugniakalnio ugnies ir žingsniais uragano...

Tu nueini

pavidalu pirmojo žiedo ir pirmų sapnų

Ir kuo gyva,

ir kuo gyva

žmogaus širdis gyvena.

1970.

TĖVYNĖS ELEGIJA

Po dienos, kuri negrižta, ir po vakaro, kurs brenda

Į nakties bedugnę upę, slegiančią mane sunkiau

Už sutemusių gadynių nebegyvo garso gandą,

Mylimoji tolimoji, širdyje tave šaukiau.

Ir esu, kur negyveno joks šešėlis nežadėto

Mūsų kelio, mūsų žodžio, mūsų skausmo veidrody...

Nežiūrėk į niūrią naktį, kad ant vieškelio žvaigždėto

Nerami neišskaitytum, kaip šaukiau tave širdy!..

Metų metai, miestų miestai, žingsniai kloniuose ir

tyruos,

Man belaukiant, rodos, plaukė su pavasario srove,

Kad kitam krašte pasaulio, mano meilės žiede tyras,

Atsilieptum į tą balsą, kaip šaukiau širdy tave.

1956.

TRYS BŪTIES VALANDOS

*Už savęs kai gyvenimo brydę,
Paklydę,
Paliekam, tada
Ji kaip didelis turtas mus lydi —
Pirmoji
Būties valanda.*

*Kai bus baigtas skaudusis egzodas
Kaip užgijusi sielos žaizda,
Sups ramybė vidudienio sodus. —
Taip atrodys, —
Didžioji
Būties valanda.*

*Ir kai dienos jau tars iškeliausia
Eisena, kaip vienuolių,
Juoda, —
Grįš brangiausia, labiausiai reikalingiausia
Pastaroji
Būties valanda.*

1965.

ATAKĘ ŠALTINIAI

*Atakę šaltiniai ir gilios paversmės
Kaip angelo akys suspindusios ten, —
Kada jus išsemsim, kada jus išgersim,
Išbridę kitų atminimų krantan*

*Iš dugno, kuri, tartum žiedas, be galo,
Kur mūsų vaikystė nuskendusi verkia,
Iš upės, kuri per pavasarį teka
Laiminga,
Žaisminga,
Skaisti
Ir jauna...*

*Ten luotas anuomet kaip sapnas apvirto,
Ten duburio dугnas dainuoja pražydęs
Viršūnėm laukinių baltų obelių.
Mėnulis ten dūli, pabėgęs nuo mokslo
Raketų, jo miegui sudrumst paleistų...*

*Ten skundžiasi žemei aušrinė, praradus
Meilužį ir vaikšto po dangų viena,
Tarytum tą rytą netekusi žado,
Netekus prasmės alalumo daina...*

*O kas iš nakties tą beprasmį pasaulį
Išneš, kaip užvirusios versmės kad neša
Pavasario tyrą sidabro peisažą,
Kas skūsis kaip skundžiasi žemei ir saulei
Netekus prasmės*

alalumo daulėlio daina.

*Skambėkite, naktys, kaip Arktika šaltos,
Papylusios vakaro ūkanų pieną,
Ir žalčio gėluo, kuris išlakė baltą,
Nesudrumstą meilės sapnais mėnesieną...*

*Giedokit, lakštingalos, giesmę pradėtą
Senais ir žilais Herodoto laikais, —
Te jūsų giesmė žemės dangų žadėtą
Uždegs, ir nuo jos okeanai užkais!*

*Ateikit, o gintaro girios geltonos,
Iš Tacito raštų, seniai užmirštų...
Šlamėkit, šilkinės laukinės aguonos,
Ant upių (senų ir bevardžių) krantų.*

*Ten sapnas anuomet, kaip luotas, apvirto,
Ten vaikšto jaunystė viena ir liūdna,
Ten skundžias poetas*

*tarp metų ir mirtų,
Ten verkia poetas mielos negirdįs,
Tarytum Antanas Vienažindys,
Kad smilgom apaugo pas mylimą takas,
Tarytum netekus*
prasmės
alalumo-saduto-daulėlio
daina.

1965.

KARALIUS IR POETAS

Tu parašei ant marmuro,
granito ir akmens,

Aš parašiau upelyje
ant tekančio vandens.

Kalei žodžius į uolėną,
kad nenutrintų jų,

Ant jų miglos puola ir
pavirsta jie krauju.

Aš parašiau ant debesio
labai aukštai, labai,

*Ir mano žodžiais stebisi
kartodami žaibai.*

*Tu surinkai juos knygosna
įstatymų, teismų,*

*O mano žodžiai dygo su
gegužio žalumu...*

*O aš paleidau vėjuose, —
ką guos jie, ko neguos, —*

*Jais mylimi kalbėjosi,
jais maldėsi varguos.*

*Tavi — supo akropolį
kartuvėm ir kardu,*

*Mani — slopino sopulį
pravirusių žaizdų.*

*Širdies žaizdų žarijomis
žėrėjo jie nakty*

*Nežinomi — ramindami,
nešventinti — šventi.,*

1970.

Antanas Vaičiulaitis

EŽERAI

„Ežerai, ežerėliai, ežerai“, dainuoja Uršulė, traukdama liną iš kuodelio. Atlaši, ji verpia, leisdama pro pirštus siūlą, lygų lygutėlį, be jokio spalio.

Dainos viso labo tie trys žodžiai, — daugiau jų ir nėra. Greičiau tai ūkavimas, o ne daina, nes mergina ausies visai neturi. O vienok ją nutveria įkvėpimas, ir ji dar garsiau šaukia, net motina lovoje pasiremia ant alkūnių, klausosi ir paskui barasi:

— Gavėnia... Pagiedotum „Alyvų daržely rymo sūnus Dievo“. O dabar klykauji, lyg pelėda.

Sučiūžena lovoje šiaudai, ir motušė vėl atgula. Jos pirštai toki išdžiūvę, lyg šeivutės. Nuo rudens liegsta ir menksta jinai, ir tik akys spinkso, lyg du žiburiukai.

Uršulė savo gimdyvę myli nežmoniškai. Tupinėja aplink ją, peni, patalus apkamšo, prisėdusi ant lovos krašto šnekina, ramunėlėmis pagirdo. Kai pagalvoja, kad gal greitai ji visai užsimerks, dukra išbėga į kamara, apsi-knaubia ant girnų ir verkia paspringdama, pa-

sigaikščiodama. Bijosi striūbauti iš visos gerk-
lės, kad neišgirstų.

Nūn šoktelia nuo verpstės, nupurto spa-
lius iš sterblės ir žiūri pro langą į snieguotus
laukus.

— Mamyte, — sako ji, — vakar girdėjau
vyturėlį. Sučireno ir vėl užlindo už grumsto.
Kad nesusaltų... Kodėl šiomet taip ilgai neatei-
na pavasaris?

— Turėtų jau atšilti, — galvoja ligonė.

Mergina pliaukštelia delnais. Ji atsiminė
arklių lenktynes per ežerą.

— Tai lėkė Viktoro Lapūgo širmis, kaip
žebenkštis.

Ji svajoja: regi visus juodbėrius, sarčius,
obuolmušius, ir net Juknos šyvį skeliant kano-
pomis ledą.

— Bet Viktorą ėmė ir pralenkė šermukš-
nio rogės. — primena iš lovos.

— Vistiek širmis buvo gražiausias. Ir
sprandą taip lenkė... Net brizgilai apsiputojo...

— Viktoras visa gavėnia neužaina. Nė baž-
nyčioj nematei?

—Kodėl klausi?

— Negi viena gyvensi, kai manęs jau ne-
bus...

— Mamunėle, tu būsi... Tu visados būsi...

— Agota sakė, kad Motiejus Tilvikas į tavo
spoksojo... Vyras su žeme.

Į tuos žodžius Uršulė paglostė sau per šlau-
nis. Ji visados taip darydavo, pasijutus užklup-
ta.

— Motiejus, Motiejus! — spygavo ji.

Bala žino, ar tai juokais, ar iš piktumo.

— Na, o kas?

— Aš jo bijau.

— Dabar ir gana. Negi mažytė esi, jau dvidešimt metų, ir dar trys mėnesiai.

— Pernai per šokius jis mane kertėje užspendė ir ūsus prikišo — kaip šluotražius. Net pagaugais per nugarą man nusmelkė. Ir akys tokios juodos, kaip čigono. Paskui man žandą tris dienas perštėjo — va, čia.

Ir ji bakstelėjo pirštu, kur jai sopėjo nuo Motiejaus šerių.

Mamytės balsas buvo orus, pagraudenantis:

— Sergėkis, vaikeli, vyrų. Žinai, jiems tik suėsti tave.

— Mano tėtušis nebuvo toks...

Uršulės žodžiai nuskamba tyliai, pagarbiai ir su meile.

Myli ji savo tėvelį neišpasakytai, po mišparų valandas prasėdi prie kapo beržyne, besišnekėdama. O, kad ji atmintų tėtušio veidą! Į ką jis buvo panašus — Klemensą, Blažį, gal mokytoją? Sėdi ji ir galvoja apie tėtušio veidą, atsuktą po žemėmis į dukrą, ir jai tarpais dingojas, kad anas veidas auga, pasidaro didelis kaip visas dangus, ir vistiek ji jo nežino. Tėvelis mirė per aną vokietmetį šiltine, kai Uršulei tebuvo vieni metai. Kad nors už rankutės būtų ją pavedėjęs...

— Mamyte, ar tėčio akys buvo mėlynos?

— Mėlynos, vaikeli, mėlynos. Kaip lino žiedas. Duok, Dieve, jam dangaus karalystę.

— Nė jokio paveiksliuko nepaliko?

— Buvo vokiškam jo pase, tik žiurkės sugraužė.

Uršulė atsidūsta, nueina prie apšerkšniusio lango ir vėl žiūri į laukus.

Tyliai, tik sau, ji niūniuoja: „Ežerai, ežerėliai, ežerai“.

O visų gražiausias šisai, Apušrotas. Siauras, nelyginant drobės rietimas, ringuojasi tarp pušų, eglių ir beržų. Ir eina toli, toli į pietus, kad nė galo nematyti. Mergaitė niekados nebuvo taip toli, ligi Apušroto pabaigos. Gal jis amžinas, be galo — tyvuliuoja ir tyvuliuoja ligi žemės krašto.

Sėdusi prie ratelio, ji vėl verpia, ranką plačiai atmesdama, smagiai mindama. Motina užsnūdo prieblandoje, ir jos akys — lyg juodos duobės.

Burzia ratelis, o Uršulė laužo galvą: eiti ar neiti pas Kleivius. Atbrido žmogus iš anapus ežero per sniegus ir taip prašė. Užgriūk nelaimėi: susiuostė bernas Pijus su tarnaitė. Ona ir pabėgo prieš pačias šventes. Lyg tyčia, žmona dar koją nikstelėjo ir dabar šokuoja po trobą, kaip varlė.

Ligonei brakstelėjus ant čiuzinio, Uršulė ranka sulaikė ratą.

— Ar eisi? — paklausė mama.

Tur būt, ir ji, nubudusi, galvojo apie Kleivius.

— Kad tavęs negaliu palikti.

— Agotėlė prižiūrės. Jei kas, per ežerą pašauks. Uždirbtum skatiką, o Aleksandras žadėjo ir skilandį pridėti. Nubėgus susitark su Agotėle.

— Man vistiek po krūtine maudžia, kai tik pamatau, kad tu čia gulėsi viena.

Mama subruzdėjo kažkaip šviesiai:

— Žinai, aš dar nemirsiu. Ką tik sapnavau, kad einu į velyknaktį — ir net kaulų negelia.

Ir mamuliukė plačiai nupasakojo savo sapną.

Taip sutvirtinta dvasioje, dukra nuėjo ir susitarė su teta Agota.

Štai jau penkta diena mergaitė pluša pas Kleivius. O darbų marios — ir virtuvėje puodų kilnok, ir duoną kepk, ir kiaulėms jovalą tempk, ir karves milžk. Buvo užkopusi į aukštą skilandžių pažiūrėti: karo kamine juodi — ir kad kvepia dūmais! Porą kartų buvo per ledą užbėgus pas motiną. Ji gulėjo kaip gulėjus ir su Agotėle kalbėjosi apie šventus daiktus. Šeštą dieną šalčiai atleido, ir nuo stogų varvėjo vanduo. Per sniegus pasigrauzė maži raveliai, ir vanduo tekėjo ežeran, lyg upeliukai. Tarpais laukuose telkšojo balos. Dar diena kita, atšuto ledas Apušroto pakrantėse, ir Vievės upėj traškėjo lytys.

Eidama iš tvarto, Uršulė išgirdo balsą iš anapus ežero. Ant kranto stovėjo Agota ir šaukė ją drūtu, būbajuančiu balsu:

— Motinėle miršta... Motinėle miršta.

Mergina paliko kibirus, kur stovėjo, nubėgusi pirkion apsilviko kailinukus ir apskelbė Kleiviams, kad grįžta namo, nes mamytė miršta.

— Duosiu tau arklių, — tarė šeimininkas.

— Pėsčia ligi rytojaus nepareisi aplink ežerus.

— O kad aš tiesiai per Apušrotą, — pasakė

ji. — Kaip matai, ir namie. Kas čia aplink laks-
tys!

Išėjus, pamynė klumpe ledą. Koją taip ir
nuniro, lyg į pliurzę.

— Nesigraibstyk galo, — graudino ūkinin-
kas. — Va, Stulgio piemuo Kaziukas, trūkus
ledui, ėmė ir murktelėjo ligi smakro.

Uršulė neklausė, tik žiūrėjo į Agotą, į savo
trobą už ežero — ten mamytė miršta. Ir nieko
daugiau negalvojo — kuo greičiau namo! Vėl
pamynė ledą, kuris eizėjo ir tižo.

Ūmai, prišokus, ji ištraukė lieptą, ant ku-
rio moterys žlugtą skalbdavo, užmetė lentą ant
ledo, užsigulė pilvu, lyg ant rogučių, pasispyrė
į baslį, kuris buvo laikęs lieptą, ir rankomis
gremždama ledą, slystelėjo nuo kranto. Pa-
kraščio vanduo suteliūskavo ir ledas lūžinėjo
gabalais. Tačiau toliau laikė, nors braškėjo ir
spragėjo. Kabindama nagais, Uršulė kapstėsi
pirmyn, čia greičiau, čia lėčiau sliuogdama ant
savo lentos. Iš trobų pakrantėn sugužėjo kai-
mynai, skėsčiodami rankomis ir neatsistebė-
dami. „Rodos, merga su protu“, — sakė Jeroni-
mas Žiemys, — o ėmė ir susimaišė. — „Šventa
teisybė“, pridūrė Marcė Skomantienė. — Tik-
rai prigers“.

Ežero vidury, kur saulė buvo daugiau pa-
kaitinusi, telkšojo bala, ir kai Uršulė muistėsi
per ją, ledas triokštelėjo, ir prasivėrė eketė,
kurią net nuo kranto matei.

— Stebuklas! — atsidūsėjo Paulius Varnė-
nas, kai mergina, užuot murdžiusis po ledais,
kažkaip išsprūdo ir vėl šliaužė antroj eketės
pusėj, spurdėdama ir kojomis.

Būriavosi ir ant antro kranto. Ten tarp žmonių buvo ir Viktoras. Rankoje jis laikė virvę — numes Uršulei, kai tik bus ji arčiau. Pagaliau neiškentęs, jis pats užlipo ant ledo, bet, ilūžęs ligi blauzdų, išbrido atgal. Štai jis jau mato jos rankas, kertančias lyg kabliais į Apušrotą, mato išraudusį veidą, išsitaršiusius plaukus ir pamirkusius pasamonus. Ir akis, vis įsmeigtas į mamytės pirkį.

O virvė vistiek pritiko. Belikus keliems sieksniams, Uršulė griebė ją ir kaip matai dunkstelėjo savo lieptu į krantą. Nieko netardama, nė žiūrėdama į žmones, tekina nubėgo į trobą — pas savo motinėlą.

Ligonė betgi pavakariui pagerėjo, pasiprašė bulvinės sriubos, o rytojaus dieną netgi išlipo iš lovos ir pažiūrėjo pro langą į ateinančią pavasarį. Ji pragyveno ligi Velykų ir Sekminių ir išėjusi šildėsi prie durų. Paskui ji vėl sunyko, ir po švento Jono, kai pievose kvepėjo šienas, pašaukė Dievulis ją pas save.

Uršulė palaidojo motinėlą šalia tėvo ir paskui sekmadieniais po visų giedojimų lankė abu juos.

O dabar, rugiapiūčių dainoms nutilus, sėdi Uršulė savo soste prie Apušroto. Jos sostas — susikrovę akmenys, nelyginant koks krėslas. Aplinkui trenkia bruknės ir spanguolės, o ji pati jaučias, lyg būtų karalienė — visų šių ažuolų, pušų ir beržų viešpatė. Ir dagių, kurie žydi, ir varnalėšų. Žiūri sau į kojas, ežere aplipusias burbuliukais. O ten, kur vandens briauna, blauzda lyg kreiva. Mergina vandens nedrumsčia ir laukia. Aure, iš žolių išneria trys,

gal net penkios žuvytės, tur būt, jauni ir kvaili mekšriukai. Vienas priplaukia artyn, žiopčioja ir paskui, išdrąsinęs, prilenda ir stuktelia snukučiu jai nykštį. Net toks mažas šiurpulukas nuvirpuliuoja ligi pakinkių.

Atsimena Uršulė, — pernai ji taip apsijuokino su ta lydeka. Net keli kaimai erzėjo iš linksmybės. O Viktorėlis ir dabar ją pakirkina. Gal atliūliuos, iš meldų išlindusi, ana didelė lydeka, tur būt, sieksnio ar daugiau ilgumo, ir raina. Kurgi — išvydusi tokią žuvį ežere, beveik tiesiai po savim, Uršulė neatlaikė andai pagundos ir pliumptelėjo vandenin, kaip buvusi, — gal užguls lydeką. „Ne, mamule, lydeka išsprūdo“, pasakojosi ji tada smagiai.

O šiandien ji čia atkeliavo nutarti: Viktoras sekioja ir dailiausiais žodžiais suka galvą. Ir moka biaurybė! Tu mano šarkele, tu aukso spurgele, tu žebenkštuke, raganėle... Gal jis trupučiuką trenktas, kad taip gražiai šneka, ir be to savo širmio nieko daugiau neturi. Nors nemaldingas, o braunasi bažnyčion, stoja kuo arčiau į moterų pusę ir spokso į ją, o ne į Dievo altorių.

Na, Motiejus Tilvikas, tas čigonas, irgi lipa ant padalkų. Jis ir žemių turi, ir jau su savo šluotražiais ne toks šiurpulingas. Taigi, reikės katram pasakyti, nes jau pabodo vienai trintis tuščioje troboje.

Ištraukusi kojas iš ežero, ji dar pasėdi vandėlę ir įsiklauso į žiogo čirpimą.

Ūmai pašoksta: ji nūn žino. Nueis ir pasakys katram.

Ir dideliais žingsniais ji skuba nuo ežero,

vos nebėgdama, tvirtai ranka modama.

O kai pasiekia kalvos viršūnę, ji sulėtėja, sustoja po pušim ir vėl, pešiodama kasą, susidūmoja.

Hm, katram?

Dabar ji keliauja sau pamažiukais ir, netoli namų, vėl niūniuoja: „Ežerai, ežerėliai, ežerai“.

1972. XI. 30.

IS „POKALBIŲ SU KARALIUM“

PIRMASIS POKALBIS

GEDIMINAS, DIEVO MALONE LIETUVIŲ IR rutėnų karalius, Žemgalijos valdovas ir kunigaikštis, visiems krikščionims, pasklidusiems visame pasaulyje, vyrams ir moterims, o drauge ypač žymies miestams Luebeckui, Sundui, Bremenui, Magdeburgui, Koelnui ir kitiems iki pat Romos siunčia savo nekintamos pagarbos ir palankumo pareiškimą ir sveikinimą. Riteriams, ginklanešiams, pirkliais, gydytojams, kalviams, račiams, kurpiams, kailiadirbiam, malūnininkams, krautuvinininkams ir kitiems bet kokiems amatininkams šiuo savo laišku duodame žinią tiek čia esantiems bei nesantiems, tiek būsimoms kartoms, jog mes kiekvienam geros valios žmogui atidarome savo kraštą, valdas ir visą karalystę... Kad šie nuostatai nebūtų pakeisti, mes šį laišką paliudijome ir sutvirtinome mūsų antspaudu... Duota mūsų mieste Vilniuje po gilių svarstymų 1323 Viešpaties metais, švento Povilo apaštalo atsišventimo dienoje.

*AŠ ATĖJAU, KARALIAU, NEPRAŠYTAS,
Net neminėtas tavo laiškuose.*

Aš ne vaizbūnas, ne rikis,

Aš — poetas,

Tik metraštyje nutylėtas,

O pasilikęs dainose.

Karaliau, man gana —

Aš vėl turiu numirti,

Užklotas laime ir kančia.

Padėki man tik atsiskirti

Su jų maitintoja virkščia —

Nukirski ją, pašaukdamas vardu,

Apeiginiu kardu.

Bet man ir tau jau nieks neatsiliepia,

Nei žemė, nei dangus, nei giminė —

Tau per ankšta karališka palėpė,

Man per plati klajūniška erdvė,

Nesudaržyta jokių sutarčių,

Nuo jūros ligi jūros pakraščių.

Kodėl ranka, valdove, nepakyla,

O išeini lyg žėrinti dvasia,

Palikdamas neperšaukiamą tylą

Istorijos ir laiko rūkuose...

Aš negaliu, aš negaliu daugiau —

Aš pirma numiriau, paskui gimiau

Ir atėjau per nuteriotą Sūduvą,

Žėruojančią Pilėnų pelenais,

Atnešdamas tau negirdėtą gūdą

Dar svylančiais delnais.

Čia stoviu, nežinodamas dienos

Ir negirdėdamas nei raudos, nei dainos.

*Tik taksi laikrodīs toli ateityje,
Kai nei manęs ir nei tavęs nebus,
Ir gruzda po slenksčiu papilta žarija —
Karaliau, grįžk! Neperženki ribos!*

SEPTINTASIS POKALBIS

*AŠ ESU ĮPAREIGOTAS PAREIKŠTI SAVO
valdovo Gedimino, lietuvių karaliaus, vardu, jog
mano valdovas, su visais savo pavaldiniais, su jam
paklūstančiais ir su norinčiais prisijungti prie jo pri-
žada tvirtai laikytis taikos, kuri buvo neseniai su-
daryta tarp krikščionių ir mūsų, lietuvių, jei tik ne-
bus priverstas neišvengiamo reikalo gintis nuo savo
priešų užpuolimų, nes jie visiškai nesistengia laikytis
nuostatų kaip tik tos taikos, kurią patvirtino pats
viešpats popiežius.*

LIVONIJOS LEDEJANTYS LAUKAI

*Sniego pūgoj išbąla.
Ir tavo jau žili plaukai.*

Kur jojame, kur jojame, karaliau?

*Pasiuntiniai seniai paliko pilį,
Prislėgę antspaudą melu.
Tavo širdis ir tavo lūpos tyli,
Pavirtę melu.*

*Ir Dniepro vandens driekiasi stepe,
Derlinga lyguma be galo...
Gyvi tik duona tėviškės rupia,*

Kur jojame, kur jojame, karaliau?

*Paleidi įkaitus. Jie trikampiu žegnojas
Ir lenkiasi lig žemės prieš tave.
O ausyse tau šlama šventas gojus
Tolybėje ties Nemuno srove...*

*Mozūrų ežerai, išvydę mus,
Net vasaros vidudienį užšąla.
Pašoka tavo bėris neramus.*

Kur jojame, kur jojame, karaliau?

*Krūtinėje taranai daužo bokštą,
Nepadegtą ir nesugriautą niekados.
Be kraujo mūsų žemė trokšta —
Kas girdys ją iš sklidinios žaizdos?*

*Ir suskamba sidabro brizgilai,
Ir grėžiasi namo žirgai.*

AŠTUNTASIS POKALBIS

PAGAL MAGISTRO, KRAŠTO MARŠALKOS
ir daugelio kitų kilmingųjų, o taip pat Rygos mies-
to tarybos sutikimą jie tuo reikalu pabučiavo kryžių;
ir pagal Lietuvos karaliaus, jo vaikų ir visų jo bajo-
rų sutikimą jie tuo reikalu taip pat atliko savo šven-
tąsias apeigas.

ŽINAU,
*Patetikos nemėgsti,
Krauju, lyg Faustas, nepasirašai
Nei pragarui, nei dangui, nei žmonėm.*

*Aš noriu tik labai mažai —
Sutarkime žodžiu,
Prisiekdami sudegusiu medžiu.*

*Sutarkime,
Kad amžinai tylėsime,
Čia susirišę paslapties gija,
Kodėl karste, užuot pelėsių,
Žėruoja žarija,
Tavo nerandamam karste
Po Katedros aikšte.*

*Sutarkime,
Kad apie tai nė žodžio.
Net su mirtim aš būsiu mandagus.
Jau dūmą kadugio užuodžiu —
Ir man baugus
Kiekvienas tuščias lapas sutarties,
Kiekvienas tavo sapnas po mirties.*

*Griebiu vis tiek akimirką, ne amžinybę,
Skeveldrą saulės Trakų ežere
Ir prerijų žvaigždes,
Kurios kaip ugnys švystelia
Pro debesis Montanos danguje.*

*Pasaulis didelis,
O tėviškė, kaip grūdas
Po vyturio numintu grumsteliu —
Tada užpuola toks nelauktas gūdas,
Kad jau ilgiau pakelti negaliu —
Pasirašykime,
Nors ir krauju.*

*Ir trūksta
Paslapties gija,
O pelenuos
Įsiliepsnoja žarija.*

VIENUOLIKTASIS POKALBIS

DIDŽIAI PRAKILNIAM TĖVUI VIEŠPAČIUI
Jonui Romos sosto aukščiausiam kunigui, šiuo laišku pareiškiame, jog mūsų pirmtakas karalius Mindaugas su visa savo karalyste buvo atsivertęs į Kristaus tikėjimą, bet dėl brolių iš teutonų namo magistro daromų žiaurių nuoskaudų ir nesuskaičiuojamų išdavysčių jie visi nuo to tikėjimo atkrito... Taip pat mūsų pirmtakas karalius Vytenis buvo pasiuntęs savo laišką legatui Pranciškui ir arkivyskupui Fridrichui, prašydamas, kad jie atsiųtų jam du brolius iš pranciškonų ordino, drauge paskirdamas jiems vietą ir jau pastatytą bažnyčią. Apie tai sužinoję, Prūsijos iš teutonų namo broliai pasiuntė aplinkiniais keliais savo kariuomenę ir minėtą bažnyčią sudegino.

PO MINDAUGINĖS KATEDROS UŽPILTAIS PAMATAIS

*Medinė ažuolo monstrancija supuvo.
Atbridęs kūlgrindos akmenimis kietais,
Dar ieškau
Geltonam gintarui
Sidabro smilkytuvo.*

*Bet jokių lobių —
Tušti delnai,*

*Vien krikšto drobių
Pelenai.*

*Ant mindauginės katedros užpiltų pamatų
Auga žolė, auga nauja karta.
Ji nuodyta, nušauta, pakarta,
Bet auga,
Kaip debesys, kaip vėjas liepsnose,
Kaip qžuolynas kaimo kapuose.*

*Ir bolševikmečiu muziejų pasislėpę,
Rūpintojėliai
Kančiai sugrižta į laukus.
Medinių varpinių palėpėj
Varpų skambėjimas kraupus.*

*Ties mindauginės katedros užpiltais pamatais
Sustojai
Paskutiniu žingsniu —
Aš jau po kojom
Raudoną kilimą tiesiu.*

*Išniekintoj šventovėj tavęs laukia
Vorkutos požemių misionierius,
Vladimiro kalėjime nudobtas vyskupas
Ir Penssylvanijos kalnyne užkastas
Ir pamirštas,
Tavo kalba kalbėjęs,
Kunigas.*

DVYLIKTASIS POKALBIS

*VĖLIAU DAR GIRDĖJOME, JOG KARALIUS
tuo metu, kai mes ten buvome, po pasikalbėjimo su
mumis, pasiėmęs su savimi savo giminaitį Erudą,
pasitraukė į savo miegamąjį ir visą naktį labai grau-
džiai verkė, ir jis taip darė dėl to, kad buvo privers-
tas atsitraukti nuo savo pradėtojo sumanymo.*

AŠ IŠEINU, KARALIAU, NEVARYTAS.

Ramybė tau, su tavimi.

Už panerio kalnų boluoja rytas

Ir virsta ugnimi

Saulėtekio...

Neišlekiu,

O sunkiai išeinu,

Vos vos pakeldams

Trupinius dienų,

Kuriuos istorija, Bažnyčia ir tauta,

Kaip atlieką, abiem padovanojo —

Po kojom žemė suplakta,

Ir kraujo

Krikšto vanduo nenumazgojo.

Jis telkšo Mindaugo kritimo vietoj

Ir tavo suklupimo žingsny Veliuonoj,

Ir Sibire,

Ir miško brolių kulkom išgenėtoj

Girių aikštelėj kruvinoj.

Tau, išsiverkus ilgai ilgai naktį,

Dabar, gal būt, kur kas lengviau.

O man?

Nuo saulės kylančios galiu apakti,

Vidudienį aš viską praganiau.

Tiktai daina, mūs pokalbiuos tylėjus,
Atbėgo palydėt su būgneliu.
Ir einame su ja į keturis vėjus,
Į tremtį nesugrižtamų keliu.

Tegu tenai, žemele nusiplovus,
Širdis galutinai išdegs.
Tu Vilniuj pasilik, valdove,
Čiurlioniškuoju Rex.

KARALIUS IR POETAS

Kas yra naujausioji Kazio Bradūno knyga „POKALBIAI SU KARALIUM“ (Chicaga, 1973)?

Jau pati jos forma išskiria ją iš ankstesnių poeto veikalų: Gedimino, „Dievo malone lietuvių ir rutenų karaliaus“ (p. 12), autentinės laiškų ištraukos ir poetinis Bradūno atoveikis į šias ištraukas — štai knygos sąranga, kildinanti pokalbį ir jį vedanti. Tai gaiviai padvelkianti naujybė mūsų literatūroje.

Klystume betgi manydami, kad Bradūno eilėraščiai yra tik poetinis Gedimino laiškų turinio pakartojimas. Priešingai, laiškų ištraukos ir eilėraščiai čia santykinai *dialektiškai*: poetas nekartą neigia tai, ką karalius teigia, o beveik visados jis jį įspėja, pataiso, papildo, pagilina. Bradūnas stovi priešais Gediminą ne kaip jo palydos narys, dvaro dainius, eiliuojąs valdovo mintis bei norus, o kaip tikrasis romėniška prasme *'vates* — pranašas, žynys, vaidila, kuris sava giesme pralaužia karališkąją kasdieną, žvelgia — čia į gelmę, čia į esmę, čia į ateitį. *Bradūno pokalbiuose poetas nėra karaliaus pratęsimas, bet visados jo peržengimas.* Todėl karaliaus žodžiai ir poeto žodžiai sudaro nedalomą vienetą: Bradūno

eilėraščius galima suprasti tik ryšium su Gedimino laiškais, kurie yra tarsi istorinis įvadas į poetinį mūsų tautos likimo apmąstymą. Čia ir slypi knygos originalumas bei jos vertė.

I

Norėdamas pakelti kultūrinį Lietuvos lygį, Gediminas kvietė į savo kraštą riterių, ginklanešių, pirklių, gydytojų, kalvių, račių, kurpių, kailiadirbių, malūnininkų, krautuvininkų ir įvairių kitų amatininkų, bet jis nepakvietė — *poetų*. Pamiro? Nepastebėjo? Nevertino? Kiekvienu atveju poetas pasiliko anapus karaliaus dėmesio. Todėl jis ateina dabar pats: neprašytas, neminėtas, „metraštyje nutylėtas“ (p. 13); ateina ne kaip svetimžemis, o kaip tikras čiabuvis, amžinai buvojęs ir „pasilikęs dainose“ (t. p.); ateina, nešdamas „negirdėtą gūdą dar svylančiais delnais“ (p. 14), būtent: Pilėnų, to visų mūsų tautinių negandų simbolio, kančios auką. Nes tauta gyvena ne tiek tuo, kad kalviai gerai kala, o malūnininkai gerai mala, kiek tuo, kad, auką sudėję didvyriai, nedingsta „istorijos ir laiko rūkuose“ (p. 13). Užtat poetas ir stoja karaliaus akivaizdon, „nežinodamas dienos“ (p. 14), vadinasi, prabyla tarsi iš amžinybės ir šaukia jam: „Karaliau, grįžk! Neperženki ribos!“ (t. p.). Karalius neprivalo išnykti praeityje. Jis neprivalo peržengti užmaršties ribos. „Po slenkščiu papilta žarija“ (t. p.) privalo visados gruzdėti — tegu ir neregima, užtat savo kaitra visados jaučiama. Tuo Bradūnas aiškiai nubrėžia poeto vaidmenį ryšium su karaliumi: priminti jam ir jo tautai, kaip giliai siekia jų abiejų „maitintoja virkščia“ (t. p.).

Šis priminimas trunka visą dvylikos pokalbių metą ir sudaro knygos turinį.

Poetas atstovauja ir žmonėm, ir žemei. Jis todėl ir skleidžia prieš karaliaus akis tai, ko šiosios dažnai neregį. Atsidėjęs dabarčiai, valdovas nepastebi, kad poeto gentis ateityje bus ne pakviesta, „o išvartyta“ (p. 17), išvartyta net ligi „Vorkutos požemių“ (p. 62). Karalius manosi esąs žemės savininkas, galįs ją dalinti „laisvai be mokesčių“ (Gedimino laiškas, p. 16). Bet poetas jam tučtuojau primena: „Kaip tu gali žemės vardu kalbėti?“ (p. 17). Užuoat atidavęs žemę kitiem, karalius pats save jai atiduos „be jokių sąlygų, nebeišperkamai“ (t. p.). Poetas yra laisvės šauklýs, todėl nepakenčia, kad „tie iš Rytų susėdo prie senelių skobnių“ (p. 21), purvindami bei kruvindami mūsų slenksčius. Atverdamos svetimiesiems „savo kraštą, valdas ir visą karalystę“ (Gedimino laiškas, p. 12), karalius parodė, tiesa, geros valios ir gal net išminties. Tačiau poetas jam primena:

„Tavoji išmintis šiandieną per gera —

Ji tikisi, ji metų metais laukia,

Ko žemėje nebuvo ir nėra“ (p. 22).

Karaliaus taktika nevisados atitinka gyvybinę tautos egzistenciją, kurią poetas giliau įžvelgia ir todėl ragina karalių ne laukti, o veikti — kovojant, kaip dera valdovui:

Aš laukiu pirmutinio šūvio

Prazvimbiančios strėlės“ (p. 21).

Čia Bradūnas išreiškė tai, ką ir A. Mickevičius audiencijos metu pas pop. Pijų IX (1848. III. 25), kai popiežius persekiojamiem lenkam patarė „būti kantriem ir laukti“: „Mes negalime laukti, šventenybe! Mes kenčiame!“ Tik paviršium žiūrint, atro-

do, kad poeto rūpestis yra per skubus; iš tikro gi poetas jaučia tautos kančią ir ją tykančią grėsmę, nes su kviestaisiais juk „tėviškė užgožta nekviestų“ (p. 21); pirkliai gabena, tiesa, druskos maišų, bet šie „boluoja kaulų baltumu“ (t. p.). Kadaisė, Gediminui kviečiant svetimuosius, niekas neatvyko: „šunelis nė iš tolo dėkingai nesulojo“ (t. p.). Tačiau

„Dabar jau šuo seklyčioj po stalu

Dar urzgia, traiškydamas koją

Medžioklių sakalų“ (t. p.).

Todėl poetas peikia karalių:

„O tu tik pakyli nuo sosto,

Pergamentą padavęs juokdariam“ (t. p.).

Galimas daiktas, kad poeto veržlumas atsidauš į negalimybę, kaip ir karaliaus; gal ir jis žvelgia į tai, „ko niekada nebus“ (p. 22). Tačiau *skelbti yra jo pašaukimas*: kovoti ne kardu, bet lyra. Todėl poetas velkasi „nekruvinos aukos apeiginius rūbus“ (t. p.) ir tarsi kunigas įspėja visus — net ir karalių.

Gediminas per daug pasitiki savo laiškais, rašytais *žmonėm*. Jo žodis yra įžeidžiamas ir išjuokiamas. Klastos ir melo, kraujo ir išnaudojimo akivaizdoje poetas todėl ir kviečia karalių rašyti kartu su juo kitokių laiškų:

„Rašykime, karaliau, laiškus

Ne žmones kviesdami,

Rašykime juos tokius vaikiškus,

Tarytum žodžiais žaisdami.

Pakvieskime į pilį svają,

Mėlynę pro rudens rūkus;

Pakvieskime gėlytę gają

Pro ledą šylančiuos laukuos.

*Atidarykim laiko platumas
Nebe istorija grubia,
O tas girias, tas neapmatomas,
Palaistykim amžinybe.*

*Ir dainą, pasaką, legendą
Sodinkim už skobnių su savais“ (p. 25-26).*

Be abejo, karalius tik šypsosi iš to, ką poetas įkarštyje jam kalba. Tačiau kas iš tikro yra teišus: karalius ar poetas?

2

Karaliui paskelbus, esą, jis sudarąs „tvirtą taiką su visais krikščionimis, kurie atsiunčia mums savo pasiuntinius“ (Gedimino laiškas, p. 32), poetas čia pat jam nurodo, kad taikintis reikia greičiau ne su svetimaisiais, o „su savimi ir su savais“ (p. 33); kad kalbėtis reikia „pirmiau su saule, su žeme“, „su debesiu, su plaukiančiais javais, su savo širdimi, su mūsų menkumu“ (t. p.), nes tik po šitokios kalbos bus galima jausti, „kaip ramu“ (t. p.), kaip skleidžiasi taika žemėje. Taika gyvena ne sutartimis, bet meile, „padėjus galvą ant peties“ (t. p.); ji gyvena saulėleidžiu, kai „valtyje jau ilsisi būtis visa“ (t. p.). Šis taikos perkėlimas iš politinės plotmės į žmogiškąją plotmę yra viena iš giliausių priešingybių tarp karaliaus ir poeto. Karalius norėtų paversti taiką savu triumfu, iškilme, regimybe, tuo tarpu poetas teigia:

*„Nereikia taikai kažin ko didingo,
Nei purpuro apsiausto,
Nei sidabruoto žalvario sagties“ (t. p.).*

Nes taika, kaip ir Dievo Karalystė, gyvena mummy-

se, kai susėdame — ne prie derybų stalo, o „ant kranto akmenų“ (t. p.).

Betgi ar karaliai tokios taikos ieško? Užtat poetas atsiprašo valdovą, kad jį savais pasiūlymais vis pertraukia ir gal net sumaišo. Todėl pusiau kartėliu, pusiau pašaipa poetas taria karaliui:

„Visi jau nekantrauja —

Diktuok greičiau“ (p. 34).

Ir karalius diktuoja. Tačiau šia jo padiktuota sutartimi pasinaudoja pirkliai pralobtų; krikšto drobėn suvynioti guli laivo dugne „aukso gabalai“ (p. 37); ja pasinaudoja gobšai, kad už pinigus žudytų net pačius valdovus: „Už tą naugę tau sūnų pasmaugė“ (t. p.); ja pasinaudoja galop mūsų šalies priešai mūsų žemei užgrobtų:

„Stovi tankai prie Gudagojaus —

Po vikšrais sutrinta sutartis.

O šalia, begėdiškai atsilapojus,

Šoka mirtis“ (p. 38).

Gediminas buvo laidavęs svetimiesiems kelių saugumą tiek toli, kiek keliauninkas „gali nusviesti ietį“ (Gedimino laiškas, p. 36). Tačiau svetimšalis sviedė šią ietį į mūsų tautos širdį: poetas ją jaučia ir po 650 metų; jis ją ir dabar krūtinėje nešasi, eidamas pas karalių „su perplėštu raštu“ (p. 37), t. y. su visa ana niekinga, sulaužyta sutartimi.

Ir, štai, šitoje vietoje Bradūnas, kaip ir nevienoje ankstesnėje savo knygoje, gręžiasi į senąją mūsų tautos sluoksnį, vis dar teberusenantį mūsų dvasios gelmėse: „Esu Sūduvoje pakrikštytas, bet atėjau pagoniška žeme“ (p. 25). Šis sluoksnis prasi-veržia, tarsi prigimtoji atrama Krikščionybei, kiekvieną kartą, kai tautą ištinka negandas ir kai priešas pradeda trypti jos šventenybes. Tada

„Bėga kaukai slėpt rūpintojėlio...

Laumės plauna kryžių vakare“ (p. 38),

kryžių išniekintą, paneigtą, kruviną. Karalius neturėtų visa tai pamiršti, nes, jei jis to nežino, tai tada jis yra pasiklydęs „tarpe niekšų ir gerų“ (t. p.). Tada geriau būtų viską trenkti ir išjoti „prie žaliųjų miško ežerų“ (t. p.).

Didžiai gražiu, skambiu bei prasmingu septintuoju pokalbiu Bradūnas liečia ir mūsų istorinę bastymąsi po svetimas erdves, kuriose karaliaus paleisti įkaitai „trikampiu žegnojas ir lenkiasi lig žemės“ (p. 41), o Mozūrų ežerai, mus išvydę, „net vasaros vidudienį užšąla“ (t. p.). Taip, Dniepro stepės yra „derlinga lyguma be galo“ (t. p.). Bet argi mes nesame „gyvi tik duona tėviškės rupia“ (t. p.)? Argi klajojant anose tolybėse nešlama mūsų ausyse „šventas gojus tolybėje ties Nemuno srove (t. p.)? Todėl poetas neatlaidžiai klausia ir klausia valdovą: „Kur jojame, kur jojame, karaliau?“ (t. p.). Tai lyg muzikinis motyvas, perpynęs visą šį eilėrašį. Savo nerimu tačiau jis slypi visuose pokalbiuose, nes reikia grįžti *namo* iš anų svetimų stepių; reikia *namie* gydytis almančias tautos žaizdas. Ir iš tikro

„*Suskamba sidabro brizgilai,*
Ir gręžiasi namo žirgai“ (p. 42).

3

O namie? Ir namie viskas kinta. Pagonybė traukiasi Krikščionybei iš kelio. „Po ažuolais jau vaikšto pranciškonas“ (p. 53), o „Mikalojaus bažnytėlėje domininkonas“ (t. p.) jau meldžiasi už karalių, kaip dar neseniai meldėsi „vaidila dievam“ (t. p.). Gedimino likime susitinka du dvasiniai sluoks-

niai: senasis-prigimtas ir naujasis- antgamtinis. Senoji garbinta saulė susipina su naująja garbinama ostija (plg. p. 54); „spraga aukuras“ (t. p.) ir sykiu „plaukia tolimas varpų gaudimas“ (t. p.). Karalius krūptelia, išgirdęs, „kai tuo pačiu prakalbo du balsai“ (t. p.). Jis pavargsta nuo tokios didžios įtampos ir rengiasi išeiti — pavojingu keliu tiek jam pačiam, tiek jo tautai. Todėl poetas išsigandęs sušunka:

„Kur tu eini?

Vilnelės lieptas be turėklų“ (p. 54).

Čia lengva paslysti. Popieriniai „rankose laiškai“ (t. p.) nesugeba gyvenimo pakeisti. Prasideda intrigos ir klasta, pridengta mandagiu melu. Žmonės pasirodo esą „luoši, akli, kuproti, šarvais prisidengę šliužai“ (p. 57): tai Mickevičiaus „Odės jaunystei“ motyvas, prabilęs Bradūno lūpomis. Kaip tad karaliui nuo tokių padarų nenusigrižti? Bet ir vėl: poetas drąsina valdovą tikėti „ta paprasta, kažkur užkasta“ tiesa (t. p.), kurios linkui karalius ir eina; eina ten, kur „stovi laikrodžiai neužsukti“ (p. 58), kur vidurnaktį ateina jo karalystė, „taip kupina tylos“ (t. p.), jog poetas net nedrįsta klausti, „kas ta paprasta, po pamatais pakasta“ tiesa (t. p.), kuriai skelbtų karalius ir pasikvietė jos šauklius, anuos pranciškonus bei dominikonus, kurią betgi sutrypė šarvuoti šliužai.

Anos paprastos, tačiau paslėptos tiesos šaukliai jau buvo pasirodę ir Mindaugo laikais. Jie buvo pastatę jai net šventyklą. Bet „medinė ažuolo monstrancija supuvo“ (p. 61); mindauginė katedra prasmegusi žemėn. Užtat poetas ieško bent senojo „geltonam gintarui smilkytuvo“ (t. p.). Deja... Visa apaugę žolė. Praeitis — „vien krikšto drobių pelenai“ (t. p.). O vis dėlto auga ne tik žolė. Su ja au-

ga ir „nauja karta“ (t. p.), nuodyta, šaudyta, karta, „bet auga... kaip ąžuolynas kaimo kapuose“ (t. p.). Ak, tie kapai! Jie ištįso per visus amžius ligi pat dabarties, kai „bolševikmečiu muziejų pasislėpę rūpintojėliai kančiai sugrįžta į laukus“ (t. p.); jie ištįso per visas erdves nuo Vorkutos stovyklų ir Vladimiro kalėjimų ligi Pensilvanijos anglies kalnelių. *Mūsų istorija užsimezga, išauga ir klesti milžiniškame kapinyne.* Tačiau ji nemiršta. Gedimino „nerandamam karste“ (p. 45), užuot pelėsių „žėruoja žarija“ (t. p.) — ir vis įsiliepsnoja iš naujo.

Tuo poetas baigia savo pokalbius ir išeina nevarytas, kaip atėjo neprašytas. Jis išeina sunkiai, „vos vos pakeldams trupinius dienų“ (p. 65). Nes sutryptos ir krauju apšlakstytos žemės „Krikšto vanduo nenumazgojo“ (t. p.). Kraujas telkšo visur — nuo Mindaugo, Veliuonos ligi „miško brolių“ (t. p.) aikštelės giriose. Karaliaus planai bei sumanymai neįvyko: jis „pasitraukė į savo miegamąją ir visą naktį labai graudžiai verkė“ (popiežiaus legato laiškas, p. 64). Dabar, „išsiverkus ilgai ilgai“ (p. 65), bus karaliui „kur kas lengviau“ (t. p.). O poetui? Jam belieka daina, „pokalbiuos tylėjus“ (p. 66). Tačiau nūnai ji „atbėgo palydėt su būgneliu (t. p.). Su ja tad mes, dabartinieji, išeinam „į keturis vėjus, į tremtį, nesugrįžtamam keliu“ (t. p.). Tai *mūsų* dalia. Tuo tarpu karalius pasilieka Vilniuje „Čiurlioniškuoju Rex“ (p. 66), anuo didžiuoju simboliu, kuriame susibėga visi lietuvių tautos lūkesčiai, jos legendos ir jos tikrovė; tikrovė garbinga ir gūdi, pilna praeities ir kartu su Gedimino kalnu besistiebiani ateitin. Šiuo didingu simboliu Bradūnas užsklendžia savo kaip poeto pasiuntinybę karaliaus aki-vaizdoje.

Kas tad yra šie „Pokalbiai su karaliumi“? Ne kas kita, kaip *tautinės mūsų egzistencijos klausimas*, perleistas per poeto prizmę. Tai klausimas, kad mes visi — praėjusieji ir dabartinieji, laisvieji ir pavergtieji — atidarysime „savo kraštą, valdas ir visą karalystę“: tik pirkliam ar ir poetam, tik duonai ar ir dvasiai? Bradūno knyga virsta poetine mūsų tautos istoriosofija, originaliai apmesta ir spalvingai atausta. Giliaprasmiai simboliai — Pilėnų peleinai, druskos maišai, aukso naugė, žarija karste, lieptas be turėklų, spragantis aukuras, neužsukti laikrodžiai, pasislėpę rūpintojėliai, Čiurlionio Rex — perpina visus dvylika pokalbių, perkeldami mus iš kasdienos į gilesnę būties plotmę, kurioje mezgasi ne tik tautinė, bet ir bendrai žmogiškoji drama, iškelianti ją vaizduojantį kūrinį iš siauros aktualybės ir tuo išgelbstinti jį anam neužsuktą laikrodžių laikui.

Bradūno „Pokalbiai su karalium“ yra mintinga knyga. Bet jos mintys yra įvilktos į gražių gražius vaizdus: poetas neša tautos gūdą „dar svylančiais delnais“; užu pilies bunda „laukai, rasom nusėti“; „druskos prakirsti maišai boluoja kaulų baltumu“; „bėga kaukai slėpt rūpintojėlio“; „tėviškė kaip grūdas po vyturio numintu grumsteliu“; debesis, padangių uogienojai“ — šie vaizdai padaro mintį tarsi iškaltą ar nutapytą. Be abejo, Bradūnas nėra žaismo poetas. Jo žingsnis sunkus, kaip lietuviškojo artojo; jo žodis svarus: jis net grumiasi už jį, kad surastų patį tinkamiausią. Užtat šis žodis dažniausiai ir taiklus — net ten, kur suskamba kiek proziškai („istorijos ir laiko rūkuose“, „be jokių sąlygų“, „čia mandagumas, čia klasta“). Pasitaiko taip pat vietų, kur istoriosofinis apmąstymas kiek nuslėgia

poetiniį vaizdavimą: tai jausti ypač dešimtajame ir vienuoliktajame pokalbiuose. Užtat juos atperka gilia poetine jėga, vaizdingumu, skambumu ir sykiu minties gilumu spindį ketvirtasis, septintasis ir dvyliktasis pokalbiai.

Suglaustai tariant, Bradūnas šia knyga parodė, kad poetas turi ko giliai bei vaizdžiai pasakyti net ir tokia šiandien, paviršium žiūrint, jau labai 'nudėvėta' tema, kaip mūsų tautos negandai, jos egzistencijos pobūdis ir jos kultūros linkmė.

„Vaikaičiai žaidžia šimtmečių šukelėm...

Ar skaudų jų skambėjimą girdi? — (p. 18).

Tai klausimas, kurį Bradūnas pateikia mum, kad atsakytume kiekvienas pats sau: *ar neapkurtoje dabartimi?* Ar girdime anų sudužusių šimtmečių skambėjimą? — Ir už šio klausimo iškėlimą nauja savo knyga esame Bradūnui giliai dėkingi.

ŽIVILĖ BILAIŠYTĖ

TARPAI

*Akmenim grįstom dienom
vis renku stiklus,
šveičiu grindis,
limpančius pėdsakus trinu.*

*Klijuoju sudužusias taures,
porceliano puodukus,
bet žibuoklėse lieka tarpai,
ir vanduo iš manęs juokias.*

*Atsargiai išdėstytos nelaimės
žibuoklių tarpuose —
neramūs svečiai.
Belioka tik
neatsigrižus
pabėgti.*

BURIANT

*Jazminų arbatos kvapas
plauko palubėm,
suspaudžiu tavo veidą*

*tarp delnų.
Tu taip toli.*

Orchidėjos mano, kada pražydėsit?

*Tyloje ironijos šypsniai
daužo stiklus.
Mano auksu nusaulintas
graikų dievaitis
iškeliauja į svetimas šalis,
palikdamas neviltį,
vaikystę
ir slaptą džiaugsmą.*

*Jazminų arbatžolės
ateitį atskleistų,
bet dievai tyli —
išgąsdinti bijo.*

SAULĖS PILYJE

I

*Skriejame purslų energijos gaubtais;
pilis iš vandens nulieta.
Šimtmečių rūbai dengias svogūnų laiškais
skleidžias užuolaidų šydais;
keturiolikto amžiaus saulėje
valdau bures.*

*Taip — rūmai,
šiltas medis ir gintaras,
prieglobstis nendrių šešėliuose.*

*Venduojame
ir tarp salų
saujomis gaudome vėją.*

II

*Kylu aukšty
šarvuotų žingsnių
nuobliuotais laiptais
į pasąmonės kambarius
iš taurumo ir tiesos kiemo,
kloto perdėtai jautriais akmenimis,
į apsnūdusias kertes,
kur įsikūręs liūdesys
skoningai dėsto savo sidabro
ir grafikos rinkinius.*

*(Į kuorą lipu,
angose su vėjais kalbu)*

*Apvaliais gynybiniais laiptais,
kopiant į saulės gotikos simfoniją,
skliautų išlenktas grakštumas
pasitinka.*

RATU

*Naktimis man leista būti
kuo tik noriu.*

*Filmų garsai
laksto nuo sienos prie sienos,
prisiplodami delnais, atsispirdami.*

*Kai užsimerkiu,
lova sukasi per dešinę petį;
kambario viduryje
ant vienos kojos,
pirštų galais,
ratu vis ratu
šokame improvizuotą
liepsną.*

*Kaktoje
žydi liepsninės gėlės,
o delnuose
man išskaito
akimirksnio laimę.*

DIENRAŠČIO LAŠUOSE

*Šokame grakštų šoki
išraiškos rankom,
pirštais ir žodžiais,
ištisu kūnu
lietaus ritmo žaliai ūke.*

*Teka ir teka
krūmai, kaimai;
katedrų bokštai
švelniai nuslysta
praeitin atbuli
į nuotykių upę —
dienraščio lašų krūvas.*

Sugrīžtu, kur nebuvus,
atrundu, kas paslēpta
vaiku sapnuosē;
pasaka ilustruojama
vaizdais nuostabiais:
tikėjimu, pasitikėjimu
ir viltim,

Nes sielą išmokiau
svarbiausių šokio figūrų:
kaip suktis,
kaip švelniai skleistis,
ir sparnais susiglaust —
Šokame grakštųjį šoki.

KAI PRAKALBA VANDUO

1702 m. buvo įtarta raganavimu ir sudeginta Luokės kanauninko motina. Kanauninkas apskundė teisėjus Lenkijos karaliui ir Lietuvos Didžiajam Kunigaikščiui Augustui II, kuris tuojau paskelbė įsakymą, draudžiantį pasauliečiams teisti ir deginti raganas: teisti raganas jis pavedė tik dvasiškiams.

Iš raganavimo literatūros

I.

Ponia Barbora Roginskienė tą šv. Jono naktį užmigti negalėjo. Ne dėl to, kad dideliame miegamajame būtų buvę tvanku, ne: jos dvasią drumstė neramios nuotaikos ir prieštarų minčių antplūdis, kurio ji nuslopinti nepajėgė. Pro praviras balkono duris prasišverbęs, po persišką grindų kilimą slankiojo blyškus mėnesienos pluoštas, ir jai dingojosi tą nykią, buriančią šviesą atplūstant iš kažkokių slėpiningų ir baigių tolybių...

Ta pakvaišėlė Matilda, paduodama vakarienę, pripliaupė visokių nesąmonių apie lietuviškas raganas, šv. Jono naktį apžargom lekiančias šluotomis, kačergomis, pagaikščiais, bičių aviliais ir net jojančias ožiais seimauti su velniais į šatrijos Kalną, Anglių Kalną Biržų giriose ir Mikos Kalną prie Žemaičių Kalvarijos. Jos ten šokančios ir nuodėmiaujančios su nelabaisiais. Ponios Barboros neseniai grįžęs iš Paryžiaus sūnus ir vyras iš Matildos juokėsi tardami, jog tai esą tik tamsių žmonių prasimanymai, bet ji, nors ir apsišvietusi ir apsiskaičiusi moteris, juoktis su jais kažkaip nedrįso, nes jos brolis, garbus Mosėdžio klebonas prelatas Laurynas Gužewskis, autoritetingas demonologijos žinovas ir jau pasiuntęs ant laužo 15 žemaičių raganų, kartą jos paklaustas, ar jis tikis raganomis, nesvyruodamas atsakė, kad jei esą velnių, tai kodėl negalėtų būti ir raganų? Juk ir šventoji ir neklaidingoji Romos Katalikų Bažnyčia ar nesudeginusi viduramžiais ir vėlesniais laikais šimtus tūkstančių raganų? O ir šiandien, jo žodžiais, ar raganų laužai nebeliepsnoja?

Jos brolis žinojo ką kalbąs: vakarų Europoje raganavimas siautėjo nuo 13 iki 18 amž. įskaitytinai. Anglai net buvo sugalvoję ir teisinį raganautojo aptarimą: raganautojas bus asmuo, kurs susitinkąs su velniu pakonferuoti ir ką nors padaryti. Gausybė inkvizicijos sudegintų raganų 16 ir 17 amž. yra raganavimo patvarumo įrodymas vakarų Europoje.

Raganavimo persekiotojams buvo labai pa-
rankios pagonybės atliepos, kurių tiek vaka-

ruose, tik Lietuvoje užsiliko iki 18 amž. ir net iki mūsų laikų ir kurios buvo panaudojamos kaip kaltinamoji medžiaga prieš raganautojus. Senovės pagonių dievai buvo sutapatinimi su krikščioniškojo pragaro įnamiais, o pagonybės pasekėjai buvo apšaukiami didžiausiais krikščionybės priešais. Ir vis dėlto, nežiūrint inkvizicijos žiaurybių, senųjų dievų išpažintojai galutinai neišnyko ir iki mūsų laikų, kada pagonybė atgimė įvairiomis formomis. Sakysime, viduramžiais Anglijoje ištisi miesteliai išpažindavo savo senolių tikėjimą, o daugeliu atvejų kilusieji iš kaimo dvasiškai ir net vyskupai, sukrikščionėję tik iš paviršiaus, dalyvaudavo senojo tikėjimo apeigose. Katalikiškoje Italijoje la vecchia religione, senoji tikyba, dar turi ir šiandien nemažai pasekėjų, nors bažnyčia nenustoja kovojusi su tomis senovės atliekomis.

Įvedus krikščionybę Lietuvoje, turėjo atkelti i mūsų kraštą ir raganavimas vakarietiško stiliaus. Kaip ir vakarų Europoje, krikščionybės skelbėjai Lietuvoje ilgą laiką raganavimą siejo su senuoju lietuvių tikėjimu, senuosius dievus apšaukdami „demonais“, „piktomis dvasiomis“ ir panašiai, tik vėliau, senojo tikėjimo liekanoms mažėjant, raganavimas liko grynas krikščionybės padaras, kurio pradmenų reikia ieškoti padavimuose apie nusižengusius angelus ir apie pragaro „ikūrimą“. Atsimintina čia ir garsioji M. Mažvydo 1547 m. išspausdinto katekizmo prakalba, kur jis sako, kad dar toli gražu pagonybė Lietuvoje neišnykusi ir kad žmonės dar tebegarbiną Per-

kūną, Lauksargį ir Žemėpatį. Jei atsiminsime, kad Anglijoje paskutinė ragana buvo sudeginta 1684 m., tai Lietuvoje raganavimas užtruko žymiai ilgiau, nes Lietuva sekė paskui vakarų Europą visada gerokai atsilikusi. Galima sakyti, kad raganavimas Lietuvoje tebesiautėjo per visą 18 amž. ir, gal būt, vėliau.

Raganavimo faktas buvo giliai įleidęs šaknis į ano meto Lietuvos visuomenės galvosena bei pasaulėžiūrą. Atrodė, kad gyvenimo be raganų ir būti negali. Gajus, kaip ragana skandinama, ir dumia, kaip ragana į šatrijos Kalną, arba — ir dumia, kaip ragana ožį pasibalnojusi, — buvo mūsų žmonių ne taip sau humoras, bet labai rimtos ir prasmingos patarlės. Raganavimas buvo įtrauktas į antgamtinio pobūdžio mirtimi baudžiamų nusikaltimų kategoriją. Raganos stovėjo anapus krikščioniškos moralės ir, kaip tokios, turėjo būti sunaikinamos. Prikūrusi demoniškų pabaisų, krikščionybė turėjo pagalvoti ir apie kovą su jomis. Niekas nesipiktino, neprotestavo ir nesmerkė raganų teisėjų bei jų budelių. Įdomu pastebėti, kad raganavimas Lietuvoje buvo daugiausia žemesnio luomo užsiėmimas. Okultistinių mokslų pasekėjų, be abejo, buvo ir ponijos sluoksniuose, bet jie toli gražu ne taip dažnai patekdavo ant laužo...

Ponia Barbora buvo perskaičiusi keletą knygų apie raganavimą. Jai itin gilų įspūdį padarė iš brolio, prel. Gužewskio, pasiskolinta 1608 m. išleista prancūzų rašytojo Boguet'o knyga „Discours des Sirciers“ — „Raganautojų kalbos“. Knygų mintys ir Matildos tauška-

lai apie raganas jai drumstė ramybę, ir ji negalėjo sumerkti akių. Ji žvilgterėjo į kitoje lovos pusėje ramiai knarksintį savo vyrą, atsargiai atsikėlė ir, užsimetusi chalata, išėjo į balkoną.

Iš gėlių klombos apačioje kilo svaigūs ap-rasojusių žiedų kvapsniai. Padvarijos pakraščiai skendėjo šimtamečių tuopų, klevų ir beržų šešėliuose. Prieš balkoną nusitęsusi per parką kaštanų alėja šovė akių moju iki tvenkinio ir nyko iš vandens skleidžiančiose ūkanose. Ponia Barbora grožėjosi mėnesiena, kuri ją visada truputį svaigindavo ir pakrikdindavo, ypačiai kai ji dar buvo jaunesnė. Vyras juokaudavo, kad jai gresias pavojus tapti nakviša...

Ji grožėjosi šv. Jono naktimi ir kartu baimingai žvalgėsi po padangę, prisidėjusi ranką prie kaktos, ar nepamatys dumiančių lietuviškų raganų į Šatrijos Kalną. Ponia Barbora stengėsi sau viena juokauti iš tų kvailybių, tačiau vis tiek dairėsi po mėnesienos aplietą padangę, nepajėgdama nugalėti savo smalsumo. Vienam akių moju jai iš tikrųjų pasitavaravo akyse, kad aplink mėnulį draikosi kažkokie šešėliai, tarsi ten raganos eitų ratelį, o per patį mėnulį, rodėsi, replioja kažkokie ilgakojai karamoros...

—Švenčiausia Pana, kas gi ten dabar? — ji šnabžtelėjo užsimerkdama ir sumesdama kryžių ant krūtinės, o kai atsimerkė, pamėklės buvo dingusios, bet tą akimirką ji aiškiai pamatė už parko per laukus šuoliuojančius raitelius, tarsi atkilusius iš Apokalipsės vizijų.

—Kas man darosi? — vėl prašnabždėjo ponia Barbora, bet tuo regėjimu raiteliai dingę, ir ji rengėsi grįžti į miegamąją.

Tuo tarpu vakarų padangėje švystelėjo gaisro pošvaistė. Ji spėjojo, kas ten galėtų degti: gal pono Vainausko, o gal Rimvidavičiaus dvaras, o gal koks kaimas? Naktimis dažnai degdavo dvarai, ir tik vėliau jie sužinodavo, kad juos padegęs „svieto lygintojas“, kažkodėl pravardžiuojamas Apynėliu. Jo tikrosios pavardės niekas nežinojo, tik spėjojo jį būsiant bajoro Vaitkaus sūnų nuo Raseinių. Kadangi jo tėvas buvęs labai žiaurus su baudžiauniniais, tai jis pasitraukęs į miškus. Apie jį sklido legendos ne tik Žemaitijoje, bet ir už jos ribų. Žmonės kalbėjo jį esant dar jauną, gražų ir išsilavinusį vyrą. Kiek valdžia ir bajorai jo bijojo ir nekenė, tiek kaimiečiai jį garbinte garbino, priskirdami jam būtų ir nebūtų drąsybės ir geradarybės žygdarbių. Apynėlis nebuvo paprastas plėšikas: visų nuskriaustųjų lūpose buvo jo šūkis: — Nuo kalnų kasu, į daubas metu! — kitaip sakant, apiplėšiu turtinuosius ir sušelpiu varguolius. Niekas negirdėjo, kad jis būtų nuskriaudęs vargšą, net ir jo apiplėšiami bajorai būdavo žiaurūs, kietaširdžiai baudžiauninkų engėjai. Iš visų jo darbų atrodė jį esant plėšiką iš pašaukimo, plėšiką idealistą, mėgstantį nuotykingą išsivietinuso jaunuolio gyvenimą ir turintį tam tikrą savo amato pateisinamąją filosofiją. Šūkis: — Nuo kalnų kasu, į daubas metu! — buvo iššūkis prieš priespaudą, neteisybę ir aplamai prieš ano meto socialinę santvarką.

Ponia Barbora nukrėtė vėsumėlė, ir ji vėl rengėsi grįžti į miegamąjį, bet ir vėl ją sutrukdė alėjoje pasirodžiusi žmogysta.

— Kas gi ten dabar bastosi vidunaktį?.. O kaip gi, Kostas! Matyt, ir jis, vargšelis, negali užmigti! Argi ir jį bus apžavėjusi mėnesiena? — jai dingtelėjo į galvą.

Ponia Barbora prisiminė, kad sūnus paskutiniuoju laiku labai pasikeitė: kažkaip nužmonėjo, nustojo apetito, pasidarė lyg ne savas, o juk grįžęs iš Paryžiaus buvo linksmas, kalbus, iškalbingai pasakojo anekdotus iš paryžiečių gyvenimo... — Kas jam pasidarė? Gal jis serga? — ponია Barbora nebe juokais susirūpino savo vienturčio sveikata.

Konstantinas buvo paskutinė Roginskių šeimos viltis: jei kas jam atsitiktų, labai sena Roginskių giminė turėtų baigtis. Jie sūnų auklėjo, kaip brangią gėlę šiltadaržyje: leido į geriausias Vilniaus ir Varšuvos mokyklas, o paskum išsiuntė į Paryžių galutinam šlifui įsigyti. Tėvai nieko nežinojo ir pagalios neklausinėjo, ką jis ten išmoko, tik siuntinėjo jam didelius pinigų ir beveik buvo patenkinti, kai jis galų gale po ketverių metų grįžo galutinai.

— O gal aš žinau, kas jam yra? — ponია Barbora šyptelėjo sau viena intymiška patyrušios moters šypsnele.

Kadangi ji priklausė prie tų moterų, kurios nemėgsta atidėlioti savo sumanymų rytdienai, tai iš balkono nuėjo tiesiai į Liucijos kambarį, bet jos ten nebuvo. Ji paskubom grįžo į miegamąjį susijaudinusi ir susirūpinusi ir pažadino vyrą.

- Kas yra? — paklausė jis pro miegus.
- Liucė dingo.
- Kaip tai dingo? Kur dingo? — jis iškart išsiblaivė.
- Jos kambarys tuščias.
- Tur būt, pas koki sunkiai sergantį ligonį užtruko. Nesirūpink, atsiras, — jis pasakė pagalvojęs, o paskum jam dingtelėjo į galvą kita mintis, ir jis paklausė:
- Ko tu vaikščioji naktimis į jos kambarį?
- Tu sau knarki, nieko nežinai ir nematai. Buvau išėjusi į balkoną ir mačiau Kostą, klaidinėjantį kaip šešėlį po parką. Tu pastebėjai, kaip jis sunyko, mažai bevalgo?
- Aišku, pastebėjau, aš ne aklas. Tikri įsimylėjęlio simptomai: matyt, sijonas jam ant akių užkrito.
- Ir aš taip manau, — kažkodėl nudžiugo ponia Barbora. — Jam reikia padėti.
- Kaip tu jam padėsi? Paprašysi Luciją, kad jam kokių žolelių išvirtų nuo meilės?
- Kai buvai jaunas, ar tavo motina tik žolelėmis girdė, kai norėdavai pasimylėti?
- Palauk, Basia, kur tu suki? Ką tu nori pasakyti?
- Nevaidink bloznelio, — žmona šypsodamasi mostelėjo ranka. — Kostui reikia moters, štai kur aš suku.
- Ir tu manai?..
- Taip, aš manau; Liucė jam būtų labai geras vaistas. Mes ją išauginome, daug gera padarėme, dabar tegul ji atsigerina mums.
- Ponas Roginskis šoktelėjo nuo pagalvio,

atsisėdo šalia žmonos ant lovos krašto ir, pagriebęs jos ranką, suspaudė iki skausmo.

— Niekad, niekad nediršk tai daryti! — šūktelėjo jis labai jaudindamasis. — Niekad! Mano namai ne ištvirkėlių lizdas!

— Paleisk ranką, kaulus sulaužysi! — ponია Barbora ištraukė ranką iš jo gniaužto ir, pakračiusi ore, staiga nusijuokė: — Iš kur tu toks šventuolėlis atsiradai? Manai, aš nežinau, kaip dvaruose mamytės savo mylimiesiems sūneliams parūpina jaunų baudžiauninkų per vasaros atostogas? Ar taip nedarė tavo motina?

— Kartoju, palik ramybėje Liuciją!

— Ar ji ir tave bus apžavėjusi kaip Kostą?

— Netaukšk nesąmonių!

Toks griežtas vyro pasipriešinimas poniai Barbora pasirodė keistas ir įtartinas. Ji žinojo jos vyrą nesant šventeivą. Ar tik ir jis pats nebus išžiūrėjęs į savo augintinę? Juk ji graži ir labai patraukli mergina, o gal čia bus ir kur kitur šuo pakastas? Juk dėl vergės tokiu tonu su žmona nekalbama! O gal jis laukia progos išleisti ją už Kosto? O gal jis nori ją įdukrinti? Jis jau buvo kartą apie tai užsiminęs, bet ji ko griežčiausiai pasipriešino. Ji nutarė jį išbandyti ir, neva puldama į didelį nusiminimą, tarė prislėgtu balsu:

— Man labai gaila Kosto. Vargšelis, kankinasi neapsakomai! Aš būčiau bloga motina, jei nesirūpinčiau jo sveikata ir laime. Visaip galvojau: Liucė baudžiauninkė, žemo kilimo, ji jam bloga pora, bet gal aš net eičiau į kompromisą su savo bajoriška kilme ir atiduočiau

jam Liucę už žmoną, kad tik jis būtų laimingas...

— Ne! — vėl griežtai šūktelėjo ponas Roginskis net nebaigus žmonai kalbėti. — Liucija jam ne pora!

— Va kad nori: jam ir kaip meilužė negera ir kaip žmona ne pora! Ko tu nori? Kaip tu jam padėsi?

— Jis nebe mažas vaikas, mums nėra ko kištis į jo širdies reikalus: tesusitvarko pats. O galų gale kas žino, ar jam patinka Liucija? Gal jis kraustosi iš galvos dėl kokios paliktos Paryžiuje kokotės?

— Niekus plepi!

— Kodėl niekus? Visi jauni vyrai turi išsidūkti, apsėsti sijono karštligės.

Ponia Barbora nebeatsakė nieko. Jai skverbėsi galvon mintis, kad vyras turi kažkokią paslaptį.

— Jei jis turi, tai kodėl negaliu ir aš turėti? — ji pagalvojo ir nusprendė veikti viena, be vyro žinios.

— Nesirūpink, Basia, su Dievo pagalba viskas susitvarkys, — ponas Roginskis žmoną pabučiavo ir, nuvilkęs chalata, švelniai paguldė ant pagalvių...

2.

Panelė Liucija, vadinama Augintine, ėjo 18 metus. Oficialiai ji buvo ponios Roginskiinės kambarinė, bet visi žinojo, kad ponai su ja elgėsi greičiau kaip su dukterimi, kaip kad su tarnaitė. Ji turėjo rūmuose savo ištaigingai

įrengtą kambarį, gražiai rengėsi ir dirbo, ką ir kada norėjo. Dvariškiai ir baudžiauninkai stebėjosi jos išskirtine padėtimi, tačiau dėl jos gero ir malonaus būdo pavydėti jai niekas nepavydėjo, ir kaimiečių ji buvo mėgiama.

Prieš daugel metų Vladislovas Roginskis parsivežė kūdikį iš Aukštaitijos, kur jis turėjo dvarų, paaiškindamas žmonai, kad mergaitės motina mirusi gimdydama ir kad jos vyras dingęs be žinios. Gal ponja Barbora ir nebūtų taip lengvai patikėjusi savo vyro istorija, jei nebūtų jautusis lyg ir pati kalta, nes, davusi jam sūnų, daugiau vaikų nebeturėjo, nors vyras labai norėjo dukters. Tad parvežtinis kūdikis be ilgesnių kalbų buvo priimtas šeimon ir atiduotas auklėms. Roginskis kartais užsimindavo ir apie įdukrinimą, bet išgirsdavo iš žmonos griežtą ne! Ji baiminosi net ir pagalvoti, kad, be jos sūnaus Konstantino, dar galėtų atsirasti ir kitas Roginskių dvarų paveldėtojas. Ir vėlgi ji nepajėgė suprasti ir atsistebėti, kad jos vyrui gali kilti tokių neišmintingų minčių? Juk baudžiauninkės įdukrinimas reikėtų leisti chamų kraujui užteršti seną ir gryną kilmingųjų Roginskių ir Gužewskių šeimų kraują, — ji pati buvo kilusi iš Gužewskių šeimos, — kuris teka jų gyslomis nuo pat karaliaus Jogailos laikų! Ponja Barbora gal dalinai galėjo suprasti, jog jos vyras myli Liuciją, kaip dukrą, bet kad jis norėtų chamę įrikiuoti į abiejų šeimų eiles aristokratų, kurių portretais apkabinėtos visos priėmimų salės sienos, tai to ji nei įsivaizduoti, nei perprasti negebėjo.

Mergaitė užaugo graži. Iš visos jos povy-

zos, o itin iš jos didelių, tamsių akių tryško patraukli, nerami jaunystė. Iš Konstantino mokytojų ji išmoko skaityti ir rašyti ir pamėgo knygą. Susirietusi jaučioje krasėje, su knyga rankose ji išsėdėdavo dvaro bibliotekoje per valandų valandas, kartais net ir valgi pamiršdama. Ji pajuokaudavo su savo dzedeku, taip ji vadino poną Roginskį, kad ji perskaičiusianti visą jo biblioteką.

Vasaromis ji mėgo plaukyti ir jodinėti. Gimtadienio proga ponas Roginskis jai padovanavo gražų švą žirgelį. Kartais ji dingdavo iš namų visai dienai ir grįžusi pasakodavo, kad jodinėjusi po mišką. Dzedekas labai „rūstinosi“, grūmojo jai pirštu primindamas, kad girioje ją gali užpulti plėšikai, bet ji žinojo jį negalint ant jos pykti ir juokdamasi ginčijosi, kad plėšikų nebijanti. Pakeliui ji stabtelėdavo ir baudžiauninkų lūšnose ir matydavo jų skurdą, kurio nematė dvare. Ponia Barbora buvo rimtai nepatenkinta jos išskylomis: ją itin erzino Augintinės apsilankymai baudžiauninkų kaimuose. Ji jai aiškindavo, kad tokie vizitai jaunai panelei esą nepadorūs, o sau viena pagalvodavo, kad matyt, pas chamus ją traukianti jos chamiška prigimtis...

Besirausdama po knygų lentynas, Liucija užtiko seną knygą, užvardintą „Kaimo gydytojas“. Ji knyga susidomėjo, ją atsidėjusi perskaitė, ir jai taip patiko, kad ji pati panoro pasidaryti kaimo gydytoja. Nors jos geradariai su savo baudžiauninkais žiauriai nesiėlgė, bet jos dzedekas vis tiek nei jų gerove, nei sveikatos reikalais nesi rūpino. Ji gallėjosi varguolių

ir priekaištavo sau, kad nieko jiems nepadedanti. Suradus „Kaimo gydytoją“, jai tuoju dingtelėjo mintis, kad, tapdama žolininke, ji galėsianti skursnoms padėti ne tik sveikatos reikaluose, bet ir šiaipjau juos sušelpiti. Kai ji pasisakė savo dzedekui, kad norinti imti rinkti žoleles ir mėginti gydyti kaimiečius, jis tik nusijuokė tardamas, kad Starapolės dvarui kaip tik ir trūko gydytojo, o sau vienas pagalvojo:

— Težaidžia mergytė, kol užgaidas praeis.

Šiauriniame Starapolės parko pakraštyje prie Senagirio stovėjo ant tvenkinio kranto sena, apleista pavietė, dvariškių vadinama altana. Liucija paprašė savo dzedeką leisti jai pavietę paversti gyduolių sandėliuku.

— Kaipgi, jei bus gydytojas, tai reikia ir vaistinės, — jis vėl nujuokavo. — Tik žiūrėk, mergyte, kad begydytojaudama nepradėtum raganauti, — pagrasino jis jai pirštu. — Mūsų gerbiamas Mosėdžio prelatas velnio dukterėlių nemėgsta...

Senagiriu žmonės vadino giraitę, prisišliejusią prie parko šiaurinio pakraščio. Tai buvo savotiška Starapolės dvaro įdomybė ir retenybė. Buvo išlikęs labai senas padavimas: Roginskių pro-pro-prosenolis taip mėgęs Lietuvos girias, kad gavęs už kažkokius nuopelnus iš Lietuvos valdovo giriose dvarą, plėšdamas dirbamos žemės plotus, prie sodybos palikęs nepaliestą girios gabalą. Ilgainiui giraitė siaurėjo, bet 18 amž. pabaigoje ir 19-jo pradžioje Roginskiai dar galėjo didžiulius nemenku senosios girios lopu. Iš alėjomis išvedžiotu ir dekoratyviniais krūmais bei statulomis išpuoš-

to parko staiga patekdavai į senų senove dvelkiančią giraitę su nedideliu ežerėliu viduryje. Aplink vėjovartomis ir brūzgynais apmarmėjusius krantus skarojosi topoliai, klevai, ievos, šermukšniai, o daiktais tebestovėjo žilosios senovės liudininkai šimtamečiai ažuolai. Ežerėlis panašėjo į tamsų akivarą, pasimetusį amžinosios girios glūdumoje.

Senagirį žmonės kartais pavadindavo ir Paukštynu dėl daugybės ten besiperinčių paukščių vasaros metu. Kukuodavo ten gegutės, darbavosi aštriais snapais margaplunksniai geniai, knebinėdami aštriais snapais šimtamečių medžių patrėšusią žievę, burkavo laukiniai karveliai, kvarksėjo kovarniai, švilpavo varnėnai, naktį iš brūzgynų aidėdavo per parką lakštingalų koncertai, o joms akompanuodavo klaikūs pelėdų ūbavimai. Vasaros šiltomis naktimis iš Senagirio pasklisdavo drėgnų vietų puveisiais atsiduodas kvapas. Itin svaigiai pakvipdavo balandis.

Žmonės gojelį apgyvendino vaiduokliais, pakaruokliais ir visokiomis negirdėtomis neregėtomis būtybėmis. Kad kas nors naktį išdrįstų į giraitę ikelti koją, tai ir kalbos nebuvo: net ir dienos metu drąsuoliai ten jautėsi nejaukiai. Niekas neabejojo, kad gojuje esama užkeiktų ir užkastų didelių lobių, kurie naktimis liepsnoją iš požemių. Sklido kaip tikras pinigais paskala, jog vidunakčiais mėnesienoje į ežerėlio paviršių išnirančios senovės lietuvių dievės undinės...

Liucija išsivalė ir išsiplovė paviетę ir ėmė rinkti gyduoles. Ji pati nustebo, kad tų gyduo-

lių gausybė augo giraitėje. Ji ėmė ten lankytis dienomis ir vakarais, ir žmonės netrukus ėmė kalbėti, kad panelė Augintinė turinti ten kažkokių slaptų ryšių su Senagirio dvasiomis. Ponas Roginskis stebėjosi, kad jo Augintinei gydytojavimas buvo kažkas daugiau, kaip kad užgaidas. Jei dvariškiai ir baudžiauninkai ir pirma Liuciją mėgo, tai, jai pradėjus gydytojauti, ją dar labiau pamėgo, jos vardas pasklido po visą Mosėdžio valsčių ir už jo ribų, juo labiau, kad ji gydė ligonius dykai ir dar, be to, nepraleisdavo progos juos sušelpiti.

3.

Šv. Jono vakarą Liucija ilgiau užtruko savo vaistinėlėje. Ji tvarkė gyduoles, o paskum, atsisėdusi ant laiptelių, grožėjosi vakaru. O vakaras buvo tikrai gražus ir šiltas. Iš Senagirio per visą parką aidėjo paukščių garsai, o kažkur už parko laukuose čerškė bręslė.

Iš giraitės pasirodė dvi žmogystos ir apsidairydamos skubiai artinosi prie pavietės. Liucija pagalvojo, kad kažkam prireikė jos pagalbos, ir ramiai laukė juos prisiartinant. Tų vyrų ji nebuvo mačiusi, nors, gydytojaudama plačioje apylinkėje, pažinojo daug žmonių. Vyrų buvo jauni, apžėlę barzdomis ir nekaip apsi-
renge.

— Ar panelė būsi žolininkė? — paklausė vienas vyrų labai daryta lenkų kalba.

— Aš esu žolininkė, — atsakė Liucija žemaitiškai. — Kas jūs būsite ir ko jums reikia?

— Mums reikalinga panelės pagalba: su-

sirgo vienas mūsų draugas. Renkis, ir eime.

— Kur?

— Pati pamatysi.

— Kodėl jūs nesikreipiate į Mosėdžio gydytoją?

— Pati pamatysi kodėl. Einam, žirgai laukia už Senagirio.

— Kas jūsų draugui yra?

— Krūpčioja, šaltis krečia, galvą sopa, vis prašo rūgšties gerti, pati pamatysi.

— Ar ilgai serga?

— Bus dvi dienos ir naktys. Bijom, kad nenumirtų.

— Kur jūs gyvenate?

— Pati pamatysi.

— Šiandien per vėlu, aš negaliu iš namų išeiti: naktimis aš ligonių nelankau, ateikit ryt.

Vyrai susižvalgė, ir, matyt, vyresnysis vėl prabilo ramiai, bet kietai:

— Tu turi tučtuojau eiti su mumis, o kad ne — mes tave prievarta išsivesime.

— Eikit bent pas poną paprašyti, kad mane išleistų ir duotų tarną palydėti: kur aš trankysiuos viena naktį?

— Nereikia jokių tarnų: mes panelę palydėsime ir parlydėsime: tau nieko blogo neatsitiks. Ruoškis tuojau!

Vyras pasakė tokiu tonu, kad jai pasirodė būsiant bergždžia prieštarauti ar šauktis pagalbos: šiame parko užkampyje vistiek nieko negalėjai prisišaukti. Ji pasiėmė pintinėlę su vaistažolėmis, užsimetė ant rankos švarke-

lį ir išskubėjo su nepažįstamaisiais. Kitoje Senagirio pusėje laukė paslėpti trys geri žirgai. Vyrai padėjo jai užsokti ant balno, ir visi trys pasileido zovada tiesiai per laukus. Prijojus mišką, vyresnysis liepė sustoti ir užrišo Liucijai akis paaiškindamas, kad niekas neturįs žinoti, kur jie josią.

Po ilgoko jojimo ji buvo nukelta nuo žirgo ir įvesta į kažkokią tvankią patalpą. Nurišus raištį, ji pasimatė besanti erdvokoje palapinėje, kur viename pakraštyje gulėjo ant sukalėtų iš netašytų medžių guolio jaunas vyras, o prie jo sėdėjo jauna mergina. Ji buvo stambi, gražaus stoto, susivėlusiais plaukais kutvėla, apsilvilkusi siaura palaidinuke, iš po kurios veržėsi stambios krūtys. Apžėlęs ligonio veidas ir plaukai buvo suprakaitavę. Jis gulėjo aukštiekninkas, užsimerkęs ir atrodė, lyg būtų be sąmonės. Liucija tuojau atpažino plėšiką Apynėlį, nors jo ir nebuvo mačiusi, tik daug apie jį girdėjusi. Jis buvo dar jaunas, gražus, aristokraštiškais veido bruožais vyras, kuris ir ligos prislėgtas padarė jai labai gerą įspūdį.

— Apynėli, pramerk akytes, mes tau žolininkę atvedėm, — moteris jam pasakė, švelniai pasilenkusi.

Ligonis praplėšė vokus, žvilgterėjo į Liuciją ir vėl užsimerkė, netardamas nė žodžio.

— Panelė apžiūrėk ligonį, aš tuojau grįšiu. Be mano žinios iš palapinės kojos nekelkite, — pasakė vienas atlydėjusių vyrų, ir jie abu išėjo iš palapinės.

— Kas jam yra? — Liucija pažiūrėjo į moterį.

— Jau trečia diena guli paslikas. Sako, kaulus laužą, šaltis krečias, galvą sopant, vis prašo gerti rūgštis. Kas jam būtų?

— Tur būt, irmėdė.

— Sunki liga?

— Gal ne taip sunki, jei gydoma. Kaip tavo vardas?

— Agnė. Tamstos vardą aš žinau, visi žino...

Grižęs vyras pranešė, kad ji galinti iš palapinės išeiti.

— Man reikia šilto vandens, — paprašė Liucija.

— Einam į kiemą, aš pašildysiu.

Abi moterys ir vyras išėjo laukan. Po medžiais kūrenosi ugniakuras. Žemė aplink ugniakurą buvo ištrypta, ir Liucija buvo tikra, kad ką tik apie laužą sėdėjo žmonės, ir jai pasirodė, kad ją seka akys, pasislėpusios už medžių.

Liucija pripylė šilto vandens dubinį ir liepė Agnei apiplauti ligoniui veidą ir krūtinę ir pakeisti marškinius. Ji pati išvirė liepžiedžių ir aviečių arbatos ir liepė girdyti ligonį karštu viralu per naktį. Kita, ajerų šaknų arbata ji liepė jį girdyti paskum.

— Ryt ligonio sveikata turėtų pagerėti, — pridūrė ji. — Jis norės valgyti. Va, išvirk jam džiovintų vaisių sriubos, — ji padavė jai, išėmusi iš savo kraitelės, džiovintų vaisių maišelį. — Ryt apie vidudienį tepalaukia atlydėjusieji mane vyrai pamiškėje: aš atjosiu ligonio aplankyti.

Agnė iš didelio dėkingumo pabučiavo Liu-

cijai ranką. Tų pačių vyrų lydimą, užrištomis akimis Liucija išėjo iš plėšikų stovyklos. Išėjus iš miško, buvo maždaug vidunakčio metas, kada ponė Barbora iš balkono pamatė šuoliuojančius per laukus Apokalipsės raitelius.

Kitą dieną Liucija ligonį vėl aplankė. Jo sveikata iš tikrųjų ėmė gerėti, o kai ji nujojo jo aplankyti trečią kartą, jis pats ją pasitiko pamiškėje. Susėdę po medžiais, jie ilgai kalbėjosi. Jis dėkojo jai už gydymą ir juokaudamas pastebėjo, kad ji išgydžiusi „svieto lygintoją“.

— Jei reikės mano pagalbos, visada tau padėsiu, — jis dar pridūrė juokaudamas.

4.

Vėlai vakare, visiems sugulus, ponė Barbora tyliai pasibeldė į Liucijos kambario duris. Augintinė jau buvo nusirengusi ir lovoje skaitė knygą. Jos didelis katinas Dionyzas nušoko nuo lovos ir, išrietęs nugarą, grasinančiai žiūrėjo į viešnią juodomis, šalta žibančiomis akimis.

— Dovanok, kad taip vėlai ateinu, — kalbėjo senoji ponė įsiteikiančiai, — atnešiau tau dovaną, — ir sulig tais žodžiais išvyniojo prieš Liuciją puikius šilkinčius labai žema iškirptimi naktinius marškinius. — Gražūs?

— Niekad tokių gražių nemačiau! — Liucija iššoko iš lovos ir, prisidėjusi marškinius prie krūtinės, grožėjosi prieš veidrodį.

— Ne, ne, užsivilk, aš noriu pažiūrėti, kaip tu atro dai.

Liucija užėjo už paravano ir grįžo užsivilkusi naujais marškiniais. Ponia Barbora kone aiktėlėjo iš pasigėrėjimo ir beveik su pavydu pagalvojo: — Graži raganėlė! — Ploni, persišviečiami marškiniai gražiomis klostėmis krito iki grindų, išryškindami merginos figūros grakštumą ir moteriškumą. Priešakyje iškirptė atidengė dailiai apvaliną labai baltą kaklą ir iki pusiau priekin išsišovusias standžias krūtis.

— Tu dar gražesnė, kaip kad aš maniau, — nuoširdžiai grožėjosi senoji pon ia, prisimindama savo jaunystę.

— Kam ta dovana? — paklausė Liucija, nelabai jaukiai jausdamasi taip giriama.

— Kam? Žinoma, tau: noriu, kad tu būtum laiminga.

— Aš ir taip laiminga...

— Noriu, kad tu, užsivilkusi tais marškiniais, šianakt nueitum į Kosto kambarį... Jis labai nelaimingas, taip, mano motiniška širdis sako, kad jis labai nelaimingas...

— Ir tamsta nori, kad jį padaryčiau laimingą? — paklausė Liucija šypsodamasi.

— Ar tau jis nepatinka?

— Jis gražus vyras.

— Ar ne tiesa: gražus, protingas, pasaulį matęs džentelmenas, paryžietis! Kaip jis gražiai kalba, kokios kilnios jo manieros, koks išmintingas veidas! Visos Žemaitijos bajoraitės blaško į jį palankius žvilgsnius! — kalbėjo pon ia Barbora, susižavėjusi savo sūnumi.

— Kodėl jis nepasirenka vienos jų? — paklausė Liucija.

— Ar tu manai, kad aš turėčiau tau aiškinti kodėl? — tarė senoji ponia šaltai, ir jos akyse blykstelėjo nekantrios liepsnelės. — Tu būsi klusni mergytė ir tučtuojau padarysi kaip liepiama, — ji vėl šyptelėjo saldžiarūgščiai.

Liucijos ramumas ponią Barborą stebino: juk ji turėjo jaudintis, verkti, protestuoti, o ji tik šypsojosi ir nė kiek neatrodė, kad rengtųsi maištauti. Ir iš tikrųjų Augintinė juokėsi savo širdyje ir nesikvatojo tik dėl to, kad nenorėjo ižeisti savo geradarės. Ji buvo perskaičiusi nemaža knygų, ir jai nebuvo jokia paslaptis, kad bajorės mamytės parūpina savo sūneliams meilūžių iš baudžiauninkų. Gal ji būtų išsigandusi ir išsižeidusi ir net bėgusi skustis savo dėdekui, bet tam nebuvo jokio reikalo, nes ji žinojo tai, ko nežinojo ponia Barbora.

Kai jaunas ponaitis pavasarį grįžo iš Paryžiaus, jis iškart jai krito akysna, ir ji tarėsi esanti jį labai išimylėjusi. Jis irgi ilgai nedelsė. Vieną karštą dieną, kai dvaras atrodė lyg būtų išmiręs, jis atėjo į jos pavietę ir pasiūlė pasi-maudyti. Ji noriai sutiko, nes maudytis mėgo pati, o, antra, jai buvo smalsu pamatyti savo herojų pusnuogį. Ir ji labai nusivylė: jo kūnas buvo baltas ir liesas, tarsi augalo diegas, išdygęs rūsyje be saulės.

— Tikras nupiepėlis! — ji šyptelėjo tada sau viena.

Ir plaukiojo jis iš lėto, kapstydamasis ploomis, prakauliomis rankomis. Kai pasimau-dė jie grįžo pavietėn, jis griebė ją į glėbį. Jis

sunkiausiai savo, beveik kriokė, jo akys karštligiškai žibėjo, ir kaktą išmušė sodrūs prakaito lašai. Liucija išsigando nebe juokais ir gynėsi iš paskutiniųjų, mėgino šaukti pagalbos, bet jau-tė jėgas silpstant. Pagalios jis parvertė ją ant sofos ir pasilenkė bučiuoti, bet tą akimirką atsitiko kažkas baisaus: jam iš burnos kliūstelėjo kraujas, apšlakstydamas ją ir apkruvindamas ją patį. Ji pašoko nuo sofos neišpasakytai pasišlykštėjusi ir išsigandusi ir, pagriebusi kibirą ir rankšluostį, pati persibraukė ir ėmė valyti ligonį, kuris gulėjo baisesiai kosydamas ir spiaudydamas. Paskum ji užkaitė katiliuką ir išvirė jam pušų žiedų viralo ir liepė jam kvėpuoti jo garais. Kai priepuolis praėjo, jis vėl atgavo aplombą ir tarė, ciniškai šyptelėdamas:

— Perdaug nusivariau Paryžiuje: per daug ten tų mergų! Gal tu mane pagydysi?

— Gydyti galiu, tik nežinau, ar mano vaistai padės paryžiečiui? Aš gydaus kaimo žmones.

— Tik susimildama nieko nesakyk mano tėvams: motina iš galvos išeis.

Ji pažadėjo tylėti, bet paskum ėmė gailėtis: Kosto sveikata nėjo geryn.

— Ko dabar snapsai? Daryk, kaip sakau!

— ponė Barbora pažadino Augintinę iš susimastymo.

Užuot atsakius, ji vėl užėjo už paravano ir grįžo apsilvilkusi suknele. Ji atidavė savo geradariui marškinius tardama:

— Pasiūlyk tuos gražius marškinius kokiai bajoraitei: ji tikriausiai noriai patarnaus tamstos sūnui, jei tik tas vaistas jam padės.

Ar tamsta nematai, kad jam reikia daktaro, o ne moters?

— Iš kur tu žinai? — paklausė senoji ponia šiurkščiai.

— Užtenka į jį pažiūrėti. Grįžęs iš Paryžiaus, jis dar kiek geriau atrodė, bet vistiek buvo sulysęs, o čia visai sunyko. Ligą jis patsivežė iš Paryžiaus. Man rodos, kad jis serga džiova.

Ponia Barbora kaip viesulas išlėkė iš kambario ir nubėgo tiesiai į Kosto miegamąjį. Liucija išsekė paskui. Ant naktinio staliuko žibėjo žvakidė. Jis gulėjo lovoje ir, pasisvėręs ant krašto, kvėpavo pušų sakių garus iš didelio misinginio puodo, o šalia jo stovėjo didelis stiklas su pušų sakių arbata. Visas erdvus kambarys kvepėjo jaunomis pušimis. Ponia Barbora pagriebė stiklą su arbata ir pribėgusi išpylė jį pro pravirą langą, o puodą ji išnešė į prieškambarį.

— Ragana! — ji bloškė per petį Liucijai. — Jam reikia tikro daktaro, o ne šundaktarės!

Išgirdęs triukšmą, atskubėjo į sūnaus kambarį, chalata užsimetęs, ir ponas Roginskis.

— Kas čia darosi? — jis paklausė.

— Tu nematai, kas tavo namuose darosi! — užpuolė ponia Barbora savo vyrą. — Sūnus serga, jam reikia daktaro, o jį gydo šundaktarė! — ji parodė pirštu Liuciją.

— Mama, nesikarščiuok! Aš pats ją paprašiau vaistų. Jos vaistažolės man tikrai padeda.

— ramino Kostas motiną.

— Ji tave skystimėliais apgirdė!

— Nekalbėk nesąmonių, Basia. Ryt nuvesime Kostą pas daktarą į Mosėdį...

— Ne į Mosėdį, o į Vilnių pas geriausius daktarus! — rėkte išrėkė ponia Barbora.

Kitą rytą abu ponai Roginskiai išvežė sūnų į Vilnių.

5.

Kai ponios Barboros karieta sustojo prie Mosėdžio šventoriaus, prelatas Laurynas Gužewskis, vilkėdamas balta sutana, vaikštinėjo po klebonijos sodelį, skaitydamas brevijorių. Buvo dar ankstyvas rytas, ir sesers apsilankymas jį gerokai nustebino.

— Na, na, Basia, kas tave taip anksti atvijo? — pasitiko jis seserį prie vartelių, bučiuodamas ją į kaktą.

— Svarbūs reikalai, labai svarbūs reikalai. — atsiduso viešnia ir nekviečiama atsisėdo į vytinę krasę po obele, kur stovėjo stalas.

— Valgei pusrytį? Nori arbatos?

— Pusrytį valgiau, arbatos nenoriu, bet noriu tavo stipraus obuolių vyno, ko stipriausio.

Brolis atsidėjęs į ją pažiūrėjo ir paskambino varpelį, paėmęs nuo stalo. Prieangyje pasirodė senas klebono tarnas. Jis liepė jam atnešti ropinę vyno ir dvi taures. Kai gėralas buvo paduotas ir tarnas pasišalino, ponia Barbora su malonumu siurbtelėjo seno vyno taurę ir tarė:

— Tu žinai, Laurynai, mes Kostą palikome Vilniuje. Daktarai sako, kad jis sergąs džiova.

— Girdėjau, Dievo valia...

— Kokia čia Dievo valia: sakyk, čia velnio

valia! — piktai atšovė sesuo. — Ta ragana bus ji pakerėjusi!

— Ką tu šneki? Kokia ragana?

— Liucija!

— Liucija? — prelatas mėgino atsistoti, bet ir vėl sėstelėjo. — Ar tu nesapnuoji?

— Paklausyk ir pats pamatysi. Ar tu pastebėjai, kad Liucės akys žalios?

— Yra daug žalių akių...

— Bet tu nematei, kaip jos žiba prietemoje. Jos akys, kaip jos katino Dionyzo. Tu žinai, ji turi tokį didelį juodą katiną. Pati mačiau, kaip jų abiejų akys žiba tamsoje, kaip žarijos! Ar ne tokios raganos akys?

— Taip, bet...

— Palauk, dar ne viskas. Tu, be abejo, žinai, kad visos raganos turi didelę silpnybę juodiems katinams. Dionyzas ir miega su Liuce jos lovoje, o kai ji išeina į altaną, tai ir katiną išsiveda. Žmonės sako, kad ji renkanti žoleles Senagiryje, o Dionyzas medžiojas piktvarles, iš kurių paskum Liucė gaminanti vaistus.

— Aš netikiu, kad Augintinė užsiiminėtų raganavimu, nors yra užregistruota, kad raganos vartoja piktvarles vaistams gaminti, — pastebėjo prelatas mėšliai, nugerdamas gurkšnelį vyno.

— Ir žinai, ką aš dar pastebėjau? Kartą dėl kažko Liucė pravirko, tik, manai, ji verkė, kaip visos jaunos panelės? Ne, pati mačiau, kaip iš jos kairės akies išriedėjo tik trys ašaros.

— Raganos taip verkia, — patvirtino prelatas: jis nekartą buvo matęs verkiančias raganas.

— Buvau pamiršusi, bet, kai ėmiau pastebėti Liucę raganaujant, atsiminiau, kai ji kartą pasakojo sapnavusi didelį raudoną arklių, stovintį ant laivo prie didžiojo stiebo. Ar tai ne ženklas ją raganą esant?

— Tokius sapnus raganos sapnuoja, — vėl patvirtino prelatas.

— Žinai, mes turime tokį didelį ožį Vulkaną. Tas ožys bus tiesiog Liucę įsimylėjęs! Ligi tik ją pamato, tuojau atmekena prie jos kaip padūkės, laižo jai rankas, o akys žiba ugniniais žiburėliais.

— Taip būna, taip būna, — mažliai palingavo galvą prelatas.

— Kai pradėjo rinkti žoleles ir gydyti...

— Gydyti? Ką ji gydo? Ką ji nusimano apie gydymą? — šūktelėjo klebonas jaudindamasis.

— Chamus gydo, negi bajorai eis gydytis pas šundaktarę? Žinai, mūsų dvareyratoks Senaragis. Į tą pagonių gojų padorus žmogus kojos nekels, bet Liucė ten praleidžia ištisas dienas, o gal ir naktis: ji sako, kad niekur nesą tiek daug ir tokių gerų gyduolių, kaip tame užkeiktame gojelyje. Dvariškiai kalba, kad ji ten naktimis garbinanti pagoniškus dievus ir maudantis tame ežerėlyje su pagoniškom deivėm.

— Ką, pagonių dievus garbina? — šikart prelatas tikrai pašoko nuo kėdės, kaip įgeltas. — Seniai sakiau tavo vyrui tą prakeiktą gojų iškirsti! Ar seniai ji pradėjo raganauti?

— Tikrai negaliu pasakyti, tik žinau, kad šią vasarą šv. Jono naktį ji jau lėkė, pasibalnojusi Vulkaną, seimauti su velniais ant šatri-

jos Kalno. Tą naktį ji namie nenakvojo, tikrai žinau, o rytą gyvulių šėrikas man sakė, kad jis radęs ožį tvarte labai nuvartytą. Gal aš tau nebūčiau dūžinusi galvos, jei reikalas nebūtų daug rimtesnis: Liucė pakerėjo Kostą. Ji girdė jį kažkokiu viralu neva nuo džiovos, bet taip nugydė, kad jis vos begalėjo pasikelti iš lovos. Mes turėjome išvežti jį į ligoninę.

— Ką tavo vyras sako?

— Vladislavo aš visai nebesuprantu: kartais man rodosi, kad ta ragana ir jį bus pakerėjusi. Aš norėjau Liucę atiduoti Kostui, supranti? Tokio amžiaus vyrams reikia moters. Atsimeni, kaip mūsų motina rūpinosi, kad tau netrūktų jaunų baudžiauninkų, kai parvažiuodavai vasarą atostogų?

— Neplepėk niekų, turėk gėdos, — nusigręžė susigėdęs prelatas.

— Dovanok... Kai pasakiau vyrui, kad noriu padėti Kostui, jis stojo piestu ir suriko: — Nedrįšk mano namų paversti ištvirtėlių lizdu! — Lyg jis pats būtų buvęs koks šventėiva! Mat, dobrodziejau, mūsų šeimoje darosi kažkas negerai. Atvažiavau ieškoti pagalbos.

Prelatas ilgokai mąstė, nuleidęs galvą ant krūtinės, ir paskum pastebėjo:

— Nežinau, iš tavo pasakojimo atrodo, kad vienintelė pagalba būtų raganą traukti tieson, jei viskas teisybė, ką čia man pasakei.

— Tu netiki manim? — paklausė ponია Barbora išsėidusi.

— Turiu galvoje priesaiką. Traukiant raganą tieson, reikia liudyti po priesaika, supranti? Ar tu sutiktum liudyti po priesaika?

— Dėl Kosto viską padaryčiau.
— Kiek jai metų?
— 17 metų ir devyni mėnesiai.
— Ex quo non habet annos sufficientes, ir todėl jai negalima pritaikyti corporale jramento.

— Ką tai reiškia? — paklausė piktai ponis Barbora: jai labai nepatiko brolio graibymasis lotynų kalbos, kurios ji nesuprato.

— Ji nepilnametė, ir jai negalima pritaikyti kaulų laužymo inkvizicijos. Reikia palaukti tris mėnesius, kai jai sukaks 18 metų.

— Nesąmonė, per tą laiką Kostas gali numirti.

Prelatas Gužewskis atsistojo ir, nuleidęs galvą, nuėjo iki vartelių ir vėl sugrįžęs atsistojo ties seserimi ir taip prabilo:

— Tu tvirtini Liuciją esant raganą, bet, sakau, to negana: reikia įrodyti po priesaiką. Jei aš pradėsiu oficialią bylą ir nepasisėks įrodyti jos nusikaltimo, bus didelė kompromitacija visai tavo šeimai ir... teismui. Su raganomis baudžiauninkėmis mes didelių ceremonijų nedarome, o čia žinomo bajoro augintinė, apsišvietusi mergina ir dar nepilnametė... Liucijos nusikaltimą būtų sunku, o gal suvis nebūtų galima įrodyti, kadangi, sakau, kaip nepilnamei mes negalime taikyti inkvizicijos, kitaip sakant, kankinimo. Aš drąsiai galėčiau kelti bylą, turėdamas rankoje faktą ją tikrai raganaujant. Mes pasistengsime tą faktą iš jos išgauti neoficialiai: padarysime slaptą inkviziciją — pritaikysime jai vandens procedūrą. Jei surišta ir įmesta į vandenį ji neskęs, bus aišku ją esant

raganą, ir tada drąsiai kelsime oficialią bylą, o jei skęs... tada žiūrėsime, kas darytina toliau. Kartais būna ir taip, kad raganos nebespėjama ištraukti... ir ji „netyčia“ nuskęsta, o jei neskęsta, tai aišku, kad velnias ją palaiko ir yra neginčijamas įrodymas kaltinamąją raganaujant, ir teismui nebėra jokios kliūtis ją pasiųsti ant laužo. Pagalios ir išteisintos raganos pasukum nė iš tolo nebenori pažiūrėti į savo amatą. Gal ir Liucija pasitaisys, jei nenuskęs, — prelatas reikšmingai pažiūrėjo į savo seserį. — Vandens procedūra paprastai daroma prie Mošėdžio Bartuvos upėje, bet šikart padarysime neoficialiai jūsų Starapolės dvare: jūs ten turite labai tinkamą tvenkinį tam reikalui. Aš susižinosiu su kitais teismo nariais: su geru savo kaimynu ir draugu Skuodo klebonu Pranciškum Juodzelevičium ir su kitu mano draugu, Salantų klebonu kanauninku Kazimieru Jalbžikowskiu. Neabejoju, jie man padės tokiamе jautriame mano giminės reikale.

Ponia Barbora broliui padėkojo ir išvažiavo apsiraminsi.

6.

Jau buvo arti priešpiečių, bet ponja Barbora dar tebegulėjo lovoje, pastačiusi stulpais akis į lubas ir, atrodė, nieko nematanti ir negirdinti. Matilda keletą kartų kyštelėjo galvą, pravėrusi duris, bet nešauklama įeiti nedrįso, pagalios vistiek nebeiškentė ir, įėjusi ant pirštų galų, atskleidė langų užuolaidas. Ponia nepajudėjo iš vietos, tarsį jos ir visai nebūtų pa-

stebėjusi. Matildai krito akysna ponios išblyškimas ir pavandeniję nuo verksmo paakiai.

— Aišku, ponia šianakt bus susipykusi su ponu, — jai dingtelėjo į galvą, ir ji nuskubėjo į virtuvę atnešti pusryčio, bet ponia į maistą net nežvilgterėjo ir liepė padėklą išnešti.

— Ponia sergi? Gal parvežti daktarą?

— Nereikia, palik mane, — atsakė ponia Barbora prislėgtu, nusilpusiu balsu, ir Matilda išėjo, tyliai užverdama duris.

— Baisu, neregėta, negirdėta, kaip jis galėjo man taip padaryti? — prašnabždėjo ponia Barbora išdžiūvusiomis lūpomis.

Praėjusią naktį ji turėjo su vyru ilgą ir audringą pokalbį, kuris ją trenkte pritrenkė. Be didelių įžangų jis jai pasakė, kad nusprendęs Liuciją įdukrinti ir, jei, gink Dieve, Kostas mirtų, tai jis noris pakeisti testamentą ir Starapolės dvarą užrašyti jai. Ji apstulbo iš nustebimo ir pasipiktinimo ir paklausė: kodėl staiga tokios permainos? Ir jo atsakymas ją galutinai pribalgė ir atėmė žadą:

— Reikia pagalios pasakyti teisybę: Liucija mano duktė. Aš labai gailiuos, kad taip ilgai tylėjau, bet dabar aplinkybės taip pasikeitė, kad ilgiau tylėti nebegaliu.

Ponia Barbora nebūtų buvusi taip sukrėsta, jei prieš ją staiga būtų atsivėrusi žemė. Jai viskas paaiškėjo: jo nenoras atiduoti ją Kostui kaip meilužę, jo griežtas pasipriešinimas ją už jo ištekinti, jo rodoma jai didelė meilė, kaip tėvai kartais rodo išlepintai ir vienturtei dukrai, jo nuolat perkami jai brangūs aprėdalai, papuošalai ir šiaipjau visokios dovanos, o dabar

štai ir didžiausia dovana: įdukrinimas ir padarymas Roginskių šeimos turtų paveldėtoja! Juk jei Kostas mirs ir ji bus įdukrinta, ji liks vienintelė Roginskių įpėdinė. Iš pokalbio su vyru tono jai nebeliko jokios abejonės, kad jis Liucę vistiek įdukrins, ar Kostas mirs, ar gyvens. Kiekvienu atveju jos sūnus nebeliks vienintelis įpėdinis: jis turės seserį! Ta iš baudžiauninkų kilusi raganėlė pasidalins su Kostu jos šeimos turtais ir garbe!

— Niekad taip nebus, niekad! — ponია Barbora pagrūmojo, taip sugniaužusi kumščius, kad jos smaili nageliai kone iki kraujo įsmigo į delnus. — Prisiekiu šv. Stanislovu, mūsų šeimos globėju, taip nebus!

Poniai Barborai vis užvirdavo kraujas, prisiminus naktinį pokalbį su vyru. Ji jautėsi apgauta ir pažeminta. Ji išgyveno su juo 26 metus, nieko nežinodama, kitaip sakant, vyras visą laiką turėjo savo paslėptą nuo šeimos šalutinį gyvenimą, o ji, teisėta žmona, buvo palikta už durų, kaip kokia samdinė! Jos šeimoje jis turėjo kitą šeimą! Jis jai sakė, kad Liucės motina mirusi gimdydama, bet ar jis nemelavo, ar ji iš tikrųjų buvo mirusi? Gal, lankydamas dvarus Aukštaitijoje, jis su ta chame susitikinėdavo ir begėdiškai apgaudinėdavo savo žmoną? Juk ar ne visi vyrai apgavikai ir melagiai? Jo mintyse ana išdarga ir jos duktė visą laiką stovėjo tarp jos, teisėtos žmonos, ir jo paties. Dabar jai aišku: jis niekad neatsidavinėjo jai su kūnu ir siela, kaip kad ji jam: mylėdamas ją, jis tikrai galvodavo apie kitą moterį! Jis sakėsi ją mylįs ir tą pačią akimirką galvojo apie

savo meilužę. Važinėdamas į Vilnių, jis tikriausiai užsukdavo ir pas ją, savo sugulovę. Gal ir dabar, važiuodamas lankyti Kosto, užsuks pas ją ir praneš jai gerą naujieną, kad įdukriņas jos dukterį? Matyt, ta palaidūnė bus jį prikalbėjusi aprūpinti savo nelegalią dukterį. O gal ir ta skretena persikels gyventi į Starapolę, kai ta raganėlė čia taps ponia?

Poniai Barborai plyšo ir kraujavo širdis iš pavydo, pažeminimo ir neapykantos. Ji buvo tikinti moteris ir, nebepajėgdama nuslopinti širdperšos, iššoko iš lovos ir, užsimetusi chalatą, atsiklaupė prieš didelį, paaukuotuose rėmuose šv. Motinos paveikslą, bet maldai susitelkti negalėjo. Ji meldėsi lūpomis, bet kažkur, viso to didelio dvasinio sąmyšio užnugaryje, knietė mintis, kad maldos čia nieko nepadės, kad čia reikia griebtis apčiuopiamų priemonių visai tai painiavai išpainioti ir Roginskių šeimos turtui bei garbei gelbėti.

Ponia Barbora pakilo nuo klaupkos, pasakambino varpeliu ir įbėgusiai Matildai liepė pasakyti vežėjui kinkyti arklius: ji važiuosianti į Mosėdį.

Nors ir tą dieną ji rado prelatą Gužewską beskaitantį knygą sodelyje, bet ji paprašė vesti ją į savo kabinetą, nes nenorinti, kad kas nugirstų jų pokalbį.

Kabinetas buvo erdvus, bet apstatytas kukliai: didelis rašomasis stalas, keletas šventų paveikslų ant sienų ir didelė lentyna su knygomis maždaug ir buvo visas kambario apstatymas. Ponia Barbora krito į minkštą krėsle ir, atmetus galvą, peržvelgė knygų nugarėles len-

tynoje: ten jai buvo daug pažįstamų knygų apie demonologiją.

— Duok man stipraus, labai stipraus vyno, — ji atsigrėžė į brolių.

Kai tarnas, atnešęs vyno ropinę ir stiklus, išėjo, ponia Barbora smulkiai papasakojo broliui naktinį pokalbį su vyru.

— Šįryt, išvažiuodamas į Vilnių, jis sakėsi norįs atitinkamai pakeisti ir testamentą, — užbaigė pasakoti ponia Barbora.

Prelatas gal ne tiek nustebo, kiek pasipiktino ir susirūpino: jam itin nepatiko svainio ketinimas keisti testamentą. Jis žinojo, kad Roginskis savo testamente buvo užrašęs nemažą sumelę pinigų bažnyčiai. Kažin, ar jis, keisdamas testamentą, šįkart nepamirš bažnyčios? O jei Kostas pagys, tai turtą vistiek teks dalyti tarp dviejų vaikų, ir, žinoma, bažnyčiai gali nebeteikti nieko arba labai apkarpyta suma.

Prelatas su seserimi aptarė reikalą plačiai ir nusprendė veikti nebedelsdami. Jie abu sutarė, kad, vienaip ar kitaip pašalinus Augintinę, reikalas abiem pakryptų geron pusėn, nes būtų atstatytas į tikras vėžes įpėdinystės klaušimas, nebūtų „suchamintas“ aristokratiškas abiejų šeimų kraujas ir būtų kaip reikiant atkeršytas Roginskis už jaunystės paklydimus. Veikti jie nusprendė tučtuojau, kol dar nebuvo grįžęs iš Vilniaus ponios Barboros vyras.

7.

Buvo pati rugiapiūtė. Žmonės darbavosi laukuose, dvare ne kas tebuvo likęs. Buvo karš-

ta, saulėta diena. Ponia Barbora iš savo kambarių nesirodė, Liucija triūsė su savo žolelėmis prie Senagirio.

Į Starapolę atbildėjo ištaiginga prelato Gužewskio karieta: atvažiavo jis pats, Skuodo klebonas Juodzelevičius ir Salantų klebonas kanauninkas Jalbžikowskis. Aukštoje pasostėje sėdėjo vežėjas ir raganų budelis, pravar-džiuojamas Deganosiu, nes kartą, degindamas raganą, persistengė ir nudegė savo netrumpą nosį.

Svečius pasitiko pati ponia Barbora ir tuo-jau nuvedė į valgomąjį, kur jau buvo paruošti ištaigingi priešpiečiai su gerais vynais. Vežėją ir Deganosį Matilda nusivedė į virtuvę, kur jų irgi laukė užkandžiai ir butelis degtinės.

Svečiai skaniai ir sočiai užkando ir išgėrė porą butelių vyno. Prelatas Gužewskis papasakojo, kad turįs užvedęs slaptą Liucijos ragana-vimo bylą, kur esą surašyti visi jos nusikaltimai, o tie nusikaltimai esą labai sunkūs. Ten buvo pasakyta, kad kaltinamoji girdžiusi poną Konstantiną Roginskį savo pagamintu skystimėliu, nuo kurio jis sunkiai susirgęs, kad šv. Jo-no naktį ji nemiegojusi namie, o buvusi išlėkusi su kitomis raganomis į šatrijos Kalną seimauti su velniais, kad ji kasnakt Senagiryje maudantis su senosios Lietuvos raganomis undinėmis ir meldžiantis pagoniškiems dievams: be abejo, dėl to ji ir bažnyčioje vengianti rodytis. Chamuose ji pasidariusi labai populiari ir mylima, nes ji gydanti juos dykai su šėtono pagalba ir kalbanti tik žemaitiškai, aiškiai niekindama lenkų kalbą.

— Taigi, ponai teisėjai, — kalbėjo toliau prelatas Gužewskis, — nors ji išauklėta lenkiškos kultūros dvasioje, bet su mumis, lenkais, jokių ryšių nepalaiko, o bendrauja tik su chamais, tuo parodydama nedėkingumą savo geradariams. Ji net pakerėjo mano savainį, poną Roginskį, nes kartą jis prasitaręs, kad jo Augintinė esanti graži, kaip saulės duktė. Taip galėjo pasakyti tik žmogus, apžavėtas pagoniškais burtais! Ir tai dar ne viskas, — prelatas nutilo ir peržvelgė smalsiai klausančius teisėjus ir ponią Barbora. — Aš turiu žinių, kad kaltinamoji susitikinėja ir palaiko ryšius su plėšikais ir, būtent, su pačiu jų vadu, vadinamu Apynėliu. Ji susitikinėja su juo, besitrankydamą po miškus, ir gydė jį nuo kažkokios baisios ligos. — Teisėjai ir ponia Barbora aiktėlėjo, atsilošdami kėdėse.

Niekas neabejojo Liucijos kaltumu, tik iškilo mažas procedūros klausimas: ar ją atsiųsti čia ištardyti, ar nueiti pas ją, pasakyti, kuo kaltinama, ir nieko nelaukiant pritaikyti vandens inkviziciją? Kadangi visas procesas kol kas buvo vedamas neoficialiai ir kadangi teisėjai bijojo, kad dvariškiai nesužinotų, koks čia reikalas, ir neimtų rinktis prie rūmų, tai teisėjai nutarė jos nekviesti, o nueiti pas ją į pavietę, pasakyti, kad ji kaltinama raganavimu, ir be ilgų kalbų pritaikyti vandens inkviziciją. Jei vanduo parodys ją esant kaltą, tuomet bus lengva iškelti oficialią bylą. Tarsi pasivaikščiodami, svečiai su ponia Barbora išėjo į parką. Liucija, nieko blogo nenuvokdama, darbovosi savo vaistinėlėje, ir kai pasirodė svečiai,

pagalvojo juos norint ją aplankyti, bet prelatas Gužewskis be jokių išangų ir ceremonijų pareiškė, kad tai nesąs mandagumo vizitas, o teisėjų apsilankymas ir kad ji kaltinama ragana-vimu, ir jis trumpai išdėstė, kuo ji kaltinama, baigdamas šiais žodžiais:

— Būtų geriausia, jei pati prisipažintum, tuomet teismo nuosprendis galėtų būti švelnesnis ir procedūra trumpesnė.

Liucija apstulbusi žiūrėjo į prelatą, o kai jis baigė, ėmė juoktis:

— Gerbiami prelatai juokauja...

— Mes neturime laiko ir noro juokauti su raganomis, — atšovė kietai prelatas Gužewskis ir mostelėjo Deganosiui.

Šis tuojuo surišo jai už nugaros rankas ir kojas ir, persisvėręs per petį, nunešė ją prie tvenkinio.

Nuo pavietės iki tvenkinio tebuvo keliolika žingsnių, bet Liucija nešama išgyveno baisų atsiminimą. Jai švystelėjo per galvą Mortos Ūbaitienės iš Verpučių kaimo sudeginimas Mo-sėdžio miestelio turgavietėje. Ji buvo dar jauna ir graži moteris. Apimama liepsnų, ji dar spėjo prakeikti savo teisėjus, o ypačiai prelatą Gužewskį. Ji šaukė ne savo balsu, ir rodėsi, kad ją girdi ne tik susirinkusieji aikštėje smalsuoliai, bet ir tie, kurie pasiliko namie:

— Mano prakeikimas pasieks tave iš anapus grabo ir kris ant tavo galvos: sutana neišgelbės tavęs nuo šėtono! Ne aš ragana, o tu prakeiktas raganius! Tavo širdyje dega dar karštesnė neapykantos ugnis už mano laužą prieš vargšus, patekusius į tavo šėtoniškas

pinkles! Tu būsi apjuoktas, sugėdintas, nebedrįsi žmonėms akių parodyti ir gausi galą, kaip kurmis, lindėdamas savo urve be saulės šviesos, o kai susitiksime pragare, aš paprašysiu tamsybių galvoną paskirti mane tavo globėja, cha, cha, cha!

Tą akimirką jos apdarą pasiekė liepsnos, ir ji švystelėjo, kaip ugnies stulpas, nežinia, ar besikvatodama, ar raudodama iš didelės kančios ar iš neišpasakyto sielvarto.

Ji tada stovėjo šalia prelato ir matė, kaip jis šypsojosi patenkintas. Paskum jis išsitarė, kad teismo nuosprendis buvęs teisingas, kad ji buvusi tikra ragana, nes ir mirdama nenustoję bendravusi su velniu.

Taip mirti, kaip mirė Ūbaitienė, Liucijai buvo baisu: ji nebijojo vandens, bet neišpasakytai bijojo ugnies.

Kai budelis nubloškė ją į vandenį, teisėjai ir ponė Barbora smalsiai žiūrėjo, kas bus. Prelatas Gužewskis plačiu mostu žegnojo nuo kranto tardamas:

— Vardan Dievo tėvo, sūnaus ir šventosios dvasios teprabyla vanduo!

Liucija visaip muistėsi, galuodamasi atsipalaiduoti iš raiščių, bet Deganosis buvo mazgų meistras, ir visos jos pastangosėjo niekais: ji ėmė skęsti. Vanduo jai kliūstelėjo ant veido, ir ji manėsi mirštanti, tik dar išgirdo kažką pliumptelėjant į vandenį ir nustojo sąmonės.

Atgaivinta ji pasimatė gulinti ant kranto ir Agnę triūšiant aplink ją. Ją nustebino Apynelio piktas balsas:

— Ponai prelatai matėte ją skęstant, kodėl

niekas nešoko jos gelbėti? Juk, pagal jūsų mokslą, ji buvo nekalta! — Nuo jo varvėjo vanduo.

Dvasiškius ir ponią Barborą laikė apsupe raitelių būrys. Liucija tuojau atpažino du vyrus, kurie lydėjo ją pas Apynėlį. Jie šypsojosi jai iš tolo. Teisėjai ir ponias Barboros stovėjo nei gyvi, nei mirę.

— Vanduo prakalbėjo, mergina neskendo, atseit, nekalta, kodėl jūs jos negelbėjote? — Vėl Apynėlis paklausė piktai, bet jie tylėjo, tuomet jis tęsė toliau: — Juk jūs galvojate, kad per vandenį kalbas pats Dievas ir kad jis meluoti negalys, tiesa, pone prelate Gužewski?

— Aš neprivalau atsakinėti į plėšiko klausimus, — kiek atkutęs atsakė prelatas.

— Honoras prabilo! — nusijuokė plėšikų vadas. — Žinoma, neprivalai, jūsų malonybe, bet šikart nei pono prelato išdidumas, nei aukštas bažnytinis rangas nieko nepadės. Jei jūs, teisėjai, tikite, kad vanduo gali pasakyti teisybę apie raganas, tai, manau, jis gali pasakyti teisybę ir apie jų teisėjus. Dabar mes pasiklausysime, ką tvenkinys prabilo apie jus, — ir sulig tais žodžiais jis mostelėjo ranka trims vyrams, kurie laukė, nušokę nuo žirgų, laikydami rankose virvagalius.

— Aš protestuoju! Ne tavo reikalas mus tardyti ir taikyti inkvizicijas! — šaukė atgavęs žadą prelatas Gužewski.

— Kodėl ne mano reikalas? Vanduo bešališkas. Jei jūs klausote, ką jis pasakys apie raganas, tai mes norime pasiklausyti, ką jis pasakys apie jų teisėjus. Suriškite ir įmeskite į van-

denį šį garbingą raganų medžiotoją! — Šūktelėjo jis atsigręždamas į laukiančius vyrus ir rodydamas prelatą Gužewski.

Jie tuoju surišo jam rankas ir kojas ir pasiūbavę bloškė į tvenkinį. Ponia Barbora klyktelėjo iš išgąsčio, abu dvasiškių žiūrėjo sustirę, vyrai garsiai juokėsi. Prelatas plūduriavo ant vandens paviršiaus aukštiekninkas ir, atrodė, net ir neketina skęsti. Jis bijojo vandens ir, vien tik pagalvojus, kad, nuskendus ant dugno, jį apniks šliužai ir vabalai, jam stingo kraujas. Jis giliai traukė orą į plaučius, ir jo benugrimztas didelis atsikišęs pilvas vėl kaip balionas iškildavo į paviršių.

— Tur būt, pats Balzebubas palaiko jį, ragais įrėmęs į sėdynę! — kažkas iš vyrų riktėlėjo visiems besijuokiant.

— Jam vienam ten nuobodu: įmerkite ir jo konfratrus, — liepė Apynėlis.

Vyrai sumetė į vandenį ir abu kitus dvasiškius, bet nei rankų, nei kojų jiems nebesuriso.

— Ką darysime su tikrąja ragana? — kažkas paklausė, rodydamas į ponią Barbora.

— Į vandenį ir ją! — ėmė šaukti vyrai.

— Ne! — ji klyktelėjo ne savo balsu ir, pasikėlusį sijoną, pasileido per parką kiek įkabinama.

Vyrai norėjo vytis, bet Apynėlis juos sulaukė.

— Tesiunta ragana, vistiek ji gaus priemetį, — pasakė jis, prieidamas prie Liucijos: — Kaip jautiesi, gražioji raganėle?

— Gerai, — ji nusišypsojo. — Dėkoju už

išgelbėjimą.

— Nėra už ką. Tu mane gydei, aš tave gelbėjau. Nedaug tetrūko, kad būčiau pavėlavęs. O dabar kviečiu į svečius pas mane. — Jis pasisodino ją ant savo žirgo, ir plėšikų būrys pasiėjo Senagirio link.

Deganosis, kuris slėpėsi užsiglaudęs už pavietės, išgrailbė iš tvenkinio dvasiškius ir nuvedė į rūmus. Apsidžiovinę ir apsitvarkę jie išvažiavo.

Tas nuotykis Starapolės dvare plačiai nuaidėjo per visą Žemaitiją. Prelatas Gužewskis atsisakė iš raganų teismo pirmininko pareigų, ir daugiau raganų teismų Žemaitijoje nebebuvo. Ūbaitienės prakeikimas įvyko: skandinamas prelatas Gužewskis labai persigando, gavo nervų ligą, žmonių vadinamą priemečiu, ir bažnyčioje daugiau nebesirodė. Netrukus iš Mosėdžio vyskupas jį iškėlė į kažkokią menką altariją, ir žmonės kalbėjo, jis ten miręs vienišas, visų apleistas.

Ponia Barbora irgi atgulė ir daugiau nebesikėlė. Jai ėmė vaidintis raganos ir piktos dvasios, šaukėsi sūnaus pagalbos, bet kadangi jis buvo miręs, prisišaukti negalėjo ir po keleto savaičių mirė pati.

Sužinojęs apie tuos visus pasikeitimus, Apynėlis Liuciją grąžino į Starapolę dideliu pono Roginskio džiaugsmui ir paguodai.

Detroitas, 1972 m.

TELEFONAS

— Kam gi man telefonas? Numerius atrinkti sunku. Telefonas! Poniškai ausin muša. Pragyvenau be telefono septynias ir septynerius.

Sūnus užgulė: „Negalima, Father, be telefono. Dabar moderniškai viskas. Dabar ir šungaudis turi du telefonus: vienas ofise, kitas ant armabilo viršaus“. O aš jam atsakau: ana pinigų mėtyti ir šungaudis moka, bet pinigą prie pinigų prispausti...

Mano sūnus! Jį reik pažinti: jo širdis kaip karvelio, bet jei jau ką užsimanys — trūks, plyš. Ir kalba man sūnus: „Pinigą reikia mokėti sunaudoti. Pinigas tai kaip kraujas, jei juda, tai — sveika, jei stovi — genda“.

O aš žinau: už telefono įvedimą bus didesnė užmoka, nes ir mano sūnus savo atsiims. Turėsiu išrangyti pavardę ant popierėlio (o man tai nelengva), arba iš kišenės duoti tiek, kiek sūnaus bus užrašyta. Ką gi, reik žinoti mano sūnų. Gal ir aš jo neperkandu, nes atsilikęs, nusenęs, o jis — moderniškąs. Jis visas moderniškąs: plaukai krinta ant pečių, kelnės užpakaly kiauros, žemyn — plačios, nelyginant var-

pai, mėlynai purvinos. Keliasi vėlai ir ilgai šukuoja plaukus, garbanoja, ilgus pirštų ir kojų nagus apkarpo, paspiaudęs į vilnonio megztinio rankoves blizgina. Aš taip ir sakau: „Tu kaip aptiekoriaus duktė, nepyk, Maikė“. O jis atsako: „Aš tau esu Mykolas“. Žino mano sūnus, kad man jis visada Mykolas. Nemėgstu vardo Maikė.

Taigi, po ilgų visokių kalbų turėjau nusi-leisti, dargi išlindo — Fathers Day — Tėvo Die-na — sukčių prasimanymas.

„Tau Fathers Day bus telefonas, tėvai“.

Pėčius man teliko truktelti. Taip ir pada-riau.

Atvažiavo tamsiai žalia mašina, du vyrai su šalmais. Vienam ant galvos, kitas šalną ant plataus diržo pasikabinęs. Elektriniu gražtu kaip mat pragrauzė sieną, iškišo juodą virvę. Ant mano kelionių kuparo padėjo juodą apara-tą, samtį tokį parodė kaip prie ausies pridėti. Nemačiau, sakytum, aš tokios štukos. Ir naktį numeriai žiba kaip švento Jono vabaliukai.

Ta pačia slinktim sūnus net šniopuodamas rašo didelius numerius:

„Čia policija“.

Kam man? Visą amžių su policija nieko.

„Progresas. Dabar be policijos ir prie alto-rius neik“, atsako sūnus ir toliau didelius nu-merius rašo, o prie numerių lazda ar dešrą iš-raito.

„O kas čia, sūnau?“

„Tai policijos lazda. Šventinimo lazda. Atsimink, viršum lazdos numeriai — policiją šauksi“.

„O kam aš ją šauksiu?“

Sūnus tik šypteli iš po retų ūsų ir toliau rašo. Išrašė degantį vežimą, raudoną liepsną vežantį. Ir pamaniau: tai pirmas sūnaus paveikslas, kurį ir mano akis pagavo — suprantu.

Sūnus ima paišyti juodu teptuku. Greit nuvažė. Ne be reikalo sūnus penketą metų akademijoje rašė ir paišė. „Tai kas čia, Mykolai, graborių pašaukti?“

„Ne, Father, tai kiti atliks. Čia, atsimink, šauksi daktarą. Ant grabo numeriai — daktaras. Ar šauksi, ar nešauksi, mirtis vistiek, todėl — grabas. Ir iš viso, Father, kai daktaras gerai kišenius iškratys, grabas — vienas gerumas.“ Patinka juokauti sūnui.

Sūnus liepia išžiūrėti numerius. Bandau išsukti numerius policijos, daktaro. „Paskutinio numerio nesuk“, pastebi sūnus. Aš taip ir darau.

* * *

Po visko susėdom atsikvėpti, o man širdis tvaksi smarkiau ir lėčiau — pinigų gaila. Kam tas telefonas? „Iš Dytroito pašaukti galėsiu, nes ten važiuoju su savo paveikslais ir žmonėms rodysiu. Nors modernistų žmonės nesupranta, tėvai. Mat, jie nenori sutikt su mintimi, kad jie neišmanėliai. Modernizmas, tėvai, greit pasaulį paims už pačios gerklės. Nors pasaulis modernistų nesupras. Ir gerai, kad nesupras — durnius didžiuojasi tuo, ko jis nesupranta“.

Aš bijau sau manyti: sūnus žmogaus „ne laikina“. Bet ką gi jis „laikina“?

Taip klausausi sūnaus, ir man dingt, kad aš jo jau nesuprantu. Modernistas, o kas tas modernistas? Aš nežinau ir sūnaus nedrįstu klausti, ko gero, pamanyt: kokio kvailo tėvo sūnus — akademikas.

Tuo metu kieman — policija! Sūnus išbalo. Ko jai dabar? Du policininkai. Ateina ir klausia: „Tai jūs šaukėt policiją? Kas atsitiko?“

Sūnus neatgauna žodžio, tik rankas kėstelėjo. Ir aš nežinau, užmušk — nežinau, kas, kaip. Tik ūmai man mintis galvon: gal aš užgriebiau ir paskutinį?

Tada policija iškalba: kiek jie turėję bėdos, kol suradę, kas juos pašaukė. Suskambėjęs telefonas, pakėlę triūbelę ir neišgirdę atsakymo. Per centrinę atsekę. Taip pasitaiką, kai koks senas žmogus, vienišas nelaimėję vos pajėgiąs išsukti numerius. Policija išvažiavo, o sūnus ir tars: „Matai, Father, išsukai visus numerius. Šį kartą be reikalo, bet policijos numerius išidėk galvon“.

Įsidėjau. Ir naktį matau, atsimenu alei vieną numerį. Bet ar visada žmogus gali pasinaudoti policija? Negalėjau. Kaip tik tada... ranka sustingo.

* * *

Taip mane aprūpino numeriais. Ir skamba, jei kas pašaukia. Iš pradžių Burkutis Džio pašaukdavo vakare. Ale ėmė žmogutis ir numirė. Vienoj šachtoj dirbom, anglis kasėm, sakyt, alkūnė prie alkūnės. Paėmė ir numirė. Sėdžiu vakare tamsoje, — elektra brangsta kas pus-

dienis, — o, regis, suskambės kad ir patamsy. Būdavo, net pašoku, griebiu tą juodą samtį, o anam gale ir atsiliepia: „Alio, ar tai tu, smirdale Povilai! Čia — Burkutis“. Ir apsakys, kad jam kojas — daugiausia dešinę — atraitis kirminu graužia, kad šuo, toks pat nusenęs, be niekur nieko ima naktį loti vaiduoklius, kad alų, pusę butelio nugėręs, užmiršo užkišti, kad... Ir taip gražiai išsikalbam. Rūpindavausi, jei per ilgai užsiplepam. Sūnus nuramino: „Tau nekaštuoja, kai kitas pašaukia. O tam pačiam mieste gali kalbėtis su draugais iki sūdnos dienos. Mokestis nepakils“.

Bernikas, Sudargų jaunylis Charlis, kartais: „Hallou, dède Pol, čia Čalis, Čalis, Sudargas“. Tiek jį grama ir teišmokė. Kartais įsikišdavo pakalbėti ir grama Pranė, virtusi Frencis, bet, matai, ir tie išrūko Floridon. Ten, sako, visada šilta.

O metai eina sau. Iš kaulų girgždėjimo spėji, kiek nutekėjo to laiko.

* * *

Visai nutilo telefonas. Tiktai du kartu metuose sūnus Mykolas iš Dytroito pašaukia. Ir kaip visada „kolekt“. „Hallou, Father, kaip tau?“. „Gerai, Mykol, krutu. Kaip žinai, vienas“. „Žinau, žinau, tai fain, Father, pašauksiu vėl greit“. Samtį jis deda, o aš dar lukteriu. Žinau, jog negreit vėl pašauks.

Vis niršiau ėmė man kojos girgždėti. Kaip netepti ratai, kiekvieną žingsnį reikia apgalvoti. Tai ir sėdi, žmogau. Vakarai, naktys ištįso.

Sėdi supamoj patamsy. Užsižibintum elektra, bet, regis, ne elektra dega, o banke grynį žalieji. Kartais atvangai užsidegęs šviesą pažiūriu į knygeles: vienoj septyniolika tūkstančių trys šimtai septyniolika dorelių. Tų nejudinu. Kitoj knygelėj pinigais juda: kas mėnuo padėdu aštuonias dešimtis penkis dorelius. Tiek užsikirtau padėti. Per metus — susirenka. Kitaip, regis, ir būti negali. Pasideda.

Tik ir čia — telefonas. Kad jį kurtas ant kupros laukais nuneštų.

Kvailai išėjo. Sunegalavau. Rudeniop, po Visų šventųjų, pavalgiau lašinių, pavalgiau stipriai, mat, kaimynas mėsininkas MacKelly pasiūlė tris svarus. Nebrangiai. Buvo kiek parudavę, gal net pilksvi, bet aš žinau, kas, kaip: apskuti, apipliaustai, kas ne taip gerai atrodo — sulydai, o geriau atrodantį apskustą gali sau valgyti. Lydytus palikau, sakau, valgysiu apipliaustytus. Su duona, cibuliais, su krienais. Gal padauginau, gal kas, ar viską gali žmogus žinoti!

Tai ir suspaudė. Visą naktį gėriau arbatą. vaikščiojau. Nepraėjo. Ėmė akyse rutuliai sukutis, kirsti pakinklius. Daktarą pašauksiu, sakau. Dešimt dorelių išsiėmiau ir suku. Girdžiu angliškai, iš kur, vadinasi, šaukiat? Atsakau, kad Providenso stryto galas, numeris septynioliktas. Ir pavardę išspelinau: „Ša-ka-lys Pol“. Vos spėjau padėti samtį — fajarmonai. Kaukdam, skambalais skambindami — stačiai kleman: „Where is the fire?“ Čia man ir liga išrūko. Sorry, very sorry, sakau, mistelkas. Taip ir taip, sakau. Atsiprašysi čia tu! Atėjo bila: pen-

kios dešimtys dolerių. Ir sumokėjau, nagus kramtydamas sumokėjau, už kelionę fajarnam. Kad aš daugiau! Sūnui nesakiau. Reikėjo man bėdos — telefono.

Sėdžiu rudens vakare. Taip vakaras po vakaro, naktis po nakties. Girdžiu — po krosnim sucirpia svirplys, kaimyno garažą uždaro — sūnus grįžo nuo mergų. Uždaro duris, koja spiria — kaltos, matai, garažo durys. Ir vėl sėdžiu. Mėnuo landžioja už debesų, capsī virtuvėje neprisuktas kranelis. Prisuku. Capsī. Tik rečiau. Regis, cap — ir penas. Vėl suku. Per daug negali veržti — gali nusukti rankutę, tai jau ne penai kaštuos.

Capsėjimu neatsipirksi. Tylu. Net ausyse spengia, tokia tyla. Gultum, bet miegas gal už debesų su mėnuliu atsidūrė.

Kad kas paimtų ir pašauktų! Vidurnaktis, kas čia tau. Šaukčiau Valiulį Frenkį, Šeputį Povilą, bet per tą mano žioplumą gali bala žino ką pašaukti. Jie davė numerius, mes vienamečiai, seni pažįstami, nuo Anykščių visi. Valiulį stumia nuo telefono marti, jei kas pašaukia, o jau jis pats — pinigų taškymas. Šeputis su boba vieni du, bet abu neižlūri numerių. Kaip ir aš, bijo skambinti. Kartą, sakėsi, Šeputis užsidūręs ant policijos čyfo. Aš bijau iš tolo: sumaišysiu numerius, tai ir atbildės greitoji, kaip sakyt, amardžiansi, arba ugnies gesinti. Mokėsi gyvu pinigų.

Nesiseka man, pasakysiu. Prieš pusmetį šaukčiau Valiulį. Kelis kartus rinkau numerius. Ir surinkau: „Šimarsky Funeral Home“, atsiliepė angelo balsu ponis ir tuoj klausia, koks, kur gyvenu. Padėjau samtį kaip degantį.

* * *

Ijunkau mąstyti apie telefoną. Taip besėdėdamas vienui vienas, imi ir įbedi akis. Stovi, matai, daiktas, juodas, keli numeriai, ir vidurnakčio tamsoje matyti toks garbanotas virvagalis, išeinąs pro sieną. Toks samtis guli ant juodo daikto, uodega prisiūtas. Vieni juokai, nenusakysi, kas jis, o stovi netoli tavo lovos dieną ir naktį. Jei kas kažin kur surinks numerius, pasuks, ir tu pakelsi samtį ir alio! Šakalys Pol klauso. Ir net už vandenų, Romos, Vilniaus, net iš Japonijos ar čainysų per tas virves pasakys, paklaus.

Buvo galvos, buvo rankos — išrado, padirbo. Dabar tau stovi dieną naktį, budi, laukia tavęs, gatavas susisiekti. Kas norės ir kada tik norės.

Taip sėdžiu ilgas naktis, kol į ryto pusę suima miegas.

Imu kartais širsti, apmaudas užgula: stovi dieną naktį, dešimtį ir daugiau stovi ir tyli. Argi taip visi išnyko? Buvo pažįstami, draugai, giminės. Guli jie ten. Ar prišauks juos telefonas? Kas žino, gal išras ir tokį. Gal. Dabar viską gali.

Taip sėdžiu, net ilgu, net graudu. Buvo rudens vakaras, šventos dienos vakaras. Ir pusiaunaktis. Pelė sukrebždėjo, stalas, gal kad buvau pečių užkūręs, subraškėjo kažin kuria lenta ar sunėrimu.

Niekas jau nepašauks. Gulu lovon, apsikloju galvą. Toks jau papratimas, norint užmigti. Užmigau. Girdžiu... Argi? Telefonas! Sapnuo-

ju ar ką? Tikrai skamba! Prišoku: „Alio“. Girdžiu — „Who is this?“ Atsakau. Jis ten vėl klausia: „Who are you?“ Tada aš atsikvošėjęs klausiu: „Who are you?“ Tada jis man sako, kad ne mano biznis klausti, kas jis yra. Jis sako: „I am fain, fellou“. Ir jis ima mane vadinti idiotu, medine galva. Aš juokiuosi iš jo pykčio. Aš jam atsakau: „I donot care what you are talking“. Tada jis man sako, kad jis „don't give damm“. Jis kiek atlyžo, girdėti, jog ne vienas. Lyg tai muzika ten pas jį. Ir jis mane klausia: kodėl, girdi, tu, kvailas forineris, atsiliepi? Žinia, jis suprato iš mano kalbos. Aš jam atskiaiu, jog aš ne forineris, o „First world war veteran“ ir kad aš esu sitizen. Tai jis ir sako: „Just fain. Is nice to be your friend“. Ir kiek patylėjo. Girdžiu — lyg tai moteris ten anam gale telefono. Jau norėjau padėti samti, o ten vėl: „Allau, you still up there?“ Tai jis tiesiai ir sako: „I am attorney Polanski“. Ir taip keletą kartų jis man kala galvon, jog jis yra attorney Polanski. Aš, jau apsipratęs su telefonu, atskiaiu, jog labai malonu, jeigu jūs esate attorney Polanski. Tai jis mane giria už gerą ištirimą jo pavardės ir sako, jei tik man kada reikės gero advokato, tai šauk mane. Girdi, visi miesto teisėjai mane pažįsta. Ir liepia užsirašyti jo telefono numerį.

Užsidegiau elektrą, susiradau kuo užrašyti. Užsirašiau. Dar kartą jis perskaitė. „All right, friend“, jis sako. Palaukia. Ir aš laikau samti, laukiu. „Good night, friend“, jis man gražiai linki. Ir aš atsakau: „Good night, attorney“.

Padedu samtį, žiūriu, laukiu, gal dar jis pašauks? Nešaukia. Einu lovon, bet ar užmigs. Iki ryto prasnūduriavau. Ir vis apie tą Polanskį. Štai žmogus, gal ir attorney, kaip mes sakom — advokatas, bet kaip jis mano telefoną surado, ar kas jam davė? Tiesa, yra knygoje Shakalys Paul, bet ar iš ten? Atspėk. Kaip, kur, kas? Pašaukė į ryto pusę, beveik pykti reikėtų, bet už ką? Aš vistiek nemiegu. Tiesa, buvau užmigęs.

* * *

Praėjo gal geri trys mėnesiai, o telefonas tyli. Atėjo rudens lietingos, ilgos naktys. Dieną sėdžiu prie lango lietui lyjant ir stebiu, kaip lietus bėga, varva stiklais. Vieni lašai tiesiai nuslysta stiklu ir už rėmo dingsta, o kiti vingiuojasi, ieško kur, kaip nuriedėti. Vėjas papučia į langą, sujunda lietaus srovelės, kaip mažyčiai upeliai srūva stiklu, sakytum gyvi.

Taip žmogus ir sėdi vienui vienas. Pažiūriu į telefoną, garunkštėmis susivijusį samčio prierišą. Pašauktų. Gal kas netyčia, nors paklydęs. Pašoksi, prie ausies samtį: „Aljo, šakalys Pol...“

Taip praeina diena, taip prasėdėjęs tamsoje eini lovon. Ką veiksi nėjęs. Apsikloju galvą kaip visada, nors žinau, jog neužmigsiu. Kartais nenusimaunu kojinių — šoksi iš lovos telefono, ir kojos atšals — susirgsi.

Kartais nutariu kasnakt gulti su kojinėmis. Neskamba. Gulu be kojinių — irgi neskamba. Tur būt, ir neskambės. Prieš apsiklo-

damas galvą, skersa akimi pažiūriu: stovi jis juodas, numeriai žvilga, gyvu pinigų už jį moku, o jis tyli. Kam tu vertas, jei ne sūnus, ar aš tave laikyčiau? Ir vis dėlto mintyse sakau jam „Good night“, tuo pačiu giliai po krūtine balsu sakau „Good night“ ir Mykolui. Taip jau išeina man.

Atsiguliau. Greitai užmigau. Per miegus girdžiu — skamba... skam-mba! Negali būti! O būna. Šoku basas iš lovos, „Allo, Harris? Halloo, Harry“, girdžiu samtyje. Aš sakau „Allou“, bet neprisipažįstu kad aš ne Harris.

„Harry, what are you doing, Harry?“

Ką aš jam? Žinau, kad aš ne Harris, o ar tu žinai, kam tu pasukai numerius? Jis vėl puolasi ant manęs, ar aš Harris, ką aš veikiu? Ko aš tylįs? „Are you Harris?“ Aš atsakau: „I am not Harris“. Tada jis man: „Mišiugine kopf“ surinka ir, girdžiu, padeda savo samtį. Gal aš ir mišiugina, bet aš nešaukiu tavęs naktį, neklausiu, ar tu Harris, ar tu Ickė, ar dar koks galas.

Atsigulu basas. Kas gi dabar šauks po vidurnakčio, laikas miegoti. Ir miegas nelma, begalvojant apie tą, kuris kaip mišiugina kopf baladojasi naktį po telefonus.

Užmigta. Skamba?.. Ne, per miegus matau, tai beldžiasi tas, kuris ieško Harrio. Ale tikrai skamba. Matyt, pradėjau neprigirsti. Pakeliu samtį. „Allo, ar tu, Pauliau? Čia Šeputis. Taigi. Šeputis“.

Ar tai ne sapnas? Niekad niekadžios nešaukė, o dabar — Šeputis! „Nelaimė, Pauliau, baisi...baisiai! baisi...“

apsakyti negaliu, rankos dreba... apiplėšė visai mane, apiplėšė ir moterį. Nuogai apiplėšė“. Ir viską apsakė drebančiu balsu. Apiplėšimas ne-lygu apiplėšimui: atvažiavę dviese telefono taisyti, girdi, reikėsią seną aparatą nauju pakeisti. Viską išplėšė, nuo alijošiaus išgėrė spir-ritą ir surišę abudu, taigi abudu, ir šeputį ir šeputienę. Po kelių valandų šiaip taip išsipai-nioję. Vieną dantį jam ištrenkę, girdi, krauju spiaudąs. Tai, va, ir šaukia mane. Policija bu-vusi, surašiusi, abu pasirašę. Abu ir nutarę pa-šaukti mane telefonu. Padėkojau.

Po kelių metų, o gal ir daugiau, tai va — šepučiai — telefonu.

Gulu lovon ir žinau, kad jau neužmigsiu. Pažiūriu į telefoną: per jį į vidų įėjo pas šepu-čius. Alijošinę išgėrė, apiplėšė.

Guliu ir mąstau apie telefoną: pasidarė jis man lyg draugas, bendras toks. Bet ir lyg bai-mė ima.

Juoduoja jis ant kelionių kuparo netoli lovos, ir laukiu, kada jis prakalbės, kada jis balsvais blizgančiais numeriais banditus ar ku-rį kitą galą...

* * *

Įpusėjo žiema. Sniego gilu, tai tik taką at-sikasu nueiti duonos ir bulvių. Mėsos, kopūstų turiu visai žiemai. Kavą pats pasidarau: pade-ginu miežių, juodos duonos ir truputį tikros ka-vos įmaišau.

Gyvenu miesto pakraštyje. Arti kasyk-los, kur septyniolika metų po žemę išlandžio-jau. Priprasta. Taip ir apsilikau.

Iš ryto atsikasiau sniegą, vos spėjau nusi-
kratyti batus — telefonistai. Du, be šalmų. Ma-
šina mėlyna, jokių prietaisų nematyti. Vedasi į
vidų, girdi, telefonas reikėsia patikrinti. Liepia
man sėsti prie stalo: „Čia pasirašysi du kartu
ant dviejų popierių“. Kam man pasirašyti, dėl
ko? „No of your business“, juodbruvis sako,
o toks status, labai rimtas, išsiima revolverį:
„Do you see it?“. Matau, kur gi ne. Pasirašau.
Vienas su raštais išdulkėjo, o antras sėdi su
manim. Kalbam apie orą, ką jis veikia? Tokio
amžiaus, kaip mano sūnus, gal arti ketvir-
tos. Su ūsais, plaukai ilgi, bet nekrinta ant
pečių. Tai aš ir įsidrasinau: „Ar jūs mo-
dernistas?“ Jis kiek šypsosi ir sako: „Nop!
We are a new modern generation“. O revolve-
rio iš rankų neišleidžia. „Tuoį suskambės tele-
fonas. Tai bus iš banko. Banko koks nors suk-
čius klaus, ar jūs pasirašėt, ar tai jūsų parašas,
tai jūs turite pasakyti: That's right, I signat“. Tam banko krukui, taip jis ir pasakė, tik tuos
žodžius privalau pasakyti, jei reikės pakartoti,
tik tuos žodžius. Nieko daugiau! Jei ką nors
daugiau, jis pakėlė revolverį ir prie smilkinio
priglaudė. Šaltas. Geležis, ko gi norėti.

Netrukus ir telefonas. Taip ir klausia: „Do
signet, mister Šakalys?“ (Bankuose gerai išta-
ria pavardes). Mintis žaibu tvyksteli: „Sakyk
no“. Bet tuo metu anas pakėlė revolverį — pa-
sakiau, kaip buvau išmokytas. Mačiau, prieš pat
telefono suskambėjimą anas į vamzdį įleido
šovinį.

Netrukus atvažiavo ir antrasis mėlyna ma-
šina. Jie dar užvalgė sūrio ir duonos su sviestu.

Papeikė sviestą, girdi, sviestas senesnis už tave, nuo tokio sviesto žmogui greit nereikėsia jokių sąskaitų banke.

„Dabar mes jus surišim“. Taip sau ramiai pasakė, lyg dabar išvažiuojant ranką paspaustų. Virves pats iš savo kišenės brunetas išsiėmė. Telefono garbanotą virvę, pro sieną išlendančią, nupiovė. Ir patarė nerėkti, nešaukti kaimynų, nes jie darbe, gan toli, vistiek negirdėsia. Gerbdami mano senatvę, jie neužkimšia mano snapo. Vienas, kuris mane saugojo, šypsodamas sako, kad jaunoji generacija esanti beširdė, brutali, bet jie esą ne iš tų. Išsikraustė.

Tik vidurnaktyje atsirišau. Snigo. Buvau pavargęs, kaip ant akėčių miegojęs, —visur skaudėjo. Ir kaimynai miegojo. Šaukčiau nors šeputį, bet juodas aparatas kaip katinas be uodegos riogso ant mano kelioninio kuparo. Pažiūriu į popierių, kur mano sūnaus Mykolo išraityta dešra ar lazda policijai. Užteko peiliu nupiauti virvę, ir visas sūnaus triūsas nudulkėjo greičiau už vėją. Ir taip, begalvojant apie telefoną, policiją, atėjo mintis: nueik į banką! Ten jie tavo pinigus saugo, kiek tie vyrai išglemžė? Prašvito, nuėjau.

Tas, kurį pažįstu, pliku pakaušiu kaip kelys, su akiniais: „Allou, Pol, nice to see you!“ Kaip aš jaučiuosi, klausia, kuo jis galėtų man patarnauti? Viskas kaip būna ir turi būti. Atitokau ir ėmiau apsakyti, taip sau iš tolo. Ir matau, kad jis nerimauja, ten ant kėdžių, matyti, jau kiti laukia, tai aš ir sakau: kas vakar išėmė pinigus? Plikas kaip kelys ponas pažiū-

ri beveik šiurkščiai ir sako: „Ar jūs turite kokių abejonių dėl sūnaus?“ Čia man į galvą atskrido senas abejojimas: gal aš jau pasenau? Ir sakau: aš neabejoju, bet ar tikrai mano sūnus?

Ponas paspaudžia tokį spuogą ant kampo stalo, tuojau atsiranda nuogais keliais mergina ir man nusišypso. Plikas kaip kelys ponas kažin ką patylomis merginai kalba. Ši netrukus sugrįžta. „Čia, dėl visa ko, mūsų slaptas foto pagamino paveikslą...“ Paveiksle prie kasos stovi mano sūnus! Sublogęs. Beveik pora metų nemačiau, bet Mykolas. Mano Mykolas!

Ateina dar vienas ponas. Tas, kurs mane iš banko telefonu užklausęs. Aš jam tada patvirtinau: „I sighnat. Thats right“. Aš, ką gi tada...

Susivaldžiau. Padėkojau ponui, o jis man pasakė, kad sūnui, pagal įgaliojimą, su mano parašu aštuoniolika tūkstančių išdavė, tiek, kiek buvo įgaliojime įrašyta. Tiek buvo su procentų prieaugliu. Dar liko septyni doleriai ir šešios dešimtys trys centai. Ir ranką paspaudė ir antrą ranką ant peties uždėjo, mat, vis dar negalėjau save suimti, kad išsinešdinčiau. Susiėmiau. Kojos linko, akyse mirgėjo kibirkštys. Išsinešdinau.

* * *

Sėdžiu ant sujauktos lovos, kartais pažiūriu į telefoną. Stovi, juoduoja kaip varnas, naktį numerius matai, tavo sūnus penkerius metus Philadelphijoje mokėsi ant popieriaus

ir ant drobės, kaip pats sakė, išrašyti veidą ir policininko lazda. Pats patarė įsidėmėti numerius. Atsimenu ir tik akis praplėšęs, bet ką dabar? Jei būtų buvęs nenupiautas, gal būtų buvęs pašaukęs policiją. Taigi — pašaukęs. O ką sakysi policijai? Kad sūnus, kaip jis sakėsi, yra modernistas? Kad jį kiti privertė. Bet gi šalia jo nieko paveikslė nematyti. Ten jis gražiai skaito pinigų prie langelio, tokia panelė jam šypsosi. O gal jį kaip nors tie niekšai prispaudė? O gal šaukti policiją?

Kaimynų pagalba pašaukus telefonu, atvažiavo tamsiai žalsva mašina, aparato uodegą surišo, ir vėl jis stovi sau. Regis, prisiversi ir iš gilumos galvos kaip karštus šratus išimsi giliai nugulusius numerius, prie lazdos gulinčius sūnaus išrašytus.

Jau imu, jau išsuku vieną, du, tris... Kaskart sunkiau ranka siekiasi, pirštai stingsta... Jau penktą išsuku, širdis muša, kaip anglių vagonėlį stumiant kasyklose. Paliečiau policijos šeštą numerį — nulis, o pasukti septintąjį — devyni. Sustoję ranka, tamsėja akyse... Gal vėliau. Jau kelis kartus atidėliuju. Kaskart karčiau viduje krūtinės gruzda nuojauta — to vėliau gal jau nebus.

* * *

Laikas viską gali.

Labai susigyvenau. Su telefonu. Telefonas daug visko gali.

Lenda toks geismas. Kaskart labiau smelkiasi galvon ir krūtinėn. Lenda, kužda. Paimu

samtį, pasuku vieną numerį, pasuku antrą. Iki keturių numerių pasuku, koks kaip papuola, pasiklausau... Regis, imsi ir išgirsi: „Tai tu, vyre, Povile?“ Kaip ji sakydavo, kai buvo vikri; visiems pasirengusi padėti. Matau ją gyviausiai gyvą. Akis matau, tokios pat žalsvai pilkos, skvarbios, antakiai tiesūs, kregždės sparnas, sakytum. Stačiai į kaktą atsirėmus raukšlėlė. Ir nosis kiek riesta, vis atviros, alsuojančios šnervės. Kartą po vestuvių, šventą dieną grįžtant iš pikniko, aš jai kažin kaip ėmiau ir pasakiau: „Tavo šnervės kaip skaliko, vis kažin ką uodžia“. Ji nesupyko. Toks jau jos būdas, tik skersai pasižiūrėjo linksmi mitriomis akimis, prašiepė visad rausvas gražias lūpas — buvo besakanti žodį, bet susilaikė. Tik pasisiekusi prie tako ugniažolę skubiai išrovė ir baltais dantimis net grikštelėjusi perkando karčią žolę. Tada aš lyg pirmą kartą pamačiau jos pradantę po viršutine lūpa, ir mane pagriebė toks juokas, kad norėjau jos lūpą, tokią plaukeliais pasmilkusią, imti ir pabučiuoti. Bet gi galėjo bile minutę iš pikniko grįždami užgriebti mudu krūmų taku grįžtančius namon, ką sakysi žmogui?

Padedu samtį, liepiu pats sau nežiūrėti į numerius, nes gi naktis! O ją matau, kaip gyvos nematydavau. Regis, nebuvo nei laiko, nei noro. Per tuos darbus viskas ėjo, vartėsi be tavęs. Atsikeli, akis prasikrapštai — kasyklon. Geras dvi mylias pėstute įsisiūbuoji darbui po žeme. Grįžęs po dešimties valandų, kartais ir ilgiau, apie kiemą pasišlamštai: kiaulininką išmėži, parsineši nuo Marvino dūmpos

pasirinkęs anglių, vasarą einu su maišu kiau-
lėms ir ožkai pasižoliauti.

Gimė duktė. Pakrikštijom Alvinos vardu. Kaip motina. Nors aš nebuvau tikras, ar yra danguje tokia šventoji. Ale žmona, tai jau ji žino — esąs toks vardas danguje. Tai čia prasidėjo naujas gyvenimas. Kaip kokia liga užgriuvo depresija. Ar mums žinoti, ką toks žodis ženklina, o gyvenimas pasunko akmeniu ir švinu. Būdavo, ar šventa diena, ar šiokia — kaip gervių kaklai siūbuodavo kasyklų kranai, tai paviršių atkasdami anglių, tai vagonan pildami. Ta depresija sustabdė tuos gervių kaklus. Anie kaip pirštai dangopi įsibedė ir nejudė ir rodė, kad niekad nepajudės, taip grūmojančiai tylūs. Vasara buvo graži. Aš nuo kalnelių viršugalvių gramdžiau su plautuvu žolę ožkai ir džiovinau. Būdavo savaip ir liūdna ir ne visai liūdna: nuo kalno viršugalvio regiu Marviną, netoliese garkso kasyklų gervių kaklai, Damulio kaminas rišasi su dangumi plonu dūmeliu, mat, jis liko vienas, be vienos kojos, o vaikai Dytroitą išsikėlė. Žmona jį paliko, girdi, prie Dievo altoriaus prisiekiau vyrui ant dviejų kojų.

Matau Kulienę Magdeleną, ji ant virvių plaka paklojimą klevo šakų šluota. Tai vis to septyneto burdingierių. Taupo muilą ir vandenį. Depresijai praėjus bus galima ir su muilu ir su vandeniu. Tuo pačiu metu visu balsu sukaukia šuo: tai Galinski grįžo iš saliūno, o jo senas šuo, gal jo laukdamas, pasipainiojo po kojomis. Po to klausausi: pradės šaukti jo žmona Mary-Ann, tikra anglių kalba ir labai

plonu balsu. Bet tyliam vasaros vidurdieny neišgirdau Mary Ann riksmo. Mat, jinai jau buvo su visais šešiais vaikais nuėjusi eilėn po Linkolno parkelio klevais garuojančios sriubos, duodamos be jokio pinigų.

Mačiau ir tą dieną nuo kalnelio viršugalvio, kai maniškė grįžo nuo Providence kalnų mėlynių prisirinkusi. Ir aš jau buvau berišas išdžiūvusio šieno glėbį, kai išgirdau: „Povilai! Povilai, Povilėli, bėk namo!“ Nesavu balsu sušuko jinai ant slenksčio ir atgal įvirto. Atskubėjau namo, palikęs jau surištą šieno glėbį ir ožką.

Sėdi mūsų antrus metelius užkliudžiusi Alvina, ir pilkos putos srūva lūpų kampuose. Ant grindų guli suplėšyta žiežalų skrynelė. Vadinom mečiais, o dabar atsirado degtukai, anom dienom mes praminėm žiežalais. Mat, tais depresijos metais visko atsirado: nešiojo žmonės maldos knygas, žoleles nuo gumbo, kreivas storas adatas apavui susisiūti, tokius geltonus miltelius boboms, kad anos nepastotų. Tie patys nešiojo ir mečius, tokiose didelėse dėžutėse ar kaip tai pavadinsi. Tie degtukai buvo didelėmis galvomis, šnypšdami, rūkdami užsidegdavo didelė ugnim, jeigu neužgesdavo pašnypštės, parūkės.

Tai, va, tokių žiežalų dėžutę suradusi, matyt, ėmė kramtyti galvutes. Prikramtė vargšė. Trečią dieną pačiam vidurdieny užgeso.

Grabą pats sukaliau. Mykolas tada ėjo jau nebeatsimenu kelintus ir padavinėjo vinis. Atsimenu kaip šiandien, laiko Mykoliukas vinį burnoj, tai ir man lengviau įkalti seilėtą.

Kartais jau ir nematau, drėgmei akis apvilkus, o Mykoliukas parodo, kur kalti vini, ir kartą pamokė: „Stipriai sukalk, Alvinutė kad neiškristų“. Tai, va, tu man jauno žiogo galva.

Gera! neprisimenu. Gal trečią dieną po užkasimo vėl džiovinau šieną, ožką prisirišęs. o diena buvo liepos pabaigos. Vartau šieną savais pirštais (kiek ten jo prikrapštai piautuvu!), pakeliu galvą, ir, kaip kulkos vejama, nuskrido mėlynoji. Iš rytų į vakarus. Paukštė, taigi, tokia tamsiai mėlyna, gal balandžio dydžio. Tokia ji ir pasiliks gal iki savo mirties. Kai tik ji skrenda, tai vis tamsiai mėlyna ir vis iš rytų į vakarus. Niekas nepersimainė. Gal paukštė kiek patamsėjo ir sparnais neplasnoja kaip visada — šauna tartum kulkos vejama.

* * *

Kas jinai, iš kur? Kodėl iš rytų į vakarus visada jinai skrenda? Klausiu save ir ne vieną. Ir žmoną klausiau tada, kai ji uogas virinama prisvilino antrą dieną po dukros pakasimo. „Tau, žmogeli, per tuos vargus taip pasirodė akyse“. Taip ji atsakė.

Antrą kartą mėlynoji pasirodė prieš lietu juodam debesį. Sėdėjau vienas Marvino kalne, anglių prisirinkęs savam pečiui. Ir jau vakarop, kaip sakiau, sėdžiu ant anglių maišo, nežinia kam pakeliu akis debesin — mėlynoji praskrido taip greitai, kaip išgąsdinta lydeka prūde. Tamsiai mėlyna iš vieno kampo debesio išniro, kitam pranyko. Šiurpas mane nukrėtė. Kaip gi taip?

Mėlynoji ėmė dažniau skraidyti. Ir maniau: ko jai neskraidyti? Sparnus turi, gal ir laiko turi. Ką gi tu paukštei — beskraido!

Kartą primerkiu akis ten aikštėje, kur valdžios namas, kaip kokia katedra, dangun kyla akmeniniu, pilku bokštu. Įsižiūriu dangun, o ten tokie puspilkliai debesėliai, saulės peršviesti. Tai ko aš ten taip žiūrėjau? Kaip gi žmogus nežiūrėsi? Sėdi sau žmogus ant suoliuko Grantparke, sėdi ilgai, galvoji dar ilgiau. Ką galvoji? Daug visko žmogaus galva išneša. Taigi, sėdžiu po žaliu medžiu ant geležų suolo Grantparke. Kaip sėdi Charly Brown medine koja, kaip sėdi Simonas Kaukšys, buvęs saliūnininkas ir arklidės savi-ninkas. Dabar, žinoma, viena akim aklas, kita — nemato, kaip sako kuprotas Angliakasy-s. Visą savo gyvenimą — anglis ir anglis. Kuprys Angliakasy-s. Pavardės nežinau. Ir kiti nežino. Kam ta pavardė? Ant kapo paminklo iškals Angliakasy-s — Miner. Ar to negana? Palauk, apie ką aš? Taip daug visko galvoje — per viena kitą visokios mintys. Kaip špoko vaikai iš inkilo pro landą visi vienu kartu kiša atdarus snapus, išgirdę atskrendant tėvą ar motiną. Taip ir mano galva dirba, kaip tie špoko vaikai.

Lyg atėjo kas. Ale tikrai gal atėjo. Vėl žiūriu ir žiūriu į dangaus mėlyną gelmę, o pilkšvas debesiūkštis pro valdžios bokšto šalį plaukia. Ir toji pat mano mėlynoji praskrido iš rytų į vakarus. Skrido tai skrido kaip visada, tik ana vos vos valdžios namo bokšto neužkliudė. Aš surikau... Kokių garsu suri-

kau, tai jau nepasakysiu. Tik išsigandau: užsimuš jinai, mėlynoji! Užsitrenks į bokšto rausvą mūrą. Surikau — nusigandau, — tai gal aš nuvirtau nuo suoliuko. Nuo to suoliuko, kur aš ir Edvard Smith lesinam karvelius. Tik aš tai jau daugiau taikau voverims. Jos iš rankų man ima riešutą ar sauso pyrago kriaukšlę. Taigi, sakau, voveris tai voveris, Dievo sutverta, kaip ir visi gyvūnai, kaip žmogus, sakysim.

Kai nuvirtau, tai ir nebežinau. Atsibudau lovoje. Baltos sienos, geležinė lova, karvelis burkuoja už lango, ir moteris visa balta, auksiniu dančiu blizga. Balta visa. Kaip kalėdinis sniegas. Argi man nežinoti! Tai — sesuo gailastingoji.

* * *

Kiek reikia atbuvus, išleido iš to balto namo. Grįžau savan naman, kur gi kitur. Telefoną kažin kas išvogė. Plėšikų, vagių priviso per akis. Aš tuojau pas advokatą Pakelį. Vadinasi jis angliškai Johan Kelly. Taip jam geriau, sako, išeina.

Aš jam viską į akis. Juk buvau aš Didžiausiam kare Prancūzijoje. Katedrą germanai puolė, o aš apgyniau. Medalius tris turiu. Parodžiau. Advokatas ant delno pakilojo, pasvarstė, kokio sunkumo.

Atidavė. Gerai, medalių nepavogė, o telefonas kur? Taip ir taip, tas ir tas, — žodžius kaip paraką supilsčiau.

Svarbu, sakau, advokate Johan Kelly, kad

be telefono aš negaliu. Suprantat, su sūnumi Mykolu, su šepučiais. Su telefonu dabar visur gali. Su visais gali. Sūnus įtaisė telefoną, o aš sumokėjau. Taigi, telefonas buvo ir man vienam labai prasivertė.

„Kam pinigai leisti, telefonas tau tik bėdų pridarys“. Taip kalbėjo advokatas Pakelis. Taigi — Johan Kelly. Aš ant savo: be telefono?! Mykolas, mano sūnus, sakė, kad ir šungaudžiai turi. Turi du telefonu. Dabar jau gal tris. Sako, visur progresas. Taigi gal jau tris telefonus turi šungaudis, kai tas progresas eina pasišokėdamas. Sako, progresas depresiją surišęs. Na, ir gerklė turėjo būti! Žinau depresijos didybę, aš žinau!

„Telefonas bus. Eik namo. Aš tau padėsiu“, tarė tada Pakelis. Ne, ne — Johan Kelly. O, jei taip, tai kita kalba. Telefonas bus, tai aš su visais kaip ranka rankon.

Su visais. Dabar tokie telefonai! Ko tik to žmogaus galva, rankos! Kalbi su kuo nori. Radijas groja, paveikslus rodo tyvy. Su kuo dabar nesikalbi? Gera dabar pasauly benešioti savo purvinus puspadžius. Reiks nusivalyti. Ir nektaižą turiu užsirišti. Progrese kitaip negali. Baisiai greit viską keičia progresas.

Advokatas Johan Kelly man gerą įtaisė. Galiu nešiotis. Užsikabinu ant peties dėžę su diržu ir einu sau. Nori su kuo nors pasikalbėti — gali. Nuo peties dėžę — ir kalbi, iš kišenės išsiėmęs samtį. Einu į Grantparką. Jaunas, tankus tas parkas, ir man parko gana. Ir iš parko galiu kalbėtis. Be dratų, be jokio ten surišimo. Tik sūnus Mykolėlis neatsiliepia. Atsilieps. Pri-

dedi prie ausies samtį, ir allioo! Visi atsiliepia. Kur neatsilieps! Dabar viskas be dratų, tai, kaip dabar sako, be vielų. Kalbi, su kuo tik. Nematytai geras išradimas! Viskas per tą progresą.

Angliakasys man tvirtina, kad greit būsią tokie aparatai su pačiu dangum. Sunku tikėti. Sunku ir netikėti. Visko gali būti. Sako, greitai skris ant mėnulio. Visko gali būti. Pažiūrėsim.

Naktis man dabar visai kita. Kadaisė nakties nemėgdavau. Būdavo, garkasai lovoj, kaip sena varčia. Pasėdi, paguli. Sausėja gerklės gale, šonus abu imi vis dažniau kasyti. Lovoje surieti kojas, ant kelių padedi smakrą ir lauki, kaip varnas ant šakos. Taigi, gerai, kai žinai, ko lauki. Bėda žmogui, oi, bėda, kai nebėra ko laukti, kai nebėra su kuo pasikalbėti.

* * *

Dabar naktis virste pervirsta. Vienam paskambinu, su tuo nebaigiu, jau reikia ir kitam. Naktis ant sparnų pralekia. Tai čia vėl paukštė mėlynoji. Dabar dažniau ana. Du tris kartus naktį. O gal ir daugiau. Net neskaitau, — tegul sau sveika beskraido!

Aną naktį kalbėjau, taigi. Kalbėjau su saviške. Atsiliepė jina. Nedaug ji kalbėjo, aš vis pats daugiau. Ji iš ten patylomis, vos girdimai atsiliepia. Per žemę, žinia. Toks klodas žemės. Atsiminiau ir apsakiau. Atsimeni, sakau, Alvina, kai mudu pakvietė į tokį balių. Ponų vakarienė tokia buvo Mykolo mokykloje

— akademijoje. Taigi, akademija vadino. Sėdėjo už stalų gal keli šimtai. Valgė, kalbas sakė. Vis dideli ponai, vis profesoriai. Vienas žilas, barzdotas. Tiek jau to, bet tu, Alvina, ar atsimeni? Tu tyli, sakau saviškei. Kur ji kalbės. Kalta tu, Alvina, kaltas ir aš buvau. Ar mums ten derėjo lįsti? Mykoliukas pakvietė, o mes lap lap ir nudyrėm. O ten — ponai iš ponų. Reikia valgyti. Visi valgo. Valgo tai valgo, bet kaip? Aš angliakasys, o ten, atsimeni, peiliai, šakutės varlės kojos slidumo. Sugrubusiais, išpurtusiais pirštais. Mykoliukas ir klausė tada: „Mama, nuo ko tavo pirštai labai išpurte?“ „Nuo skalbimo, sūneli“. Atsimenu gerai, kai pasakei patylomis. Ir tada tuoj rankas po stalų pakišai. Vargšė. Čia ir vėl ištraukus greit šakute, peiliu baksteli ir vėl išpurusius, raudonus pirštus po stalų. Atsimenu, atsimenu gerai.

Regiu — paukštė praskrenda pačia palube, iš rytų į vakarus, kaip visada. Ar atsimeni, aš vėl klausiu Alviną, maniškę, kaip rinko prie stalo pinigų? Dar nespėjus pavalgyti, nespėjus ponams nukalbėti. „Čia mažiau penkių baksų neparodykit“, vėl Mykolas perspėjo. Atsimenu, kur neatsiminsi. Ir blauzda man tada panižo. Aš tada savo kišenėse pustrečio dorelio surinkau. Tada tu, Alvina, nosinę su mazgais. Tuose mazguose pinigai, bet tavo, Alvina, pirštai išpurte, o mano, žinai — mai nerio — kirkai, lopetai tokie pirštai. Tai aš sakau... sakau, tu pats, Mykolėli, iš mamos tos skepetos“. „Kur čia aš su skepetomis!“ Taip tu, Mykolai, atsakei. Ir teisingai. Dabar galiu pasakyti: tau, sūnau, buvo tikra sarma-

ta dėl tokių tavo tėvų. O tu išdrįsai pašaukti mudu. Du: angliakasį ir skalbėją. Dantimis atmezgė ryšulį Alvina, tavo mama, sudėjom abu ne penkis, o penkis su puse dorelius. Tada penki buvo penki, o jei su kaupu — pinigais!

Penkis ir pusę dolerio abu gražiai sudėjom, kad tau daugiau akių nesvilintų. Patylomis išėjom. Ar mums ten vieta? Net niekas nepastebėjo. Pasisekė. Atsidusom išnėrę iš vidaus, ir visu delnu prakaitą nuo veido džiugiai nusibraukiau.

* * *

Varpai ėmė skambinti. Daktaras Bendell sako, kad tai ne varpai. Ausis, sako, ausis. Tai ir pasakė, dargi geras daktaras! Tai pro kur gi varpų garsai, jei ne pro ausis? Girdžiu varpus, tai ir sakau per telefoną Alvinai savo: prisikentėjo nuo mūsų Mykolėlis. Dabar suprantu. Kur nesuprasi!

Kur dabar jis, mūsų likęs vienui vienas? Kur jis? Šaukiu telefonu — neatsiliepia. Visai šaukiu, visaip: dieną, naktį, iš ryto, vakare. Su visais susisiekiu, o kur jis, kaip jį pasiekti? Pasiiekti, pasakyti: atleisk, sūnau, mums abiems atleisk. Daug atleisk.

* * *

Blogu laiku grįžau, advokato Kelly šunis apdorojęs. Jau buvo arti dvyliktos nakties. Einu ir telefoną nešuosiu — nežinau kada, kas. Sutinka mane trys jauni vyrai. Sustabdo.

Vynu kvepia iš burnos — poniškai, kai vienas prisilenkia prie manęs. Ir sako jis man: „Kam tu tą aparatą tampai?“

— Aš galiu pašaukti ką noriu.

„Tai tu gali ir policiją pašaukti?“

— Ne, kam man policija. Aš visą amžių be jos.

Antras sako: „You are chicken“. Ir jis du kartu sudavė man į veidą. Aš nustebau: už ką? Tada ir antras ir trečias po du kartu man į veidą. Tai jau matau, kad ne juokai, o ir kojos neatsilaikė. Susmukau ant grindinio, o vienas jų man ir sako: „„Matai, tėvai, mes visi trys susilažinom. Tas bus ne bailys, nebus „chicken“, kuris pirmam sutiktam vyrui ar moteriai suduos į veidą du kartu. Good bye“. Taip jie ir nueina. Taigi. Yra dabar žmonių. Va, gal studentai. Ir ateik į galvą tokiai minčiai — du kartu į veidą. Nebe tas svietas. Mokyti dabar, galvos dirba. Į visas puses dirba. Kai jau galėjau atsistoti, aš tuoj už telefono. Nespėjau išsukti numerius — policijos mašina. Kas, kaip, jie tuoj mane klausia. Apsakiau. Sakau, telefonas dirba: tik spėjau pašaukti, ir jūs čia!

Vienas policininkas pačiupinėjo samtį, paklausė, kam telefonas. Kaipgi kam? Pašaukiu, ką noriu. O policija klausia, ar nepraeję trys studentai, du ilgais plaukais. Pasakiau. Tai tie ir būsią, sako policija, jie eina žmones užkabinėdami.

O aš parsvyravau namo. Telefoną kaip akį saugau. Viens du, ir policija pribuvo dar neišsukus visų septynių numerių.

Galvą keletą dienų spengė. Užeidavo toks šleikštumas, vos laikiausi ant kojų.

Mėlynoji paukštė rečiau skraido. Apsidairau savo kieme, sienos atsirėmęs, mat, galva ima suktis, jei žiūriu aukštyn, neatsirėmęs į koki nors kietą daiktą. Sustoju gatvėje, perbėgu vyzdžiu dangų ir debesis, o paukštė nepasirodo. Gal pavargo.

* * *

Paukštė staiga pasirodė. Su žinia, bloga žinia. Atėjo toks vyras su telegrama, o telegramoje, tikėti ar netikėti, sako, kad sūnus Mykolas Sack (mat, akademijoje būdamas sutrumpino pavardę) San Francisko mieste su laikytas už vagystes ir pasipriešinimą policijai. Kad Mykolas nemėgo policijos, tai žinau ir žinau, bet kad jis vogtų! Tai jau per daug! Netikėsiu, nors tu čia du kuolu ant galvos tašyk. Ir prašo mano sūnus Mykolas už jį užstatyti 10.000 dorelių, tai po tokio užstatymo jis bus iki teismo iš kalėjimo išleistas.

Kai tik išvyko žmogysta, atbrukusi telegramą, išėjau į savo sodelį, o ten jauna obelėlė pačiam žydėjime, aš ir atsirėmiau, jau taip sunku, krintančiai sunku. Atsirėmiau vienu pečiu į obelėlės liemenį, o tuoju pat vėjas sušlamo viršūnėj, ir pabiro žiedai, nelyginant sniegas. Ant pečių krinta, pakeliu veidą — akysna krinta balti, švelnūs kaip šilkas. Širdis sujušo. Skuba jina, jau netoli ir rasos akys: o tik susimąstyk — juk tikras vaikas, nekaltai policijos uždarytas, be teismo. Mykolas

visur pribus, tai kaip gi jį prieš teismą taip uždaryti? Lengva pasakyti: dešimt tūkstančių. Kur aš juos? Jeigu dabar būtų aštuoniolika nepaliesta. Eisiu. Jis teisybės mokslusėjo.

„Jūsų namas jau užstatytas. Prieš šešis mėnesius. Jūsų sūnus užstatė banke. Septynis tūkstančius gavo. Paskola, žinoma. Ak, jis pats pas jus nebuvo? Ką gi, matyt, neturėjo laiko. Jūsų parašas buvo, jūsų namo visi dokumentai pas jį. Taip ir buvo, kai jūs jam perleidot tvarkyti namus, jis, žinia, turėjo teisę. Jūs sakot, kad nebuvo jokios skolos? Taip, tikrai taip, užtraukti paskolą jam buvo nesunku. Man keista, kad jis pas jus nebuvo. Aš tik dabar sužinojau, kaip matot, telefonu pašaukęs į courtą, kur užregistruota. Advokatas Frank Peterson viską sutvarkė. (Ak, jūs nerūkot, nežinojau, Pol. Gal jūs išgersit vandens? Kaip sau norit). Aš jums atvirai pasakysiu dabar, jūs nesupykit, blogai padarėt sūnaus Mike Sack neatidavę prokuratūrai, kai jis pernai iš banko išėmė pinigus tokiu negražiu būdu. (Sakau, išgerkit. Gal jums sunku. Jūsų lūpos keičiasi. Mėlynos. Sakot, nieko. Tai gerai). Aš jau nieko negalėsiu. Kaip, koku būdu mes sudarysime dešimt tūkstančių dolerių? Bankas paskolos neduos, jūsų sutaupų banke yra, tiesa, arti trijų šimtų dolerių. Be to, Kalifornija tolokai. Pennsylvania turi savo įstatymus. (Advokatas Johan Kelly nutylėjo, kad už narkotikų pardavinėjimą Mike Vytautas Sack — Shakalys paleškomas New Yorke).

Tai taip jis šiam laisvam krašte. Mūsų

vienintelis. Alvinos aš negaliu pašaukti, ką aš jai? Ji ašaromis apsipils, kaip tu mūsų Mykolėlį apleidi? Tai, va, kaip išeina, advokate. Išeina, kad jis turės kalėjime pūti iki teismo. Ar ne taip? O kas jam atgrąžins nekaltai atkirmytas dienas ir naktis? Kas, jūs, advokatas, sakykit, juk Mykolėlis gal nekaltas.

Advokatas Johan Kelly popieriuj išrašo du ratilukus ir juos sujungia trimis linijomis. „Aš suprantu jus kaip tėvą, aš suprantu jus kaip žmogų. Yra dalykai, tai yra — aukščiau mūsų jėgų, kietose įstatymų replėse. Gal būt, jūsų sūnui ilgai neteks sėdėti, gal greit bus teismas. Galimas daiktas, gal jį išteisins...”

„Sakot, išteisins?”

„Tam ir teismas, kodėl neišteisins?”

„Po teismo tuoj paleis?”

„Jei nekaltas“.

„Kaip gi jis gali būti kaltas! Ten, toli, Kalifornijoje?”

Aš pats kaltas. Ar taip buvo, ar nebuvo, o aš kaltas, ir gana. Kiek kartų Mykolas prašė perleisti jam tuos aštuoniolika tūkstančių, sakėsi turįs „degančių reikalų“, o aš laikiau užsigožęs. Dabar visi kalba, kad Mykolas su dviem draugais ginklu išlupo parašą — pasiėmė pinigus. Ar taip buvo, aš tvirtinti negaliu, o ar užriši žmonių burnas? Girdi, kodėl tu, šakaly, kodėl tu, Pol, tuojau nepašaukei policijos? Gera pasakyti — policijos nepašaukei... Kaip būčiau policiją šaukęs, jei telefonas gulėjo nuplauta uodega! Per sieną neišlindęs. Ne Mykolas nuplovė, tie du vyrukai. O kai vėl susegė uodegą, tai jau ėmiau ir susimąsčiau:

kaip gi aš savo vaiką policijai? Ir pats kaltas būdamas — laiku banko pinigų jo degantiems reikalams neatidavęs. Ar aš galiu žinoti dabartinių reikalus? Mokyti, ilgais plaukais, kelnės galais žemyn platyn? Akademijas ėję praėję.

Ir žinau, užgrudo Mykolo — sūnaus širdis, kai aš taip ir taip su juo, tai todėl ir neatsiliepia. Ir naujas, Kelly malone man padarytas, telefonas nepasiekia Mykolo. Dabar man aišku. Ir dar — Kalifornija, dievai žino, kur jina. O jeigu jis tikrai kalėjime? Tokios mūro sienos, tokie pikti saugotojai, šunys, grotos.

Galva tik spengia. Ką ir daryti? Prigyvenau: savo vieninteliam negaliu padėti.

* * *

Grantparke giedroj ar lietuj ateina ir Charly Brown, ilgu kaklu, liesas, po aukšta nosim kėpso šepetukas plaukų. Kasryt jis juos apkerpa, įpiaudamas odą nugramdo šiurpią barzdą. Jis išdidus, kiek atokiau sėdi, medinę koją atkišęs, žiūri gilumon parko, kietai žiūri, tarsi ten išnirs seniai laukiamas gal pats san Patrick.

Jis kalba angliškai, vakarykščių laikraščių, pernykščių žurnalų naujienas pasakoja vaizdinga anglų kalba. Dažnai visa kalba apie Airiją. Šitai, regėkit, šventasis Patrikas, kuris įgijo neregėtai didelę dangaus malonę ir dėmesį, išnaikindamas Airijos gyvates, buvo ir liks pati pasaulio šventumo viršūnė. Charly

Brown anglių nekasė, jis prižiūrėjo kasyklų mulus. Tai didelė atsakomybė, dar didesnis kasyklų pono Keston pasitikėjimas.

Taip dedasi jau keletas metų, kai keturi pamažu susiderino susitikti Grantparke. Susirinkus apie dešimtą ryto, Charly Brown pasakoja, kiek užmuštų keliuose, kiek sužeistų. Smulkiai apsakė, kas nutiko naktį, kas rytą mieste ir aplinkui. Kas papiautas, kas maruonos prisirūkęs oro pritrūko. Kaip Bicherman apsuko miesto turtuolius stockų manipuliacijomis, kaip miesto atstatymo komitetas nugriovė tiek ir tiek namų ir savo partijos artimiesiems už senus laužus sumokėjo astronominės sumas. Dešimtis šeimų iškraustė iš pigių butų, kur valdžia neleido savininkams kelti kainų. Ir sulindo vargatos į naujai pastatytus iš popieriaus ir fanieros gražiai dažytus namus, kad po kelerių metų būtų ką nugriauti. Tai valdžia taksų mokėtojų pinigais padės jiems mokėti aukštas nuomas. Ar rasi tokias suktybes Airijoje? Ne tam šventasis Patrikas amžių amžiams išmušė gyvates ir airių valgį — bulvę ant stalo amžiams padėjo. Ir čia nieko gera nebus, kol neatsiųs Visagalis Patriko Amerikai. Dievas visada pasirūpino airiais. Pasigailės ir šio krašto bėdose įmurdytų airių — pakels savo gailėtingą akį nuo žaliųjų Airijos laukų ant kriminalais prašvinkusios, orą užteršusios Amerikos.

Charly Brown pasakoja, trys pagarbiai klausosi. Gal jie taip tik apsimeta, gal jie snaudžia, bet taip reikia. Po to seks pasakojimas, koks nuostabiai protingas mulas, vardu

Dublin. Sekmadieniais sustodavo kramtės avižas, kai tik išgirsdavo švento Patriko bažnyčios varinius varpus. Nuostabus mulas Dublin, ir mirė ne taip kaip visi mulai. Dublin atkakliai tempdavo anglių karukus, pats pirmas sustodavo, kur reikėdavo. Dublin suprato Charly Brown aiškiai tariamus žodžius. Tempė jis, Dublin, ir tą popietę nuo sunkumo girgždančius karukus anglių. Prie juodo pasukimo ūmai sustojo ir atsiklaupė. Ant savo priešakinių, anglių sudraskytų kelių atsiklaupė, ir daugiau jokia galybė Dublin neišjudino. Charly Brown iškinkė, o Dublin tuojuo parvirto ant dešinio šono, ir jis, Charly Brown, atsiklaupė prie jau pražilusios mulo galvos, ir tu, žmogau, galėjai verkti, galėjai šviesti angliakasio šviesele, prie šalmo pritvirtinta, o mulo akys jau regėjo nežinomus pasaulius.

Niekas taip gerai nemokėjo mulo įvesti į kasyklas, kaip Charly Brown. Kas gi nežino mulų užsispyrimo? Gal jų gyvuliškas nujautimas perspėja spirtis, nutuokiant žmogaus užmačią: uždaryti mulą anglių ir uolų urvuose visam amžiui, uždengti saulę iki mirties, užkimšti ausis kasyklų kirkų smūgių garsais, pridengti visą kūną sprogmenų dulkėmis, užmiršti laukų vėjo šiulenimą, medžių lapų šnekas, kai žalios žolės, upelių vandens trokšti ir dieną ir naktį.

Ir mulas turėjo žinoti, kad jį atskiria nuo artimųjų, net nuo šuns lojimo, nuo grandinių tvartuose, nuo ėdžių, matomų akimis. (Šachtose ėdžias nosimi surandi).

Labai spyrėsi mulai, vedami tuneliais,

brukami į liftus. Charly Brown ne toks, kaip koks polander — forineris. Ana, šutkov, bestumdamas į liftą mulą, uodegą jam nutreškino. Reikia mokėti ir uodega operuoti: paimi mulo uodegą ir suki į spyruoklę, kaskart riedamas į mažesnę rinkę. Bet reik žinot, kaip sukti. Charly Brown žinojo daug būdų ir tik sau laikė, kaip šventą nuosavybę. Sakysim, vedant tuneliais, užmauni maišą ant galvos, bet ir tai ne visada padeda. Tada viena ranka valdai mulą, o kitos nykštį spaudi tarp šonkaulių. Kartais mulas net mykia, muisto galvą, bet eina, kur nori.

Charly Brown žino, kaip po uodega ylos galu durti mului, jei nenori uodegos lankstyti.

Kalbant Charly Brown, visi trys tyli, apsimeta klausančiais, nors jie tai jau daug kartų girdėjo, kaip Charly Brown buvo vyriausias daugeliui mulų. Kasyklose Charly Brown vadino Dublino mulu.

Susimetęs į didelį pilvą, sėdi Simonas Kaukšys, buvęs saliūnininkas ir per arklių lenktynes praradęs ir saliūną ir šeimą. Galvą palenkęs, ant pilvo sunėręs rankas, sėdi, ir nežinai, ar jis klausosi, ar akis primerkęs šildosi saulėje. Shakalys sėdi ant galo suolo, tarp Angliakasio ir savęs pasidėjęs telefoną. Tamsiai žalsvos spalvos, be vielų, tik samtis — klausytuvas ant spyruokle susisukusios, guma apvilkto vielos.

Paul Shakalys patraukia kairį petį, lūpą kramto, kojas dažnai perkelia nuo vienos ant antros — jis nori kalbėti, išsipasakoti, kaip jam sekasi su nauju, advokato Kelly parūpin-

tu aparatu. Charly Brown užsidega namuose pasidarytą cigaretę. Ilga cigaretė, žymi, kur suvilgyta geltonomis seilėmis nuo pageltusių dantų. Charly Brown iš ryto pereina Madison ir Paradise gatves ir surenka cigarų, cigarečių galus. Supiausto, išdžiovina. Ir tada jam vienam žinomam būdu susisuka ilgas, plonas cigaretės. Kai Charly Brown įsikanda cigaretę, kalbas jis jau baigė. Suole atsilošęs, lūpas dūdele sudėdamas, dažnai nusispiauna ir sveika koja spiaudalą patrina. Ir tada Paul Shakalys pradeda. Iš lėto, lyg atsiprašydamas Charly Brown už neanglišką kalbą, ir stebisi, kodėl į jį dažnai ir lyg ką įtardamas pažiūri Charly Brown.

Shakalys pasakoja apie šventos Onos kermošių tenai, kur pievos ir šienas žalios ir kvepia. Tai tenai, senam krašte — „old cauntry“ — už marių. O ten buvo, tai buvo: du vežimai baronkų, ir ant ienų sukabintos virtinės. Po vežimais guli šunys ir vaikai. Netoli baronkų išdėstytos geltonos žvakės ant vežėčių viršaus, ant drobe aptiestų lentų. Tas žvakes liejo Julijona Kulienė, tai jis ir norėjo ją telefonu pasiekti. Suko keletą kartų šiaip ir taip. Ir jis atsigodo: betgi tada dar nebuvo telefonų. Tai galva! Shakalys tada pasuka kalbą kitokiais keliais: „Atsiminiau, atsiminiau. Dėjosi tenai, prie upės. Vardą upės — štai ėmiau ir pamiršau. Matykit, upe visi vadino. Buvau aš tada gal penkiolikos, pačiam vidurdieny, vasarą žilvičių šakose lapai saulėje kaip nulyti tvaskėjo. Sėdžiu aš tada ant kranto, meškereję įmerkę, kur žilvičiai prasiskiria karvei

atsigerti, balandžiui sparnu pasitaškyti. Atsimenu pirštu pasiektinai... ir ateina toks senas žmogus su nešmenėle ant pečių, ir klausia anas mane, vaikėžą, ar jis gališ upėn kojas pamerkti?.. Taigi. Pavargęs. Tai kas gi man, sakau, Dieve jums padėk. Mirko anas kojas ir kalba. Kalba gal ir man, gal upei — nepasaky-siu. Kalba tas senas žmogus, kad jis trisdešimt septynerius metus ciesoriui tarnavęs, patį ciesorių keturis kartus matęs sava akimi. Ir štai, matykit — grįžęs. Tėvai po velėna, du broliu į Vilnių ar į kitą miestą... Sesuo tai po mediniu kryžium, neseniai dažytu. „Tik va, ši upė“, sako jis, „joj ir ašen šapalus, joj karvės subrisdavo kaitroje. Taigi, tada meškeriojau ir aš, tai labai svarbu, kad kas žuvies neišbaidytų“, kalba ciesoriaus kareivis. Tai, va, todėl jis, senas rekrutas, ir atsiklausęs, ar kojų įmerkimas neišbaidys žuvies. Ir man, matykit, tada pagailo žmogaus. Aš jau turėjau tris žuvis pagavęs, tai aš jam ir pasiūliau, sakau, aš vėl pasigausiu. „O kam aš tave?“ anas atsako. „Ciesoriaus neskriaudžiau, tai kaip aš tave, berneli? Turėk žuvelykštes sau“.

Tai aš išdrįsau paklausti, ar jis iš toli. Einu, sako, per svieta, o kai pabosta svietas, vis toks pats, tai grįžtu prie upės.

Kai jau taip išsikalbėjom, tai aš klausiu, kokių vardu, pavarde? „Vardas mano tai Povilas, o pavardę tai būsiu pamiršęs. Kam pavardė“, sako, „visi mane Ciesorium nušaukia. Gal kad aš keturis kartus sava akimi ciesorių mačiau. Taigi, kam ta pavardė?“ Pamirkęs kojas upėje, jisai nuėjo, lengvai ant peties

užsimetęs lininės drobės nešmenę. Nuėjo. Ir, matai, atsiminiau. Ir mane Grantparke vadiną, va, Telefonu. Ar tai man pykti? Angliakasis vadinamas Angliakasiu, o juk tai ne pavardė. O ir nežinom jo pavardės. Ar ne tiesa, a?

Charly Brown atsidėjęs sekė Paul Shakalio kalbą. Jis nesuprato lietuviškos kalbos. Žinojo keletą žodžių: „rupūžė“, „eik persti“, „tu durnius“. Tai jis išmoko iš angliakasių, gerai nežinodamas, ką tai reiškė. Shakalio veidas tai balo, tai rauda, kai jis pasakojo, kokiomis parodė, kai jis apsakė, kaip Ciesorius prašė leisti įmerkti kojas, rankomis mostelėjo rodydamas, kaip Ciesorius užsimetė ant pečių nešmenę. Charly Brown, tai matydamas, spėliojo: gal maldos žodžius bus bekalbąs Paul Shakalys, ir tai jam patiko. Pirmą kartą. Tuo metu jis ir baigė trinti kelnų kišenėje laikraščio iškarpą. Jis rado užvakarykščiame laikraštyje žinią: „Sack (Shakalys) Mike — Mykolas pabėgo iš kalėjimo su dviem kitais, vogtu automobiliu norėjo atsiplešti nuo policijos, besivejančios juos. Lėkdami kiek mašina išgali, movė į ateinantį traukinį... visi trys buvo neatpažįstamai sutraiškinti“. Palaidoti vienoj duobėj. Ir ten buvo aprašyta, kad Sack tėvo pinigus su draugais išėmė iš banko, metėsi pardavinėti narkotikus, piešęs paveikslus, kurie dar neparduoti sukrauti vienoj New Yorko galerijoj.

Charly Brown šventai tiki, kad Amerika be jokio reikalo prisileido visokių forinerių. Charly Brown manymu, visi forineriai iš rytų

yra polanderiai, ar tai būtų lenkai, lietuviai, ukrainiečiai, slovakai. Polanderis — nuo žodžio polak, o polak — keiksmo žodis. Charly Brown manymu, visi turėjo stovėti už Amerikos durų. Ir jis buvo pasirengęs ateiti ir tuojau parodyti Paul Shakaliui žinią. Žinia laikraščiuose tikra, kaip motinos ašara. Naktį jis susimąstė ir vėso — gal nederėtų skaudinti pamišėlio su niekur nesujungtu telefonu? Ateidamas šiandien jau jis pirštais trynė kelnių kišenėje žinią su paveikslu: prie traukinio bėgių guli sudaužyto automobilio laužas ir drabužių skiautės. Juo ilgiau stebėjo Paul Shakalys kalbant, juo jo noras laikraščių neskaitančiam tamsiam forineriui parodyti, kas jis ir jo sūnus, — aušo ir aušo, kol jo vilnionių kelnių kišenėje teliko prakaitu drėgni skuteliai.

Charly Brown nemėgo svetimos kalbos, tiek metų polanderiai vis, matykit, burbena saviškai. Šį kartą, kai jis kalbėjo apie san Patrick ir mulus, tik vienas Telefonas jo klausėsi ir pritarė, ir galva linkčiojo, ir lūpas timpčiojo.

Charly Brown savaip mylėjo mulus, jis juos valdė, koliojo, koja paspyrė, viršugalvin kumščiu trankė, o jie, mulai, — nieko atgal. Jis tarėsi suprantas mulus, tuo pačiu supratimu jis priėmė šį kartą ir Telefono kalbą. Ne, šį kartą ne Telefonas, o Paul Shakalys. Anie miegojo, saviškai kalbą suprato, bet nesiklausė, o jis, Charly Brown, kuriam Keston patikėjo mulus, štai — klausosi. Jis — tikras airis, negali būti toks, kaip šie forineriai, tamsūs neišmanėliai.

Nesuprantami žodžiai, mostai, veido raukšlės sudomino Charly Brown. Jis medine koja keletą kartų pabrūžino, pečius patraukė, pievelę pasiekdamas tolyn spiovė, — pasijuto suprantas Telefoną, ir jam tai kėlė orumą: štai, regi, kaip koks telefonas mane sujungė su Paul Shakalys, ir tai gal didesnės, žmogui nežinomos galybės ryšys. Sakykim, telefonas, tyvy, radijas. O gal yra kokia galybė, kuria susisiečia Paul Shakalys, kai jis iš ryto pasakoja, su kuo, kaip kalbėjęs nakčia žalsvu aparatu, niekur nevedančia viela?

Charly Brown sekė Paul Shakalys, ir jis niekad nepastebėjo, kad Shakalys būtų kitoks, koks jis visada: tylus, visiems pasirengęs padėti, gal net suprasti. O gal Paul Shakalys turi ką nors, ko jis, ko šie abejingi, miegantieji neturi? Ką? Nepasakysi. Ką turėjo Dublin, mulas, nemokėjęs angliškai, lietuviškai, lenkiškai? Tokia netikėtai keista mintis atėjo į Charly Brown smegenis. Taigi, ir nesuprantant kalbos, tur būt, yra ir turi būti koks nors ryšys, koks telefonas, rišantis žmogų su žmogum, net su mulu? Ir tam gal ir yra tam tikra, visiems suprantama kalba? Savaip kiekvieno suprantama. Gal tik suvokiama?

Shakalys pasakoti baigė ir apsidairė, atsiprašomai pažiūrėjo į Charly Brown. Atsargiai pažiūrėjo į Simaną Kaukšį, galvą padėjusį ant savo riebaus peties, pražiojusį bedantę burną, prie lūpų prilipusia cigarete. Iš jo burnos tekėjo rudų seilių ruoželis. Angliakasys — Mainer, kaip visada palenkęs galvą ant krūtinės, kakle išsišovusiomis sausgyslėmis, vos

ižiūrimai judėjo virš prakaituotos švarko apikaklės, kvėpavo tyliam miege.

Kaip nusikaltimą padaręs, Paul Shakalys atsargiai pasiėmė nuo suolo geležų žalsvai žvilgantį telefoną ir ant peties užsikabino odiniu diržu. Linkterėjęs į Charly Brown pusę, atsistojo po vešliom klevų šakom, „I shall go home“ pasakė Shakalys patylomis, jau sučiužus tako smėliui.

Ir nuėjo šakų pavėsy neilgu taku, kol pavėsio pasisukimas uždengė nueinančio žmogaus sunkiai pakeliamus batus.

1973.

LEONARDAS ANDRIEKUS

JEI PAŠAUKTUM

*Jei pašauktum,
Nežinau, kur eičiau —
Į pietus ar šiaurę.
Pietuose pavasariai triumfuoja,
Šiaurėj žiemos žiaurios.*

*Šiaurės danguje
Žvaigždinis kryžius,
Pietuose Centauro Alfa,
Ir praranda su tikrove ryšį
Žodžiai, posmuose nualpę...*

*Tavo balsas,
Lyg sustojusių upelių,
Žodžiai švelnūs.
Jau tyliau kalbėtis nebegali
Lyguma su kalnu.*

*Neatbudins
Kūno penkių pajautimų
Viesulai pašėlę —
Temdys debesis žvaigždėtą dangų,
Žemę — jų šešėliai.*

VAKARAS

*Ateina vakaras,
Ateina vakaras,
Lyg patriarkas Athenagoras —
Juodi drabužiai,
Išvairzda sena —
Jam lenkiasi diena.*

*Jam lenkiamės ir mes —
Naktų sargai,
Ieškoję per ilgai
Nukritusių žvaigždžių
Į mus pačius
Šviesos greičiu.*

*Seneli patriarke,
Juodasis vakare,
Žegnok žemynus ir marias
Šventąja ikona —
Šia vasaros diena!*

*Tegul nebūna schizmos
Tarp žemės ir dangaus
Jau niekados daugiau,
Ir žvaigždės,
Kritusios į mano sutemas,
Tegul nebūna jau anatemos!*

JUDO SIDABRINIAI

Mes nenorime laikyti Judo broliu,
Nors visi ir esame išdavę Kristų,
Nors visi jį esame nužudę
Ir sujaukę Dievo Karalystę.

Iš trisdešimt trijų sidabrinių
Susikrovė geras kapitalas —
Apmokėsit už negimusių žmonių žudynes,
Ir atliks dar puotų stalui.

Ūžkim, ūžkim, Judo lobį širdyse uždarę,
Kol Aukščiausiojo nematoma ranka
Parašys ant sienos Mane, Tecel, Fares,
Ir užkris juodoji uždanga.

Ar ne keista, kad už tokią menką sumą
Gaunam tokias dideles palūkanas! —
Prie sidabro prideda nakties tamsumą,
O prie aukso — mirties ūkanas.

AKROPOLIS

Akropoli,
Visų kalnų karaliau,
Ar kas yra bučiavęs tavo kolonas?
Ar kas yra dėkojęs tau,
Jog ant savęs laikai
Senolių išmintį,
Jų giesmes ir dainas?

Kokia garbė,
Kad ant tavęs dievai uždėjo
Visų herojų ir poetų laurų vainikus!
Tu juos laikai,
Nors dreba praeitis,
Kaip atšiauri Medėja,
Nužudžiusi vaikus.

Norėčiau aš pakelt
Bent vieną laurų lapą,
Kuris nupuolė nuo Homero iškilnios galvos,
Ir jį pridėti prie Medėjos kūno,
Kai jis nuo durklo ašmenų
Paplūs kraujuos.

Akropoli,
Ar tu jauti, kad laikas —
Įsiutintas Samsonas — griauria tavo kolonas
Ir verčia išmintį nesąmone,
Naktim — dienas,
Tyla — dainas?

NEŽINOMA ŽEMĖ

Viskas pasakyta,
Viskas aišku,
Nebelieskim buities klausimų,
Nors ir niekas dar nėra apreiškęs,
Kur keliausime.

*Pažiūrėkim patys
Į žvaigždžių didybę,
Nuo mirties kalvų akis pakėlę.
Pasakyta, jog ten jos tau žiba,
Žemės vabalėli.*

*Gal ne mums žinoti,
Koks ten menas —
Kokios žemės už naktinio skliauto
Ir ant kokio atomo gyvena
Dievo tautos.*

PRASIVĖRIMAS

*Gyvent apsimokėjo,
Ir mirt apsimokės —
Prasiveria naktis,
Nauji pavidalai ryškėja —
Tu sau juokies.*

*Juokies,
O tiktų verkti,
Naktis apsikabinus —
Praranda žvaigždės savo vertę,
Pusiausvyrą sietynas...*

Į DIEVO POKYLĮ

*Laikiau aš muitininką broliu
Ir Magdaleną — seserim,
Ėjau visų paniekintų varguolių
Į Dievo pokylį surinkt.*

*Yra dar likę trupinėlių,
Kuriuos mes pylėme į pintines,
Kai Jėzus apžvelgė Sacharos smėlį,
Padauginęs mums duoną
Ir žuveles pašventinęs.*

*Kažkur toli ten matės palapinė,
Oazėj — palmės didelės...
Kažkur tenai su kekšėm gėrė vyną
Sūnus paklydėlis;*

*Kažkur ten muitininkai rinkosi,
Bliurbėjo fariziejai poterius,
Kažkur, kažkur ten miestų rinkose
Klegėjo svetimoterės.*

*Gerai, kad pašaukei mane, Ganytojau,
Tenai, pas nusidėjėlius,
Kai net sūnus paklydėlis vaitojo jau,
Prašvilpęs paskutinę drachmą,
Ir muitininkai gėdijos...*

TIK TU VIENA

O dieviška svajone,
O dangiška iliuzija —
Kiek daug, kiek daug man kainavai!
Dusau dienų dienas,
Suraišiotas, kaip Guliveras,
Šilkiniais siūlais —
Tavo apžavais.

Už tokią atgailą
Jau būčiau nusipelnęs dangų,
O štai nė žemėje vietelės nerandu!
Ne mano šie namai,
Ne mano tolimos už lango,
Ne mano vasara
Ant Varduvos krantų...

Tik tu viena tikrai esi jau mano —
Gyvenime ir amžinybėje
Tik tu viena, tik tu viena! —
O dieviška iliuzija,
Man graudulingais apžavais
Tu apipynei
Visas dainas!

Kur tie nykštukai nūn,
Kurie suraišiojo išdidų Guliverą,
Kur tie pasiutėliai — kas bežinos?
Tik jie vieni mokėtų atvyniot
Tavuosius apžavus
Nuo mano sielos
Ir dainos.

LEONARDAS ŽITKEVIČIUS

TAVO MEILĖ BUVO NEMARI

Tu mylėjai žiedą, kurs nuvyto.

Tavo meilė buvo nemari.

Bet ji mirė, kai nuvyto žiedas,

Kad gyventų su žiedais kitais.

KRINTA LAPAS

Krinta lapas rudenio spalvos.

Gležnos krūtys gundančios levos.

Netiesa, kad jos galėjo būt žaltys:

Tai tik amžino pavasario viltis.

PAVERGTAS BERŽAS

Ar supras miškai palmėti,

Kad įaugo jis į šalį,

Kurioje laisvai negali

Nei žaliuoti, nei šlamėti?

ŽYMĖ

Ar mes lietuviai esam gimę
Naujų laikų narve?
Bet aš turiu tą brangią žymę,
Brangesnę už save,
Kuri išliks ir suminta
Su Kudirka ir Kalanta.

DANGUOLĖ SADŪNAITĖ

VASARA

1.

1. Atėjo vasara.
Sumetė į mane
savo žaltviksles —
raudonas gėles.

2.

Kaip aš būsiu
savim dabar?

Kaip aš būsiu savim?

— — — — —
(Mano žvilgsnis užtemdytas
gėlių ugnies — —)

Kaip atsistosiu
ant savo kojų?

— — — — —
Kai mano kūnas
yra lankstomas,
kai mano kūnas
yra laužomas
stebuklingos
žolės.

II.

1.

*Žalias,
siūbuojančias sukneles —
savo šešėlius —*

nusivelkat, drebulės.

*Atsargiai,
atsargiai,
nenorėdamos jų suglamžyti
dėmėtojų prietemoj.*

: : : : :

2.

*Ir taip mes stovime
siauro sodo gale
tarp namų —
(kaimynai!)*

*Susimąstę,
tylos išrengti.*

*Diena,
tu praradai*

*upes,
medžius,
debesis.*

*— — — — —
Ir leidai,
kad naktis*

žemėta

tavo nugaroj
žvaigždes išpiaustyty.
: : : : :
(Vėjo
sunkumą
tamsų).

ŽIEMA

1.

Kokia tu plati,
mano žiema.

Kokia tu plati!
Kaip toli išsišakojusi — —

2.

Medžiai rašo
likimą savo sniege.

Palengva,
mėlyrais šešėliais
siūbuodami žemę.

— — — — —
Ir vaikai leidžiasi
į baltas, aiškiareges
keliones — —

Ir aplinkui
tas nuolatinis, tas nesibaigiantis
baltumo išsipasakojimas . . .

AŠ BŪSIU

1.

Aš būsiu
atodrėkis šiandien.

Tu man sakai.

: : : : :
Arba žolė,
kuri tave į pavasarį
įveda — —
(tavo slenkščio akmuo).

2.

Pratęsiu tave —
vaivorykšte,
alyvų šaka.

SAMOVARAS

Gerai, kad šeštadienis, gerai, kad gegužė. Gerai, kad namas kieme, o ne prie gatvės, ir čia pat Vytauto parkas. Iškiši galvą pro langą, ir gerk šviežią žalumą iki soties. Kieme jauna obe-
laitė kraunasi žiedus, o dvi vyšnios baltuoja prie vartelių. Dangus toks nusiskaidrinęs po lietaus, oras prikvipęs žiedų aromatu. Rodos, paimtum ir prilaikytum šakas, kad nenubyrė-
tų, kad tik gegužė ilgiau užtruktų, kaip ir ši diena, jau palinkus į vakarus. Sėdžiu prie lan-
go ir pieluoju nagus, o žvilgsnis vis lekia me-
džių viršūnėmis, kyla padangėn, sminga į to-
lius.

— Kaisk samovarą, Stasiukas ateina, —
riktelėjo Kamilė, pravėrusi duris, plačiai nusi-
šypsodama, ir nubildėjo atgal. Akyse pakibo
apvalus veidas, gražios formos lūpos ir du prie-
kiniai platūs dantys, vidury su spraga. Kai ji
šypsos, norisi tuos dantis imt ir suglaudint.
Pilkai rainos, išdykusiai plėšrios akys, šviesios
garbanos. Tai ir visa galvutė, kurią kyštelia
tarpdurin beveik visuomet, kai ji laukia svečių,

ir vis tas pats linksmas šūktelėjimas: „Kaisk samovarą“. Ėmiau truputį ir susierzinau. Nors atsakymo būtų palaukusi — nubėgo į savo butą, ir tiek. O tas butas kumščio didumo: vienas padorus kambarys ir dvi ankštos palėpės. Vienoje virtuvėlė, sandėliukas, o kitoj šiaip taip įsprausta lova ir komoda. Taškas į tašką toks pat išplanavimas ir pas mane. Tik vonios kambarį su kitais priedais turime bendrą niekieno plote. Tame plote iškabinėtos virvės skalbiniams džiauti, todėl namo savininkė čia dažnas svečias. Ypač žiemos metu vis ką nors užkaria ir nesiskubina nuimti. Abi su Kamile nemėgstam šio vaizdo ir, užėjus svečiams, mėginam aiškintis, kad tai ne mudviejų „atributai“, ir atsiprašinėti, kad reikia landžioti pro virves.

Kamilei daug labiau patinka mano butas — esąs žymiai jaukesnis. Ir langai į pietvakarius, tai, grįžus po darbo, randi pilną kambarį saulės. Aš, žinoma, neprimenu jos bute nutįsiais kraštais užuolaidų ir griozdiškai išdėstyty baldų, kas ir atima visą jaukumą. Tačiau Kamilė tuo nesirūpina. Jai geriau pas mane pasisėdėt ir net savo drauges užsivest vis dėl to arbatos virdulio, kurį Kamilė samovaru pravardžiuoja. Ir senelei jis buvo tik samovaras, kai žodiniu testamentu prieš mirtį (kaip pirmajai anūkei) jį man paskyrė. Senelė buvo kadaise labai pasiturinti miestelėnė, bet po pirmojo pasaulinio karo, be šio išpūsto žalvario, ne daug kas vertesnio ir liko. Šiaip ar taip, lietuviškai mes jį namie vadinom virduliu. Užsikurdavom tik ypatingais atvejais: sekmadieniais ir šiaip visokių švenčių metu. Pradėjus Kaune

savarankišką gyvenimą, virdulį pasiėmiau su savim, ne tiek kaip reikalingą daiktą, o kaip senelę primenantį sentimentą. Kamilė prisegė jam senąjį vardą ir naujas nuotaikas bei progas. Kad ir dabar su tuo Stasiuku — jau kelintą kartą užsisako samovarą. Tiesa, kad jo žėrėjimas, šnypštimas ir pilamoji arbata jaukumu užlieja visas kertes. Bet kam aš turiu tai daryti bendradarbės svečiams? Juk arbatos vienos nepaduosi, reikia šio to ir spintelėje paieškoti: pyragėlio ar sūrio gabaliuko. Mes ne rusai, kad gertumėm arbatą, žiūrėdami į palubėj pakabintą cukraus galvą. Kamilė mano kaimynystėj atsirado, namo savininkei paprašius iškabinti skelbimą ministerijoj, kad butas išnuomojamas poniai ar panelei. Prieš tai mes buvom pažįstamos tik iš tolo.

Baigiau manikiūrą. Norėjau išsimaudyti ir plaukus susitvarkyt, nelaukdama vakaro, jei atsiras kitų planų. Savaitgaliais pasipina ir viena kita staigmena. O čia sėdėk su jais mažiausiai porą valandų. Ir kada bus tam galas? Jei Stasiukas nebūtų Vytenio geras pažįstamas, gal ir nusikratyčiau tiesiogiai tais pasisvečiomais.

Kviesti nereikėjo. Vos tik virdulį pastačiau ant marmurinio staliuko prie virtuvės durų, tuoj ir pribuvo abu. Kamilė padėjo ant stalo sausainių dėžutę, o jis vyno. Tai pirmas kartas, kai jie įėjo netuščiomis. Tiesa, kai kada ji atsi-nešdavo porą obuolių ar kriaušių. Greitai paaiškėjo ir priežastis tų lauktuvių. Stasiukas, mat, šventė savo vardadienį. Iš plono popie-

riaus, apnarstyto auksiniu tinkleliu, išvyturia-
vo prancūzišką „soterną“.

— Čia ne „Karazija“, — pasiskubino Ka-
milė.

— Mačiau vynų ir be „Karazijos“, koks
čia stebuklas! — truktelėjau pečiais.

— Blogai, kad nėra kapitono Vytenio. Ga-
lėtumėm šiandien kitaip pabaliavot, — tarė jis,
atkimšdamas bonką. „Ką kenktų, pamaniau,
jei pakviestum šikart į Metropolį vakarienei“,
bet nieko nesakiau.

— Gal žinote, panele Monika, kada Vyte-
nis atsilankys? Sukombinuotumėm ką nors.

— Ulonui raitam per toli, gal kai atostogų
gaus.

— Alytus gražioj vietoj, tik gaila — toloka.
Ar nebijot, kad kokią dzūkę Vytenis neišsižiū-
rėtų?

— Jei ras geresnę už mane, kodėl ne? —
žvilgtelėjau per petį, lyg tai man būtų nesvar-
bu. Bet širdis truputį neramiai sutvaksėjo. „Il-
gos distancijos išsimylėjusiems negerai“, pagal-
vojau.

— Žiūrėk, kaip užtikrinta, — staiga nuste-
bo jis ir susijuokė.

— Nė vienas man dar neišslydo lig šiol, jei
tik akį kuriam užmečiau. Kaip toliau bus — ne-
žinau.

— Pasitikėti savimi yra pagrindo, — pasa-
kė svečias, apmetęs mane sodriu žvilgsniu.

Kamilė pasižiūrėjo į jį šnairomis.

— O aš norėčiau būti tokia gaivališka,
linksma, kaip Kamilė: nesiraukydama graužti
rūgštų obuolį ir nesijaudinti, kai kojinės akys
pabėga prieš pat einant į darbą.

Mačiau, Kamilei patiko.

— Gaila, kad kojinės negalima susegti grafke, — nusijuokė ji.

Žvilgterėjau į jos sijonėlį. Jau kelinta diena žybčioja iš apačios prisegtas atiręs palankas.

Išvyniodama virtuvėj sausainius, paragavau vieną. Trenkė kartonu. Mažiausiai pusmetį kur nors išsistovėję. Matau: per kraštą dėžutės bėga juodas pailgas vabalytis. Sausainius sukruta vienas, antras, trečias... Tai miltvabaliai. Iškrėčiau sausainius ten, kur reikia. Į tris lėkšteles įdėjau po vieną Filipovo pyragaitį. Juos buvau parsinešęs sekmadieniui, jei kas užeitų, arba sau palepinti. Jie brangūs, bet labai skanūs, trapūs ir su uogiene.

— O kur mano sausainiai? —lyg nustebus paklausė Kamilė, man bededant ant stalo filipovinius.

— Nešk juos atgal, kur pirkei, ir paprašyk pinigų gražinti.

Ji nei nustebo, nei sumišo. Tik su neslepiaamu apetitu pasitraukė arčiau lėkštelę su Filipovo pyragaičiu.

Po vardinių tosto jie ėmė be atvangos bučiuotis. Aš galvojau: kodėl turėjau jiems sukimšti savo pyragaičius? Kodėl ji atsinešė tai, kas pačiai netinka? Juk dėžutė aiškiai praimta. Kodėl dabar turiu čia sėdėti jiems besibučiuojant ir jaustis kvailių kvailiausiai? Tylėt, kalbėt, nusigrežt, užsimerkt ar išbėgt? Be to, dar ir kambarį prirūko, ko aš labiausiai nemėgstu. Kamilė juk turtingų ūkininkų vienintelė dukterė. Priveža jai iš kaimo visokių gėrybių, dar ir

pinigais priduria. Neseniai kotiko kailinius įtaisė. Aš trejetą metų anksčiau ministerijoje dirbu, o dar kailinių neturiu. Dėl to, kad į namus algos dalį kas mėnuo siunčiu. Ten jie visi minta vien iš tėvo algos. Gintarėlis su Alyte dar tik gimnazijoje. Kokia čia ta alga provincijoje mokyklos vedėjo! Kaunas sklidinąs pramogų, o krautuvės pilnos gerų daiktų, net užsieninių medžiagų ir puošmenų. Žinočiau, ką įsigyti. Dar tų pyragaičių neužmirštu, ir tiek. Visus tris būčiau galėjęs suvalgyti. Nekenktų. Esu aukšta ir liesoka. Jaučiuos, lyg kūno formos nepilnai pasireiškusios. Tai kas, kad siuvėja džiaugiasi, jog ant tokios figūros siūti vienas malonumas! Jos žodžiais tariant, esu tikras manekenas. Bet aš noriu būti moterim, ne manekenu. Jei norėčiau būti Kamile, tai kaip tik dėl to kūno išplanuoto formingumo. Tik nemainyčiau savo gulbės kaklo į jos gana trumpai prisegtą prie stačių pečių. Ir nė už ką neatiduočiau savo dailių kojų, kurios dažnai viso būrio moterų geriausius komplimentus nusineša. Žinoma, juos pažeria vyrai. Stasių-kas taipgi gana saldžiai į jas pasižiūri. Saldus ir jis pats. Toks skystai lipnus. Sakyčiau, nevyriškas. Rankos, kaip išlepintos ponios. Nestambus, vidutinio ūgio — tai būtų tvarkoj. Už apsirengimą tai jau vertas pagirti. Visada švarus, anei pūkelio. Kelnių kantu nors žolę piauks. Baltas šalikas ant kaklo, plaukų „pomados“ kvapas malonus. Kiekvienu atveju priderinta nosinaitė prie kaklaraiščio. Tikras dabitą. Gal toks ir turi būti referentas, kurs, galvą užvertęs, skaičiuoja karjeros laiptus. Jo

plaukai net melsvai juodi, ir platūs antakiai juosia siauras akis. Panosėje apkirpti ūseliai, kurie man primena filmuose matytus baltųjų vergių pirklius iš Pietų Amerikos. Kamilė juo tiesiog susižavėjęs, sako, egzotiškas, ypač su ta tiesiais bryliais skrybėle, pasvirusia žemyn ties kakta. O meilus esąs be galo. Kamilė jam tikras kontrastas: šviesi kaip balandis. Veido ir plaukų spalva beveik susilieja. Nosytė maža, truputį į viršų. Ūgiu jam ligi smakro. Kamilė nešioja plačius sijonus, tur būt, žinodama, kad nė viena nemokės taip vikriai pasisukt ant užkulnio ir taip grakščiai pakreipti galvą norima linkme. Jos koketavimo ar tik nebus čia kulminacinis punktas. Įdomi pora. Bet geriau pamirštų juodu apie tą mano samovarą.

Jaučiu, jog Kamilė planuoja kažką, vis pasižiūri į laikrodį ir į Stasiuką. Skuba ir cigaretę rūkyt. Akimis jam vis dažniau signalizuoja. O Stasiukas jaučiasi gerai, judėti nelabai rangus.

— Elme, — staiga pakilo ji.

Sustojome visi iš karto. Mane apėmė pyktis ir juokas. Švelnusias „soternas“ gundė klas-tai. Kamilė tuo metu, lyg tyčia, paėmė butelį ir pakėlus pažiūrėjo prieš šviesą. Likę dar apie trečdalis. Pasispaudė po ranka ir stovi prie durų.

„Dabar ar niekada“, šūktelėjo kažkoks velniūkštis į ausį. Staiga prišokau prie Stasiuko, apkabinau ir pradėjau bučiuoti:

— Ačiū, Stasiuk, už vyną. O koks saldus, koks saldus! — kuždu, vis labiau glausdamasi į jį, viena primerkta akim stebėdama Kamilę.

Ji net prasižiojus žiūrėjo į mus, o akys buvo pilnos kibirkščių.

— Eime į kiną, — sušuko spiegiančiai.

— Tai gal visi, ir... panelė Monika, — veleno jis tokiu pailsusiu balsu ir gaudė orą.

— Ne! Taip, kaip sutarta. Tik aš ir tu, — treptelėjo koja Kamilė.

Jis pabučiavo ranką ir atbulasėjo į duris, tarsį norėdamas akimis mane ištraukti su savim drauge. Jiems išėjus, mėginau pasisukt ant užkulnio, bet nieko neišėjo. Pečiais atsiremus į duris, delnais užsiėmiau burną, kad ne-suprunkščiau: še tau ir samovaras. Jie ten pusbalsiu barėsi ir po valandėlės tylėdami nulipo laiptais.

Mano kaimynė daugiau nebepasirodė. Rytais žymiai anksčiau viena išbėgdavo į darbą. Labiausiai vengdavo susitikti niekieno plote. Jei pasitaikydavo, kad abi kartu praverdavom duris, tai abi kartu ir vėl vidun įsitraukdavom, tyliai jas uždarydamos. Netikėtai kur pasipynusios viena kitai po kojų, išspausdavom žodį „labas“, kuris būdavo visų kalbų pradžia ir pabaiga. Taip bėgo savaitė po savaitės.

Trečią dieną po to įvykio paskambino man įstaigon Stasiukas. Prašė būtinai susitikti. Turįs neišpasakytai svarbų reikalą. Meldė nedelsiant paskirti susitikimo vietą ir laiką. Pamačiau, gal kokią pirtį Kamilė ruošia, tai jis nori įspėti. O gal jis imsis tarpininkauti, kad susitaisytumėm. Juk iš tikrųjų baisiai nepatogu susipykus gyventi tokioj neišvengiamoj kaimynystėj. Sutarėm susitikti tą pat dieną Putvinskio gatvėj, Karo muziejaus užnugary, lygiai

penktą valandą. Man išeinant, Kamilė buvo namie ir šnekučiavosi su savininke, atėjusia nusiimti paklodžių nuo virvių. Už paklodžių jos nė viena manęs nematė, bet laiptais nuli-pant, be abejo, girdėjo. Ėjau neatsigręždama, kažkokio blogo nujautimo genama. Stasiukas jau laukė. Atrodė labai sentimentalus, o gal net liūdnas. Karo muziejaus laikrodis savo garsais atskaitė penkias valandas. Jis pagar-biai pabučiavo man ranką.

— Esu laimingas jus matyti.

— Ačiū...

— Eidami iš kino, mudu su Kamile visai susipykom.

— Už ką?

— Ar reikia dar klausti? Aš buvau toks lai-mingas, — paėmė mane po ranka.

— Aš kitaip ir negalvoju.

— Ar tikrai?

— Žinoma. Kamilė juk myli jus.

—Daugiau man tai nėra svarbu. Būkim atviri... prisiminkim paskutinį momentą prieš išeinant iš jūsų, — glaudžia petį dar tvirčiau. O man jau nei šis, nei tas.

— Aš neduodu jokios reikšmės tam mo-mentui, — sakau šalta.

— Nejaugi... kalbat apie patį atsisveiki-nimą? — išsigando ir, net virptelėjęs, pažvelgė į mane.

— Taip...

Žengėm keletą žingsnių tylėdami.

— Kodėl jūs taip padarėt, panele Monika?

— Man labai nemalonu prisipažinti, kodėl tai padariau. Norėjau šiuo būdu atpratinti Ka-

milę vedžiotis savo svečius pas mane. Tai man atima privatumą. Labai atsiprašau...

Jis paleido mano alkūnę:

— Nieko sau rafinerija.

— Sutinku, kad negerai. Bet smulkmena po smulkmenos, ir prisikrovė akumuliatorius. Kamilė nepaiso, kai jai sakai. Ji moka nematyti ir negirdėti, kas jai nenaudinga.

— Esate geras šaulys. Krito du iš karto.

— Kam taip tragiškai? Kai vienas myli, o kitas dar neataušęs, bėdos nėra. Kam nepristabdėti savo vaizduotės. Juk žinot, kad esu su Vyteniu susižadėjęs.

— Tai dar ne paskutinis sprendimas. Gyvenime būna staigių ir netikėtų posukių.

— Šiuo atveju niekas nepasikeitė, — spėjau dar pabrėžti, prieš jus Daukanto gatvės kambarą.

Apsisukom atgal. Net kvapą užėmė: sparčiais žingsniaisėjo į mus Kamilė. Atsegtas jos lietpaltis plevėsavo vėjuje, plaukai, kurie patys sukdavos nuo drėgmės, buvo pasišiaušę kaip pienė. Žodžio netarus, rankos Stasiukui nepadavus, pro elektros stoties pastato kampą sprukau Daukanto gatve žemyn, beveik bėgte. Kaip jiems ten ejosi, kaip Stasiukas aiškinosi, niekad nesužinojau. Jis daugiau pas Kamilę nebeužėjo. Kiti ją vėliau matydavo užeinant pas Stasiuką.

Kamilė dirbo mašininkų kambary, kurį paprastai ministerijoje vadindavo pletkinyčia, nes ten iš visų skyrių kartu su raštais suplaukdavo ir išplaukdavo visos tikros ir netikros naujienos. Šįkart jos vulkanu išsiliejo ir, reikia pa-

sakyti, labai netikros: aš vyrų viliotoja, klas-tinga, veidmainė, o ant galo pats didžiausias svoris — pirmos rūšies paleistuvė. Staiga tapau ministerijoje populiariausia moterim. Kartą mano tiesioginis asmeninio skyriaus viršininkas, jau senyvas žmogus, laikydamas rankoje anoniminį laišką, ėmė ir paklausė:

— Jūs, tur būt, girdėjot, panele sekretore, apie save ministerijoje sklindančias nelabai geras kalbas, kuriomis niekas nepatikės, kas jus pažįsta. Štai ir šitas laiškas, nukreiptas prieš jus. Kadangi jis yra anoniminis ir neliečia tarnybinių reikalų, leiskit man jūsų akyse jį sunaikinti.

Tai sakydamas, į smulkiausius gabalėlius suplėšęs laišką, sužėrė popierdežėn. Nors žėmėn prasmek...

— Ponas viršininke, labai ačiū už pasitikėjimą, — pradėjau giliai atsikvėpus. — Esu kalta. Padariau šį tą, kad sukelčiau savo kaimynei pavydą, nežinodama, kad ji yra tikra pavydo čempionė. Aš tik norėjau, kad ji nesivedžiotų savo simpatijos pas mane, kad man jokių atveju netrukdytų. Visa bėda, kad laikiau save gudria, gal net išmintinga, o pasielgiau visai kvailai. Maniau, liausis vedžiotis į mano butą savo svečius, o visa kita paliks kaip buvę. Deja, išėjo kitaip. Tai blogiausias žingsnis mano gyvenime.

— Kiek ten to jūsų gyvenimo tebuvo! — nusišypsojo viršininkas. — Pamatyt savo klaidą ir prisipažint jau yra dorybė, — paguodė.

Tai dar negana. Grįžus namo, radau Vytenio laišką. Šis prisiuntė apie mane anonimi-

nį gana vulgarų laišką su savo prierašu: „Mie-
la Monika, norėčiau išgirsti iš Tavęs pačios.
Vis dėlto yra kokia nors priežastis šiai anonim-
kai“.

Rudenį ištekėjau ir išsikėliau iš Kauno.
Su Kamile taip ir neteko daugiau susitikti.
Vengiau ir jos Stasiuko. Girdėjau, kad juodu
vėl susigiedojo. Praėjo pora gerų ir pora karčių
metų. Lietuva gyveno baisias dienas. Keitėsi
okupacija po okupacijos. Mudu su Vyteniu vėl
atsidūrėm Kaune. Laikinoji sostinė jau kitaip
atrodė. Karo žymės, užkalinėti krautuvių lan-
gai, įvestos maisto kortelės visame krašte. O
svarbiausia — visiems bendra, slegianti nuo-
taika.

Kartą, bestovėdama eilėj prie maisto par-
duotuvės, pamačiau Kamilę. Ties ja vežimėly
miegojo gal poros metų kūdikis. Ji atrodė išvar-
gusi ir, besilaikydama vežimėlio, nekantriai
žvilgčiojo į uždarytas maisto parduotuvės du-
ris. Tas pats dangus virš mūsų galvų buvo pri-
gužėjęs grėsmingų debesų.

— Kamile, — ištariau jai pro kažkieno
petį. Mano balse buvo gaudulys ir atlaidumas.
Tiesą pasakius, nežinau, kuri kuriai turėjom
atleisti. Ji lėtai apsidairė. Susitiko mūsų akys,
audrų išpraustos, be krislelio pirmykščių dul-
kių. Pasilenkiau prie vežimėlio:

— Ar tai tavo?

— Tai mudviejų su Stasiuku sūnelis. Taip-
gi Stasiukas, — pasididžiavo ji. Toliau kalba
tesipynė tik apie praktiškus reikalus, apie tau-

tos tragediją. Tėvai jos esą Rusijon išvežti, ūkis svetimose rankose. Nusiskundė, kad vaikui pieno sunku gauti, kad iš viso nežinia, ar įmanoma bus jį užauginti. Atidaviau jai pieno korteles. Mano kūdikis dar nebuvo gimęs. Viltis, nerimas ir baimė lėmė jo atėjimą.

Lyg paskendusi sala, subėgę iš savo krašto, iškilom Amerikoje. Kūrėmės, kaip kas išmanėm ir kur išmanėm, vis dar neprarasdami grįžimo vilties. Atsimenu dainų šventę Chicagoje. Kiek džiaugsmo ir kiek sielvarto, kad ji ne Lietuvoje! Suplaukėm į ją iš visų Amerikos kampų. Susitikom ten ir Stasiuką mudu su Vyteniu. Teiravausi, kaip jiems einasi.

— Kamilė laiko mane trumpai, — pasiskundė jis. — Svečiuose ar baliuje kur nors, būdavo, sukeičia net stalo korteles, kad tik nesėdėčiau prie kitos moters. Amerikoje ši problema sušvelnėjo: pagal vietos paprotį, vedusių poras sodina kartu, bet lietuviai dar tebesilauko savo papročio. Blogiausia tai su Naujaisiais Metais. Kai visi bučiuojasi, mano žmonelė laiko mane už pečių, kad, sveikindamasis su damom, perdaug neužtrukčiau...

— Net ir dabar, po tiek metų? — nustebau.

— Taigi, po tiek metų... Dabar ji bijo mano antrosios jaunystės, kuri, atseit, ne už marių. Man tai atrodo, kad nė pirmoji nepasibai-gė, — šelmiškai nusijuokė.

— Na, o kaip pati Kamilė, ar neužmeta akies kitur?

— Taip dar nebuvo. Nepasakyčiau, kad ja kiti nesidomi. Iš nerūpestingos mergičkos ji tapo šaunia dama. O tos pavydo scenos savaip įdomios ir virto jai tiesiog menu. Kitiems gi proga skaniai pasijuokti.

— Kaip matau, judu esat verti vienas kito, — užbaigiau linksmai tą temą. Mes dar lūku-riavom Kamilės, bet ji, išėjusi su sūnumi ledų pirkti, nespėjo sugrįžti pertraukos metu. Vėliau minios spūstyje jau nebesusitikom.

Grįždama aplankiau gimines New Yorke, pasukau iš kelio. Reikia Kamilę aplankyti. Našlauja vargšė jau arti metų. Sūnus vedęs, Kalifornijoje gyvena. Kaip turi būti jai skaudi ši vienatvė! Toj apylinkėj, kiek teko girdėti, ir lietuvių beveik nesama. Pakelėj paskambinau. Jos balsą vos begalėjau atpažinti — pavargęs, prikimęs toks. Patyrus, kad žadu užsukti, pagyvėjo. Ėmė aiškinti, koks įvažiavimas, kaip greičiausiai galima jos miestelį pasiekti. Dabar ruduo visoj galybėj. Padėkos dienos savaitgalis. Stabtelėjau pas gėlininką. Išsirinkau auksinių, stambiais žiedais chrizantemų puokštę. Radau Kamilę beskubančią ruošti pietus. Valgomajam stalas jau buvo prideramai padengtas. Pasisveikinom, aišku, susigraudindamos. Susėdom čia pat virtuvėj, kol kepsnį reikės ištraukti iš pečiaus. Kaitėm ryžius, daržoves, padažą. Kamilė buvo atgijus, lyg ir pamiršus savo nedalią.

— O kad tu, Monikėle, gyventum čia kur

nors arti! Dabar tas Bostonas — pasiek jį kad nori... — kalbėjo, smulkindama salotas. Gėlių puokštę ji įmerkė į vazą ir pastatė valgoma-
jam, kitame didelio stalo gale. Sunku buvo patikėti, kad jau nebėra Stasiuko. Rodos, ims jis čia tuoj ir pasirodys. Vengiau kalbėti apie jį. Ką tik paliesi, vis, rodos, skaudės. Tai tėvai išvežti, tai sūnus toli. Kažkaip vis užkliūdavau už bendrų pažįstamų, buvusių bendradarbių. Pamažu visą ministeriją išsklaistėm: kas miręs, kas išvežtas, kas kur ir kaip gyvena. Nei ji, nei aš nepaminėjom nė vieno blogu žodžiu. Ir kaip čia, rodos, galėjo atsitikti, kad anuomet ant mano galvos tiek baslių priskaldyta? Dabar abi tarėmės, užmiršusios tai. Ilgainiui priėjom prie savo vaikų nuo pat jų gimimo. Apgailestavo, kad anksčiau neteko susitikti — Raminta gal būtų buvusi marti.

Pagal Kamilės pageidavimą, rytojaus dieną chrizantemas nuvežėm ant kapo. Dar nei paminklas nebuvo pastatytas, sakė, laukianti jo vardo dienos tai progai. Jautėm abi, kažkas nemalonaus atskambėjo su ta vardo diena. Pūtė žvarbus vėjas. Čežėjo, praradę spalvingumą, sausi lapai, liūdnai dairėsi chrizantemos. Šalia stovėjo dvi Kamilės: šviesiaplaukė, nerūpestinga mergaitė ir asketiška našlė. Įkriusiom akim, aštriai išpaustais veido bruožais, papilkėjusiais plaukais, kurie virš galvos buvo susukti į kuodą. Ant jų laisvai kabojo juodas, retai megztas šalikas. Ją krėtė drebulys, bet stovėjo lyg žemėn įsmeigta.

— Sušalsi, Kamile, — priminiau. — Tavo apsiaustas toks plonas.

— Neturiu juodo žieminio. Naujo nenoriu taisytis, nes gedulo metai jau baigiasi. Niekad nemėgau juodos spalvos ir nepriprantu prie jos. Stasiukui juodi drabužiai labai tiko.

Ji apsidairė, lyg ko laukdama. Sunku buvo pasitraukti nuo kapo.

— Stasiukas mato tave visur, jis nenori, kad šaltum čia, — sakau lyg mažam vaikui, rodos, ir pati tuo tikėdama.

Dar kartą ji nuleido akis ant kapo, pataisė chrizantemų žiedus ir lėtai žengė atgal. Kurį laiką ėjom tylėdamos. Ji tik sunkiai atsidusdavo laikas nuo laiko.

— Tau dar nepasakiau, Kamile, jog sapnavau šiąnakt Stasiuką.

— Kodėl? — staiga išplėtė akis, man sėdant prie vairo.

— Sapnas ateina neprašomas, ir niekad nežinau kodėl. Gal todėl, kad lankausi jūsų name, kur abiejų gyventa.

— O kaip tu jį sapnavai?

— Mačiau sėdint prie stalo valgomajam kaip tik toj vietoj, kur buvai padėjusi chrizantemas. Jis kažką rašė.

— Žinoma, galvojai, kad rašė tau padėkos laišką, — jos lūpos keistai prasišiepė.

— Kodėl, Kamile, turėčiau taip galvoti? Nei sapne, nei dabar nespėliuju, ką jis ten rašė. Gal čekius, ar aš žinau, — kažkaip nejučiomis išsprūdo paskutinis sakinyš, ir pasijutau nejaukiai.

— Tu tikriausiai atsigulus dar galvojai apie jį, todėl ir prisisapnavo.

— Aš nieko negalvojau. Žinai gi, kaip vė-

lai nuėjau miegot. Po kelionių buvau ir šiaip išvargus, — aiškinau taip, kaip buvo.

— Yra sakoma: apie ką žmonės dieną galvoja, tai ir sapnuoja, — nenurimo ji. — Vis dėlto būtų geriau, Monika, kad tu Stasiuko nesapnuotum.

Atbudo pirmoji Kamilė. Ar ji atbudo? Ne. Ji budėjo visą gyvenimą. Naujai persiformavo jos bruožai, laikysena įgavo orumo, balsas — šiltą, žemą atspalvį. Bet kai dėl Stasiuko, tai Kamilė liko ta pati.

Mes abi — tik užversta knyga, kurioj perskaityta pradžia ir žvilgterta į jos pabaigą...

KAIRĖN

Nepasitiko su duona ir druska. Nešokau jaunavedžių valso. Nedengė mano galvos vualis. Vieną šeštadienio popietę užsikabinau kuprinę, pasiėmiau į rankas lagaminą ir, motinai isteriškai plūstant, išėjau į autobusų stotį. Sėnelė, kaip paprastai, sėdėjo kėdėje, nugrėžusi nuo lango kairę paraližuotą pusę. Jos akys buvo sausos, tik labai išplėstos. Atdara burna ji gaudė orą. Praeidama pro ją, užsimerkiau ir skersu žingsniu išlindau pro duris. Būčiau bėgte išbėgus, jei ne ta kuprinė ir lagaminas, kurie prilaikė mane, lyg bėgantį vagį.

Aikštelėje, netoli namų, Arūnas su kitais berniukais žaidė futbolą. Dešine nuleidau ant šaligatvio lagaminą, kairiąja pasimojau jį artyn. Dabar visas mano gyvenimas krypsta kairėn.

— Sudiev, broli, — pabučiavau už save jaunesnį ir vienintelį į abu žandus. Įbrukau į rankas popieriaus gabaliuką:

— Gera! paslėpk šį adresą. Parašyk man, kai turėsi laiko. Ir skubiai duok žinią, jei namuose kas negero atsitiktų. Kol kas mamai nė žodžio apie šį adresą. Paslėpk gerai, kad nepamestum.

Jis pritariamai linktelėjo ir žiūrėjo į žemę.

— Bet, Milda, ar tau galvoj pasimaišė? — sušuko, lyg tik dabar supratęs, kas darosi. Ir pažvelgė daugiau nusigandusiom, negu nustebusiom akim.

— Gal ir pasimaišė. Nebepakeliu daugiau

motinos plūdimų: „Denis valkata, plaukuotas, divorsuotas, tinginys ir paskutinis paleistuvė“. Per dienas tik tiek ir tiek. Tai balsas, šimtmečiu atsilikęs. Jis kelia namo stogą ir išveja manė. Tik žiūrėk, Arūnai, nepamesk adreso ir būk geras mamai.

— O tu? — pažvelgė truputį priekaištingai.

— Aš? Vistiek prakeikta.

— Bet kaip gyvensim iš mamos uždarbio? Mėginsiu ir aš gauti darbo atostogų metu, bet kiek ten uždirbsi... Kitais metais baigsiu gimnaziją. Žadėjot su mama leisti toliau mokytis.

— A, nepradėk dabar... Kiekvienas ieškokim savo kelio.

Buvau jau beimanti lagaminą į rankas. Brolio žodžiai ėmė skaldyti mane:

— Klausyk, Arūnai, gal vėliau kada tau padėsiu. Myliu tave, juk žinai. Kai tėvas išėjo, jau nebepakeliu namų atmosferos. Kaip atmeni, jis mėgo išgerti. Bardavosi su mama. Paskui... išėjo pas kitą, palikdamas mums tik vargą. Dirbdama dieną, vakarais lankiau kolegiją. Pats supranti — nelengva. Įgriso visa tai iki gyvo kaulo. Gyvenam vieną kartą, ir jaunystė tik viena, ji nesikartoja ir labai ribota. Einu atsiimti savo dalį.

— Gerai, Milda. Išėjo tėvas, išeini tu, išeisiu aš, dar ir mama. Liks tik senelė, kuri negali paeiti...

— Man vistiek, man jau niekas nesvarbu.

— Go ahead, Milda, jei taip manai, o aš einu baigti žaidimo.

Paėmiau lagaminą į rankas. Jis buvo dvigubai sunkesnis. Jame nešiau visos šeimos kaltes ir vargą.

— Šioj palėpėj bus galima pakankamai gerai įsitaisyti. Kambarys gana didelis. Virtuvėlė, nors nedidukė, bet jauki, ir nieko joje netrūksta, — žvalgausi, numetus daiktus į kampą. — Visus piešinius sukabinsime sienoje, kad grindys būtų laisvos. Pastatysim naują miegamąją sofą. Šią senąją jau laikas išmesti. Tik neįsižeisk, brangusis, žinau, tu tokių dalykų nepastebi. Aš susitaupiau, kad būtinai galėčiau įsitaisyti „Castro Convertible's“ miegamąją sofą. Dar ir kilimėlį. Palėpėj sandėliukas nemažas. Ten galima daug ką sudėti, ko nereikia nuolat laikyti po ranka. Dabar pusė grindų apkrauta. Pamatysi — kambarys atrodys dvigubai didesnis, — pasakoju jam, norėdama kuo jaučiau įsirengti savo gūžtą.

— Nieko nereikia, tik tavęs, — šypsosi jis. — Galim miegoti ir ant grindų, miegamuos maišuos ant pripūstų matracų. Sofa tik šiaip sau pasėdėti, gali palikti kaip buvus. Ji tik nublukus ir šiek tiek išsėdėta, bet spyruoklės ir viny dar nelenda lauk, — nusijuokia.

— Leisk man, Deni, leisk sutvarkyti taip, kad abiem būtų gera. Pamatysi, džiaugsies ir pats. — Žengiu žingsnį, tiesiu į jį rankas ir pasėstu jo glėby.

— Tavo akys šiandien violetiškai mėlynos. Jos keičiasi, kaip neono šviesos. Aš nemačiau

jokios kitos moters, kurios veidas kalbėtų be žodžių, registruotų kiekvieną emociją ir taip lengvai pereitų iš vienos į kitą; veidas kalba užuominom, šešėliais, jausmo ritmu, — kužda Denis į ausį niekad negirdėtą pasaką. Ir man taip gera, gera po tų prakeiksmų, kurie išlydėjo iš namų.

Ir sakau jam:

— Tu atgaivini mane dabarčiai ir meilei.

Jo rankos nardo palaiduos plaukuos... Rodos, visas gyvenimas tik vienas didelis svaigimas. Mes išgeriam šampaną, atšvęsdami santuoką — be pažadų, liudininkų ir linkėjimų. Mes susitikom laimei ir geriam vienas kitą.

* * *

Bėga dienos, savaitės, mėnesiai, liedamiesi į metus. Planuoju, svajoju, kaip atšvęsti jų sukaktį. Vėlyvo rytmečio saulė siūbtelia spindulių pluoštą. Vyniodama ant piršto ilgus tamsius plaukus, kutendama apžėlusią pasmakrę, mėginu ją pažadinti:

— Klausyk, Deni, pats laikas dangintis į pajūrį. Už valandos autobusas išeina. Paskubėkim. Daug maloniau keliauti, kol vėsu. Žinai, kaitra niekais paverčia kiekvieną charakterį.

Jis nenoromis praveria akis, pasiraižo.

— Aš susitariau šiandien pasimatyti su viena modele. Lygiai vienuoliktą valandą ji lauks manęs.

— Kur?

— Savo bute. Čia pat, netoli parko.

— O aš?

— Porai valandų praėjus, tu lauksi mūsų, paruošusi visiems priešpiečius.

— Brangusis! Ar ne per daug? Ką gi tu veiksi porą valandų?..

— Keistas ir labai nediskretiškas klausimas. Ji reikalinga kaip pozuotoja.

— Gerai, bet tegul ji ateidinėja čia, kai aš esu.

— Jei ji tai panorės, — lyg išdainuoja žodžius.

— O jei ne?

— Bus taip, kaip panorės.

— Deni, kas darosi su tavim? Kur aš esu? Jis ima skubėdamas rengtis:

— Paskutiniu laiku, mergyte, pastebėjau per tavo veidą slenkant vis daugiau ir daugiau tamsių šešėlių. Tavo akių Morzės abėcėlė labai pasikeitė. Tai pavydo ženklai. Tai aš nemėgstu.

— Tai nerimo ženklai. Kas, jei ne tu, duodi tam progos? Kuris laikas pastebėjau, kur beneuinau, tu akimis įsisiurbi į kitas moteris taip, kad aš pasijuntu, lyg į duobę slystanti.

— O aš visada pasiruošęs nuslysti į duobę dėl moters, kuri man patinka, — nusijuokė jis, lyg čia nebūtų nieko svarbaus.

— Ar aš gerai girdžiu? — sušvokščiu, lyg išlindus iš po automobilio ratų.

— Girdi puikiausiai. Ar nebuvo gerai, kai dėl tavęs palikau Gloriją?

— Gloriją dėl manęs? Juk tada sakei, kad ji tave paliko.

— Kadangi ji taip norėjo. Glorija labai išdidi. O man kas, ar ne vis tiek? Glorija buvo mano vienintelė teisėta žmona. Pats nežinau,

kodėl taip toli nuėjau su ja. Daugiau ši klaida nebepasikartos.

— Nebepasikartos, — ištęsiu žodį į tuštumą. — Juk turi pilną teisinį išsiskirimą.

— Taip. Ir nieko neprivalau jai mokėti. Tai švarus ir užbaigtas dalykas.

— Bet ... mudu turime susituokti.

— Susituokti? Cha, cha, cha!

— Deni, juk aš tą mintį išsinešiau iš namų.

— Tavo valia išsinešti iš namų, ką tik nori, — truktelia pečiais.

— Oh! — išsiveržia sunkus atodūsis, lyg skrodimas atšipusiu peiliu.

Įsikniaubiu į pagalvę. Kurį laiką jis stovi netoliese ir tyli. Pagaliau:

— Tai tokia pabaiga viso tavo žavumo...

— taria su švelnia ironija ir, atsisėdęs ant sofos krašto, mėgina paglostyti plaukus: — Esi vėl nauja, jau dramatiška, net tragiška. Palauk, užfiksuosiu, — šaiposi, siekdamas popieriaus ir pieštuko.

— Deni, mažiau žaisk su popieriais ir pieštukais. Geriau būtų, jei imtumeis konkretaus darbo. Aš dirbu kasdien aštuonias valandas. Visą laiką ant kojų — nelengva. Jei restorane dirbčiau tik pusę to laiko, galėčiau vakarais tęsti studijas. Tu sėdi per dieną parke su tais savo paveikslais, laukdamas, kad jais kas susidomėtų, o kišenėn retai kas įkrinta. Tikrai dirbi tik dvi dienas savaitėj.

— Palauk, palauk! Pasakyk pirma, ką tu vadini tikruoju mano darbu? — staiga pakyla ir įsiremia rankomis į šonus.

— Darbas, kurį tu atlieki krautuvėj, pa-

veikslų įrėminimų skyriuj.

— Aš gaunu už tai pinigų, bet tai nėra mano tikras darbas.

— O kas yra tikrasis darbas politinių mokslų studentei? — pro ašaras nusijuokiu. — Ar lakstymas su padėklų rankose? Jei tuo tikruoju ir netikruoju darbu pasidalytumėm lygiomis, abiem būtų naudingiau.

Jis tuksena pieštuku sau į delną ir mėgina šypsotis:

— Jeigu galėtum, tai pavožtum mane po kibiru, kad kitos nematytų.

— Ne apie tai kalbu, mano mielas. Suprask, ką pasakiau pažodžiui.

— Prašysiu ir mane suprasti pažodžiui. Ir Glorija siekė pinigų, o aš laisvės.

— Bet... juk neįmanoma gyventi be pinigų...

— Užsimokėti už šią palėpę man jų pakanka. Ir nebadavau. Šitaip įpratau gyventi be Glorijos užmačių, ir man buvo gerai.

— Tačiau kodėl nepasirūpinti kiek geresniu butu ar nepataupyti automobiliui?

— Tai reikštų pajungti laisvę prabangai.

— Patogesnis butas, automobilis — tai kokia čia prabanga?

— Plati ir išskirtinė tema. Dabar jai nėra laiko.

— Deni, prašau, turiu kelias iškarpas iš laikraščio su darbų pasiūlymu. „Kodak“ firmai reikalingas menininkas, — išsiimu iš rankinuko iškarpas ir tiesiu į jį ranką. Jis net nepasižiūri. Išsina virtuvėn ir gaminasi kavą.

— Dangaus paukščiai ir laukų lelijos nei

sėja, nei piauna, — po valandėlės girdžiu iš virtuvės.

— Gana juokauti, — pristingu kantrybės. Atsisėdu guolyje ir šaukiu iš tolo: — Mes laukiame kūdikio! — mano smilkiniai tvinkčioja, kakta rasoja.

— Ką? Sugalvojai tęsti dramą iš veiksmo į veiksmą? — jau piktai sušunka jis, eidamas artyn.

— Ne! Šią naujieną branginau ir slėpia, kaip dovaną mūsų bendro gyvenimo sukakčiai paminėti, lig kurios teliko tik keletas dienų.

— Niekio sau dovana. Jei iš tikrųjų taip yra, kaip sakai, vežk ją kuo greičiau į New Yorką. Ten vienintelė gera vieta tokiomis dovanoimis nusikratyti.

Skaudinimas po skaudinimo, bet turiu suminti save į rankas, būti logiška, rami.

— Ar teisinga tai nuspręsti tau vienam?

— Jei dvi nuomonės griežtai skiriasi, sprendimas gali būti tik vienas. Jei truks pinigų kelionei į New Yorką, eisiu banko apiplėšti, bet šis reikalas turi būti sutvarkytas.

— Nesvaidyk tuščių frazių. Bankui apiplėšti reikia ryžto ir drąsos. Mes nesam į tai linę, mes ramūs ir nekenksmingi. Pagalvok, ar neturėtum būti tėvu, — mėginu kalbėti kiek galima švelniau.

— Jaučiuos per jaunas...

— Trisdešimt vienerių metų tėvas ir dvidešimt ketverių motina... Pats laikas turėti šeimą.

— Na, ir užgiedojai savo motinos balsu.

šeimą, šeimą, šeimą! Kas iš tos šeimos? Ką gero turi tavo motina? O dukrai vistiek įkalė į galvą tą neišbrendamą balą — šeimą.

— Yra ir laimingų šeimų. Mano motina linkėtų man būti daug laimingesne už ją.

— O aš tau linkiu būti tokia kaip Debbie. Jos abi ausys atdaros laiko balsui. Ji palaidūniškai linksma, toji mergaitė, ir jaučiasi esanti pačioj laisvės tribūnoj.

— Kas toji Debbie?

— Tamsiaodė manėkenė. Jai tik aštuoniolika metų. Pas ją dabar ir einu. Negalvok, kad ji sukrečiamai juoda. Jos oda, kaip aliejus su auksiniu atspalviu, — dėsto jis pasigėrėdamas. — Ji gero būdo ir nepavydi. Turėtum ją pamėgt. Manau, Debbie sutiktų gyventi su mumis drauge po to, kai nusikratysi savo „dovana“. Būtų panašiai kaip šventrašty: trys viename kūne.

Jo veide cinizmas, pašaipa. Mane nukrečia siaubas ir pasišlykštėjimas.

— Nepiktžodžiauk, tavo burna dvokia pragaro gelme, — dreba mano rankos ir balsas.

— Kur jis, tas pragaras? — ima kvatotis. — Nuvesk mane, parodyk.

— Jei jo ir nebūtų, tu esi vistiek tik šuo, lojantis mėnulį.

Jis padeda nebaigtą gert kavą virtuvėj ant stalo ir išeina pro duris.

Apima staigus nuovargis. Aš vėl krintu į guolį. Mano kūnas šąla. Pamažu virstu į akmenį, šaltą, bežadį. Guolis dar neataušęs nuo mūsų kūnų, o aš jį slegiu antkapio sunkumu. Turiu keltis, judėti, įsisiūbuoti. Kol ji dar ne-

atėjo, turiu pasitraukti. Anoji dar galingesnė už mane. Paimu žirkles. Jos virpa nuo staiga kylančio mano įnirtimo. Smeigiu jas į patį sofą centrą, lyg žudyčiau ką, taikydama į širdį. Plėšau, draskau visa jėga Castro Convertible's sofą; rusvi, gelsvi, dryžuoti gabalai kyla, pūpso kaip grybai, tįso, kaip rainos gyvatės. Žiūriu į kalnus skudurų ir pati stebiuos. Iš kur man tiek jėgos? Viskas baigta — turiu eiti... Bet kur? Kur mano namai? Staiga vėl mane apima nuovargis. Atsisėdu sandėliuke ant grindų, dairausi kuprinės ir savo daiktų. Suspurda kažkas po širdim, o gal tik taip atrodo. Nei saugojau, nei galvojau apie tai įnirtime. Tegalvojau apie niekšybę, kuri atėjo po sarkastiškai nužudytos meilės.

Jis išsispirs į dienos šviesą, klyks, šypsisis, bėginės, šauks: mama! Jis gyvens, nes nepaklausiau Denio. Nesulaikomos ašaros krinta ant palėpės grindų. Jei mano motina būtų šitaip padarius, kaip reikalauja Denis, nebūtų nei manęs, nei Arūno, to gaivališko, linksmo ir gero berniuko. Iš kuprinės kišenės išimu paslėptą Arūno laišką:

„...mama rūpinasi dėl tavęs ir laukia. Ji nemano, kad tau ten gerai. Senelė sveikąja ranka vis glaudžia prie savęs tavo nuotrauką. Kartais verkia. Aš gimnazijos baigimo proga gavau dovanų šuniuką. Jo vardas Ringo. Jis labai išdykęs. Turėsi saugot savo kojines.

Tavo Arūnas“

Metai jau praėjo be manęs. Arūnas baigė gimnaziją, o kas toliau — jis nieko nerašo. Mes turėtumėm būti drauge. Spaustis vienas prie kito. Pasidalyti bėdomis, ieškoti išeičių. Bet kaip man grįžti su savo augančia našta ir trupučiu pinigų, kai išėjau net neatsisveikinus? Vis neatsisveikinus — ir šiandien — iš kampo į kampą... Kodėl? Kodėl, kodėl? Susiimu galvą. Spaudžiu laišką abiem rankom prie krūtinės, net negalvodama, ką darau. Ką aš patyriau išėjusi iš namų? Daug, labai daug... Gyvenimas sunkiai sužeidžia. Ir dar viena: motinos žodžiai niekad nėra per skaudūs.

EISIM, BROLELIAI, NAMO, NAMO...

Artinosi vakaras, o gal dar ir ne. Apsiniau-
kęs dangus ir paūkanojusios kalnų viršūnės
kiek patamsėjo, o kapinių paminklai lyg dar
daugiau pabalo. Slėnyje Shenandoah mieste-
lis su savo šviesiais namų stogais atrodė lyg ir
kapinių tęsinys, tik apsuptas ne pievele, o krū-
mokšniais, kuriais apaugę anglies iškasenų
kalneliai.

Eidamas pro vartus, dar sykį permečiau
akim kapus. Jau sunkoka buvo iškaityti pa-
vardes: Markavage, Jakulis, Bernotavage, Pi-
kūnas, Karalaitis...

— Ei, jūs, ar iš Detroito?

Taip iš netyčių užklaustas kapų tyloj, vos
nepasileidau tekinas tolyn. Žiūriu — stovi
smulkus senukas su beisboline kepuraitė, ku-
rios ilgas matikas taip nulenktas, kad beveik
nesimato veido. Vakaro prieblando senukas
atrodė lyg koks vaiduoklis ar, geriau, prisikė-
lęs numirėlis.

— Ė, iš Detroito?

— Ne... aš... iš Čikagos.

— Čikagos? O, je, teisybė, Illinois tai Čikaga, — mostelėjo mano automobilio lentelėn. — Je, Čikagoj esu buvęs. Dažiau kaminus. Pas-kui vėl tą patį Detroite. O, gerai uždirbau... jaunas buvau... O ką jūs čia darot?

— Aš, mat, esu lietuvis, o mano tėvo dėdė buvo angliakasys ir dabar čia palaidotas, — aiškinausi kiek sumišęs.

— O, tai būsi lietuvis, žiūrėk tu man! — jis prakalba lietuviškai.

— Jūs irgi lietuvis, kaip matau, — pradžiungu ir tiesiu ranką. Jisai tik, pasitaisęs ke-puraite, nusispiauna šonan.

— Ne, aš airiškis.

— Airiškis?!

— Jep, airiškis. — Ir iškelia oran airišką smakrą su žydrom, lietuviškom akim.

— Bet gi kalbat lietuviškai!

— Jep, ir dainuot moku... Sėjau rūtą, sėjau mėtą, sėjauuuu lelijėėėėle...

— Na, na, jūs lietuvis, tik juokaujat, ar ne?

— Ne. Mano vardas Mike Baret, — spiau-steli šonan, rankove per lūpas, kepuraite šmukšt aukštyn, žemyn ir nusišypso bedan-čiu šypsniu.

— Na tai kaip čia jums išėjo? — vis kalbu lietuviškai. — Kur išmokot?

— He, he, — vėl spiūvelis šonan. — Paro-dysiu, kas mane išmokė. — Ir žengia atgal į ka-pines. — Come on, latsa mano frendų čia. Va, čia Petras, kartu ejom į škulę, o paskui kartu išgerdavom. O je, gerai nugerdavom. Daug kar-tų ir dainavom, mane išmokė. Petrą čia jo bo-ba paguldė. Smarki ta jo Uršulė buvo, nukama-

vo jį. Dabar ji ten su Jonu guli. Eime. — Ir žengia skersai kapą, o už kokių dešimt žingsnių sustoja prie kito.

— Ė, šis Jonas. Didelis vyras buvo, dirbo mainėse formanu, gerai uždirbo, grojo su šenadoriaus lietuviška orkestra, su visom mergom lakstė, o kai Uršulė pačiupo, taip ir nepaleido... ir pats galą gavo. Einam pas mano partnerį.

— Partnerį? — ir skubėjau iš paskos.

Jau prietemoje vos galėjau išžiūrėti paminkle iškaltą: Jurgis Baltrimas, Vilkaviškio apskrities, Viščiakaimio kaimo, meisters, narys šv. Vardo draugijos, ...praeidamas sukalbėk Sveika Marija.

— Va, tai mano partneris. Jis statė namus, porčius, buvo geras karpenteris. Ką jis padirbdavo, aš pentuodavau. Darė jis ir smuikus ir per vestuves smuikuodavo. O, kaip jis mokėjo groti!

— Tai jo išdrožtos tos langinės su paukšteliais ir širdelėm?

— Well, je, o aš paskui jas pentuodavau. Jis man sakė, kad Lietuvoj viską išmoko iš savo tėvo. O dabar jo sūnus kažkur Filadelfijoje ar kur kitur karčiamą, rodos, turi. O čia... ne, ten, — ir beveik pasišokinėdamas neria pro paminklus link tolimiausio kapinių kampo. Paskui skutu ir aš. Op! Staiga suklupau. Beskubėdamas užkliuvau už mažutės paminklinės lentelės: tai beturčio kapas, už žolę žemėnis...

— Mike, ei, Mike, kur tu?

— Aš čia, čionai.

Radau jį ten, kur kapinaitės leidžiasi pakalnėn, atsirėmusi į stulpinį paminklą, bekemšanti pypkę.

— Žiūrėk, kad nepasimestum, čia kartais vaidenas...

— Eikit jau, ką čia, kaip mažam vaikui...

— No, no, tikrai!

Žybt, brūkstelėjo degtuku paminklan, ir degtuko šviesoje pamačiau, kaip rimtai žvelgė į mane, bedegdamas pypkę.

— Ten, — tuo pačiu mostu mesdamas degtuką, parodė miškelio pusėn. — Paskutinį kartą prieš penkerius metus. Ir pats mačiau, ir kiti matė... ir girdėjo.

— Ką?

— Mainierius su orkestra.

— Su orkestru?

— Jep, lygiai taip, kaip tada, kai čia streikai būdavo.

— Streikas su orkestru? Nesuprantu.

— Well, kai mainieriai eidavo ant streiko, tai anas Jonas eidavo su savo orkestra nuo vienos mainės prie kitos ir grodavo tą dainą: „Eisim, broleliai, namo, namo, jaunieji broleliai, namo, namo“, — pusiau dainuodamas, padirigavo ranka. — Žinai tą notą?

Ir, nelaukdamas atsakymo, tęsė toliau:

— Well, tada mainieriai, tą notą išgirde, žinodavo, kad streikas, ir eidavo su orkestra namo, o, well, dažniau į karčiamą... Tą naktį prieš penkerius metus, vėl lygiai taip čia buvo. Ėjo tie mainieriai su orkestra šituo mišku, buvo matyt, kaip švietė lemputės ant jų kepurų, ir girdėjosi daina. Atėjo jie maždaug ligi čia ir dingo...

Pasidarė labai tylu. Tik čirpė pamiškėj žiogeliai, ir Mikė traukė pypkės dūmą.

— E hem, — kostelėjo Mikė, — čia mano kapas.

Per nugarą nubėgo šiurpulis: jis vaiduoklis?!

— Jau prabėgo dvidešimt metų, — kalba toliau mano „vaiduoklis“, — kaip mano Liucija pasimirė, — persižegnoja, — è, buvo tinginė, mėgo išgert...

— O ar lietuviškai irgi mokėjo?

— Kaip manai? Kugelį ir blynus kepė, kaip ir visos tada šenedoriaus moterys. Na, bet jau ne tie laikai, — švirkšteli seilę ir, iškratęs pypkės pelenus ant savo kapo ir smauktelėjęs kepuraitės matiką ant akių, žengia tolyn.

— Ten Jurgis Martin... mainieris... koją nupiovė, o mirė džiova. Čia Aleksas Borkus... mainieris... sudurnavojo, kai mainėse užgriuvo. Ten Frank, mainėse mirė. Čia Pete, munšainą darė ir nuo jo mirė...

Ir taip priėjom vėl kapinių vartus.

— Gutinait, grinoriuk, ramu čia, sugrižk kada, ei!

— Grišiu, — atsakiau išsiblaškęs, užsižiūrėjęs atgal į kapus. Tada taip ir sustingau...

— Ei, Mike, — sušnibždėjau, — ar tu matai? — Atsisukau. Mikio jau nebuvo, tik jautėsi dar pypkės dūmas. O už kapinių, pamiškėje, aiškiai buvo matyti, kaip žybčioja gelsvos lemputės, lyg koks būrys eitų miškeliu, jomis nešini. Ne, ne, negali būti... ausyse lyg pasigirdo „eisim, broleliai, namo, namo...“ Jau švieselės

perėjo kapines. Mainierių dar nesimatė...

Pamažu pradėjau atsipeikėti. Viršum kapinių, iš pamiškės, sklido švento Jono vabalėliai, pakilę nakčiai paskrajoti kapinių erdvėje. Atsidusęs atsirėmiau mašinon ir pradėjau niūniuoti: „Eisim, broleliai...“ Pasidarė nejauku. Nutilau.

Vėso. Dvelkė mažas vėjelis, ir medžiais bėgiojo lengvas drebulys. Stipriai kvepėjo atidrėkę žiedai ir žolė. Pakalnėje jau mirgėjo Shenandoah žiburiai. Aš dar grįžau į juos ...

Julija Švabaitė-Gylienė

**SVEIKA MARIJA,
NEBARSTYSIU GRŪDŲ...**

— Aš noriu pati rengtis! Tu, mamyte, ne-
žiūrėk!

Jurga susiieško savo rūbus. Išsiima iš
stalčiaus naujas ilgas kelnytes, tas gražiausias,
šviesiai mėlynas. Ankstyvo ryto šaltis lenda pro
marškinukus, ir ji labai skuba.

Dabar reikia pasiimti savo lagaminėlį. Ati-
dariusi sulankstyta ir apiplyšusi geltoną dang-
tį, Jurga patikrina visus daiktus. Štai nutrūkęs
nuo rožančiaus didelis kryželis, Lino medžia-
ginis mokykloje pasiūtas arkliukas be uodegos
ir be ausų, žieminės pirštinaitės, nosinukas, nu-
plėštu kampu kalėdinis atvirukas iš Amerikos,
išlaužytais dantimis šukos, tramvajaus bilietai
ir veidrodėlis. Šituos daiktus ji suskaito ir per-
žiūri kiekvieną rytą. Išsidėsčiusi juos ant grin-
dų, tyliai kalbasi su savimi. Kartais prispau-
džia pirštą prie lūpų. Taip daro mama, jei kas
nors miega.

— Mama, aš jau moku sakyti r r r !

— Na, gerai. Tai pasakyk R a s a .

— R r r r r r a s a !
 — Puiku. O dabar sakyk t r a u k i n y s .
 — T r r r r a u k i n y s ...
 — O dabar pasakyk J u r g a .
 — L i u r r r g a .
 — Ne Liurga, bet J u r g a .
 — R u r r r g a .
 — J u r r r r r r g a !
 — R r r u r r r r g a !
 — Na, Jurgute, kas čia dabar? .. Visus kitus
 žodžius ištari gerai, tik savo vardo nemoki. Sa-
 kyk j u , j u , j u , j u , j u ...
 — J u , j u , j u , j u , j u
 — Taip. O dabar tark J u r , j u r , j u r ...
 — J u r , j u r , j u r , j u r ...
 — Labai gerai. Na, tai sakyk J u r g a .
 — R i u r r r g a ...

— Ak, tu... — mama nepyksta, tik numoja
 abiem rankom ir juokiasi, juokiasi ... Jurga pa-
 tempia lūpą, sutrepsi ir ruošiasi pravirkti. Nė-
 ra ko čia juoktis, neišeina jai ne tik raidė R, bet
 ir kelios kitos... Didelio čia daikto. Kai ji už-
 augo, viską mokė. Taip, kaip ponija Urbaitienė.

Mama paima Jurgą ant rankų ir suka ap-
 linkui. Gera būti taip supamai. Jurga užsimer-
 kia. Ir baistu ir linksma! Lyg skristų labai labai
 aukštai, ant paties didžiausio debesio...

Pusryčius jie valgo trys: Linas, Aušra ir ji.
 Paskui Jurga palydi vaikus iki didžiųjų kiemo
 vartų, atsisėda ant akmenio ir laukia pašto.
 Laiškanešys jau čia pat. Jis švilpteli ir sako:
 „Hallo Džiordžina!“ „Aš ne Džiordžina, aš Jur-
 ga!“ — norėtų ji atsakyti, bet lietuviškai laišk-
 kanešys nesupranta. Todėl Jurga tik numoja
 ranka ir šaltai burbteli: „Hallo“.

Dabar ji nuneš visus laiškus ponams Urbaičiams. (Jai niekaip nepasiseka ištarti Urbaitis, o išeina Bulbaitis. Tačiau niekas už tai nepyksta.)

Ponas Urbaitis dar miega, nes jis vėlai naktį parėjo iš darbo. Jurga įkiša laiškus pro durų apačią ir, prikišusi burną prie užrakto, garsiai šaukia:

— Ponas Bulbaiti, ar tu dar miegi?

— M i e g u u u ... — lyg iš požemių atsiliepia storas balsas.

Dar minutėlę pasiklausiusi, Jurga tyliai nušlepsi koridorium.

Kažkas ypatingo ją traukia į ponų Urbaičių butą. Kartais ji valandas išsėdi ant laiptų, prie virtuvės durų, laukdama iš darbo pareinančios ponios Urbaitienės. Pasidėjusi lagaminėlį prie kojų, ji šnekina karvelius ir žvirblius arba mėto akmenukus į didelį rudą pasišiaušusį katiną, tupintį ant tvoros ir įsistebeilijusį į karvelidę.

— Čia mano durys! — sako ji ponui Urbaičiui, kai tas, gerai išsimiegojęs ir žiovaudamas, išeina koridoriun, o paskui ir kieman pasitikrinti, ar dar neliko laiškų pašto dėžutėje.

— Tavo?

— Mano. Tu negali čia įeiti, — ir ji įremia vieną koją į duris. Ponas Urbaitis tyli ir šypso si.

— Žinoma, Jurgute, čia tavo durys. Gražios tavo durys! Tur būt, tu čia išpiešei meškiną ir šunį?

Jurga išplečia akis. Taip, tikrai išpiešta... Aušros pieštukais...

— Tu gražiai pieši, — sako vėl ponas Urbaitis.

— Aš moku... — ir Jurga nuleidžia galvą.

— Ne, ne, dabar nepieškim, — juokiasi jis. — O duris tu man paskolink, gerai? Aš tik perėisiu ir jas tau vėl atiduosiu.

Ji tik truputį atitraukia koją.

— Bet tu tikrai atiduosi?

— Žinoma, juk čia tavo durys. Bet tu geriau nepiešk ant šitų durų. Man negražu. Karveliams tai būtų gražu. Tu geriau išpiešk karvelių duris, Jurgute.

— Karvelių? — ji pakreipia galvą ir susimąsto. Šitų durų negalima, o karvelių — galima. Karvelių duris ji buvo visai pamiršusi!

Jurga bėga pakniūbstomis. Kur spalvoti pieštukai? Jau seniai ji piešė... Turi Jurga savo pieštukus, bet jie ne tokie geri, spalvos neaiškios. Kur gi Aušros pieštukai?.. Įsikišusi pirštą į burną, ji užsimerkia ir ilgai svarsto... O, jau žinau!.. Nagi valgomajame!

Jurga atidaro žemai po židiniu įtaisytas peilenų dureles ir, giliai pasiraususi, ištraukia pa ilgą juodą dėžutę. Štai, čia Aušros spalvoti pieštukai! Ji visai buvo pamiršusi savo slėptuvę! (Jei kas nors ieško pradingusio daikto, tepasiklausia Jurgos. Ji, atsakiusi „palaukit, aš žinau“, greitai tą daiktą atneša...)

Karvelių namelis tuščias. Lizde tupi tik motinėlė su neseniai išsiritusiais jaunikliais. Jurga pasistato kopėtėles, atsistoja ant tuščios žibalo skardinės, palipa kelis laiptelius ir pasistiebusi žiūri į lizdą. Prieš pat jos veidą išsižioja didelis snapas. Mergaitė nejuokais iš-

sigąsta. Šitaip arti karvelių ji dar niekada nėra buvusi... Jurga atsargiai atidaro dureles. Į ją žiūri didelės raudonos akys ir kažkas garsiai šnypščia. Virš galvos tik lap, lap, lap... Tai balta motinėlė pakilo iš lizdo šnypšdama ir suka ratą aplink Jurgos galvą... Mergaitė susigūžia, ištraukia iš kelnų kišenėlės pieštuką ir skubiai parašo raidę A.

Ne, ant karvelių durų ji šiandien daugiau nerašys...

Jurga greitai lipa nuo kopėtelių, nepataiko pastatyti kojos ant žibalo skardinės, paslysta ir nuvirsta tiesiai ant žvyro, susimušdama kaktą...

Lizde pasigirsta cypimas. Toks plonas ir silpnas, kaip mažų kačiukų kaimynų garaže.

— Jie, vargšeliai, tur būt, labai nori valgyti, — garsiai mąsto mergaitė ir skubina prie dėžės su grūdais, kuri įtaisyta po karvelide. — Mano mažiukai, tuojau, tuojau aš jus pavaldydsiu, — kalba ji, o baimė jau visai praėjo. Pasisėmusi pilnas rieškutes, ji lipa aukštyr ir beria tuos grūdus ties pat išsižiojusiais snapais.

— Put, put, put, — kalbina ji paukštelius visai nebijodama ir net ranką ištiesia prie pat lizdo. O ir motinėlė jau nebešnypščia, tik, garsiai burkuodama tūpčioja vietoje.

* * *

Popiečio saulė jau įlindo pro miegamojo langą ir kutena Jurgos nosį. Mergaitė atsi- bunda. Virtuvėje trinksi puodai.

Mama drėgnomis rankomis apglėbia, nu-
plauna veiduką ir pasodina prie stalo.

— Dabar valgysim pietus, — taria ji ir
atsisėda šalia.

Jurga žino, kad reikės valgyti be mamos
pagalbos. Bet šiandien ji taip pavargusi, kad
vos pakels šaukštą... Mieguista raivosi, lauk-
dama, kol šaukštas su mamos ranka pakils
prie burnos. Iš tiesų, juk mamai patinka su
ja „žaisti pietus“...

Kai reikia valgyti daržovių sriubą su rai-
džių makaronais, dar pusė bėdos, bet mėsą ji
ilgai kramto, grumuliudama kąsnį burnoje,
linguodama į priekį ir atgal, kietai sučiaupusi
lūpas. Mama, žinoma, vėl jai pasakoja tą pa-
čią istoriją apie šuniuką, kuris bėgo, parpuolė,
susimušė uodegą ir turėjo važiuoti pas dakta-
rą... O tas prirašė šuniukui... sriubos su mė-
sa...

Jurga žino, kad šaldytuve stovi ledai su
kremu. Nesuvalgys mėsos, nebus ir ledų. Su-
gniaučusi kumštukus, ji kresteli galvą priekin
ir nuryja visus kąsnius iš karto.

O tada ledai su kremu užskrenda ant ne-
kantraujančio liežuvio ir taip greit pranyks-
ta burnoje, kad mama vos suspėja pasemti kitą
šaukštuką.

Šiandien ponis Urbaitienė skalbia. Ant
ištemptos virvės jau kabo baltos pirštinės ir
nosinukai. Nuo jų laša dideli vandens lašai.
Jurga atsistoja po tom pirštinaitėm ir, užvertu-
si galvą, išsižioja taip, kad lašai įkristų jai tie-
siai burnon. Kartais vėjas pajudina pirštinai-
tes, ir Jurga niekaip tų lašų nepagauna...

Dabar ji pamato danguje baltus brūkšnius.

— Ponia Bulbaitienė, matai, didelis paišelis rašo ant dangaus!

— Tai lėktuvas, Jurgute. Iš jo uodegos eina tokie dūmai. O iš tų dūmų, matai, susideda raidės.

— Ne lėktuvas, o didelis paišelis. Tu nežinai! Ar čia tavo pirštinės?

Ir ji jau tiesia rankutę pačiupinėti.

— Jurgute, neliesk mano pirštinių!

O ten jau dideli lašai, kaip prisirpusios uogos, blizga saulėje. Jurga vėl žiojasi, tardama:

— Aš neličiu, aš tik matau kaip krinta vandenį.

— Ne vandenį, o vanduo.

— Vandenis! — garsiai sušunka mergaitė ir įremia rankas į šonus.

Kai ponia Urbaitienė nueina skalbyklon, Jurga išsižiojusi vėl laukia krintančių lašų. Pirštinės jau gerai nuvarvėjusios, lašai neskuba kristi, ir Jurga pradeda nekantrauti. Pakišusi delnuką, ji pirštais paspaudžia pirštinių galus, paskui nulaižo, vėl laukia, vėl paspaudžia, ir vėl... Išgirdusi ponios Urbaitienės žingsnius, pasišokinėdama nubėga prie grūdų, nes kieme nutūpė labai daug žvirblių ir karvelių.

Ji beria grūdus pilnomis saujomis. Beria tol, kol jau grūdų nebelieka.

Staiga išgirsta rūstų balsą.

— Jurga, o kas čia?

Ponia Urbaitienė nesišypso. Ji laiko rankoje purvinas pirštines. Ir ilgai tyli. Ir Jurga

tyli, tik jos lūpos kažkaip keistai išsišiepia ir vėl susičiaupia.

— Ne aš... — pagaliau pralemena.

— O kas čia išpurvino, kad ne tu?

— Gal Linas?

— Linas mokykloj, ir jo pirštukai mokykloj... O kur tavo pirštukai, parodyk?

Jurga greit sukiša rankas į kelnių kišenėles. Purvinos rankos, kaipgi! Negalima bus išsimeluoti, šį kartą tikrai ne. Kad tik neateitų mama...

— Aš daugiau nedarysiu... — nuleidžia galvą ir užmerkia akis. Neverksiu, neverksiu... bet kažin kas jau ritasi skruostais, ir ji išgirsta ponios Urbaitienės balsą.

— Nereikia verkti, Jurgute. Aš žinau, kad tu daugiau nebepurvinsi pirštinaičių. O dabar užmirškim visa tai ir einam džiaustyti kitus baltinius.

Jurga nusiplauja rankas ir atneša iš skalbyklos didelį krepšį segtukų. Skaičiuodama nuo vieno iki dvidešimt, sumaišydama ir vėl iš naujo skaičiuodama, ji paduoda poniai Urbaitienei po segtuką. Taip jodvi darbuojasi, kol visi baltiniai plevėsuoja vėjuje, kaip kokios baltos vėliavos.

...Ponia Urbaitienė labai labai gera... Jurga dabar nubėgs prie savo smėlio dėžės ir paruoš vaišes. Kastuvėliu ji sukasa mažus kaurėlius. Tai kėdės ir stalas. Dabar ji iškeps pyragaičių ir išvirs kavos. Štai, įkišo smėlin du pagaliukus. Vienas plonas ir ilgas — tai ponia Urbaitienė. Kitas storas — jos sesuo, panelė Vilutytė. Prašom, ponios, į svečius, prašom!

(Jau smėlio bandelės iškeptos, reikia dar truputį paspiaudyti, kad geriau suliptų...) Ačiū, ačiū (reikia dabar kalbėti storu balsu!), kokie skanūs pyragaičiai!..

Jurga pilsto smėlėtą drumzliną vandenį — kavą į mažas kriaukleles ir ilgai šnekasi su savimi, kol ir tai nusibosta. Dabar jau reikėtų bėgti pas mamą. Ji ten siuva verandoje. Pas mamą! — nusprendžia mergaitė ir vikriai pašoka nuo smėlio.

Tačiau ją sulaiko baisus riksmas.

— Mama, mama... mano karveliai, mano karveliai... Ū u u ū ...

Tai Linas. Tai į jo šauksmą atbėga išsigandusi mama, Aušra, ponია Urbaitienė. „...Mano karveliai, mano karveliai... — kartoja vis garbiau šaukdamas Linas. — Tai Jurga paliko atdaras dureles... Va, visi grūdai išbarstyti, ir jos ranka raidės išpaišytos... Oi, oi, oi...“

Kaip strėlė Jurga neria į čia pat augančius krūmus. Laukinės rožės drasko veidą, ir ji parpuola ant žemės, šliauždama gilyn ant visų keturių. Kad tik nerastų, kad tik nerastų... Jau, atrodo, įlindo labai giliai, tačiau, prigulusi prie žemės, pro storas šakas ji mato visus čia pat, netoli karvelidės. Mama stovi, sunėrusi rankas ant krūtinės, ir linguoja galva.

Aplinkui išsidraikiusios baltos ir margos plunksnos. Ant stogo ūbauja išsigandę karveliai. Štai ir motinėlė pašiurpusiomis plunksnomis... „...Oi, oi, oi... — graudžiai dejuoja Linas, atsiklaupęs prie sudraskyto karveliuko. „...Mano mažasis, kuris dar nemokėjo gerai skristi... O ir kitų dviejų — tik plunksnos belikę... To

baltojo, to gražiausio, margu kaklu... Ū ū ū ū ...

Jurga susiriečia į kamuolį. Ausyse spengia, širdis smarkiai plaka. Ilgai ji taip tūno, nejudėdama, sulaikiusi kvapą.

Paskui išgirsta šaukiant: „Juuuuurrrrrr-gaaaaa!!“

... Neisiu iš čia, bijau ir neisiu. Tegu jie manęs ieško, tegu galvoja, kad numiriau, kad vilkas mane sudraskė. Ateis naktis, verks mama, verks tėtis, ir Linas su Aušra.

Jurga susigraudina ir ima garsiai kūkčioti. Krūmų vėsoje tamsu ir baugu. Jau ir kojas iškaudo taip susirietusiai...

Staiga visai arti pasigirsta balsai ir prasisiskiria krūmai. Jau, jau visai čia pat...

Tėčio didelės rankos ją pakelia nuo žemės ir neša... Jurga stipriai prisiglaudžia ir graužiai pravirksta. Dabar niekas, o niekas negalės jos nuraminti...

Vakare Linas grįžta iš kiemo. Jis jau nebešaukia, tik piktai dėbčioja į Jurgą, rodydamas sugniaužtus kumščius. Paskui juodu su Aušra tyliai tariasi, kaip rytoj laidos vargšą paukštuką.

Jurgos gerklėje tūno kažkoks gumuliukas, kurio ji niekaip neįstengia praryti. Niekas jos nebara, bet ir neguodžia. Visi tyli. Šiandien jie tyli ir nieko nesakys, bet rytoj! Rytoj tėtis ir mama jai ilgai kalbės, aiškins, sakys daugybę nepažįstamų žodžių...

Pusiau miegančią ją nuneša lovon ir užkloja. Tada Jurga prisimena, kad reikia mels-tis.

Dabar ji visa tai, kas prisirinko mažoj šir-

delėj per vieną didelę dieną, išsako giliu atsi-
kvėpimu, tyliai murmėdama pro miegą: var-
dan Dievo, neisiu pas karvelius, nepaišysiu ant
durelių, katinas negeras, aš jo nemyliu... Svei-
ka Marija, nebarstysiu grūdų, tik pabersiu
daug sūrio, kai mama nematys. Daug sūrio kar-
veliam ir jų motinėlei...

Ji dar išgirsta, kaip tyliai prasiveria durys.
Štai, juk tai Lino rankos ant jos kaktos. Pirš-
tukais ji atsargiai paliečia ašarotą jo veidą, ir
juodu apglėbia vienas kitą. Šitoj rankų šilu-
moj ji dar vos pajėgia ištarti: „...ir daugiau
nečiupinėsiu ponios Bulbaitienės pirštinaičių,
ir nemeluosiu, ir nesakysiu ponui Bulbaičiui
be — be — be...“

DINGĘS BE ŽINIOS

Apsakymas

Neverkiu aš. Ir nepravirkau, nė nesurikau, kai tyliai sušnypštė greta namų stabdomo automobilio ratai. Jau seniai laukiau šito nepažįstamo, niekada nematyto automobilio ir tų žmonių, kurie juo atvyko, tų žmonių, kurie išlipę vėl apsidairė ir persimetė tarpusavy keiliais negirdimais žodžiais, dar kartą norėdami įsitikinti — ar čia ta gatvė, ar čia tas namas, ar čia tas įėjimas ir tie laiptai, kur gyvenu aš.

Jau ugnis nutraukta, jau tyli frontuose, mūšiai nebevyksta, tylu jau buvo vakar vakare, naktį, iš ryto ir visą dieną iki šiol, jau galėjau apgaudinėti save, sakydama — gyvas, gyvas, gyvas! sakydama — sugriš, sugriš, sugriš! sakydama — nežuvo, nesužeistas, nesužalotas! Juk šviesa jau sužibo tūkstančiuose langų, užsidegė gatvių žibintai, ir kaltomis šypsenomis veiduose sušvito viltis — žuvo, sužeistas, sužalotas anas, — nepažįstamas, nematytas — ki-

tas, bet ne mano.

Ne, pats laikas buvo laukti dabar, neapgaudinėjant savęs, sėdėti tyliai ir laukti valandą po valandos, ir kuo sunkiau taip laukti, kuo daugiau laiko praeina, tuo geriau. Dar minutė, dar viena. Gal atsitolins, gal pro šalį praeis lemtis.

Negera, kai karo metu sustoja prie tavo namų svetimas automobilis.

Geriau atsiųstų laišką, atvirutę kokią, popiergalį su ta žinia. Taip nenoriu susitikti akis į akį su tais nepažįstamais žmonėmis, kurie ką tik prie namo privažiavo, taip nesinori, nors verk. Bet neverkiu aš. Laukiu. Jie dar nedrąsiai trypčioja apačioj, bet jau įsitikino, jau įsitikino, jau žino, kad čia ta gatvė, čia tas namas, čia tie laiptai.

Čia, čia, čia — lėtai ir tyliai šlepsi žingsniai vis aukščiau ir aukščiau, vis labiau girdimi. Tuoį pat stebtis prie durų, dar kiek lukters ir pasakams. Įeis galvas nuleidę ir pasakys. Ir nieko daugiau. Ir tik kitą kartą, daug vėliau, ateis kiti ir perduos kažką — kokią rūbo skiautę ar šukas ar laikroduką ar nuotrauką ar užrašų knygutę ar skutimosi mašinėlę ar popierį koki ar dantų šepetuką ar nosinaitę ar atsarginę porą kojinių ar gal metalinę grandinėlę, baltą metalinę grandinėlę su kareivio numeriu arba nieko, nieko. Viešpatie, juk įeis jie tuoj, galvas nuleidę, ir nuraminti norės ir gerą žodį pasakyti norės, bet nėra gerų žodžių, — ne. Jie bijosi akis pakelti, jausdamiesi kalti ir džiaugdamiesi, kad ne jų, o — mano. O jeigu ir jiems

jau pranešė, — jausdamiesi dvigubai kalti, kad — mano ir jų.

Nors kažin ką, nors galą pasidaryk, taip baisiai nenoriu susitikti su tais žmonėmis, kurie ką tik prie namo privažiavo, kurie pasitikirino, ar čia, kurie laiptais lipa vis arčiau ir arčiau — čia, čia.

Neverkiu aš, nors geriau būtų laiškas, atvirutė ar koks popieris su ta žinia, neverkiu, nes seniai laukiau, nes žinojau, kad taip bus, nes jeigu taip būna, tai kodėl būtinai — ne man? Neverkiu, bet nekylu iš vietos, dar minutė, kita, užsimerkiau, alsuoju tyliai, į gilią kėdę įsmukusi, kojas ištiesusi, rankas išskleidusi. Taip gulėčiau ir gulėčiau ir nesikelčiau užsimiršusi, kad taip visai užsimiršus, kad taip ir baigtųsi viskas, aptemtų ir dingtų, ir nebebūtum daugiau ir nebežinotum nieko, ir nereikėtų atsikelti ir atidaryti duris ir įleisti juos, tuos žmones, kad taip užsibaigtų viskas staiga, iš karto, nuo kėdės tos nepakilus, kaip gera būtų. Bet mintys grįžta, sugrįžta prie to paties, ir vėl iš naujo, nors užsimerkusi, nors beveik nealsuoju.

Seniai laukiu ir žinau, ir beveik sulaukiau, jau žingsniai prie pat durų, tuoj kažkieno ranka paskambins, bet vistiek nesuprantu ir suprasti negaliu, niekaip negaliu įsivaizduoti, kaip tai — buvo, tiek metų, dvidešimt su viršum metų buvo čia, greta, šalia, buvo — ir staiga nebėra ir nebus, lyg niekada nebuvęs, bet juk buvo, buvo, aš žinau.

Sėdžiu taip, su kėde suaugusi, nekrusteldama, dar minutė, dar kita — nejaugi bėgsi mirties pasitikti, tos mirties, kai miršti ir dar

lieki gyventi — ir visai negalvoju apie tai, kiek iškentėjau, jam gimstant. Gimsta žmogus skausmuose, bet prasideda — palaimoje. Jis minta tavim, bet juk jis — tavo kūnas. Jis drasko tau širdį, bet jis — vienintelis tikras tavo džiaugsmas, nes jis prasidėjo ir jis yra ir jis...

Jau žingsniai prie pat durų, čia pat, ir ty-la aplinkui, baisi tyla, jokio garso, tik žingsniai. Ir paspaudžiu aš radijo mygtuką, ir įsiveržia keista melodija, seniai seniai begirdėta, ir jina! užgožia viską, ir nebėra tylos, nebėra žingsnių. Gal jie prie kitų, prie gretimų durų sustojo? Juk ten irgi jų laukia. O gal pasigirdo? Gal visai jų nėra? Nieko nebėra — nei tylos, nei žingsnių, tik ta melodija, sena melodija, ir aš pakylu, ir kojos pačios slysta pagal tos melodijos taktą, ir rankos paklūsta tai melodijai, ir kūnas linkteli, išsitiesia ir kiton pusėn pakrypsta, ir plaukiu aš per kambarį, negirdėdama nieko, tik muziką, ir jaučiu tik kilimo vilną ir slidžias vėsius plyteles basomis kojomis, taip kaip jaučiau kažkada, seniai, kai supratau, kad nebe mergaitė esu, kai supratau, kad mylima esu, kai širdimi ir kūnu pajutau, kad jo tėvas myli mane, ta pati melodija supo mane tada. O gal, iš tiesų, tai ta pati diena, buvusi seniai, prieš dvidešimt su viršum metų? Gal nieko dar nebuvo, gal tai ta pati diena, ir viskas, kas buvo — visai nebuvo, tik ilgas sapnas prisisapnavo, geras ir blogas sapnas, juk vėl ta pati muzika, ir aš šoku basa, kaip tada, gal nieko nebuvo? Gal dar nebuvo jo tėvo, gal tik bus. Ir toks pat automobilis su tokiais pat žmonėmis, kaip dabar, gal neatvyko visai

nė aną sykį, prieš šešerius metus, kai be žinios dingo jo tėvas, mano vaiko tėvas. Kai jis buvo ir mylėjo mane — buvo geras sapnas, kai jo nebeliko — buvo blogas sapnas. Kai buvo čia, greta, mano vaikas — buvo geras sapnas, o nebeliko jo — blogas sapnas. Ir aš dar nepaseniau, aš jauna, tokia, kokia buvau prieš dvidešimt su viršum metų, ir dar nepraėjo pusė gyvenimo ar daugiau, tik sapnas prisisapnavo, geras ir blogas ilgas sapnas, ir gyvenimas tik prasideda, atsibusiui, gal jau atsibudusi esu, ir tik dabar prasidės viskas, ir melodija supa ir nešioja mane basą, jauną mergaitę, kaip kadaise. Ir nesutrikdo manęs nei mano melodijos aštrus, režiantis garsas — skambutis. Aš nesiklausau ir negirdžiu jo, ir šoku, ir šoku, ir ne tik kojomis, bet visu kūnu jaučiu kilimo vilną ir vėsius grindų plyteles. Ir jeigu net atidaryčiau jiems dabar duris ir įleisčiau juos, tuos nepažįstamus žmones, aš nenusigąsčiau, aš nieko nebijočiau, aš pasakyčiau jiems, kad nieko nėra ir nebuvo, kad viskas — sapnas, — geras ir blogas ilgas sapnas. Bet tegul jie nemeluoja, kad jame nebuvo nieko, tame sapne buvo viskas — ir mano vaiko tėvas, prieš šešerius metus dingęs be žinios, ir mano vaikas, dabar užmuštas, o gal irgi be žinios dingęs, nebeesantis. Kai jie išeis, aš vėl liksiu viena ir neverksiu. Nors jie sakys, kad tame sapne mano vaiko nebėra, ir niekas jo daugiau nepažinos, nematys, nesusitiks, lyg niekada nebūtų jo buvę, aš žinau, ir niekas nepažins manęs, aš žinau — turėjau vaiką, turėjau, jis čia buvo, buvo, buvo, visada buvo — buvo kūdikis, buvo berniukas, buvo vyras, buvo žmogus.

Aš žinau. Tegu sapne, bet buvo.

Nes jeigu ne sapne, aš pasakyčiau jiems, tiems žmonėms, atvykusiems svetimu automobiliu, pasakyčiau jiems, kad nebebus daugiau tėvų nei vaikų, nes prakeikiu aš motinos iščias, ir negimdys jos daugiau niekada, ir neprasidės jose, niekada daugiau neprasidės žmogus tam, kad pradingtų, lyg niekada nebūtų jo buvę. Neprasidės žmogus, nes aš prakeikiu sėklą ir palaimą, kurioje žmogus prasideda.

Gera, kad viskas sapnas, tegu ilgas, tegu geras ir blogas. Ir aš šoku, šoku, aš jauna mergaitė kaip prieš dvidešimt su viršum metų, ir melodija tęsiasi ir tęsiasi dar ilgai, kol nutyla, baigiasi, nutrūksta.

Tuomet išjungiu radiją ir, kaip buvusi, balsa, nueinu iki durų ir atidarau jas.

MEDARDAS BAVARSKAS

MADemoiselle THERESE BERNARD

*Prisimeni? Tai buvo žydintis gegužis,
Vaikinas šviesiaplaukis stovėjo prieš tave.
Gėrėjos tavimi, kaip angelu, nors rėmuose
sulūžusiuos,*
Ir troško jis į ateitį tave su savimi nusivest.

*Tu ta pati: ir lūpos, akys.
Ir mėlynasis tavo kaspinas tas pats.
Tu tebelauki jo, nors vieną kartą tik temačius,
Kada ateis jisai ir su savimi nusives.*

*Ir štai jis žiūri į tave sulūžęs, kaip tie rėmai.
Daugiau tu nepažinsi jo.
Nors, kaip tada, šiandien taip pat jis vienišas,
Nors, kaip tada, neranda kelio jis namo.*

*Bet tu vis ta pati. Bet tavo lūpose
Daugiau matau aš skausmo, nei šypsenos...
Negailestinga — tamsa tave apsupusi,
Kol neišgirsi serenados jo, kol neišgirsi jo dainos...*

Jis čia. Deja, jo dainos išdainuotos...

*Ir niekad, niekad savo veido prie tavo veido
neprilies.*

*Jo veidas nesėkmių ir metų išvogtas,
Ir jo nuvargę rankos nepastatys tau pilies.*

*Tu ta pati. Dar ne moteris, bet jau ne mergaitė...
Ir metų tūkstantį turėsi laukti jo.
Ir nežinia, kada pakelsi auksinę dangtį kraičio,
Ir nežinia, kada parves jįsai tave namo.*

*O jis čia prieš tave. Ir apie tave jis rašo.
Tik tu jau niekad nepažinsi jo.
Jo akyse neliko ašarų nė vieno lašo,
Ir tu nebeišgirsi jo tylios raudos.*

ŽILAPLAUKIŲ LAUŽAS

*Pasiekę galą nederlingo lauko,
Užkurs jie laužą vidury nakties.
Auksinių metų sulaukę žilaplaukiai
Aplinkui jį vienas po kito susės.*

*Kalbės jie žodžiais ilgų, praslinkusiųjų metų
patyrimo,*

*Kalbės jie žodžiais įgytos išminties.
Ir juos pailsusius ten sups naktis nurimus,
Kai apie užgesusias svajones jie ten kalbės.*

*O laužas degs. Ir žiežirbos, lyg meteorai,
Į juodą dangų šaudys ir traškės.
Ir ges lyg ten susėdusiųjų norai,
Ir nepasiektos žvaigždės viena po kitos ims gest.*

Bet nepadės jiems ilgųjų metų patyrimas,

*Ir išmintis jiems nieko nepadės,
Kada aplenks juos besiaartinančios naujos dienos
likimas,
Kai jie nutils, neradę savo kalbose prasmės.*

*Tik laužo ugnies suviliota pirma naujos dienos
plaštakė*

I liepsną puls, sušvis akimirkai ir mirs.

Ir užsimerks pavargusių žilaplaukių akys,

Ir jokio žodžio daugiau nepasigirs.

Iš ciklo SIELVARTAS

Nėra didesnio žiaurumo, negu moteries
vyruui, kuris ją myli ir kurio ji nemyli. Tada
ji neturi jokios užuojautos, net nė toleranci-
jos, ji teturi tik beprotišką susierzinimą.

W. Somerset Maugham

PRARASTA MEILĖ

Aš aprašiau saulėtekį, kokio nebuvo niekas matęs:

Kaip deimantą tarp įvairiaspalvių spindulių.

*Rudens migla nusinešė ją. Šiaurys šerkšnotas ją
atėmė,*

Nudažęs baltą puslapį manu krauju.

Nesugrąžins jos žodžiai, pilni kančios ir liūdesio.

Saulėtekiuosna kelio ji atgal neras.

Sugrižtų ji, jeigu galėčiau kalnus aš pajudinti,

Sugrižtų ji, jeigu išsemčiau vandenynus ir marias.

VIENUMA

*Kada skambėti ima švenčiančių dainos garsai ir
niekas
Nepamiršta sveikinti besilinksminančius draugus,
Dievo ausies tą džiugią dieną nepasiekia
Vienatvės šauksmas neramiai gūdus.*

*Šešias dienas bekurdamas pasaulį, septintą Jis
ilsėjosi.
Tad karts nuo karto klausosi Jis besidžiaugiančių
dainos,
Nors atvejais dažnais per likusias šešias dienas
nespėja
Kiekvieną vienišą sustiprint ir paguost.*

PRISIMINIMAI

H. N.

*Niekam pasakyti, niekam pasiguosti,
Kad bevaisiai metai vargina mane.
Senos sunkios valandos glosto mano skruostą,
O bejėgės mintys tyčiojas sapne.*

*Argi tu išgirsi, argi tu girdėsi
Kur už šimto mylių, kad man taip sunku?
Aš žinau, tau gera ažuolų pavėsy...
...niekad, niekad nesapnuosime kartu...*

A. U.

*Didieji laikrodžiai jau muša valandą vėlyvą.
O, kad tu žinotum, kaip tave mylėjau...
Vėl kas pavasarį žiedais pasipuošia alyvos*

*Ir mylimieji vaikščioja alėjomis,
Nepagalvodami niekad apie širdį šaltą ir negyvą.*

J. B.

*Čia saulės daug, bet dar daugiau šešėlių,
Ir sniegas purvinas ir juodas čia.
Kasmet taip pat ateina Vėlinės,
Kurių, prisimeni, aš vaikas būdamas bijodavau.*

*Ar man sunku? Ne taip labai jau,
Nes aš žinau, kaip tu kenti.
Žinau, ir kaip labai manęs tau gaila...
Jau baigiasi tos dienos keistos ir įvairios,
Bet tu ta pati. Ta pati.*

PAVASARIS DEARBORN HEIGHTS

*Dar kartą šalia šviežiai nubaltinto garažo
Prasikala geltonos pienės.
Į klevą medis panašus, kur auga šalia jo vienišas,
Išsprogsta pumpurais. Žali jie, kaip niekuomet, ir
gražūs.*

*Vėl keičiasi laikai, tik žmonės sensta čia kas
pavasari,
Nors stengiasi kietai jaunystę sugrąžinti bent
šiandienai.*

*Išvargę po rūsčios, lietaus nublukintos gavėnios,
Jie ieško savyje kažko seniai jau ten nebesančio...*

*Bet štai žolė, kas metai mirštanti, atgyja
Ir sužaliuoja mėlynai.
Ir šiltas vėjas tėviškės mane apglėbia pasivijęs.*

*Ir aš jaučiuosi, lyg iš pelenų pakilęs Feniksas,
Lyg tas žolės lapelis, dažnai nuvystantis ir
sužaliuojantis dažnai.
Taip slenka pro mane naujos Dearborn Heights
pavasario dienos.*

SUNKI VALANDA

*Kaip medis dykumoj, vargingas, vienišas,
Aš nesulaukiu gydančio lietaus. Kodėl?
Kodėl Tu duodi man vilties kasdieną
Ir atimi kasdieną vėl?*

*Tu vieną sužaidi, o kitą besišypsantį palieki,
Kad neatjaustų tas jo skaudančių žaizdų.
Vienam Tu duodi dovanų, kitam gi nieko
Palietęs jį savo dviašmeniniu kardu.*

*Tarp šimtmečių toks trumpas tarpas.
Mūsų gyvenimas trumpesnis net už jį.
Ir net toje akimirkoj trumpoj ne vieną kartą
Žmogus pajunta savo sužeistoj širdy*

*Nesąmoningą jausmą, kad nebūti
Geriau, negu gyventi. Nors ir nežino to.
Vienam atskris plaštakė margaspalvė ir lengvutė,
Kai kits ranka akis uždengęs verks tik ir vaitos.*

*Kodėl Tu duodi tik, kad atimtum?
Nesuprantu Tavęs. Aš nežinau. Aš nematau.
Ar tai todėl, kad nei širdis, nei mintys
Nepriklausytų niekam, tiktai Tau?*

LAUKINĖ LELIJA

*Mirtis ir meilė yra tie du sparnai,
kurie nuneša žmogų į dangų.*

Mykolas Angelas Buonarotti

*Kasdieną mokau savo sielą kantrybės,
Kad būtų panaši ji į šalia kelio augančią laukinę
leliją,*

*Kad visa ką priimtų, kaip brangią dovaną dangaus.
Ateis diena, ateis kita, ir vieną kartą vėl nuo
pažinimo obelies ji obuolio paragaus
Kartu su kitomis, kur laukti ir kentėti nebijo.
Negimus begalybė, nemirs ji begalybė.*

*Šalia purvino kelio laukinė lelija sveikina ateinančią
rudenį.*

*Ji nuolankiai nusilenkia prieš žiaurumus žiemos.
Kasdieną mokau savo sielą, kasdieną grūdinu,
Kad būtų panaši į tą leliją ir nebijotų nežinios.*

*Bet retkarčiais jėgų pritrūkęs aš prieštarauju:
Kodėl tai lemta man? Kodėl?
Ir verda dienomis tomis mano gyslose kraujas,
Ir vėl aš kaltinu likimą ir prieštarauju vėl.*

*Ką padariau aš, kad man užgintas tas trupinėlis
laimės
Šiame gyvenime, kuris toks trumpas, lyg akimirka
krintančios žvaigždės?
O nerandu aplink save nė vieno, kuriam nelemta
būti vargti ir kentėti.*

*Ir laimingesni už mane krinta ir suklumpa,
Ir akyse jų matau neišpasakytą baimą.*

*Argi teisingi tie, kur sako, kad šis gyvenimas tiktai
absurdas ir nuolatinis kentėjimas?
Ar tie, kur sako, kad laimė mirtyje tiktai, kad mirt
geriau?*

*Kas atsakys? Kas pasakys? Aš nežinau, nežinau...
O, Aldona, kaip aš tave mylėjau...*

ALEKSANDRAS RADŽIUS

SKRIDIMAS Į TORONTO

*

Nix Olympica
gryno sniego
viršum visų kalnynų,
aukščiau aukštos mėlynės,
stovi sau ramiai,
tartum amžinybė
priklausytų jam,
tartum vėjo
niekada nebūtų
ir niekad nesugriūtų
skardžių išdidumas.

*

Saulė sudužo
į debesų kalnynus,
šviesa pasiliejo plačiai.
Čiurlena spinduliai
šlaitais švelniais
ir slėniais baltais
it pienas.

*

Gal tai ledo kalnai,
gal sniego kalnai,
gal sapne neseniai
matyta balta Fudžijama.

Bet mano sparnai
labai švelniai
palietė aukštas kolonas,
ir aš tapau
keistų kalnų
kalnėnas.

*

Negrišiu į slėnį
auginti žalio medžio,
laistyti
mirštančių gėlių.
Liksiu viršūnėj,
kur vėjai suokia,
kur dangus
laiko paslėpęs
savo vienintelį turtą —
žvaigždes.

*

Tu atėjai pas mane,
laukiau seniai tavęs.
Tu būsi baltas
debesis mano mėlynėj.

Vėjo tu čia nebijok.
Vėjas tai mano sparnai.
Neša tave į tenai,

*kur spindi balti vandenai,
kur mėlyna jūros erdvė
gyvena many,
ir aš joje.*

*

*Žydi baltai
dangaus kalnai
rugiagėlės fone.
Orbitoj lekia
mano sparnai,
orbitoj žydi kalnai,
o po kalnais
lėtai, lėtai
sukasi mano planeta.*

*Aš nebevaikščiosiu
josios takais,
nepasiilgsiu
akmenio kieto,
žydi kalnai,
spindi sparnai
aukštai, aukštai
rugiagėlės fone.*

*

*Greitis praskleidė
man baltą šydą,
ir staiga išvydau:
dobilėlis,
keturlapis,
kelio juosta
išrašytas*

*ant žalios pievelės,
žalio žemės kilimo.*

*

*Dangaus asfaltas
šiandie nelygus,
pakrato truputį sparnus.
Sudreba žali vitražai,
sujuda šešėliai
viršūnėj pilko skliauto,
kuriame
kitos planetos elementai
it baltos burės
plauko.*

*

*Skrendu erdve,
kurios nėra.
Kuri yra
mėlyna tyla
tarp žemės ir mėnulio.*

*Tyla. Tyla.
Tik šnabžda man sparnai
lietaus lašų kalba.*

*

*Nieko čia nėra,
tiktai tiršta šviesa
nuo žemės iki žemės,
nuo saulės iki saulės.
Ir saulės nebėra,
ir žemės nebėra,
tiktai plati šviesa,
balta, balta, balta.*

*

*Žemė išalo stikle,
horizonte pranyko riba,
sustingo visata visa
erdvėj mėlynoj.*

Nematyt pabaigos nei pradžios.

*Tik susmigę stiklan
keisti spinduliai,
paauksuoti švelniai,
kad nebūtų per daug
mėlyna toluma,
kad nebūt per tamsi
stiklinė gelmė.*

*

*Skrendu
virš penkto okeano.
Nei bangų nei vėjo.
Dugne vos matoma
žaliuoja žemė,
gelmėj baltuoja
pabirę perlai.*

*

*Baltam it pienas
horizonte,
lygiam it stiklas
vandeny
ramiai sau ilsis
baltos salos,
balti miškai
ir baltos kalvos,
paskendę sniego baltume.*

Nuo jų krantų
į gelmę krenta
balta dienos šviesa
ir skęsta, skęsta
ligi dugno,
kur žemė slepiasi žalia.

*

Senas,
susiraukšlėjęs
vandenio kūnas
— Erie —
dengias dangumi,
dengias debesim,
kad užmigty,
kad saldžiai miegoty
po plačiais, plieniniais
mano sparnais.

*

Baltų sparnų
šešėlis juodas
sklendžia audiniu žaliu.
Paskutinį saulės žodį
nuo mėnulio aukštumų
žemės želmeniui žaliaam
atbanguojantį girdžiu.

Sustingus upė
sudrebėjo,
šešėlin mano krisdama,
ir pieno vieškeliu nuėjo
rugsėjo saulė rausdama,
o jos palinkę spinduliai

man tarė tyliai ir švelniai:

— Žiūrėti žemėn

jau gana...

POTAPSCO PRARAJA

** —*

Vanduo

teka tykiai

slėnio dugne.

Mėlynas šydas

gaubia mane.

Ir nebesu

vienas vienuolis,

su manim

erdvė ir žolė.

Mėlynas šydas

plasnoja iš tolo,

su manim

toluma.

** —*

Giliai, giliai

yra gili sidabro upė,

šilkinė juosta,

užmesta ant miško

garbanų žalių.

Nežinau, ar liūdesys,

ar džiaugsmas

spindi josios švelnume,

kai žvelgiu į ją

iš vėjo aukštumų.

Nežinau,
kodėl girdžiu
nostalgišką sudie,
kai prieblanda,
sujungus dieną su naktim,
žvaigždėm pripildo slėnį
lig briaunų.

* —

Miškui buvo taip žadėta,
taip miškui lemta buvo,
įremt šakas
mėnulio žemėn,
šaknis suleist
į saulės sodą
ir amžinai žiūrėti
į žalią upės veidrodį,
savo garbanom vešliom
per vasarą gėrėtis.

Nereikia man tavęs, brangioji,
nelaukiu aš tavęs, brangusis,
turiu pasikalbėt
su miško žalumu,
su upės gelmėje
medituojančiu
akmeniu baltuoju.

* —

*Vasara sustojo čia,
sustabdė saulę ir šešėlį.
Zenitas leidžiasi žemyn,
plinta mėlyna šviesa
į žalią orą ir kalvas.*

Paskendo laikas sietuvoj.

* —

*Potapsco praraja —
kristalo taurė sklidina.
Nuo horizonto
lig horizonto,
nuo vandenu
lig firmamento
žalia erdvė
ilsisi
ant minkšto miško patalų.*

* —

*Pakėlė žemė
šampano stiklą, —
tegu putoja
žalia visata,
te išsilieja
gyvybės džiaugsmas
iš balto žaibo
į slėnio rasą.*

* —

*Lietaus aktu
palaimintas likai,
kanjono karalystės
karaliau žalias.*

*Lietaus aktu
pilkas debesis
palytėjo
baltą upės veidą.*

*Lietaus aktu
sakramentalijos
į vieną kieliką
suliejo
vandenį ir vyną.*

* —

*Šakelė juda
aukštyr, žemyn
ir šrabžda tyliai
akmeniui baltam,
tik jam vienam,
tik jo kalba.*

*Saulelė sklaido
žalius lapus
ir skaito, skaito
visatos žodžius,
surašytus
vėsioj rasoj.*

* —

*Leidžiasi miškas
slėnio krantais
pasižiūrėti bangų.
Bėga vanduo,
nešasi dangų,
nešasi debesį baltą.*

Čia ne vienatvė
rudenį žalią,
čia neieškoti
lapo mirties.
Brenda akmuo
per vandenį šaltą,
miškas atbėga
upės krantu.

* —

Čia visą dangų
sutalpinti galėtum,
visą žemę,
jos pavasarinį šėlsmą,
ir žiemos numirėlės baltumą,
mirusių, gyvų ir gimstančių
sparnų plasnojimą,
nes čia bedugnė platuma,
vien tik žalia, žalia, žalia,
tiktai pilka, pilka, pilka,
tiktai balta, balta, balta
saulės ir vandens
žaismo karuselė.

* —

Maniau, žiema
čia niekad neateis,
maniau, čia vasaros sala.
Kai sniegas kris
ant balto Baltimorės kelio,
čionai atbėgs
šnekus
ir vaikiškas lietus,
kai šiurpuliu drebės

*Ellicott namai,
čia saulė glostys
ir bučiuos
amžinai žalius lapus
ir žais ant smėlio
krintančiais lašais.*

*Maniau, žiemos
čia niekada nebus.*

* —

*Visatos vėsa
visa balta,
nuo šlaitų
žemyn,
gilyn,
ir praraja
sklidina
baltos
visatos vėsos.*

*Tu toli,
snaigės širdy
skrendi, skrendi.
Tarp tavęs ir manęs
visatos vėsa,
balta
praraja.*

PAVASARĖJIMAI
ant laukų ir strėnose

Jokūbėlis ėjo ir ėjo velykinės, tik gerai neatsiminė, kiek kartų avinui pamušė koją su pagaliu, kiek kartų gaidį su višta matė. Kai atsiminęs gailėjosi ir į krūtinę mušėsi, piktasis jį įtikino, kad Dievas miręs.

„Eik į misijas, eik tu, padauke, eik velykinės“, boba ūdino piemenį. „Ne mūsų jis vaikas, — vyras jai sakė, — kas tau rūpi?“ „O kas čia tokio, tegu pratinas prie Dievo“, samprotavo Rokienė. „Eik, — vėl ragino vaiką, — pasi-melsk už tėvą motiną, už poną, už karalių, prašykis dovanų šventosios Dvasios tu, lapsardake; eik iš vakaro: apeisi kalvarijas“, — šluotą nusitvėrusi, senė piemenį prie Dievo varė ir varė. „Štai auksinas, štai pusauksinas, štai grivena, penkgrašis, dvi kapeikos ubagai; neužmiršk pabučiuoti į ranką kunigui, kad ėreliai sutarptų, kad apsiveršiuotų žalmargė, tokia stora, išsipūtusi kaip būda; eik, Jokūbėli, eik prie kunigo, prakapok tik malkų kelis pagalius, neužmiršk muštis į krūtinę, kai gausi išrišimą, paduok arkliams dobilų, karvėms kratinio, at-

simink gerai užduotą atgailą, nunešk dar šmei-
cui štai lakalo, ir marš velykinės iš vakaro. Štai
tau kiaušinis, štai gabalas sūrio, eik tik grei-
čiau, išėjęs nesitrink apie pašiūrę, žiūrėk, kad
nesutemtų, kelyje saugokis velnio žabangų“.

Eik, kad keliai neišbrendami, neišvažiuo-
jami. Riebųjį Ketvirtadienį lašinių prisirijęs,
nupilvęs Motė vos pakervino per laukus skers-
keliu. Motel ant kulnų lipo toks jaunas vaiki-
nas, Kazimieras, pernelig sulysęs nuo barščių
neuždarytų ir nuo plakimosi. Vienas ir kitas
pirštu grasino, kad laikas velykinės. „Negausi
išrišimo, negausi išrišimo, jei per purvynus ne-
brisi“, Kazimieras grasino, ir rodė vaikinas, po
balas braidydamas, kenkles raudonas, kanki-
nosi, kaip beišmanė, kelnes pasiraitojęs taškėsi.
Iš vakaro jam per nugarą eidavo pagaugais,
naktį nugarą sutraukdavo, tik rytais visas atsi-
gaudavo, kai ant Roko tvartų didžiulis balio-
nas užsikardavo. Tai šitoki rytą gaidys sparną
rėžė ant sąslavyno, Rokų senis mirė ir mirė,
važiuodamas į girią. „Ar mirsi?“ bobos jį klau-
sė. „Ne, nemirsiu, — senis gynėsi, — paduokite
pypkę“. „Mirsi, mirsi“. „Ką čia šnekate!“ „Jau
miršti“, bobos sakė. „Ne, nem...“ senis knark-
telėjo, ir šaukštas tarkštelėjo. „Išvargo žmo-
gus savo vargelį“, kalbėjo kaimynai, griozdami
lentų karstui daržinėj ir patvartšaly. „Augęs
buvo, — posmikavo tie, kurie metus skaitė nuo
Tado Kosciuškos, — manding, ir duses“. Rokie-
nė tą rytą, nuplėšusi padurko kraštą, visa dras-
kėsi. „Štai tau autams, — ji sakė, — bėk grei-
čiau, iškinkyk arklius, jau nevažiuos į girią, bėk
pas Lūpdantį, kad nuskustų numirėliui barzdą,

bėk pas Šmuilą, pas Judelį vinių karstui, pas špitolninką, pas kunigą“. O Daratai tą rytą nesisėkė lyg tyčia, Jokūbėlis atsiminė, kaip ji tokią nulakuotą žuvį pro driką prakišo ir prakišo, kaip painiojos gijos. „Nėra ko čia laukti, kol tu išausi“, Rokienė tarškėjo, o grioviuose, intakuos ir balose šaudyklėmis kvepėjo. Paskui ji davė jam niuką. „Bėk, nestovėk, sakė, tu, nusmuktkelni!“ Tai apie tokius dalykus Jokūbėlis galvojo, prie peludės sustojęs. Atsiminė gerai, kad Darata prakišo, kad painiojos gijos, perkračinėjo viską, ir jai žadėjosi vykti į šventąją žemę per Velykas, kai tik jis bus vyras.

Kai šmeicas išlakė lakalą, žalmargė atrajojo kietą kratinį, o Motė saldžiai pūtė Kazimierui į ausį, nors į akį durk, peludėj buvo tamsu, iš tamsos stiebėsi drobiniai bokštai, virš bokštų kikenos dvi kvailos žvaigždės, ant firmamento iššokusios. Tada Mamono Francas, lobių ieškodamas, kibo į bokštus, jie triokštelėjo, ir Jokūbėlis Daratos balsą pažino. Į pagalbą jai šoko, tik pro voratinklius peludėj nieko nematė, už uodegos nutvėręs katę. Vaidinasi, jis pagalvojo prisiminęs, kaip Rokų senis važiavo į girią, ir arkliai piestu atsistojo, pamatę prie peludės su pempės kuodu vokietį, ant gaidžio kojų stovintį. „Tiesiausias kelias į misijas genesčiu, — Darata jam sakė, kuodą iškišusi, — tik pasisaugok Franco, kad nepakištų tau kojos, kad nepriplotų nosies“.

Teisybę Daratėlė sakė, į misijas buvo geras galas, o genestys visas buvo užšalęs, juodavo vien eketės ir praperšos. Vos galėjai matyti, kaip pakraščiais tupėjo su kibirais milžėjos,

tamsoje graibydamos papų. Jų nutįsusios skaros buvo prie tvorų prišalusios, o iš papų lijo baltu apšalu. Genesčio gale ant baslio kyšojo pamautas kruvinas snukis, šviežiai nureštas. Tai Franco, Jokūbėlis pamanė, tai jis bus buvęs su kate peludėj, pamanė ir iš genesčio kleipė į šalį, o raudonas apvalus snukis, šviežiai nureštas, pakilęs aukštyn jovare įsitaisė. Išvarvinęs ant genesčio visą savo raudonį, jovare pagelto, paskui ant tvarto kraiko pabalo, išleisdamas kažkokią šviesą astralinę. Ta šviesa paskui vieškeliais ritosi, skerskeliais pro langelių lindo į kamara klausytis, ką bernas mergai sako. Jokūbėlis gerai negirdėjo, tik kai jis vėl prie peludės stovėjo, Mamono Francas grasino. „Prie Daratos tu man, snargly, nė iš tolo, — jis sakė, — nuo vakar mano mergaitė ji pasidarė“. Ir Jokūbėliui kad davė, tai davė. Rankas ir kojas išsukino, veltui vaikas maldavo, kad kojas paliktų, kad kojos reikalingos eiti į misijas. Išsigandęs žioplas apvalus snukis, šviežiai nureštas, tik pašoko ir nusirito per kiemą į patvorį, o vaikas raišas, užpakalį atkišęs, klibikščiavo į misijas velykinės. Kiek kartų avinui pamušė koją, kiek kartų į gaidį su višta ant skiedryno žiūrėjo, kiek kartų kiaušinius jis vogė ir žalius gėrė, jau, jau buvo beatsimenas, tik viską šuo ant uodegos nunešė, kai staiga Darata, jį pasivijusi, sakė: „Vesk mane. Kai parvažiuosi iš girios, aš tau nuplausiu į kiaušviedrį kojas, apsiūsiu, aplopysiu“. Viskas būtų gerai, tik priklu vienoj lovoj gulėti. „Nesirūpink, aš jau pasėjusi, — Darata ramino apdairų vaikina, — greičiau tik pas kunigą, paduok užsakus“. Rei-

kalas buvo skubus, jei jau pastojusi. Rombai, lozanžai ir trapecijos nelaukė upėse, piestu stojosi išsižioję, lipo vienas ant kito. Geriausia proga paduoti užsakus — drykt ant trapecijos ir šast pas kunigą.

„Žinau, atėjai, kad iškvosčiau poterius, — tarė kunigas, — nori Daratą vesti, tik kur aukšinas, kur pusauksinas — poterių neklausiu“.

Jokūbėlis visas nukaito atsiminė, kad dar nepasiruošęs velykinei, kad aukšinas ir paskausinas genesčiu nusirito, kad Francas prisipeitęs jį piklino. „Varpai užsigavėję“, kunigas sakė ir, atsiraitojęs albos rankoves, pradėjo plauti piemeniui kojas. „Nuo Getsemanės iki Golgotos yra keturiolika stočių, — pasakė, kojas nuplovęs, — tai atgailai kiekvienoje sustosi ir gerai pagalvosi. Kai norėsi sugrįžti, pradėk vėl nuo keturioliktos, jei atgal skaityti moki“. Jei keturiolika sustojimų, tai tiek pat priklaupimų, Jokūbėlis gerai atsiminė, ką Rokienė darė kiekvieną sekmadienį. Trečioje pirmas parpuolimas, penktoje, nori nenori, pristatė Simaną, šeštoje Veroniką, tokią moterai- tę, sutiko. „Kas tas toks klibingis, kad kelią taip gerai žino, — klausė nustebeęs ponas Franco, pravėręs kariatos langą, — kodėl jo rankos ir kojos išsukintos?“ „Tai mano darbas — pasipūtė Francas, — kad daviau, tai daviau tam suskiui, tam šunsnukiui“. „Rodyk kelią“. ponas Jokūbėliui įsakė, kai už tvartų nusireikalavo. „Atmintinai stotis žino“, dar pasakė ir užsirūkė, susisukęs į trirublinę, o už tvartų ponu kad pakvipo, tai pakvipo. „Ar žinai, keturiolika kartų reikės sustoti, — sakė Jokūbėlis

Francui, — priklaupiti, trejus poterius sukalbėti, pagiedoti: „Kursai kentėjai už mus kaltus“ (atsimink gerai tuos žodžius)“. „Nėra ko čia perdaug jaudintis, jei vieną kitą stotį ir pramiegosime“, ponas nuramino skrupulingą vaikiną ir dar tarė, iš po pasostės ištraukęs bonką arako: „O dabar prigulkim gerai seilę nuvarvint. Svarbu tik pabusti ir ant vieno kelio priklaupiti — prie karsto“.

Mamono Francas pasistiebė ant skieto, paskui ant gražulo ir vienus botagu, kitus vytiniu, dvylika pratėginių kad čaižė, tai čaižė, pro Roko tvartus genesčiu, pro kumetynus kad nērė, tai nērė, pro Nazaretą, pro Genezaretą per Galilėjos lygumas kad dūmė, tai dūmė, ponas iš mortyrų, iš gaubicų kad davė, tai davė. Dvidešimt trys arkliai Karolį Gustavą iš balos traukė apsiputoję, iš šnervių, iš ausų ėjo liepsnos, kai Hansas pas Antuanetę jojo, popai, asoriai ir nadzarateliai meldėsi už karalių, o kunigai kryžium tik gulė ir kėlė, tik gulė ir kėlė. Nikodemas ir Juozapas iš Arimatejos prie uolos laukė, kapą iškloję balčiausiomis drobėmis. „Laikas jau pažadinti poną“, kai Sevastopolį buvo seniai pravažiavę, piemuo Francui tyliai į ausį sakė. „Netoli keturioliktos stoties jau esam“.

— Ponai, kuo galiu jums patarnauti? — netoli Lozorius namų Judėjos tetrarchas paklausė.

— Mūsų arkliai pristojo, — aiškino Francas vokiškai, bet greitai išsižiojo.

Pro Lozorius ir Mortos namus keturi meilūžiai tempė karstą tylėdami, dantis sukandę.

Pančio storumo išsokusios kaktose venos rodė, kad keturis šimtus milijonų jie buvo išėikvoję.

— Ką jie ten taip sunkiai neša? — pasiteiravo, akis praplėšęs, ražydamasis ponas.

— Mariją Magdeleną, — neiškentęs plemuo sakė, — Mariją Magdeleną, Mariją Magdeleną.

— Nusiimk kepurę tu, suski. Jie neša šiaurės Semiramidę, — ponas ant vieno kelio priklaupė, paskui susimąstė. — Nebuvo man ištikima, jei neša ją keturi. Aš tik žiedus nuskyniau, jie gavo — milijonus.

— Jie neša iliuzijų sandėlį, — Judėjos tetrarchas spėjo.

— Ten sukrautos nuo sostų nubirusios viltys, — tyčiojosi pirkliai ir vergų laikytojai.

— Nugaišusios galybės.

— Užgesusios puikybės.

— Jie neša nuodėmę, jei taip sunkiai tempia, — kunigas galvojo. — Iliuzijų nešti nereikia. Pačios pakyla į aukštį lengviau, nei margasparnis paukštis.

— Jie neša pasaulio gėdą, — drėbė Mylėtinis.

— Mes norime Mylėtinio, mes norime Mylėtinio! — šaukė minios uostuose ir kasyklose.

— Ar ne tas pats nuodėmė ir gėda? — klausė kunigas Mylėtinį.

— Nuodėmė tik išmisilas. Išmislingesnis nei iliuzijos.

Nuodėmė nieko negirdėjo, galvos jai neatkėlė, karste užsigavėjusi. Kol šaudė iš katapultų, balistų ir kalubrinų, ji buvo jauna, nesurūkusi, bet, kai gerai davė iš bertos, jos akys tik

pažiro, dantys pabiro, ausys nukrito. Pro kars-
to plyšius dar ji kyščiojo ilgąją nosį, tik Mylė-
tinis ir jo vyrai tuoju žnyplėmis jai žnybė,
meilužiams sakdami: „Nereikalingas liaudžiai
iliuzijų sandėlis“.

— Kur tas, kuris iš numirusių prikelia? —
užklausė meilužiai Judėjos tetrarchą, ant uo-
los pasidėję karstą.

— Absoliutūs ar konstituciniai esat? —
tetrarchas pasiteiravo. — Bijau, kad nebūtu-
mėte pasivėlavę. Paskubėkite. Vakar suėmėm
tokį laisvamanį.

Už tokius žodžius dangus užsirūstino, ug-
nis ant tetrarcho rūmų ėmė kristi, kūstelėjo
Salomono Tvartai, o pranašų ir patriarchų vei-
dai išbalė, kai nuo trenksmo dangaus užrūdi-
jusios durys plačiai atsidarė, išleisdamos pir-
mąją latrą.

— Nuo šiandie bus daugiau svečių, — jie
sakė. — Reikės prie durų pastatyti raktininką.

— Nors kartą priklaupkime, šviesiausiasis
pone; dangus, mačiau, atsidarė, — pro verksmą
Jokūbėlis maldavo. — Žiūrėk tik, Siono kalnas
išsivietino. Taip darosi dėl to, kad keliaudami
pramiegojome visas stotis.

— Pasigirdyk arklius, pasikaustyk, ir mau-
kim greičiau iš čia, Francai, nieko gero ne-
laukdami, — susirūpino ponas.

— Gal tiesą sako tas muziko galas, — pri-
tarė Francas. — Pagal kompą į vakarus buvo
Siono kalnas, kai atvažiavome.

— Dabar, žiūrėk, į rytus nuo Jeruzalės, —
ponas iš tikro susirūpino.

Kai su kompu jie tyrinėjo, Morta, Marija,

Lozorius ir Simanas Raupsuotasis sėdėjo nusi-
minę, šluostydamiesi ašaras. „Be reikalo tik ti-
kėjome“, vienas jų sakė.

— Ar tai tu, kurs iš numirusių prikeli? —
Simaną Raupsuotąjį meilužiai užklausė, su
karstu prisiartinę.

— Niekas žmogaus neprikelia, — Simanas
Raupsuotasis jiems atsakė. — Kai reikia, pats
atsikelia. Ar negirdėjote, ką Raštas sako, kad
susirinks visi, gyvi ir mirę, į Kedrono slėnį?

— O Lozorijų — prikėlė.

— Tai buvo eksperimentas. Eksperimen-
tams pavėlavote.

— Tempėme šitokią sunkią našta. Girdė-
jome, kad prikelia. Jei pavėlavome, tai kur šią
valandą tas stebukladaris?

— Pakeliui į Getsemanę dar neseniai jis
plovė žmonėms kojas, — Simanas Raupsuota-
sis kalbėjo. — Darė kitą eksperimentą.

— Ką čia su tokiu šnekėti? Aišku kaip die-
na, kad jis fariziejus, jei šitaip šneka, — meilu-
žiai žvalgydamiesi tarėsi. — Kokie čia gali bū-
ti eksperimentai?

— Patys įsitikinsite, — Simanas Raupsuo-
tasis norėjo jiems tik gero. — Kai nusiplauni
kojas, tuoj lengviau pasidaro.

— Žmogau! — meilužiai šaukė iš tolo, pa-
matę žmogų su vandens ąsočiu. — Ar tai tu,
kurs nuplauni apskretusias kojas? Vos bepa-
velkame.

— Pavėlavote. Tas, kurs atleidžia nuodė-
mes, dar neseniai buvo Getsemanėj. Aš never-
tas pasemti vandens jam iš šulinio.

— Mes absoliutūs, ne konstituciniai. Galė-
jo mūsų palaukti.

— Laukė ilgai, paruošęs jums vakarienę. Nesulaukęs išvyko į stotį.

— Girdėjom, stočių — keturiolika. Į kokią? Sakyk, į kokią?

Palikę muitininką išsižiojusį, jie traukė su karstu į alyvyną, tikėjosi, ten sustoję, atmirkyti alyvoje kojas, tik didžiai nustebo pamatę, kad iš presų ne alyva, o kraujas bėgo.

— Vaidinasi, — nusigandę jie sakė.

— Ant kalno viskas dedasi, — moteris aiškino ašarodama.

— Kas jis toks buvo?

— Štai, ar nepažistate? — ji savo skarą rodė.

— Mes nieko ten nematome.

— Kas antspaudo nemato, tam testamentas nieko nesako. Pavėlavote.

— Ką ta varna čia šneka? — nudžiugo meilužiai, ant kalno radę dar šiltą antrąjį latrą. — Nepavėlavome.

Liežuvį išleidęs, jis negalėjo pakalbėti, todėl rodyte rodė, kas aplink dėjosi. Godžiomis akimis rodė į žemę, kur kareiviai, traukdami burta, drabužį dalijosi.

— Tai buvo paskutinis eksperimentas, — antrasis latras pusiau rodė, pusiau sakė. — Kad kiti gyventų, mirė. Ar kada girdėjote tokią šneką?

— Mes iš toli atvykome, todėl tikėjome. O tu iš numirusių ar prikeli? — meilužiai nekantravo.

— Tam reikia rankų. Atriškite tik virves ir ištraukite vinis, pats nusirisiu nuo kryžiaus. Ne ponas. Nepratęs nuimamas.

— Kaip vadiniesi?

— Mylėtinis.

— Apie tokį girdėjome. Tik jei Mylėtinis, tai kodėl tave prikalė prie kryžiaus?

— Tai popų, asesorių ir nadzaratelių darbas.

Popai, asesoriai ir nadzarateliai buvo toli ir negirdėjo, ką sakė Mylėtinis, bet ponui padavė tikrai jau į pėdas. „Ar pasigirdei arklius, ar pasikaustei?“ jis klausė Francą. Pratėginiai buvo ir pagirdyti ir pakaustyti. „Viską čia daro tas Siono kalnas“, Francas sakė. Botagu ir vytiui pliekė atsistojęs ir pasistiebęs, o arkliai — nė iš vietos. Ponas piestu stojos apsiputojęs. „Matau, kad esi vokietis, po pietų skaičiuoti nemoki atgal nuo keturiolikos“, Jokūbėlis neiškentė. „Jei kiekvienoje priklaupsi sustojęs, pagiedosi, tai į pirmąją stotį šast ir pateksi iš keturioliktos“. Bet ponas apie kitką galvojo. „Kas iš tų giesmių, — sakė, — geriau į Folies-Bergère vykime“. „Jawohl“, nudžiugo Francas. „Tik, manding, jau nespėsime į Paryžių“, ponas nuėmė ir iš to rūpesčio, susisukęs į penkrublinę, užsirūkė.

— Nuimkim ją nuo kryžiaus, — tarėsi meilužiai. — Juk žmogus. Reikia turėti artimo meilės.

Sugaišęs tiek laiko prikalta, Mylėtinis, kai tik nuo kryžiaus nudribo, tuojau pasigedo veikimo. Užpakalį geradariams atsukęs, įsake Francui kalti iliuzijų sandėlį:

— Tik greičiau. Nėra ko prasidėti su tais ten pagulėtrankiais.

— Nieko gera čia nematau, tik surūkusią

bobą, — nustebo Francas, atkalęs antvožą.

— Matau, ne nugrubnagis. Tik neįgudęs dar plėsti, — šaipėsi Mylėtinis, paskui triūsti pradėjo.

Žiedus, auskarus, apyrankes nukopęs, rankose lobį pakilnojo, paskambino ant karsto antvožo ir į kišenę susikrovė. Į penkis pageidimus kariatose, į kuždesius operų ložėse sodriai nusisplovęs, tik į auksinius dantis dar kurį laiką meiliai žiūrėjo, paskui, kaip geras pamokslininkas, pradėjo su aplombu, pirštu rodydamas:

— Tai šitai kekšei jūs visą amžių tarnavote. Liaudį apkrovėte sunkiausiais mokesčiais.

— Liaukis įžeidinėjęs! — pašoko ponas. — De mortua aut bene, aut nihil.

— Natuerlich, jauna ji kalbėjo puikiai vokiškai, — Francas paliudijo ir buvo bešokęs jau muštis.

— Pikelk ją iš numirusių, — maldavo meilužiai. — Žadėjai.

— Ką, pliką? Liaudžiai papiktinti?

— Jei gali, mesk į ją akmenį pirmas, — ponas mėgino išmaningai. — Plika, kai tu ją apvogei, apiplėšei.

— O kas ten toks begėdis?

— Vienas iš tų, kurie nepavėlavo. Kai aš jai žiedus nuskyniau, iš pumpurų jie vos kyšojo.

Mylėtinis nesiklausė, tik, iš virvės padaręs kilpą, žvalgėsi akmens.

— Žinai, kas už papiktinimą? — klausė poną.

— Anųjų eilė. Anie absoliutūs, aš buvau tik

konstitucinis.

— Jei absoliutūs, sakai, tai svarūs. Nereikės tokiems akmenis?

— Žinoma. Tik laiko gaišinimas. Blogiau su tais, kurie lengvi ir trapūs, kaip lėlės, kaip iliuzijos.

— Netokie jau lengvi, jei reikia dvylikos pratėginių.

— O, Dieve, Dieve, — ponas suprato, — pažvelk tik iš aukštybių!

— Gerai, tave prikalsiu aš prie kryžiaus.

Francas dabar norėjo šokti ir sutvarkyti tokį, bet vis nepravažiavo pro Siono kalną.

— Pradėk nuo keturioliktos, pradėk nuo keturioliktos, Francai, — Jokūbėlis šaukė. — Keturioliktoje dalykų pabaiga ir pradžia. Juozapas su Nikodemu tavęs dar tebelaukia į laidotuves. Tik neužmiršk priklaupiti.

— Verrueckt, pratėginiai susipainiojo. Negaliu pravažiuoti pro tą kalną.

— Palikim karietą, o pėsti traukime pro Salomono Tvartus. O, Dieve, Dieve! — dejavo ponas. — Jau nenuvyksiu į Paryžių.

— Dievas miręs, — sakė Mylėtinis.

— Ką?

— God is dead. Šįryt ant kalno.

O Francui to tik ir reikėjo. „Tai kam čia dar priklaupiti?“ jis sakė ir, iškinkęs, išpainiojęs, paleido pratėginius Siono pakalnėj pasiganyti. Tuoju Mylėtinis jam davė gerą tarnybą, nes aukso nagus turėjo vokietis, viską darė pagal išmaną ir planą, kai poną prie kryžiaus kalė: nė viena vinis jo naguos nesulinko, visas gerai įvarė. Folies-Bergère publika plojo, ponas

vaitojo, šaukės ir šaukės prie Dievo, siela neišsivietino, Jokūbėlis į misijas vis tebeėjo, meldės už poną ir karalių ir nuodėmes skaičiavo, kiek kartų avinui pamušė koją su pagaliu, kiek kartų gaidį su višta matė, paskui į ranką kunigui bučiavo, o ant laukų pro šviesą astralinę Rokų senis važiavo į girią, ponas su šiaurės Semiramide per tiltus ir lankas kūliais ritosi, įsibėgėję ant arimų. Jokūbėlis į misijasėjo irėjo, pro Rukų peludę vis nepraėjo. Peludėj buvo tamsu, iš tamsos kyšojo du standūs bokštai, virš bokštų dvi žvaigždės, išsišiepusios, kvalilos. Kai žvaigždės aptemo, nuo voratinklių lašėjo ašaros. „Francas tai vyras, — Darata galvojo, — vos krūtis nenužnybė tas biaurybė“. „Kur dabar tas vokiečio galas? — Rokienė plėšėsi, draskėsi. — Kur toji pamatinė? Jėzau Marija, tai dėl tos pamatinės ant kryžiaus mirė, tai dėl jos kentėjo!“ Boba draskėsi ir draskėsi, o kai vyrą pamatė, tam teko: „Sakiau tau, tėvai, stovėk prie dukters su šautuvu. Dabar? O, Atpirkėjau, o, Atpirkėjau, kokia gėda!“

VEŽIME BE GRAŽULO

Vieni jau buvo išvažiavę, jau į komisiją stojo, kiti botago ieškojo. Man buvo blogiau. Botagą radau tėvo, bet daiktai dar nebuvo sudėti. Veltui arkliai, pagirdyti ir pakaustyti, manęs ant kiemo laukė. Botagą nusitvėręs griozdžiau, ieškojau po pašalius ir po patvorius. Suprakaitavęs rinkau ir kroviau, skaičiavau iki šimto, pradžioj mintinai, paskui ant pirštų, bet, žiūrėk, ir suklysdavau. Kai tik kokį praleisdavau skaičių — iš naujo ir iš naujo, o jei pavaręs sustodavau, baltai apsirengusi budėtoja persigandus paprašydavo dar baltesnę nepažinusią vyro. Toji viską daro tik su žnyplėmis, bet man, per šlaunis patapšnojusi, pasakydavo, tik klausykite: *il est bon garçon*. Uždarykite duris, kad nepabėgtų, uždarykite, aš noriu pagauti blusą! — tada patenkintas sušukdavau.

Buvo dar tik pusiaunaktis. Buvo dar laiko nusnūsti. Prieš kelionę taip darydavo tėvas, daiktus iš vakaro susidėjęs. Gera žmogus numigdavo, prieš važiuodamas į girią. Pierre, *il est méchant*, lui! — girdžiu, šaukia budėtoja, — vakar į ranką man įkando, — šaukia ir rodo. Užtverti tokį, pasiūlė Petras, kitą kartą nukas kam nosį. „*Es schmeckt mir, Fraeulein*“, sakau, bet matau — čia ne juoka. Petras tuojau atsi-skubino — aš dar nebuvo pagavęs blusos — lovos kraštus pakėlė ir kabliais pribraklino. Tai tau ir važiuok į girią. Parodęs Petrui špygą, skaičiau vėl iš naujo: vienas, du, trys, o gerai

po pusiaunakčio, girdžiu, tik girgžt, girgžt. Tai Petras, tai jis, žiūriu pro užtvaras, peilius galanda. Viena ranka tekėlą suka, kita laiko peilį užgules. Gerai, peiliai bus aštrūs, kai pietums atneš kietą kepsnį, tegul sau jis tekina, sakau ir kelionėn ruošiuosi, skaičiuoju ir skaičiuoju, sakau jau dvidešimt trys, girdžiu vėl — girgžt, girgžt. Suka tekėlą — raštinėj, vanduo ant parketo laša, parketas riečiasi. Prieš amžinybę viskas niekai, bet kad dėl to šunsnukio skaičiuodamas turiu suklupti, tokiam rupūžei, sakau, eiti tik ir išdaužyti snukį. Jau keliuos, jau einu, o — budėtoja. Pakiša man vandens stiklinę ir sako, išgerk, girdi, su barbiturate — tuojau užmigsi. Žinok, rytoj aštuntą valandą turėsi stoti į komisiją. Komisija nustatys, kiek esi vartojęs barbiturate, kiek heroino. Jau, jau, rodos, miegas ima, jau sakau trisdešimt trys, o vėl, girdžiu, girgžt, girgžt, girgžt. Iš tekėlo jau eina kibirkštys, dar, ko gera, reikės šaukti ugniagesius; strujaus nabašnikas šitaip uždegė jaują. Nustok tu, šunsnuki, šaukiu ir šoku iš lovos pro užtvaras budėtojai tiesiai į glėbį. Tarp jos pleningų krūtų įsmingu ir viską, kas buvo, užmirštu. Pagaliau būsiu iškeliavęs, galvoju, kad tik neištiktų širdies smūgis, sakau budėtojai. Nei arti, nei akėti nereikia skubėti, plaukus man glostydama, sako budėtoja, paspėsi į kitą kraštą. Taip bijau mirti, taip bijau mirti, guodžiuosi, kaip motinai vaikas. Retas atsitikimas, kad kas mirtų, pirmąkart stodamas į komisiją; reikia tam tikro laiko, kad vyrui praeitų karštis. Nebijok, kiti dešimt kartų stoja, o gyvi ir sveiki: pastatę litrą, nesunkiai atsiperka, budė-

toja, matau, mane ramina. O kai pamiršęs, kad reikės mirti, tarp dviejų latrų pradedu išdykauti, budėtoja sako, po sprikto į pakaušį, buvau ištekėjusi, girdi, šio to patyrusi, dabar išsiskyrusi, bet iki šiol niekur nesutikau tokio nedoro vyro. Žinok, kad ligi aštuntos turėsi atlikti gerai išpažintį, ateis ne bet koks kunigas, o jėzuitas. Tai tu jam pasakysi viską, viską, prieš stodamas į komisiją. Viską, ką veikei, kas atsitiko, kad čia patekai ir iki šiol neužmigai. Du bist wie eine schöne Blume, sakau aš jai durch die Blume, sakau ir galvą jau keliu prie lūpų bučiuotis. Į komisiją pavėluosi, o aš turiu bėgti, višta kiaušinių padėjo, išsisuko budėtoja ir prie telefono nuskubėjo. Užtverkite lovoje nusidėjėlių, kad nepabėgtų, girdžiu, prie telefono jėzuitas sako. Pierre, budėtoja sušuko, o anam to tik tereikėjo. Žiūrėk, išsinarino tas velnio išpera, Petras nusikeikė ir atskubėjęs lovos kraštus pakėlė ir vėl pribraklino. Aš visai nemanau iš čia bėgti, kalbu jam kaip žmogus, bet visai ką kita galvoju: kai tik tas nevidonas nusisuko, aš jam rodau liežuvį. Pierre, ar gerai jį užtvėrei, susirūpino budėtoja, per šilką ir per nailoną eina jis, kaip per vandenį. Paskui linksmi abudu tik juokiasi, tik kuždasi, vienas peilius galandą pusryčiams, kita tekėlą suka.

Kad nors valandėlę numigčiau, skalčiuoju ant nykščio ir ant smiliaus, jau, jau, rodos, miegas ima, tik štai tas jėzuitas, visas mullais ir konjakais pakvipęs. Sakyk iš viso gyvenimo viską, girdžiu, skuba jis prisikišęs. Kad apie aštuntą — saldžiausias miegas, norėč dar nupūsti valandėlę, tėve, nuodėmės nepabėgs — atli-

dėkime. Nei diena, nei valanda — nežinoma, jėzuitas pučia man į nosį, budina. Broli, nedaug jau laiko iki aštuntos valandos, už durų — notaras. Ar žinosi miegodamas, broli, ką darai, kam ką užrašai. Daug dalykų nežinojau ir nežinau, užsimerkęs atsakiau. Štai, niekados nesupratau, kodėl vyrai neša kryžių ant pečių, o moterys — pasikabinusios ant krūtinės. Broli, tu dar vis apie budėtoją tebegalvoji, vis tebegeidi paslėptų lobių. Tegu tad bus tarp mūsų, žmonių yra trys rūšys: geri, blogi, suprantį, ir mulkiai. Tokie, kurie nesupranta, pertraukiau, ar kurie paslėptų lobių neatranda? Kurie pušiaukely sustoja, jėzuitas užsikosėjo, blogą tu kvepuoji orą. Gerieji supranta, kad nori, blogieji — jei nori. Sub specie aeternitatis noras, žinojimas ir tikslas nulemia viską. Norėti, kad nori, ir — jei nori, ne tas pats dalykas. Priklausyti prie rūšies tai tik pakviestam būti. Bet priklausyti ir tilpti rūšyje reiškia pakviestam ir priimtam būti. Tie, kurie neišspraudžia, o stovi išsižioję ir kelio klausiasi, tokie tai mulkiai. Matau, nemoki klasifikuoti, broli, tau trūksta logikos mokslo. Niekados nesigyriau savo žinojimu, tėve. Na, tai tokiems tik gailėtis ir pasižadėti. Tokie pigiausi nusidėjėliai. Pasibranginti, sakau, man patiko papinga budėtoja, tėve. Mažmožis, neverta nė minėti; jei grįši iš komisijos, galėsi ją turėti, o dabar, broli, muškis tik į krūtinę ir žadėkis.

Ir aš pradėjau knarkti, kai palengvėjo, mušiausi į krūtinę, seilė jau nuvarvėjo, kai staiga, savo akimis netikėjau, pro duris įtykina tokie du vyrai, su kilpomis rankose, ant gal-

vos su kykais. Mačiau jau už durų, kad jie budeliai. Nei bonjour, nei hello, nei kaip sveikata senosios motinos — nepasiteiravo, tik griebė mane už sprando, už užpakalio ir patiesė ant tokių ratų be gražulo. Ar ne jūs būsite pakorė šauniausius vokiečius, jų tarpe ir pilvotąjį Jokymą, buvau besiteiraujas, bet ėmiau ir pamiršau vokiškai vardus ir pavardes. Kai atsiminiau, parūpo savas kailis, todėl trumpai ir aiškiai paklausiau: kada mane nugalabinsite? Paprastai saulei tekant sušaudo, vienas jų prašneko, bet širyt apsiniaukę, lyja, tai sunku bus pataikyti. Terliotis lyjant tai tik parodyti, kad visai neturi skonio. Aš tai visuomet kelionei pasireнку gražiausią orą. Džentelmenai, maldauju, dar palaukite, atvykite, prašau, lygiai aštuntą valandą; praeis lietus, patekės saulė, palydės varpai su vargonais nugalabintąjį — į kitą kraštą. Gavome žinią, kad tu čia merginėji, kad išvedei iš kelio budėtoją, mačiusią daug vyrų ir patyrusią. Kaltas, prisipažinau, betgi mušiausi į krūtinę ir gailėjausi. Gailėstis buvo netikras, patyrėm per šnipą. Džentelmenai, maldavau, atsiminė, kad turiu stoti į komisiją, džentelmenai, per tokią vėtrą iš namų judėti, džentelmenai, sakau ir jau pradedu knarkti. Po manim darda ratai, spiaudosi stebulės, eglinė dugninė tarkšteli, kai tik aš knarkteliau. Matyt, gerai išgėręs, jei važiuoja be gražulo, malūnininkas sako. Ir be arklių, kalvis atsako. Be vėdžių, be botago. Gulėdamas važiuoja. Važiuodamas sapnuoja. Tokio miegaliaus dar mes nematėme, budeliai tarp savęs šnekasi, ką jis ten per miegą vėpa? Aš viską girdžiu, budelius

džentelmenais vadinu, sakau, tik palaukite, per tokią audrą, nepataikysite; nušauti ne tas pats ką pakarti. Iš lėto įstatymus vykdykit, sakau, parūkydami, pasiganydami; privažiavę užėigos namą, nesivaržykite gerai užkasti, paskui pamiegoti. Ant antro šono apsiverčiu, apsimetu, kad vėl miegu, iš tikrųjų dabar budžiu, gerai suprantu, kodėl vežimas be gražulo, nes vieta, kur nugabalina — nežinoma. Tokios vietos toli nuo namų, kad negirdėtų šūvių, palaukėse, raistuose, ir tie, kurie vykdo įstatymus, kelią gerai žino be gražulo. Užtraukime po dūmą, girdžiu, pagaliau budeliai šneka; kol atsidadys durys lygiai aštuntą valandą, tegul pabaigs jis sapną.

Saldžiausias miegas aštuntą valandą, bet ką darysi, kai durys atsidarė, reikėjo įteikti kredencialus. Vidury namo pamačiau didžiulę salę, salės vidury — lovą, nei šiokią, nei tokią. Norėjo pabėgti tas niekadėjas su budėtoja, pasakė durininkui budeliai, per sapną išsidavė nusidėjėlis. Kaltas, prisipažinau antrą kartą. Esu jūsų rankose, bet turiu gi stoti į komisiją, tai palaukite manęs čia prie durų trupučiuką, sugrišiu netrukus. Kur komisija, durininko teiraujuos. Tai tik išmislas, girdi, jis mane ramina. Pirmajame aukšte nieko nežino, kaip tik visokias komisijas, posėdžius (rūsy kiek geriau, gali nupūsti vasarą, nešaltą žiemą, nėra mūsų pavasarį), o antrajame aukšte tai velniai žino, ką ten daro. Kai lovoj apsiverti, registruoja, sveria, matuoja, viską užrašo, bet tau nerodo, nesako, tik seka, kol vieną dieną čiumpa ir patiesia ant vežimo be gražulo. Iš tikro, norint

stoti į komisiją, pirmiau reikia pereiti per pakomisę, pradėti nuo dantisto, leisti užpakalį pirštą įkišti ir baigti homeopatu. Buvau pakomisėj, sakau, ten man darė ir kišo, paskui tik pasižiūrėjo vienas į kitą atradę, kad veltui eikvoju Dievo dovanas. Apsiriko. Toks jaunas vaikinai tai tik prie merginų; septyniasdešimt dvejų, dar jaunas, nesenas. Kas gali įrodyti, kad musė apsverčia ant antro šono pusiaužiemio miegodama? O dabar, sako, atrodo, kad nuo reumatizmo kaulai traška, durininkas nesustodamas plepa ir plepa. Neiškentęs paploju jam per petį ir maloniai teiraujuos, sakyk, kas šių namų ponas, kam turiu įteikti kredencialus. Antai ten su ponu tave priimti ruošiasi. Ponia taisyta tau lovą. Nereikės tau čia skaičiuoti iki šimto, gerai išsimiegosi, jei tik gulėsi išsitiesęs. Jei susiriesi, atsimink gerai, jei susiriesi, toks ir paliksi, niekadosi neišsitiesi. Viskas gerai, sakau, kad tik nebūtų lovoje blusų, paskui, á propos, sakau, tik tarp mūsų šnekant, kaip tada, jei turi silpnybę prie moteriškų dalykų? Kaip toji ten, kuri, sakai, kloja man lovą? Iš Dovydo namų, atrodo. Į sveikatelę, plepys nusičiaudėjo, prie durų stovėdamas peršalau. Atsargiai, vaikine. Jei svečias per daug įsidrąsina ir kur nereikia pirštus kaisioja, greitai čia sutvarko tokį. Žinau, man sakė, sušauda saulei tekant. Ar atlikai išpažintį? Priėjau prie jėzuito. Matau, esi padorus vaikinai.

Su durininku kalbu, bet į Dovydo dukrą žiūriu, dūsauju, akimis rodau, ko širdis trokšta. Dailinuos šiaip ir taip, vis žydiškai šneku ir šneku, kinkuoju galva, atsidūstu. O, Izraelio

žiede, viską palikęs, iš toli atvykau numirti tavo rankose, pagaliau jai sakau, akių nenuleisiu, kai mane šaudys, nuo tavo paveikslo. Apširikai. Esu iš Notre-Dame de l'Espérance legiono, mano vardas Gailestingoji, bet tokiems, kurie jau nebesuskaito iki šimto, tokiems laikas mirti. Nutirpęs sakau, atsiprašau, jei apširikau; žinau, kad moterys iš to legiono vyrų nenori. Labai gerai mes pažįstam neragavusios vyrus, Gailestingoji atšovė, pažįstam, tik, būdamos dangaus tarnyboj, einame prie jų su žnyplėmis. Tada, pasukęs ūsą, šneku su namų galva. Šviesiausiasis, sakau, esu padorus vaikinąs, atvykau į komisiją. Nevalgęs, nemigęs, nežinau, ar pastovėsiu ant kojų. Čia išsimiegosi, girdžiu, sako, čia nereikia nei rankų, nei kojų. Komisija tai tokia lova, parodė. Ką, surikau nežmoniškai atsiminęs, ką buvau mokykloj išmokęs. Nenoriu, nenoriu gultis į Prokrusto lovą! Cit, nutilk, šviesiausiasis mėgino, matau, jog esi mokytas, žinau, jog visi nervingi tokie, bet nėra ko žiūrėti į norus; taip daro moterys. Nenoriu, nenoriu, rėkiau ir į lovą pirštu rodžiau. Ak, nežinia, iš kur ateina tie žmogaus norai, mane paglostęs Prokrustas galvoja, o paskui dar, sako, yra ir polėkia, bet mokytam svarbiau, ką raštas rodo, tik, atsimink, hebraiškai — iš kito galo, ir viską atmintinai nuo alfos lig omegos, manding, graikiškai gerai moki. Jawohl, sakau, ir įrodyti, jog nekvailas, Darėjui kai Parisatidos, drožiu, atsitiko, kad Artaxerxes kai Kyros gimė. Štai, išsitraukęs iš kišenės popieriaus lapą, rodo. Man plaukai ant galvos stojasi. Štai tavo parašas, sako. Atsime-

nu, mažas buvau įpratęs rašyti savo pavardę ant karvės mėšlo žardžiuose ir patvoriuose, kas galėjo žinoti. O dabar mokslas rodo, jog į senatvę sugrįžta, ką tu darei vaikystėj. Pierre, atnešk aštriausią peilį, tą, kurį tu galandai visą naktį, girdžiu, Prokrustas sako. Lova paklota, Gailestingoji atsako.

Jei netempė, o plovė, tai per ilgos buvo kojos, manau išsimiegojęs, bet graibaus, žiūriu — kojas tebeturiu. Jie bus man išleidę kraują, tie nevidonai, galvoju, turiu kuo greičiausiai bėgti pas budėtoją, kad patikrintų svorį. Atidaryk duris, išleisk, sakau, tu, melagi, durininkui. Ar tempė, ar plovė? Tai man vienam žinoti, kas čia dedasi, išūliai tas atsakė. Aš jam numovęs — rubiną. Štai, pirštai suplonėjo. Kas pirmą kartą čia atvyksta, pradėjo niekadėjas, tam neliečia nei rankų, nei kojų, pašalina tik tokią mažą dalelytę — vaikystę, jei nori, kad pats nematysi prisikišęs, tik — iš tolo. Kad neišsigastum, kad, antrą kartą atvykęs, atiduotum jaunystę. Tiems, kurie trečią kartą čia atsilanko, atima norus ir polėkius. Tada rankos ir kojos pačios atrofuoja, nudžiūsta, jei nori. Atidaryk duris tu, melagi, tu, rupūžė, grūmoju durininkui ir kėsiniuosi jau duoti, tik pety — smilktelėjo, ir aš vėl geruoju šnekuosi. Sakau, noriu grįžti, iš kur atvykęs, žinote, paprastas dalykas, turėjau ten mergytę. Girdi, neapsimoka, jis sako, greitai turėsiu čia vėl pasirodyti, kad pašalintų norus. Gerai, o kas bus, kai atims norus ir polėkius? Neblogai, paliks dar porą dantų, nosį ir gomurį, kad justum valgio skonį. Gerai atrodo, bet tokių dalykų, ne, ne, aš neno-

riu; nepasirašysiu. Nė vienas nenori, o, žiūrėk, ima ir pasirašo. Kada? Visada. Pirmąkart pasirašo, kad mokės nuomą, kai vos pravirkęs pamato namą; kai pasirašo, kitas mano, jog jis namo savininkas, laimingiau gyvena už tą, kuris išmano. Nėra jau toks blogas dalykas — parašas. O kai čion atvyksta penktą, šeštą kartą, klausiu? Tokie visai pavargę, stovi lūpą paleidę ir nuomos nemoka. Bet ką tokiems daro? Žinai, kas nesumoka nuomos, tą iš namų išvaro ir užpučia žiburi. Kai aš išvykau, atsimenu, sakau durininkui, buvo tamsu ir lijo. Geriausi daiktai mano ten liko. Sakai, liko, tai greitai ten bus jau kitas. O kur eina benamiai, ir ką su jais daro? Sušąla. Sušalusius užantspauduoja ir siunčia į kitą kraštą. Jei ką esi pamiršęs, manau, dar gali sugrįžti? Kai paleidžia pavasarį, intakai ir upokšniai teka į rytus ir vakarus, bet atgal nesugrįžta nė vienas lašas; pro tas pačias duris sugrįžt negalima. Bėkime, bėkime iš čia, šaukiau, kad išgirstų budėtoja, šaukiau ir verčiau pečiais duris. Pečiuose vėl smilktelėjo. Laikas pasirašyti, ištiesė durininkas popierių. Kai pasirašiau, gerai apsvarsčiau ir, rodos, jau, jau supratau, jau supratau, kai staiga vėl įmigau. Aplink vėl nebuvo jokio durininko, tik budėtoja su Petru kuždasi, akimis rodo, kad mane žada pasiųsti į kitą kraštą, kažkur toli prie Britų ambasados, paskui vėl tas jėzuitas mane kankina su logika ir kazuistika, kad, girdi, būti pakviestam ir priimtam ne tas pats dalykas. Paskui. Paskui pro angą tykina, tykina tokie vyrai su kykais, paskui vienu šuoliu pašoksta ir tveria man už nosies. Neklausei, girdi, tėvo

motinos, nosį krapštinėdavai, nei iš šio, nei iš to kabinėjasi. Sub specie aeternitatis, jėzuitas jiems sako. Pasakos, Jokymas, Fricas, Frankas, Robertas, Hansas seniai jau kaip išvyko, ir — kaip į vandenį: nė vienas negrižo. Pasakos. Begėdžiai, prie kunigo durch die Blume šnekėkite, pašokau ginti tikėjimo. Ką, pabėgai? Nežina! Liudviko Feuerbacho, jei gini tikėjimą. Bet daugiau nemerginėsi, budeliai pagrasino ir vėl mane — į vežimą be grąžulo, vėl mane veža.

PRANAS NAUJOKAITIS

PAVASARIO MINIATŪROS

BLINDIS

*Gelsvuos katinėliuos
Bitutės dūzgena.
Pro šalną ir gruodą
Žydėjimas veržias —
Žemės ugnis...*

*Lyg gluosnis svyruoklis,
Kuklutė blindis
Jau žiežirbas skelia
Ir šaukia:
Pavasario gaisras nušvis...*

*Tu tyli, vis mąstai:
Gelsvų katinėlių jėgoj,
O žmogau!
Toks mažytis esi...*

PUŠIS IR EGLĖ

*Ir žiemą, ir vasarą
Ošia, dainuoja
Mano dvi seserys,
Prieš dešimtį metų
Sodintos prie mažo upelio —
Pušelė, eglaitė...*

*Minutėm, sekundėm
Pavasaris ilgina
Želiantį ūgį...*

*Tu žiūri ir matai,
Kaip kalasi spyglis po spyglio:
Gležnam žalume toks degimas!
Gyventi aistra!*

*Tik kodėl tavo žingsniai pailso,
Kai medžiai į saulėtą dangų
Strėlių strėlėmis
Nepailstamai šauna?
Tu prie žemės linksti...*

TULPĖS

*Spalvingą žibintą
Ant žalsvo stiebelio
Pavasaris kelia.
Žioruoja ugnis,
Kai saulutė paglosto
Mano tulpių būrelį —
Išbėgusi žaisti
Pavasario burtų spalvom...*

*Po svaigiųjų dienų
Nužydės, nubyrės...
Ir vėl lauksim metus,
Kol pavasario šventėj
Žibintai iš naujo žerės.*

*Tie pavasariai bėgs,
Kaip dūžtančios bangos,
Kaip upėse potvynio sriautas!..
Tik kartą žydėjimo šventėj
Tuščia liks
Tavo kėdė...*

VYTURĖLIO MALDA

*Dar pilkas ties galva dangus,
Kai nurausta rytai,
O aukštybėj
Čyruliuoja malda...*

*Kai vidudienį skamba varpai,
Tik taškelį mėlynėj šviesioj
Tu matai
Ir girdi, kaip čyruliavime
Virpa laukai...*

*Ir kai saulė jau remias
Ant šilo viršūnių šviesių,
Tu pats ten žalioj parugėj
Lyg smilkalo dūmais kyli —
Vyturėlio maldoj...*

O. B. AUDRONE

IŠ TĖVIŠKĖS

BROKARAISTĖLĖ

*Tai mano tėviškė.
Gimiau, užaugau —
Išėjau,
Nurovusi grikius,
Nupiovusi rugius —
Darželį išravėjus
Palikau.
Ir palikau
Mažas pėdas
Smėlynuose,
Griekienose,
Kurių ieškos nerasdamos
Manosios seserys,
Kaip mūsų motina
Savos dalios
Ieškojo.*

PERLOJA

*Paplentėje
(Atėjusios 5
Kilometrų)*

*Apsiaunam kojas,
Kai šaukia varpas
Pats garsiausias,
Kai Merkyje
Vidudienio kaitroj
Žilvičiai prausias.*

*Sekmadieniai,
Šventadieniai —
Visi palaiminti
Mūsų maldom
Mažom,
Mūsų keliais visais,
Mūsų darželių
Ir laukų žiedais —
ū — — — — — ū!*

*Nelėkit per toli —
Nepasivysime,
Nesusitiksime.*

Perloja.

*Pirma komunija
Ir krikštas,
Pirmoji atgaila —
Kai mažos dienos*

*Angelais
Baldakimuose krykštė,
Plazdėjo kaspinais visais
Procesijų takuos —
Visais žiedais žydėjo,*

*Visais žiedais kvėpėjo
Varpelių skambesys —
Mišių aukos misterija
Gyva gyveno
Maldaknygėjų mažoj.*

*Perloja —
Respublika maža.
Pirmoji laisvės ryto
Atžala.*

*Tiek daugel sugulė
Jaunų širdžių
Dešimtmečiais
Ir šimtmečiais...
Milžinkapių nebesurasi.
Jie sugulė laisvi
Į žarijas
Tėvynės aukuro,
Sukrito
Į žemės dulkes nemarias.*

*Iš dulkių jų
Užauga milžinai:
Stoniai, Lukšiai, Kalantos —
Savanoriai.
Visi
Šventieji milžinai,
Kurie nebuvo
Ir nebus
Pasauliui paskelbti.*

MERKINĖ

Piliakalnis,

Milžinkapiai

Ir tavo

Pirmieji žingsniai iš namų.

Miega istorija nutilusi,

Tik tu ir aš

Milžinkapio šlaitu,

Pro Merkį sraunųjį,

Mažytę Stangę,

Su Krėvės Padavimų milžiniais,

Į Nemuną

Jaunom pėdom skubu.

Palydi klegesys vaikystės,

Palydi tėviškė

Nuliūdusi

Išleisdama —

Darželiuose

Jurginai žydi.

Rugsėjai atplaukia visomis upėmis,

Nuo žalio ežero tylos

Basas pėdas

Nunešdami.

Batuotas,

Ne basas,

Už 12 kilometrų,

Mokyklos suolan

Įsodina.

Nebeišėisi.

Nebeišėisi.

Nes čia
Gyvena knygoje istorija,
Gyvena džiaugsmą,
Jau ne iš pasakų senelės.
Gyvena knygoje šviesa,
Kurios ieškomamos
Mažytės pėdos
Taip šaukia basos
Likę
Paežerėj.

ū — — — — — ū!

ANTANAS GIEDRIUS

Iš knygos ŽVILGSNIS Į PRAEITĮ

ANTVARDĖ

*Ji atvingiuoja iš rytų,
pasisukinėja per mano gimtuosius Lukšius
ir vingių vingiais nusirango į vakarus.
Kur ji prasideda, kur baigias?
Rūpėjo man, vai rūpėjo.
Kai užaugsiu, eisiu ir sužinosiu.
O mažam ir čia jos gana.
Ramus vandenėlis, žali kranteliai, nuolaidūs
kalneliai...*

*Vasarą pasimaudai, žuvelių pasigaudai.
Žalios pakrantės pilnos paukštelių čiulbuonėlių.
Ant kalnelių platu pasidairyti,
o žiemą — rogutėmis pasilaidai...*

*Nedidelė mūsų upelė, nevandeninga:
vasarą tarpais su kartute per ją šokinėjom.
O tėvas pasakojo apie Mituvą,
tris kartus didesnę,
ir apie Nemuną,*

šimtą kartų didesnį.

*Aš nenorėjau tokios didelės upės:
nebūčiau galėjęs po sėklius pasibraidyti,
sietuose pasiplaukyti,
o išilgai —
su draugais maršką užsitiesdami,
žuvelių pasigaudyti.*

Bet man rūpėjo nematytas Nemunas.

*Kai anksti pavasarį, sniegams tirpstant ir lietui
lyjant,*

*Antvardė imdavo kilti ir skeldinčius ledus varyti,
kai gausus vanduo uždamas į lankas liedavos
ir kalnas nuo kalno pasklidęs plūsdavo, —
žiūrėdavau į didybę tvano ir sakydavau tėvui:
„Tėte, ar šitoks Nemunas?..“*

— „Ne“, atsakydavo tėvas:

„Nemunas dar platesnis.

*O kai išsikrausto žiema
ir iš visų pusių paleidžia vandenį,
kai lūždami ledai ima grūstis ir poškėti, —
tada, rodos, visa žemė sujuda
ir plaukia drauge su užiančia ir poškančia Nemuno
srove...“*

Aš džiaugiaus,

kad ne prie Nemuno gimiau,

kad nebuvo šalia

tokio galingo vandens.

O kai paaugau ir pats pamačiau Nemuną,

*kai užaugęs prie jo pagyvenau ir kasdien jį regėjau,
pasikeitė mano širdis.*

*Ei, Nemune!
Kam tu nepatiktum,
kas tavim nesigėrėtų,
ypač pavasariui pražydus ir vasarai nušvitus,
kai aukšti šlaitai ir plačios lankos
apsisiaučia žaliu apsiaustu ir pragysta paukštelių
balsais,
o žalsvos vandens srovės
ramiai skalauja gelsvo smėlio krantus!..*

*Nemune Nemunėli!
Iš toli tu ateini,
pakeliui rinkdamas šimtų upių ir upelių srovę,
ir augi, ir augi...
augi ir gražėji,
tūkstančius akių į save trauki
ir lieki neužmirštamą.
Į tave didį
ir mažytę mano Antvardę susiranda taką,
ir ji per motinėlą Mituvą
supila tau savo lėtą vandenėlį.*

1968. III. 29

SODYBOS

*Ant kalvos prie Antvardės —
senosios Lukšių sodybos.*

*Lukšių artojai,
nuo Imsrės atsikraustę,
sunkiai čia kūrės,
skindami šimtametę girią,
lupdami kelmus,*

*statydami namus,
taisydami dirvas.*

*Toli jau nuplaukęs tas laikas...
Iš senųjų tėvų žodžių
atgyja atminimai
ir piešia aną praeitį,
lyg milžinišką paveikslą.
Ant tos praeities užleidžiu užmaršties tinklą
ir žiūriu į šviesią kalvą,
kai pavasaro rytą
pasipuošia geltonais pienu žiedais,
suželia tiršta žolė
ir nuskamba dalgiais ir dainomis
per šienapiūtę.*

*Aš neatmenu ten buvusios tėvų sodybos,
bet atmenu dar likusį seną sodą,
plačiai išsikerojusias obelis ir pasistiebusias
kriaušes,
o Antvardės šlaite aukštai išbėgusias drebulės.
Laipiojau po tuos medžius, vai laipiojau!
Į didžiausios kriaušės viršūnę įsikabinęs,
toli mačiau, o dar toliau norėjau matyti:
kur prasideda ir kur baigias Antvardė,
kur teka Mituva ir Nemunas,
kur tyvuliuoja tos Marios,
į kurias plaukia visų upių vandenys...*

*Padangėse — retai pasklidę šviesūs debesėliai,
o dar aukščiau — gilus žydras dangus.
Kad turėčiau sparnus,
aukštai pakilčiau, toli nulėkčiau, daug pamatyčiau...
Tik žmogui nedygsta sparnai.*

*O tėvas pasakojo,
kad buvęs toks žmogus,
kurs pasidaręs sparnus,
tik nedaug tepalėkės...*

*Pagaliau paseno vienišas sodas.
Tėvas jį iškirto, išlygino žemę, pasėjo žolę.
Ir visos Lukšių sodybos liko lygios lygutėlės.
Tik vešli žolė augo,
margos gėlės žydėjo,
bitelės dūzgė,
vyturėliai čireno...*

*Visiems lukšiūjams atmintina pasiliko ta aukštuma,
ta žalioji kalva:
visada visų akis į save traukė,
visada visų žingsnį į save lenkė,
lyg būtų tebegyvenę ten saviškiei,
kaimynas prie kaimyno,
žmogus prie žmogaus
su darniu žodžiu,
su skambia daina ir šventa giesme...*

*Dabar tos sodybos — išdraskytos.
Kas metai, vasaros darbymetei prasidėjus,
vėžlioja po jas sunkios mašinos
ir, bestijos nasrais kriokdamos,
ardo tėvų paliktą ramybę...*

1968. V. 3

KRYŽIUS

*Rūtų darželyje, ties pirkios langu,
stovi kryžius: didelis, aukštas, ažuolo medžio.
Kai žiūri pro langą, o saulė — per kryžių,
tai pats vidurdienis.*

*Mes kartais žiūrime ir matome —
tartum kryžius siektų dangų.
O kai paskui vienas kitą padange bėga debesys,
tai kryžius, rodos, virsta.
Mes traukiamės nuo lango ir stojamės prie sienos.
„Tėte, kam tokį aukštą kryžių pastatei!..“
Tėvas mums atsako:
„Nežiūrėkite į jo viršūnę,
kai laksto debesys.
O aukštas tam,
idant keleivis iš tolo pažintų,
jog čia gyvena krikščionys katalikai,
jog mūsų žemė ir mūsų namai pašvęsti.“*

*Mes valandėlę nutylam
ir vėl žiūrim į aukštą kryžių.
Mums patinka žydras dangus
ir greiti visokių pavidalų debesys.
Mes gąsdinam vienas kitą
ir nebijom.
Tėvas kryžių tvirtai pastatė.*

1968. V. 28

GIRUTĖ

Čia nėra kalnų keltuotų nei pakalnių nuplikusių.
Bet kelmų yra buvę,
tik jau išlupti ir sukūrenti.
Kadaise buvusios didžios girios —

tik atminimas:

beatauganti jauna girutė —
žalia, gyva, viliojanti.
Čia ir genys pasitarškina,
ir voverė pastrykčioja,
ir varna pakrankia,
ir šarka nusikvatoja,
ir maži paukšteliai savo balseliais pasigarsina.

Viliojo mane ta girutė, vai viliojo.
Tiktai mažas bijojau į ją eiti —
iš tolo žiūrėjau ir klausiaus.
Ten tankios eglės paslaptینگai šnabždėjosi,
kažin ką žinodamos, tik niekam garsiai
nesakydamos.

Jaunos drebulėlės balzganais lapeliais bailiai
drebėjo,

vis prisimindamos tolimą savo seselę,
žalčių karaliaus Žilvino jaunutę dukrelę,
kuri dėdžių rykštės išsigando,
tėvo žodžio neišlaikė
ir visai šeimai amžiną lemtį užtraukė.
Šalia jos tvirtas ažuolėlis rimtai stovėjo,
baltas berželis smulkiais lapeliais mirgėjo,
labai užjausdamas savo seselę drebulėlę...
Toliau palomy uosis aukštyn kilo,
savo pirštuotais lapeliais vėjelį košdamas,
kažin ko laukdamas, kažin ko klausdamas...

*Tokie tie medžiai augo, tokie klestėjo,
tankiais būriais sustoję,
į dangų pasistiebę.
Kiekvienas savaip lingavo,
kiekvienas savaip šnabždėjo,
o šalia jų ir už jų
dar kažin kas be balso šnekėjo...*

*Viliojo mane ta girelė, vai viliojo.
O tiktai iš tolo į ją težiūrėjau,
iš tolo jos slapto balso tesiklausiau.
O kai paaugau,
dažnai po jauną girelę vaikščiojau,
apdainuotą senovę prisimindamas,
lakias svajones pindamas...*

*Dabar girelė sunaikinta —
laukas padarytas.
Ant to lauko pliko
nė atminimui medelio nebliko.*

1968. IV. 13

JAUJA

*Ji stovi toliau nuo sodybos.
Mes ją vadinam jaujute.
Sodyboje — didžioji jauja.*

*Jaujutėje džiovina ir mina linus.
Kiekvieną rudenį
kas kelinta diena tauška joje mintuvai,
o vakarais, mintuvams nutilus,
gaudžia pabaigtuvių dainos...*

*Prie jaujos tyvuliuoja kūdra,
kad būtų čia pat vandens,
kai netikėtai ištiktų gaisras.
Prie jaujos kampo stūkso alksnis,
tiktai tas vienas.
Kodėl tik vienas?..*

*Jauja visiems reikalinga,
kas tik augina linus.
Dėl to visą rudenį jauja neužsidaro.*

*Per žiemą ir visą vasarą jauja — tuščia.
Bet taip tiktai sako, kad tuščia,
o iš tikro — ne:
vasarą jaujos pakuroje gyvena laumės.
Vakaraš jos maudos ir skalbia kūdroje.
Tada jau tyčia neik pro šalį:
laumės nutvers, įsitrauks į kūdrą ir išmaudys.
Išmaudys ir taip apdums akis,
jog visą savaitę sapnuodamas vaikščiosi...*

*Ties jauja kartais ganau galvijus.
Saulėtą dieną
pro sienos plyšį pažiūriu į šalinę —
tik dyki mintuvai riogso,
ir pučia į nosį spalių kvapas.
Ir žvirbliai pakraigėje čirškauja.
O gal ne žvirbliai?
Matai ir girdi, kad žvirbliai.
O gal apsigauči?
Jie būriais nulekia į sodybą ir vėl sugrįžta,
kaip kokie pasiuntiniai...*

*Kartais katė išlenda pro apačią durų.
Rodos, mūsų pačių katė.
O gal apsigauni?
Jeigu mūsų,
kodėl ji uodegą papūtus bėga?
Kartais nustriuoksi į sodybą,
o kartais įlenda į avižų lauką.
Įlenda ir pradingsta.
Mūsų katė turėtų mane pažinti.
O kodėl bėga?..
Vieną kartą telyčia išsigando,
kai išlindo katė.
Kodėl?
Ar ji nepažino savo katės?..
Kitą kartą mačiau visai kitokią katę.
Išlindusi stabtelėjo ir pasižiūrėjo į visas puses.
Tokia pajuodus, lyg iš garvelkos ištraukta.
O akys — kaip žarijos.
Paskui pasileido bėgti.
Nubėgo į avižas ir dingo —
tik sujudo ir sušlamėjo visas ruožas avižų,
tarytumei kipšas būtų nubėgęs jų viršūnėmis.
Sako, gal kaimyno katė.
Tiktai tokios katės visai nėra pasaulyje...

O kiek dar kitokių dyvų!
Rytų gale jaujos — pakura.
Ten ir gyvena laumės.
Tik niekas dieną jų nemato.
O pakura visada tamsi.
Jai tėra tik vienas mažas langelis
ir tas pats užkimštas, o dar kaip:
susuktas linų padraikų pundas ir įgrūstas į langelį.*

*Į pakurą nė didžkis Blažių Antanas nedrįsta
pažiūrėti.*

*Sykį perpiete jisai
pasieniu pritykino prie langelio,
įstūmė kamštį ir suriko į vidų.
Suriko ir pabėgo.
O iš pakuros kad rikelės devyniais balsais!..
Mes visi pašiurpom.
Ir kojos pastyro — vos pabėgom.*

*Blažių Antanas negerai padarė:
pakuros langelis kelias dienas atviras juodavo,
kaip kokia slibino akis.
O man reikėjo čia pat ganyti galvijus...
Paskui tėvas pamatė ir užkimšo.
Aš nesakiau, kas įstūmė kamštį.
O tėvas, kaip į savo pirkią, įėjo į pakurą.
Aš nėjau drauge su juo:
pastovėjau lauke prie durų.
Tėvas netiki, kad pakuroje laikosi laumės.
O kai jis įeina,
jos pasislepia už krosnies ar sulipa ant ardy...*

*Saulei nusileidus,
visai pasitrauk nuo jaujos.
Tada ją, rodos, kas koku tamsiu šydu apsiaučia.
O jaujos kurtinyje ima ūbauti pelėda.
Kai išgirsti — iš tolo šiurpuliukai kutena.
O gal nė ne pelėda?
Gal tos laumės?..*

*Prietemoje ir alksnis pasidaro tamsus,
tarytum degutu perlietas.
Kodėl?
Nė vienas medis mūsų sodyboje toks nepasidaro...*

*O iš kūdros ima kilti garai.
Pakyla per sieksnį ir laikos.
Tada laumės išaina maudytis.
Jos ir tuos garus padaro.
Tylų vakarą gali girdėti,
kaip jos pūškinas ir skalbia.
Žinoma, jos taip nesipūškina, kaip mūsų mergos:
jos kitaip...
Jų ir kultuvės kitokios.
Bet vistiek girdi...*

*Kūdroje yra didelių karosų.
Tėvas sako:
karosai linksminas, šokinėja ir pliauškinas.
Tik mes žiūrim į tėvą ir netikim.
Kodėl jau vieną vakarą tos laumės Blažių
Kazimierą išmaudė,
kai sutemus tyčia nuėjo prie kūdros!
Ir pusę nakties jo nepaleido:
vis čiunkavo ir prausė, įsitraukusios į savo būrį.
Jis pats ir pasakojo.
Tą naktį nė išmiegoti negavęs.
Dar matėm, kaip jo akys buvo driužnos.
O jo tėvas, dėdė Juozas,
ne tokių dar dyvų yra matęs:
kai ima pasakoti,
akių nuo jo neatitrauki.
O paskui dar kelias dienas kitą pasaulį matai...*

*Mūsų tėvas aiškina,
kad nesąs matęs laumių nei kokių vaiduoklių.
Bet mums geriau patinka,
kai paseka pasaką.
O tų pasakų jis moka labai gražių.*

*Ir kitokių įdomių istorijų moka.
Apie laumes tegu nepasakoja.
Apie jas Blažių Kazimieras geriau žino:
savo kailiu išbandė.*

*Jį ir Antvardėje laumės yra maudžiusios.
Vieną vakarą vos ištrūkęs,
kai įsitraukusios į sietuvą.
Laimė, kad motina jo namie pasigedus ir vardu
pašaukus.*

*Gal būtų visai jį užčiunkavusios ar užkaturiavusios!
Ogi vakarais tegu neina, kur nereikia!
Laumės tegu sau vienos pūškinas.*

*Jaujos kurtinyje pelėda tegu ūbauja.
O jeigu ne pelėda — tegu ir laumės:
iš tolo gali jų pasiklausyti.
O pakuros langelis geriau kad užkimštas...*

1968. IV. 8

STOVĖJO MEDIS

*Kaip tik atsimenu,
stovėjo medis ant Globiškės kalno.
Nieko daugiau aplinkui — tik jis vienas...
vienui vienas.*

*Senieji pasakoja,
kad kitąsyk ten gožė didelė giria.
Ją dvaras iškirto ir išvežė.
O pasiliko jaunas ažuolėlis ir ėmė augti.
Augo, augo ir niekada neseno...*

*Kai vasarą staiga ima niauktis dangus
ir kyla smarki audra,
tai, rodos, vis iš tos pusės.
Užslenka juodas debesys,
užgožia visą Globiškę, —
kaip šešėlis dunkso debesyje tas medis.
Kai sutviska žaibas,
medis visas pasirodo —
vienui vienas po tamsiu debesim.
Nematai jo siūbuojant,
negirdi jo šlamant:
jis per toli.
Tik matai jį stačią ir didelį, lyg milžiną,
bestovintį ir nesilenkiantį
ant kalno po debesim ir žaibais.*

*Nelietė jo žaibas,
nelaužė vėtros, —
ir stovėjo jis ilgus metus,
lyg pakelėje stabtelėjęs keleivis,
norėjęs kažin ką pasakyti...
Dabar to medžio nebėra.
Nepatiko piktam kaimynui Barbalui,
kad stovi ant kalno medis toks status,
atėjo išnaktose su bernais
ir kirviais jį paleido...
Taip dingsta žymūs žemės ženklai,
tik atminimas telieka.*

1968. V. 14

PAVEIKSLAS

Rami ir švino pilkumo jūra staiga giliai atsidūsėja ir palengva pradeda slinkti atgal.

Aš pašoku nuo smėlio nustebusi: saulė nebešildo, ir žmonių nebematyti. Kas atsitiko?.. Ar kartais neužgina dalinis saulės užtemimas? Pajūriu slenka keistas šešėlis, tarytum pasakiškai didelio paukščio platūs sparnai.

Bet kur dingę visi žmonės, kurie maudėsi jūroje ir žaidė ant kranto? Kodėl aš staiga likau visai viena pakrantėje? Nustebusi žiūriu į jūrą, kurios atoslūgis dar niekados nebuvo taip toli nuslinkęs. Toks nepaprastas gamtos reiškinyš nieko gera nepranašauja, ir mane apima keistas nerimas.

Noriu bėgti namo, bet matau, kaip toli jūroje netikėtai pakyla milžiniška banga ir ima artėti į krantą.

Ar tik jūros dugne nebuvo žemės drebėjimo?.. Pagalvoju išsigandusi ir apsidairau. Aplink mirtinai tylu, visur savotiškai ramu, oras keistai pilkas, lyg padūmavęs, o man vis daros baugiau... Aš bėgu. Nežinau, kaip greit bė-

gu, bet jūra mane jau vejasi... Lėtai judantis metalinis masyvas slenka kaip granito kalnas iš paskos... be spalvos... pilkas ir baisus vanduo...

Nepakenčiama tyla spengia ausyse. Vėjo nėra. Žuvėdros neskraido. Medžių lapeliai nejudą, o saulė dar rusena kaip žarija, užgesdama pelenuose.

Netrukus plačią aikštę prieš namus apsemina tamsus, nepermatomas vanduo, kuris palengva kyla aukštyn, paskandindamas žydinčius gėlynus ir žalius krūmus, pasiekdamas aukštų medžių lapuotas viršūnes. Aš drebu iš baimės, skubėdama užrakinti duris, ir užtraukiu langų užuolaidas, lyg tai galėtų sulaikyti vandenį. Paskui skubu laiptais į antrą aukštą, nors maža vilties, kad potvynio vilnis taip aukštai nepakils.

Pilkai lėta banga be garso pasiekia namo langus, ir pro stiklą matau tik drumzlinai žalią jūrą, daugiau nieko... Kad tik stiklas atlaikytų vandens slėgimą! galvoju, ir mane apima paniška baimė.

Staiga baisus perkūniškas trenksmas, ir gaivalinė vilnis persiverčia per namo stogą, braška dūžtantis stiklas, ir aš atsibundu.

Mano širdis smarkiai plaka, ir aš esu visa išpilta prakaito. Į palatą įeina sesuo Lidvina.

— Gaila, kad aš tamstą pažadinau, — sako vienuolė ir paduoda man termometrą. Pro langą matau žydrai mėlyno dangaus kamputį ir vėjyje linguojančią baltai žydinčios kriaušės viršūnę. Galva sunki kaip švinas, ir vis ima miegas. Bet mano miegas neramus, ir aš vis

sapnuoju tą pačią jūrą, kuri mane užpila ir praryja savo gelmėse.

— Temperatūra vis dar nekrinta, — pasako sesuo užrašydama ir dar patikrina mano pulsą. Paskui ji išeina vikri, lengvais žingsniais, atsargiai uždarydama duris. Aš vėl snaudžiu.

Galvoje monotoniškai ūžia, tarytum būčiau greitajame traukiny, ratai dunda ir sukasi vis greičiau ir greičiau... Traukinys kyla į kalną. Tunelis. Ilgas ir juodas tunelis. Be šviesų. Kodėl čia taip tamsu?.. Ir vėl atsibundu.

Nepaprastai skauda koją, net pasisukti ar pajudėti nebeįmanoma. Juntu kiekvieną paklodės raukšlę, kuri, kaip aštrūs peilio ašmenys, skverbiasi į blauzdą. Grįžta sesuo Liudvina.

— Aš dar turiu pakeisti tamstos kojos kompresą, — sako ji ir palengva atitraukia antklodę. Blauzda sutinusi ir pamėlynavusi. Vienuolė labai atsargiai tepa vaistus. Nors jos rankos švelnios, kenčiu sukandusi dantis.

— Šis tepalas pagamintas iš siurbėlių. Senesniais laikais tamstai dėtų gyvas siurbėles. Jų seilėse yra medžiagos, kuri praskiedžia kraują, neleisdama jam sukrešėti, — aiškina ji man. Bet aš taip blogai jaučiuosi, kad man viskas vistiek ir neįdomu. Mane vis labiau ir labiau užvaldo kažkoks abejingumas. Šaltis pradeda krėsti.

— Man šalta, — sakau.

— Tuoju aš šilčiau apklosiu, — sako sesuo išeidama, o tarpdury dar sustoja ir paklausia: — Ar nenori gerti? — ir vėl tyliai uždaro duris, kai aš neišsamiu papurtau galvą.

Daktaras Maras lanko mane dukart per

dieną, iš ryto ir vakare, bet šlandien jis dar užaina tuoj po pietų.

— Aš kalbėjau su Bruselio universiteto profesorium Jansens ir skambinau vienam vaistų fabrikai šveicarijoje. Mes išbandysime visai naujus, neseniai išrastus vaistus kraujui praskiesti, kuriuos įleisime į veną. Ta infuzija užtruks kasdien po porą valandų. Turėsi būti kantri ir nepajudinti rankos.

Daktaras šypsosi, bet jo akys rimtos, veidas išvagotas smulkiom raukšlelėm, ir smilkiniai pražilę. Jis man atrodo pavargęs ir senas.

— Gerai, daktare, — atsakau, bet man pagaliau viskas vistiek. Nors netiesa: labai gaila mažųjų vaikų. Ką jie darys be motinos? Mano skruostais nurieda kelios ašaros.

— Kodėl dabar verki? — klausia daktaras, paimdamas mano ranką.

— Aš nenoriu mirti, — sušnabždu. Jis žiūri į mane, rimtai susirūpinęs, ir staiga suspaužia mano delną.

— Klausyk! Aš draudžiu taip kalbėti ir galvoti. Aš tamstai niekada neleisiu mirti! Ar supranti? — jis taria kiekvieną žodį lėtai, tartum pieštuku pabrėždamas, ir staiga man sieloje pasidaro lengva.

— Taip, daktare, — bandau pro ašaras nušisypsoti, bet nepavyksta: jos rieda skruostais, kaip lietūs rudenį.

— Turėsite būti kantri, labai kantri, bet niekad neužmiršk vieno dalyko, kad aš tamstai jokių būdu neleisiu mirti, — vėl lėtai kartoja daktaras, ir iš jo delno plinta savotiška šilima.

— Aš gyvensiu...

Atsiliepiu tyliai ir užmerkiu akis. Ir netikėtai, tarytum iš rūko, atmintyje iškyla kadaise seniai matytas paveikslas: baltai apsirengęs gydytojas viena ranka traukia iš giltinės glėbio jauną mergaitę, o antra stumia mirties kaukolę šalin. Kame ir kada aš tą paveikslą mačiau?

JUOZAS TUMAS-VAIŽGANTAS

Tautai priklauso ne tik dabar gyvenantieji jos nariai, bet ir pirma gyvenusios kartos. Tai jos ilgus amžius tobulino gimtąją kalbą, puoselėjo tautinius papročius, ugdė tautinio vieningumo sąmonę, diegė tautos valstybinio savarankiškumo mintį, kūrė savitą tautos kultūrą. Taigi davė tautai veidą, kuris skiria mus nuo kitų tautų ir kuri mes siekiame išlaikyti bei toliau ugdyti. Čia itin daug yra nusipelnę mūsų žymieji meno ir mokslo žmonės, rašytojai ir mintytojai, visuomenės ir valstybės vyrai. Su pagarba juos minime. Jų tarpe ne tik su pagarba, bet ir su šilta simpatija prisimename Juozą Tumą-Vaižgantą. O minėtinas jis yra bent trimis atžvilgiais: dėl vertingos literatūrinės kūrybos, dėl energingos visuomeninės veiklos,

* Paskaita Bruklino Vaižganto Kultūros Klubo atidarymo proga (1972. IV. 16). Paskaitą perrašant spaudai, kai kur pataisytas ar pridėtas vienas kitas žodis ar sakinyys.

dėl reikšmingo įnašo mūsų literatūros istorijos mokslan.

Amerikoje savotiškai mėgstamas dešimties skaičius. Laikraščiuose skelbiama dešimt labiausiai perkamų knygų, dešimt švariausių didmiesčių, dešimt dailiausių besirengiančių moterų, dešimt populiariausių sportininkų, pagaliau ir dešimt FBI labiausiai ieškomų nusikaltėlių. Jei taip (kas mus paklaustų, kurie yra žymiausi dešimt lietuvių rašytojų, jų tarpan kiekvienas įrašytume Vaižgantą. Tur būt, niekas jo nepraleistų, nors vieni tan dešimtukan Vaižgantą aukščiau, kiti gal kiek žemiau įtrauktų. Mat, Vaižganto kūryba labai nelygiavertė. Jis nebuvo iš tų rašytojų, kurie savo raštus po daugelį kartų brauko, taiso, tobulina. „Quod scripsi, scripsi“, — ką parašiau, tai parašiau, — pasakydavo. Pagaliau nė laiko neturėjo ilgai savo raštus taisinėti, nuolat darbų darbėlių genamas. Jo raštai paprastai buvo skubos darbas. Tai jis ir pats priminė atsakyme į „Naujosios Romuvos“ literatūrinę anketą: „Ot, ir tasai nelemtas rašymas. Liepia — rašau. Atsiųskite kurį žingeidą, aš jam įrodysiu, jog 90% mano raštų yra man, taip sakant, iš gerklės ištraukta: parašyk tą, parašyk tam galui“ (Nauj. Romuva, 1932, Nr. 13, p. 290).

Tas nuolatinis skubėjimas tapo antrąja Vaižganto prigimtimi, ir jis tiesiog negalėjo neskubėti net ir tada, kai pvz. viena reta proga laiko turėjo, rodos, per akis. Štai savo 1924. XII. 24 d. laiške Matui Grigoniui labai būdingai pasipasakojo apie savo „Pragiedrulius“: „Pasiųstas į Stokholmo konferenciją /1917 m./,

grįžti nebenorėjau į Petrapilį. Veržiaus į vokiečių okupuotą Lietuvą. Bet per tautiečių intrigas vokiečiai manęs nepriėmė. Be kalbos, be užsiėmimo šveduose likęs, nerimo ir nostalgijos ėdamas, nieko parankėje neturėdamas, nes į konferenciją buvau atvykęs tik viena baltinių atmaina, užsidariau viešbučio kambarėlyje ir neišėjau iš jo per 3 mėnesius, kol neparašiau visai kito dalyko, neg buvau seniau, ypač Petrapily, užsimojęs — pirmų dviejų knygų 'Pragiedrulių'. 1918 metais sugrižau ir gavęs darbo pradžia, paleidžiau /paleidau/ trečią knygą, kur turėjo būti užuomazga. Taigi visi 'Pragiedruliai' — pripuolamas darbas ir yra rinkinys 'vaizdų kovos dėl kultūros', o ne išsiskyręs veikalas. Toliau laiške skundžiasi laiko stoka: „Kad kas mane per metus aprūpintų taip, kaip dabar esu aprūpintas universiteto, aš pirmon galvon visas trejas knygas perkratyčiau ir padaryčiau čielybę, o tada imčiaus trečiosios dalies — 'Audros', kuriai jau yra keletas vaizdų gatavų ir keletui medžiagos. Bet tai tik svajonė — aš mokytojauju /Tumas tada dėstė universitete/ į tą darbą visai nepasirengęs. Tai pačiam mokytis, medžiagos rasti ir kitiems dėstyti yra toks darbas, kurs man atima visą laiką, ir jo dar pritrūksta. Tai ką čia besvajosi apie beletristiką“ (Nauj. Rom., 1933, Nr. 20, p. 466).

Paskaite toki paties Vaižganto pasisakymą, nesistebėkime, kad jo kūryba tokia nelygiavertė. Nemaža yra joje literatūriškai silpnųjų vietų. Betgi daug yra tokių, kurios neabejotinai priklauso geriausiems mūsų literatūros puslapiams. Rašytoją betgi reikia vertinti ne

pagal tai, kur jis literatūriškai gal ir sušlubuoja, bet pagal jo pasiektas kūrybines viršūnes. Ką gi, erelis gali kartais žemiau ir už žvirblį nusileisti, bet žvirblis už erelį niekad os aukščiau neiškils.

Dažno rašytojo vardas mūsų sąmonėje artimai susijęs su vieno ar kito veikalo antrašte. Baranauskas mums visų pirma „Anykščių šilelio“ autorius, Maironis — „Pavasario balsų“, Pietaris — „Algimanto“, Krėvė ypač „Šarūno“ ar „Dainavos padavimų“. Panašiai ir Vaižganto vardas mums neatskiriamas nuo „Pragiedrulių“.

„Pragiedruliai“ — tai pirmasis tokio stambaus užsimojimo veikalas mūsų literatūroje. Ir tai ne tik puslapių skaičiumi, o dar labiau tuo plačiu, lyg kokioje epopėjoje, Lietuvos paveikslu anuo reikšminguoju mūsų istorijos laikotarpiu, kai tauta budo savarankiškam gyvenimui, kovojo dėl uždraustos spaudos ir apskritai dėl tautinės kultūros. Vaižgantas ir pavadino „Pragiedrulius“ — „vaizdais kovos dėl kultūros“. Pabrėžia Vaižgantas ir svarbias pastangas ekonomiškai stiprintis savame krašte, vaizduodamas šešiavilkių ir kitų jo vadinaimų „protų — naujienų“ darbą Gondingoje.

Nesiribodamas kuria viena Lietuvos kertele, Vaižgantas vaizdavo Vaduvų kraštą, tai yra savo gimtuosius Aukštaičius, ir Gondingos kraštą, t. y. Žemaičius, kuriuose jam teko ilgai kunigauti. Neliečia jis tik Sūduvos, jam artimiausios nepažįstamos.

Plačiai užsimojo Vaižgantas ir vaizduodamas Lietuvos žmones. Visi lietuvių tautos

sluoksniai atstovaujami „Pragiedruliuose“. Daugiausia, žinoma, yra kaimiečių įvairaus amžiaus, ekonominio pajėgumo, socialinės padėties, išsilavinimo. Susitinkame veikale taip pat ir su miestelėnais, darbininkais, dvarininkais, kunigais, daktarais, studentais, rusų žandais, žydais ir tt. Nerasime tik miestiečių, bažnyčios hierarchų, aukštesniųjų valdininkų ir kitų, neturėjusių tada artimesnio tiesioginio kontakto su lietuviais ir apskritai stovėjusių už lietuvių tautos pagrindinės tėkmės ribų.

Rašytojas paprastai koncentruoja dėmesį į ribotą asmenų skaičių, į vieną ar kelis, kurie ir tampa pagrindiniais jo veikalo personažais. „Pragiedruliuose“ tokių pagrindinių personažų, vaizdžiai sakant, yra devynios galybės. Ir visi jie autoriui lygiai svarbūs, visi jie su panašiu autoriaus atsidėjimu vaizduojami. Tai vėl stiprina „Pragiedrulių“ plataus mosto išpūdį.

Tur būt, maža tėra tokių rašytojų, kurie būtų visai abejingi savo personažams, o į vaizduojamąjį gyvenimą žiūrėtų su tyrinėtojo-mokslininko objektyvumu bei neutralumu. Vaižgantas tai tikrai toks nėra. Jis neslepia savo pažiūrų ir jas tolydžio pareiškia savo asmeniškais digresijomis veikale. Taip kartais ir atrodo, kad jis yra ne tik gyvenimo vaizduotojas, bet ir to vaizduojamojo gyvenimo aktyvus dalyvis, čia pat kur už kampo stebis savo personažus ir jų elgesį bekomentuojas. Jo šviesus optimistinis pasaulėvaizdis ryškiai atspindi ir veikaluose. Jis buvo linkęs gyvenime įžvelgti ir iškelti tai, kas jame šviesu, dora, sveika, džiaugsminga, darbštu, ryžtinga. Jau

cituotame laiške M. Grigoniui Vaižgantas šitaip rašė apie „Pragiedrulius“: „Pirmieji mano norai buvo pasergėti ir sukaupti į vieną vietą lietuvių tautos 'diemenčiukus', kurių yra pilkame jų gyvenime.“ Ypač aukštino Vaižgantas darbą, būdamas ir pats pasigėrėtino darbštumo žmogus. Darbas jam ne tik ekonominių vertybių gamintojas, bet tiesiog laimės šaltinis. Pasiskaityti reikia tik jo „Pragiedrulių“ skyrelį „Napalys darbus dirba“. Be to, darbas tai ir moralinis žmogaus atgaivintojas. Štai dvarininkas Sviestavičius, bevalis ištįžėlis, suartėjęs su energinga jaunąja lietuvių karta, nuostabiai pakinta ir tampa veikliu bei naudingu visuomenės žmogumi.

Žinoma, Vaižgantas matė, kad gyvenime anaip tol ne viskas šviesu ir gera, nenutyli to ir savo veikaluose. Jo vaizduojamasis gyvenimas nėra kokia pasaldinta idilė. Bet tai nesugriauna giedros ir optimistinės nuotaikos, dvelkiančios iš jo veikalo, kuri užkrečia ir jo skaitytojus.

Kalbant apie „Pragiedrulius“, reikia išskirti dar vieną dalyką. XX amžiaus pradžioje pas mus buvo pradėta kelti mintis, kad tikrai tautinė literatūra bus ne ta, kuri tik pilna patriotinių šūkių, o ta, kurioje atsispindi tautos dvasia ir kuri reiškiama tautiniu stiliumi. Štai pvz. M. Pečkauskaitė — Šatrijos Ragana rašė „Viltų“ (1910, Nr. 66): „Tautiškumas tai lyg kokia žymė, išspausa ant veikalo, visai nežiūrint to, ką tas veikalas vaidina. Tai kažgi kas, kas yra tik tos tautos dvasioje, o jokioje kitoje nėra. Mūsų tautiško artisto veikale mūsų dvasia

atras kažką gimtiniį ir kolorite, ir piešinyje, ir idėjoje. Lietuviška dvasia turi apkvėpti visą veikalą“. Panašaus tautiškumo tada reikalavo savo kritikos straipsniuose dar S. Čiurlionienė, J. Herbačiauskas ir kt. Pasiremdami liaudies daina, tautinio stiliaus savo kūryboje bandė ieškoti Krėvė, Gira. Tautinės dvasios pradus mėgino atskleisti savo romane J. Lindė — Dobilas, o V. Krėvė „šiaudinės pastogės“ apysakaitėse.

Ton lietuviškos dvasios ieškotojų eilėn įsijungia ir Vaižgantas. Savo būdingu pašalpiu stilium jis rašo apie save patį: „Iš esmės aš neesu kūrėjas, nei baletristas. /.../ teesmi paviršutiniškas, sekclus feljetonistas etnografas, gavęs progos romantiškai pasivaipyti“. Aišku, nesutiksime su tokia Vaižganto autocharakteristika, betgi sutiksime, kad entografinių pradų jo veikaluose tai tikrai apstu. Vaižgantas, pasakytume, bene lietuviškiausias iš mūsų rašytojų. Toks išpūdis susidaro ypač skaitant romantiškos nuotaikos kupiną „Vaduvų kraštą“, kurio žmonių intymiaame santykiyje su gamta Vaižgantas bando išvelgti lietuviškos dvasios pradus.

Iš kitų Vaižganto veikalų paminėtina neperdidelės apimties apysaka „Dėdės ir dėdienės“, kuri dėl savo kompozicinio vientisumo daugelio net laikoma geriausiu Vaižganto kūrinium. Puikiai, su tikru etnografo pastabumu nupieštas senojo baudžiavinio ir tik iš baudžiovų atleisto kaimo gyvenimas. Jis lyg ir nevaižgantiškai liūdnas — tai sunki beteisių kaimo karšinių dalia. Bet ir čia autorius pateikia daug vaižgantiškų deimanečių, subtiliai

ižvelgdamas kaimo žmogaus sielon. Net nustembi, kiek daug gilių išgyvenimų, psichologinių problemų ir didžiai vertingų dvasios savybių parodo tie paprasti ir, rodos, tokie pilki nelengvų gyvenimo sąlygų suvarginti dėdės ir dėdienės. Ir dar daugiau nustembi, pagalvojęs, kokio didelio talento reikėjo rašytojui visa tai pastabiai ižvelgti ir stipriu meno žodžiu atskleisti, kad skaitytoją pagautų, sujaudintų, sužavėtų. Dar prieš „Pragiedrulių“ ir „Dėdžių ir dėdienių“ pasirodymą jau rašė L. Gira apie Vaižgantą: „Po jo plunksna kiekvienas, rodos, akmenėlis gyvas, kiekvienas aprašomas žmogus su tavim pačiu, rodos, kalba, ir tu gyveni jo gyvenimu, sielojies jo vargais, džiaugies jo džiaugsmais. /.../ Tai toks rašytojas, kad, rodos, jisai aritmetikos uždavinyną parašytų, ir tai neatsibosdamas jį skaitytum“ (Vaivorykštė, 1913, III, p. 401-402).

Vertinant Vaižgantą kaip rašytoją, reikia priminti, kad jis turi savo ryškų stilių. Paprastai yra sakoma, kad stilius tai žmogus. Taip, bet ir ne visada taip. Juk stilius yra ne tik tiesioginė rašytojo asmenybės išraiška, bet taip pat ir jo pastangų, kartais ir labai didelio darbo rezultatas. Ir nekartą pasidaro taip, kad stilius tampa savotiška rašytojo asmenybės uždanga. Artimiau susidūrę su kuriuo nors rašytoju, kurį buvome pažinę tik iš jo raštų, kartais net nusiviliame, kad jis visai ne toks, kokį mes buvome įsivaizdavę. Betgi kiek tai liečia Vaižgantą, anas tradicinis posakis apie stilių galioja visu šimtu procentų. Vaižgantas ne iš tokių, kurie žodį atsargiai parenka, rūpestingai dai-

lina ir parašytą sakinį daug kartų lygina, taiso. Jis, kaip ir Binkio poetas, žodį sviedžia. Jis tipingas tiesioginio pasisakymo žmogus. Šalia poetiškai pakilių, net lyriškų vietų rasime prozinio svarstymo puslapių; šalia entuziastingo pasigėrėjimo duria kandi ironija ir stačiokiškas žodis. Vaižgantas tiesus: jis nesidangsto ir nesivaržo žodžiais. Tik, tur būt, niekada jo stilius nėra ramus, šaltas, abejingas dalykui, apie kurį rašo. Koks įvairus, dinamiškas, ekspansyvus, nuotaikingas buvo pats Vaižgantas, toks buvo ir jo stilius. Anot J. Brazaičio, „Jeigu sakoma, kad Mykolas Angelas turėjo keturias sielas, kurias dėjo į savo paveikslus; jeigu Šekspyras tūkstantį, tai Vaižgantas turi galiną, originalią, kitiems nepakartojamą ir visų veikalų stiliume pasireiškusią — ji vis ta pati. Toks jau Vaižgantas buvo“ (Vaižgantas. 1936, p. 178).

Dar reikia pridėti, kad Vaižganto kalba labai žodinga — pilna gražių lietuviškų posakių, imtų ne tik iš gerai pažintų gimtųjų Aukštaičių kalbos, bet prisirankiotų ir žemaičiuose, kur jis praleido daug metų ankstyvaisiais kunigavimo laikais. Jo raštai — tikras aruodas kalbininkams. Tad kai vienas antraeilis kalbininkas ėmėsi spaudoje Vaižgantą pešioti, prikišdamas jam įvairius kalbinius netaisyklumus, Vaižgantą plačiu straipsniu ginti išėjo patsai Būga.

Kai Tumas ėmė bendradarbiauti spaudoje, visi rašantieji paprastai prisidengdavo slapy-

vardžiais. Spaudos draudimo metu tai buvo savime suprantama. Bet ir vėliau, kai to būtino reikalo nebebuvo, mūsų rašytojai mielai tebe-
vartojo slapyvardžius, kurie ilgainiui net nustelbė tikrąsias jų pavardes. Štai dabar ne kiekvienas iš karto pasakys, kuri yra Žemaitės, Lazdynų Pelėdos, Šatrijos Raganos, Vienuolio, Šeinaus, Dobilo, gal net ir paties Maironio tikroji pavardė. To nėra Tumo-Vaižganto atveju. Ir Vaižgantas rašytojas, ir Tumas veikėjas mūsų visuomenei yra lygiai gerai žinomi. Tumas neabejotinai iširikiuoja mūsų pačių reikšmingųjų spaudos draudimo gadynės, prieškario ir karo meto, o taip pat nepriklausomybės laikų visuomenininkų eilėn.

Nuoširdus ir veiklus patriotizmas paskatino Tumą visuomenės darban: „Kone nuo pat kūdikio lopšio ir iki pasenusio lazdos aš nieko konkrečiai nemylėjau, deja, nei paties Dievo, prisipažįstu, nors ir be to prisipažinimo visiems tai aišku, kiek slieko širdžia tą velėną, po kurią aš tai jau septintą dešimtį metų landžioju“ (iš atsakymo „Nauj. Rom.“ literatūr. anketon).

Jau seminarijoje lietuviškai susipratęs, jaunas vikaras Tumas tuoj įsijungė į tada dar nepergausių lietuvių veikėjų eiles. Linksmas, draugiškas, nuoširdus, liberalus ir sugyvenamas Tumas tautiniuose klausimuose betgi į jokių kompromisus nėjo. Tad greitai pateko konfliktan su dvasine vyresnybe, kurioje tebevyravo lenkiška dvasia, nepalanki vadinamajai litvomanijai. Buvo todėl nuolat kilojamas po įvairias parapijas, nekartą į tolimus užkampius, pavasarį ir rudenį dėl neišvažiuoja-

mų kelių sunkiai tepasiekiamus. Bet ir čia ryžtingas jaunas vikaras sugebėdavo susirasti palankias širdis ir gausiai pasėdavo lietuviybės bakterijų. 1905 m. sušaukus Vilniuje lietuvių seimą, Tumas jame, aišku, aktyviai dalyvavo. Vilniun persikėlė 1907 m. ir dirbo „Vilniaus Žinių“, o šioms netrukus užsidarius, „Vilties“ redakcijose. Susikirtęs su lenkiška Vilniaus bažnytine administracija, šiai reikalaujant, buvo Žemaičių vyskupo atšauktas iš Vilniaus. Pabuvęs trumpai Laižuvoje, 1911 m. drauge su kun. K. Olšausku išvyko Amerikon rinkti aukų „Saulės“ švietimo draugijos namams Kaune. Per tris mėnesius aplankė daugiau kaip 50 Amerikos lietuvių kolonijų ir pasakė pusantro šimto prakalbų. Grįžęs neilgai tebuvo Laižuvoje ir 1911 m. išsikėlė Rygon, kur redagavo „Rygos Balsą“. 1915 m. buvo pakviestas į Lietuvių centrinį komitetą Petrapilyje ir lankė su pranešimais įvairiuose miestuose susitelkusius lietuvius karo pabėgėlius. 1917 m. dalyvavo lietuvių konferencijoje Stockholme, o 1918 m. atvyko Vilniun, kur dirbo Lietuvių draugijos komitete nukentėjusiems nuo karo šelpti ir „Lietuvos Aido“ redakcijoje.

Apie tą savo nuolatinį keliavimą jau nuo pat pirmųjų kunigavimo laikų Vaižgantas 1917 m. šiaip rašė: „Suėmus visas keliones į vieną, susidarytų nemažiau kaip po tūkstantį kilometrų (viorstų) kas metai ramiuoju laiku, kitais gi laikais po keletą tūkstančių. Tuo pradėjimu važiuodamas būčiau jau kelis syk apvažiavęs aplink visą žemės kamuolį. /.../ Keliaudavau ne malonumų sau ieškodamas, ne apsi-

metęs liga, laiką gaišindamas, svečią kraštą juoba pamėgdamas, neg savo. Sau pamaloninti, savo įgeidžiams patenkinti aš, rodos, nesu atlikęs nė vienos, net trumpos kelionės“ (cit. J. Ambrazevičius. Vaižgantas, p. 40).

1920 m. Tumas iš Vilniaus persikėlė Kaunan. Čia buvo paskirtas istorinės Vytauto bažnyčios rektorium, dėstė universitete, gausiai bendradarbiavo spaudoje, rašė knygas, įvairiomis progomis skaitė paskaitas, dalyvavo daugybėje organizacijų. Čia ir mirė 1933 m. Darbo Kaune, ypač pirmaisiais nepriklausomybės metais, kai taip trūko žmonių, buvo daug, bet Tumas jo nebijojo. Tiesiog ir matome gyvą Tumą, skaitydami jo šiurkštokai vaizdingus žodžius apie savo pirmuosius metus Kaune: „Na, sugrižo. Ir dar pėdos neataušo, kaip jam ėmė krauti griežtai visas pareigas. Laikraščiai kvietė bendradarbiauti, nes nėra kam dirbti. Bent keli net siūlė juos versti ir N. /t. y. pats Tumas/ prislėmė iš karto du vesti. Liepė jam vieną istorijos paminklą trobesį restauruoti, kunigauti, paskaitas laikyti, kalbos mokyti, tėvynės meilę skiepyti (pamokomis), dalyvauti klubuose, būti meno kūrėju, terminologu, blaivininku /savo laikraštiniuose straipsniuose 'Škicai alkoholiu', 'Gegužinės suprastėjo' (1921), 'Inteligentija suburžuazėjo' ir kt. Tumas aštriai smerkė didelį girtavimą/, šauliu, tesėju, sifilioklastu /kovotoju prieš sifilį; Tumo publicistikoje pvz. randame straipsnelį 'Gelbėkimės' (1921), karštą išspėjimą saugotis venerinių ligų/, — organizuok, steik, atskaitomybes vesk ar bent būk, jei ne pirmininkas, tai valdybos narys griež-

tai visų esamų ir dar būsimų draugijų. Baisu pasidarė gyventi: kur tik pasirodys, tuoj jį 'renka', garbe velka, idant... dirbtų. Tik pykčiu ir energingu kemėravimu visomis keturiomis galūnėmis jam pasisekdavo nuo kai ko atsikratyti. Ir užgulė jį kaip šieno vežimas, kad nei pajudėti, nei viauktelėti: gelbėkite!" (Vaižganto raštai, IV, 1922, p. 9).

Bet tokia jau yra visuomenininko dalia. Susitaikė su ja Tumas ir amžiaus pabaigai beartėjant atsakyme į „Nauj. Romuvos“ anketą savo visuomeninę veiklą apibūdino šiais tumiškai vaizdingas (beje, apie Tumą rašančių dažnai pacituojamais) žodžiais: „Ir tapau savosios, lietuviškos visuomenės tarnas; ne, dar daugiau — jos vergas, dėl jos metų metais nebematęs, kaip skaisti saulutė šviečia ir džiuginą. Kur tik kas man liepė eiti, ėjau, neatsiklausdamas, kas jį įgaliojo man liepti; bet tik visuomenės labui. Ėjau dirbau be atodairos, laiku nesumetęs, ar aš tam kvalifikuotas. Liepė būti kunigu, kad galėčiau likti savo krašte, esu, nesiskundžiu ir nusikunigavęs nesijaučiu. Liepė būti žurnalistu, buvau. Liepė būti politikos veikėju, diplomatu, revoliucionierium, tik tik ne anarchistu (buvau kviestas vieno tilto sprogdinti), buvau. Liepė 'profesoriant', profesoriavau pačioje aukštojoje mokslo įstaigoje. Jei būtų liepę važiuoti į Anglų karalių, tur būt, buč važiavęs savo gėdai, temokėdamas tarptautinės konversacijos: 'varlė mušė paprūdėj, tprunkšnumėj', su ta viena tauškalia Kaušakio kvalifikacija. Nei rašyt nei skaityt, o visur vežiojo karaliautų — kalbėtų ir rašytų. Niekas ir

iš liepėjų nepaklausė, ar gana turiu tinkamo pasiruošimo, kaip neatsiklausiau ir aš pats savęs. Kai numirsiu, jūs mane iškimškite ir pasistatykite universitete zoologijos salėje, o varinėje lentelėje, kaip Radvilo šernui, parašykite: 'Naš postriel viezdie pospiel' /Mūsų vijurkas visur suspėjo/".

Prisimenu, tėvas yra man pasakojęs apie Tumą tokį atsitikimą. Dar prieš pirmąjį karą po vienos mokslinės paskaitos (bene Lietuvių Mokslo Draugijos susirinkime) Tumas ėmęs polemizuoti. Vienas iš dalyvių (rodos, K.Būga) jį sudraudęs, kad niekus kalbąs. Tumas tikrai tumiškai maždaug taip atsikirtęs: „Aš ir pats žinau, kad niekus. Betgi dienotvarkėje po paskaitos numatytos diskusijos. Tad jei niekas nekalbės, kaipgi bus įvykdyta dienotvarkė?“

Su tokiu pasakojimu labai gražiai derinas paties Tumo žodžiai (iš liter. anketos): „Tikėkite manim, ne iš ambicijos aš visur kišuos ar duoduos kišamas, bet kad toks jau būdas: negaliu nebūti ten, kur žmonės ką bendra dirba, ar aš duosiu ten ko 'talentinga', ar ne“.

Daugiausia tarnavo visuomenei Tumas tai savo plunksna. Jis vienas iš gausiausių ir populiariausių mūsų publicistų. Tą darbą jis pradėjo labai seniai, dar spaudos draudimo laikais. Kaip Kudirkos vardas neatskiriamai susijęs su „Varpu“, taip kito įtakingo tada laikraščio, „Tėvynės Sargo“, svarbiausias bendradarbis, ilgametis redaktorius ir pati jo siela buvo Tumas. Ir taip ligi pat savo amžiaus galo jis uoliai bendradarbiavo mūsų laikraščiuose ir visą jų eilę net ir redagavo. Paties Tumo žodžiais

betariant, „galima buvo trigubai tiek prirašyti ir tai nebūt buvę daug: toks tai buvo įvairus laikotarpis, tiek tuo laiku buvo matyta, jausta, galvota, kalbėta ir — dirbta“ (cit. V. Mykolaitis-Putinas, Naujoji lietuvių literatūra. 1936, p. 409). Draudžiamosios lietuvių spaudos reikalai, kova su rusų priespaula, Vilniaus seimo sukeltas sąjūdis, lietuviškosios mokyklos klausimai, tautinės kultūros ugdymas ir ekonominis stiprinimasis krašte, lietuvių kalbos teisės bažnyčioje, Didysis karas ir karo tremtinių vargai, valstybinės nepriklausomybės viltys ir pastangos ją pasiekti, Vilnius ir santykiai su lenkais, bolševikų grėsmė, naujos valstybės organizavimosi darbai ir dar visa eilė smulkesnių kasdienio visuomenės gyvenimo reikalų, problemų, bėdų, rūpesčių, laimėjimų. Žodžiu, visa, kas rūpėjo visuomenei, jautriai pagavo Tumo greita plunksna. Jis netgi buvo pavadintas visuomenės nuotaikų barometru.

Tumo žodį skaitė visa Lietuva. Skaitė ir dėjosi širdin. Jo žodis veikė kaip kokie skatinamieji vaistai. Jis juk nebuvo tik koks aprašomajam įvykiui abejingas reporteris, o aistringas kovotojas, šauklys, ragintojas, mokytojas. Jam rūpėjo iškelti tai, kas buvo šviesu, gražu, tauru. Ir ne tik iškelti, bet remti, skatinti, ugdyti ir (jo mėgtu ir bene jo mūsų literatūrinėn kalbon įvestu žodžiu betariant) puoselėti. Tokia vertenybė buvo jam pvz. lietuviškoji knyga, dėl kurios jis dar XIX amž. kovojo. Tad jis ir tikino: „...kiekvieną leidinį pirmą pirmiausia reikia pasidžiaugti. Tai mūsų dvasios turas. Vieną kartą į mūsų išdinę — literatūrą įla-

ša tūkstantis auksinų, kitąkart šimtas, o kitąkart ir skatikas. Vis dėlto, ir jis didina, ne mažina bendrąjį turtą. Tai kaipgi nesidžiaugsi? Reikia džiaugtis, ir aš jokio sąžinės prikašiojimo bei gėdos nejaučiu, kai iš manęs vieni tyčiojas, kiti net piktinas ir peikia, kam aš esąs specialistas knygoms ginti“ (Vaižganto raštai, IV, p. 92).

Antra vertus, pastebėjęs visuomenėje kokias negeroves, Tumas pliekė aštrių žodžių, nevengė ir kandžios pašaipos. Mano tėvas (svėdasietis iš Vaitkūnų kaimo, taigi netolimas Tumo kaimynas) pasakojo, kad kartą per primicijas Tumas stačiai taip ir kirto per pamokslą: — „leidžiate savo sūnus ne į kunigus, bet į pinigus“, nedviprasmiškai paveždamas, kad čia dažnai lemdavo materialiniai apskaičiavimai, nes sūnus kunigas ne tik suteikdavo šeimai prestižo (kunigo tėvai!), bet ir materialiai padėdavo.

Veiklų ir ryžtingą Tumą itin pykino visuomeninis nerangumas ar tiesiog tingumas: „Apsidairykime aplink, ką mes dabar Kaune matome per šaukiamus susirinkimus. /.../ Šiaipjau tematome vis tuos pačius gerai pažįstamus žmones, kurie, nors vėluodamies, atbindžina į šaukiamąjį visuomeninės svarbos susirinkimą. Jų tėra keletas dešimtų. Ir statant kandidatais į valdybą, mes girdime kone vis tuos pačius keliolika žmonių. Ir pasiryžėlių dirbti, tikrai, tėra keliolika, dažnai tik keletas; ir iš to keleto, jei viso rūpesčio sunkenybės neprisiima vienas, nesti darbo. Dažnai kviečiamieji susirinkimai esti tiesiog tušti; tai net tu

kelių kandidatų nėra iš kur gauti. /.../ Ir turime daug draugijų. Jų beveik ir užtektų, kad jos nebūtų tokios anemiškos, kad darbas virte virtų, kad visi būtume jomis suinteresuoti. /.../ Jei nepasitaisysime, jei ir toliau liksime ištįžėliai, netapsime suorganizuoti veikėjai visuomenės ir valstybės darbui, žus mūsų valstybė, žūsime ir mes patys. Nejaugi mūsų širdis tesugraudina savasis pelnelis, savoji naudėlė“ (Vaižganto raštai, IV, p. 10-11). Tai seniai, dar 1921 m. „Lietuvių Balse“ spausdinti žodžiai, betgi dažną jų galėtų pakartoti ir šios dienos mūsų visuomeninio gyvenimo stebėtojai- kritikai.

Nors ir matė Tumas gausias negeroves mūsų visuomenėje, nors ir plakė jas savo ašriu žodžiu, bet tai anaipol jo neapkartino tautiečių atžvilgiu, nenustelbė jo nuoširdžios meilės Lietuvai ir lietuviams: „Vyžota, lopyta mano Lietuvėlė, bet — mano! Lininiai, arielkininkai, mėšluočiai, dažnai net padlecai tie lietuviai, bet — mano broliai“ (iš liter. anketos). Ir nujautė skaitytojas už kietų bei rūščių Tumo publicisto žodžių jo tėviškai gerą ir atlaidžią širdį.

Iškeltina dar viena Tumo kaip publicisto savybė. Nors ir smarkiai ką nors bardamas, Tumas anaipol nevaidina besipiktinančio šventuolėlio, kuris kaip evangelijos fariziejus didžiujasi, kad nesąs kaip anas, va, muitininkas. Tumas nestato savęs ant pjedestalo, netgi moka pats iš savęs paironizuoti. Štai aprašinėja rautą Kauno rotušės salėje valstybinės šventės proga:

„Muzika griežia tuščioje salėje, nes visa

sukviestoji visuomenės grietinė sausakimšai
bufeto salėse. Ne tiek kanda, kiek geria ir to-
kiuo įnirtimu, pasilieškodami stiprumų, kad net
skruostai ir akys krauju pasruvę. Pagaliau, vi-
sus pagauna girtas džiaugsmas; ko gi, jei ne...
Lietuvos nepriklausomybės. /.../ Ir darosi ne
kilnu, tik kvaila. Štai, centre vienos gurguo-
lės geras mano pažįstamas Vaižgantas; ir
jis įkaušęs — iš patriotizmo. Iš vienos pusės jį
bučiuoja krikščionis demokratas, drauge įkal-
binėdamas, jog Pažanga visai be reikalo 'siun-
tanti', nes ir pati ne geriau veikusi. Iš kitos pu-
sės jį bučiuoja lenkų frakcijos narys /...ir t. t./
Vaižgantas meiliai sutinka ir kiloja stiklėlių į
vos regimą tolį. Vienybė, jau ką gi! Jo akiniai,
besibučiuojant, sulankstyti, per juos nebesima-
to, nors nuolat juos taiso. Jis — komiškas. /.../
Štai pokylis 'visa ko naujintojų — Kristuje'.
Už susirinktus pinigus — brangi muzika, bran-
gi vakarienė ir ... tie patys brangūs gėrimai.
/.../ Jo gi paties rekomenduojamo Jaunajam
Veikėjui /tokia antrašte Tumas vėliau, 1925 m.,
išleido knygele/ stiliaus neišlaiko pats Vaiž-
gantas per kanauninkų instaliaciją ir savo per-
dėtu vaišingumu užgauna svečius blaivininkus.
Priimame užsienių svečius — tvanas alkoholio.
Sutinkame svetimus artistus, lydime savuosius
— tvanas alkoholio. Mūsų menininkai N. Metus
sutinka visai ne dailiškai, ne sąmoningai, tik
girtai. Taip visur, visados, kol prilipome liepto
galą, kol ėmė kilti toje pat girtoje srityje re-
akcija. Aš pats, noriai dalyvaudamas visose iš-
kilmėse, drįstu viešai pasiimti dalį sunkios at-
sakomybės už tai; tai mane įdrąsina ir kitiems

viešai pasakyti: imkitės dalį atsakomybės už sistemingą alkoholizavimą „mūsų visuomenės“ (Vaižganto raštai, IV, p. 20-21).

Beje, Tumas niekada nebuvo koks girtuoklis, o netrukus griežtai atsisakė alkoholio, tapdamas uoliu blaivybės propaguotoju Lietuvoje.

Tumo savęs neaukštinimas ir atviras prisipažinimas prie įvairių asmeninių silpnybių stiprino visuomenės pasitikėjimą jo nuoširdumu. Tumas iškilo visuomenės akyse kaip tiesaus žodžio vyras, nepataikaujās nei sau nei kitiems. Kai 1920 m. vienas jo draugas kunigas, pasmerkdamas Tumo redaguotąją „Tautą“, prašė daugiau nebesiuntinėti to laikraščio ir pareiškė, kad nebegalīs gerbti Tumo, šis išspausdino tą laišką savo laikraštyje, o prieraše paaiškino: „Mes visai nesistebime, kad griežtai visiems neįtinkame, nes mūsų uždavinys kaip tik ne kad įtikti. O su manim asmeniškai kaip apsileisite, draugai, man vis tiek: aš skaitaus su ta viena savo sąžine ir mano Tėvynės nauda, kuriai pavelsysite, draugai, taip tarnauti, kaip tik išmanau“ (Vaižganto raštai, III, 1922, p. 6).

Tumo publicistika labai įdomi ir savo stiliumi, kuriame daug jausminės retorikos, bet taip pat ir linksmo humoro, šaizios pašaipos ir kandžios ironijos, daug ryškių palyginimų, vaizdingų apibūdinimų, net ištisų beletristinių gabaliukų. Nuo Tumo publicistikos ligi Vaižganto beletristikos tik vienas žingsnis. Ir pats Tumas pastebėjo, kad „anot E. Radzikausko ir

kitų kritikų, nežinau, kur Vaižganto pasibaigia publicistika, o prasideda beletristika ir ant-raip“ (iš liter. anketos).

Tumas buvo ne tik rašytojas ir publicis-tas, bet dar ir literatūros istorikas bei kriti-kas, o taip pat universiteto docentas. Ne vie-nam dabar gali atrodyti kiek nuostabu, kad realinę mokyklą ir kunigų seminariją tebaigęs žmogus galėjo būti universiteto pakviestas dė-sytoju. Tad meskim žvilgsnį į ano meto mūsų mokslo ir literatūros padėtį. Kvalifikuotų litu-anistų mokslininkų, nebent K. Būgą išskyrus, neturėjome. Betgi turėjome ne vieną tokių, ku-rie, M. Biržiškos taikliu žodžiu tariant, sirgo Lietuvos mokslo liga. Tokie ligonys buvo pats M. Biržiška, jo brolis Vaclovas, Augustinas Ja-nulaitis, Petras Klimas ir kt. Jie ir sudarė litu-anistų branduolį 1922 m. įsteigtame Lietuvos universitete. Tik P. Klimas pasirinko diploma-to karjerą. Tumas jau nuo pat „Tėvynės Sar-go“ spausdino straipsnius apie atskirus rašy-tojus, rinko ir skelbė senesnius literatūrinius rankraščius; žodžiu tariant, ir jis sirginėjo lie-tuvių literatūros ir jos istorijos liga. Tad buvo visai natūralu, kad ir jis buvo pakviestas uni-versitetan. Senąją lietuvių raštiją dėstyti pa-siėmė M. Biržiška, o naujajai dėstytojo nebuvo. Tiesa, labai nedidutė ji dar tebuvo. Tokie nau-josios literatūros šulai, kaip V. Mykolaitis- Pu-tinas, B. Sruoga, K. Binkis, F. Kirša ir kt., tada tebuvo pradedantieji rašytojai. Krėvė, Vienuo-lis, Šatrijos Ragana, patsai Vaižgantas dar ne-

buvo parašę daugelio savo svarbių veikalų. Nuo lietuviškųjų raidžių atkovojo dar nė dvidešimt metų nebuvo praėję, taigi spaudos draudimo raštija buvo tada bent laiko atžvilgiu artimesnė, kaip kad dabar mums nepriklausomos Lietuvos literatūra. Tumas, buvęs aktyvus kovotojas už lietuviškąją raštą, gerai pažino daugumą ano meto ir vėlesniųjų rašytojų. Todėl ir manyta, kad būtų labai gera, jei jis tomis žiniomis ir su studentais pasidalintų. Ir taip, 1922 m. rudens semestre Tumas pradėjo dėstyti lektoriaus titulą, o vėliau buvo pakeltas į docentus.

Universitete dėstyti Tumą paragino V. Krėvė, kartą atsilankęs pasisvečiuoti. Savo dienoraštyje Tumas šiaip prisiminė: „Pasiūlymas buvo tiek netikėtas, jog mane šiurpas nukratė, ėmė smilkinuose tvinkseti — pajutau febrą /lenkišk.: drugį/. Jaučiau, kaip lūpos sukepa ir veidas vysta, ėmęs liguistai žydėti. Neveidmainiausiu: pasiūlymas buvo pergarbingas, kad nebūtų pagundos priimti“ (A. Merkellis. Juozas Tumas Vaižgantas. 1934, p. 331). O apsisprendimas buvo tikrai nelengvas, nes laukė tiesiog nepakeliamai sunkus darbas. Visų pirma, dar nebuvo kokių išsamesnių tyrinėjimų apie paskirus rašytojus ar bendresnius lietuvių literatūros istorijos klausimus. Antra, dar nebuvo Vaclovo Biržiškos kruopščiai parengtos bibliografijos, be kurios literatūros istoriko darbas buvo labai ir labai apsunkintas. Trečia, nebuvo dar daugiausia to paties V. Biržiškos pastangomis suorganizuotos universiteto bibliotekos su jos turtinga lituanica. Paga-

liau, ketvirta, pačiam dėstytojui stigo pasiruošimo akademiniam darbui. Nestigo betgi ryžtingumo, o kieto darbo jis niekada nebijojo. Tad nieko nelaukdamas tan darban ir pasinėrė. Skubiai darėsi kurso planus, rankiojo skolinis reikalingus retus leidinius ar periodikos komplektus ir rašė, rašė. Su savo klausytojais Tumas iš karto įėjo į artimus draugiškus santykius. Kaip savo publicistikoje jis nevaicino už kitus išmintingesnio ir doresnio pamokslautojo, taip ir dėstytojo katedroje jis nebandė dėtis koku neklaidingu žiniuoniui. Įvade prie vienos savo paskaitų knygelės jis šiaip kreipėsi į studentus:

„Aš neesu didžiųjų pretenzijų žmogus, savo autoritetu nesidangstysiu, tad bendrai dirbti su manim nebus persunku ar įkyru. Antra vertus, aš beveik atsisakau dėstyti literatūrą tiems žmonėms, kurie patys neskaitys tos literatūros, nes tai būtų tiesiog tuščias oro plakimas liežuviu, pasakų sakymas vakarušninkams, ne mokslo tyrinėjimas /.../ Jei mes rimtai norime kelti lietuvių literatūros dirvoną, susispietę į tą mielą, seniai laukiamą, aukščiausios pagarbos vertą Alma Mater, tai vieni tą dirvoną arkime, kiti akėkime, dar kiti užmėškime. Visi iš vieno. /.../ Taigi, studiozai, padėkite man pačiam pasimokyti, jei norite, kad jus geriau pamokyčiau“ (Lietuvių literatūra rusų raidėmis. 1924, p. 8-12).

Tumo vadovauti literatūros seminarai buvo lyg kokio literatūrinio klubo posėdžiai, ypač kad studentų tarpe tada nestigo vyresnio amžiaus žmonių, jau besireiškiančių spaudoje. Ir pati nuotaika buvo, pasakytume, neformali.

Atsimenu pvz. tokį nuotykėlį. Solidi ponis iš užsienio reikalų ministerijos paskaitė referatą apie Lazdynų Pelėdą. Sako Tumas: „Na, gulkis dabar, kailį persim.“

Laisvų Tumo pasisakymų nestigo ir paskaitose. Štai kartą užsikirto bekalbėdamas. Kažką pamiršo. Galvoja. Neprisimena, ir tiek. Pasitaiso akinius, pasikrapšto paausį. Nieko. Tik staiga šauna: „Ko aš čia suku galvą? Juk turiu užsirašęs“. Įkiša ranką užantin, pasi- muisto, išsitraukia mažą užrašų knygelę ir patenkintas perskaito pamirštą dalyką.

Tumo paskaitos buvo mėgstamos ir gausiai lankomos. Sausakimšai prisigrūdusioje auditorijoje galima buvo pamatyti ne tik studentus literatus, kuriems Tumo paskaitos buvo pagal reguliamą reikalingos, bet ir kitų skyrių, net kitų fakultetų studentus. Jiems juk nesvarbūs ar net neįdomūs buvo anie dažnai antraeiliai rašytojai, apie kuriuos Tumas kalbėjo savo paskaitose. Betgi jiems svarbus ir įdomus buvo patsai paskaitininkas. Tai jo pasiklaudyti jie ateidavo.

Darbštusis Tumas savo paskaitas susirašydavo ir greitai laiku (1924-1925) išleido eilę knygelių (apie Maironį, Kudirką, L. Ivinskį, Aušrininkų grupę, Apžvalgą ir apžvalgininkus, brolius Juzumus, J. Dovydaitį-Šiaulėniškį Senelį ir kt.). Kiti straipsniai buvo vėliau surinkti keliuose jo raštų tomuose.

Daugelis įdomių detalių iš mūsų rašytojų gyvenimo ir veiklos, jei ne Tumas, būtų taip ir dingę istorijai. Kai kurie mažesnieji rašytojai ir veikėjai, jei ne Tumas, gal būtų buvę net

ir visai pamiršti. Žinoma, kai kas gal pasakys: „Didelio čia daikto, kad keli ar keliolika antraeilių rašytojų būtų pamiršti; jiems taip ir reikia“. Betgi literatūros istorikas taip nepasakytų. Be to, tegu ir antraeilių, rašytojų ir veikėjų vieno ar kito istorijos laikotarpio vaizdas būtų nepilnas ir net netikslus. Kai XVI amž. pabaigoje patriotiškasis žemaičių kanauninkas Mikalojus Daukša labai iškalbingai ragino gerbti gimtąją kalbą ir jos laikytis, jo balsas buvo dar perankstyvas ir lyg to biblinio pranašo nuskambėjo tyruose be atgarsio. Vienas ar keli žmonės, kokie entuziastai jie bebūtų, sąjūdžio dar nesudaro. Tuo tarpu Basanavičiaus „Aušros“ prakalbos žodis jau surado palankią ausį ir širdį. Tautinis sąjūdis buvo ir kas kartą vis labiau darėsi masinis sąjūdis, jau nebenutrūkęs ir visą tautą prikėlęs. Tai buvo darbas ne tik Basanavičiaus, Kudirkos, Maironio, paties Tumo ir dar kelių, bet drauge ir visos masės tų antraeilių vardų.

Paminėtinas dar vienas Tumo nuopelnas mūsų raštijos istorijai. Jis uoliai rinko senus rankraščius, dokumentus, korespondenciją jo vadovautame prie universiteto Rašliavos muziejuje, kuris vėliau davė pagrindą universiteto bibliotekos turtingam rankraščių skyriui.

Įvertindamas Tumo nuopelnus, universitetas 1929 m. jam suteikė garbės daktaro laipsnį. Jis buvo jo vertas.

Tumas veikė kitus ne tik ir gal ne tiek savo spausdintu raštu, kiek gyvu žodžiu („aš esu apsigimęs kalbėtojas“ — pasisakė Tumas liter. anketoje) ir visa savo įtaigia dinamiška asmenybe. Kas jį kartą matė ir girdėjo, jo nepamiršo. Ryškiu žodžiu jį taip apibūdino V. Mykolaitis-Putinas: „...iki pat savo mirties jis stovėjo visos tautos akivaizdoje kaip moralinis autoritetas ir nieku nesuteptos garbės bei dorovės žmogus. Tur būt, nebuvo nė vieno lietuvio inteligento, kuris nepažino kanauninko Tumo, arba bent nebuvo daug ko apie jį girdėjęs. Gyvas ir judrus, jaunatvės entuziazmu degęs, baltas, žilaplaukis, jis kur tik pasirodydavo, visų patraukdavo akį ir širdį. Jaunimas kanauninką Tumą laikė mėgiamiausiu savo svečiu. Įvairiausių pažiūrų žmonės jį lygiai mielai matydavo savo tarpe. ‘Bedieviai’ eidavo į Vytauto bažnyčią jo pamokslų klausyti. Visus traukdavo nepaprastas jo kalbos gyvumas, plastiškas įtikinąs vaizdingumas, įsijautimas ir sąmojis. Iš jo asmens ir iš jo kalbos tryško gyva fantazija, optimizmas, energija. Kanauninko Tumo ekspansyviškumas, universalumas, fantazija ir į griežtas logikos formulas dažnai nesiduodąs suimti jo mąstymo būdas pagamindavo jam kartais priešų tarp tų žmonių, kurie formulą yra pratę statyti aukščiausių gyvenimo vertenybių sargyboj. /.../ Tumas-Vaižgantas, savo kūryba ir darbu reikšdamas gyvenimą ir sielą, kliudė visas gyvenimo sritis ir, jei kartais prasilenkdamas su formula, tai vien tik dėl to, kad ir pati tikrovė dažniausiai formulų nepaiso“ (Naujoji lietuvių literatūra, p. 382-383).

Prisimenu mažą epizodą, savotiškai rodantį Tumo populiarumą Kaune. Buvau tada studentas ir gyvenau prie Rotušės aikštės. Girdžiu kartą, kažkas sužvigo gatvėje, ir pasigirdo smarkoki besibarančių balsai. Priėjau prie lango. Karščiuojasi mostaguoja Tumas įraudęs, jo juodas katilukas daugiau kaip paprastai ant pakaušio nuslinkęs. Tai šunagaudys pagavo jo mylimą taksiuką. Tik išbėga iš kepyklos žydas krautuvininkas ir kone kabinasi šunagaudžiui už krūtinės: „Ar tu nežinai, su kuo tu čia kalbi“ (ir t. t.). Nebepamenu, kaip tas epizodas tada baigėsi, betgi Tumas, nedidelis ir apskritas, ir paskiau riedėte riedėdavo skersai Rotušės aikštę pas savo draugą Jakštą-Dambrauską, vesdamasis savo taksiuką jau ant ilgos atspurijusios virvės.

„Pragiedruliai“ — Vaižganto pagrindinio veikalo antraštė. Pragiedrulis — tai dangaus pragiedrėjimas, kai pro debesų properšą saulė tvoskia savo šviesių ir šiltų spindulių gaivinantį pluoštą. Ir Tumas-Vaižgantas nelyginant toks pragiedrulis skleidė visuomenėje šviesą ir šilumą. Kai jis 1933 m. mirė, liūdesys perbėgo visą Lietuvą, o daugeliui taip ir atrodė, kad su Tumu-Vaižgantu užgeso mūsų visuomenėje šviesus žiburys, ir tapo joje kažkaip tamsiau, liūdniau, šalčiau. Visas Kaunas laidojo savo populiariausiąją pilietį, o spaudoje pasipylė gausūs gedulo nuotaikos kupini nekrologai. Viena iš jų rašė Vaclovas Biržiška:

„Nei vienam mūsų didžiųjų nabašninkų mūsų laikraščiuose nebuvo duota tiek vietos, kiek a. a. Tumui. Už keliolikos metų mūsų naujajai kartai, kuri tiesioginai su juo nesusidurdavo, teks stebėtis tais sutartiniais gilaus liūdesio balsais visos be išimties mūsų spaudos. /.../ Nei vienas, net daug didesnis už Jį mūsų rašytojas-beletristas, mokslininkas, publicistas, politikas, kunigas nesusilaukė ir nesusilauks tokios nuoširdžios pagarbos ir to gilaus liūdesio jam mirus, kurio susilaukė Vaižgantas. Tą gali suprasti tik tai, kas vienu laiku su Juomį gyveno, kurių tarpe Jisai gyveno, o gyveno Jisai su visa Lietuva. Nepasiekdamas aukščiausių viršūnių intelektualinio darbo srityje, Vaižgantas vienu atžvilgiu pralenkė visus savo vienlaikius, tuo pralenkdamas juos visus ir tuo virsdamas visos Lietuvos mylimu Vaižgantu. **Jis buvo žmoniškiausias Lietuvos žmogus**“ (Bibliografijos Žinios, 1933, Nr. 3).

Alf. Šešplaukis

**PIRMOJI LIETUVIŠKA KNYGA
NAUJŲJŲ TYRINĖJIMŲ ŠVIESOJ (1)**

1

Šių metų gruodžio mėnesį suėjo 425 metai nuo pirmosios lietuviškos knygos, Mažvydo katekizmo, pasirodymo Karaliaučiuje 1547 m. Suėjo 50 metų ir nuo naujos krypties pasireiškimo, tyrinėjant šį leidinį. 1922 m. kalbininkas Jurgis Gerulis (Gerullis), tuometinei Lietuvos Švietimo Ministerijai tarpininkaujant, išleido fotografinį Mažvydo raštų rinkinį „Mažvydas, seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 m.“, kuris 1923 m. buvo išleistas ir vokiečių kalba: „Mosvid, die aeltesten litauischen Sprachdenkmaeler bis zum Jahre 1570“ (Heidelberg, Winter). (2) Ten pirmąsyk kritiškai atsiliepiama apie lig tol (nuo 1853 m.) vyravusį kalbininko A. Schleicherio teigimą, kad Mažvydo katekizmas priklauso Prūsų lietuvių tarmei, kuria „dabar kalbama apie Klaipėdą“. (3) Pagal Gerulį, Mažvydo raštų kalba esanti šiaurės lietuvių (žemaičių) kalba, tik tuo tarpu tiksliau jos nesą galima nustatyti.

Bet daug kas rodo, kad pats Mažvydas buvo kilęs iš Didžiosios Lietuvos.

Po to Mažvydo katekizmo kalbos tiriamojo darbo specialiai ėmėsi kalbininkas Christian Stangas, išleidęs pagrindinį tos rūšies darbą „Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas“ („Mažvydo lietuviškojo katekizmo kalba“, 1929). Nuodugniai fonetiškai ir morfologiškai ištyręs Mažvydo raštų kalbą, Stangas priėjo išvados, kad Schleicherio sprendimas nėra priimtinas ir kad Mažvydo kalbą reikia sieti su vidurio žemaičių tarme. Dėl to ir Mažvydo tėviškę turinti būti Žemaitijos šiaurės vakaruose. (4)

Čia dar primintina, kad nei Mažvydo gimimo data, nei jo tėviškė lig šiol nėra tiksliai nustatytos, nors žinoma, kad jis mirė 1563 m., turėdamas apie 44 metus. Niekas jau, berods, nebeabejoja, kad Mažvydas buvo pirmosios lietuviškos knygos autorius, lenkų kalbininkui J. Safarewiczui 1938 m. katekizmo lietuviškoj prakalboj išskaičius Mažvydo akrostiką ir tuo patvirtinus Mažvydo giminaičio Baltramiejaus Viento (mir. 1587 m.) teigimą, kad pirmosios lietuviškos knygos, pasirodžiusios anonimiškai, autorius buvo Mažvydas (lotyniškai Martinus Mosvidus). (5) Tas pats Safarewicz pastaruoju metu aptiko ir kitą Mažvydo akrostiką jo knygelėj „Forma Chrikstima“ (1559). (6)

Chr. Stango išvadžiojimai pirmosios lietuviškos knygos reikalu buvo teigiamai priimti daugumos kalbininkų. Taip Ernestas Fraenkelis rašė: „Kai dėl Mažvydo tarmės, mes galime pritarti šio mokslininko nuomonei, kad rašyto-

jas naudojasi viena iš šiaurės vakarų žemaičių tarmių. Bet kol kas negalime tiksliai išspręsti, kokią jis jų vartoja. Tikra yra tik tai, kad Mažvydas nebuvo gimęs Klaipėdos krašte. Jau tas faktas, kad jis nemokėjo vokiškai, neleidžia ieškoti Mažvydo tėviškės Mažojų Lietuvoj. Stangas mano, kad Mažvydo tarmės ribą sudaro linija, einanti nuo Švėkšnos per Kvėdarną ir Varnius iki Raudėnų“. (7)

Prie tų pačių, nors ir ne taip detalizuotų, Stango išvadų jau anksčiau buvo priėjęs ir mūsų kalbininkas Kazys Būga (mir. 1924 m), sudaręs ir žemaičių tarmių terminus (donininkai, dounininkai, dūnininkai). Būgos nuomone, Mažvydo kalbos tarmė esanti šiaurės vakarų žemaičių (dounininkų) tarmė. (8)

Pirmosios lietuviškos knygos 400 metų sukakties proga 1947 m. Kaune išleistoje knygoje (straipsnių rinkinyje) „Senoji lietuviška knyga“ randame kelių kalbininkų — J. Kruopo, K. Doveikos, J. Senkaus — darbus, bet apie Mažvydo katekizmo tarmę jie ten nekalba (apie tai daugiau užsimena istorikai). Bet J. Senkus kitame savo darbe „Pirmosios lietuviškos knygos tarmė“ teigia, kad Stango išvadžiojimus reikia, aplamai imant, teigiamai priimti: „Nesilimdami visos Chr. Stango operuojamosios medžiagos kaip reikiant patikrinti ar trūkstantį apsiečiai papildyti, ir pagal tai savarankiškai išvadas daryti, turime bemaž visus jo teigimus bendrais bruožais teigiamai priimti“. (9)

Iš kitų tos sukaktuvinės knygos rašinių matyti, kad yra tendencijos vėl grįžti prie A. Schleicherio teigimų. Tą grįžimą patvirtina ir

VI. Grinaveckio, vieno iš jaunesniųjų kalbininkų, tiriamasis darbas „Dėl Mažvydo katekizmo tarmės lokalizacijos“, kur daroma tokia išvada: „Pirmosios lietuviškos knygos kalba yra artimiausia žemaičių donininkų (klaipėdiškių) pietinės dalies (į pietus nuo Priekulės) kalbai“, bet čia pat pridedama pastaba, jeigu tos kalbos sutapimas su minėta tarme nėra atsitiktinis. (10) Dėl to kitas iš jaunesniųjų kalbininkų, J. Palionis, tyrinėjęs lietuvių literatūrinę kalbą XVI-XVII amž., sako; „Nors 1547 m. katekizme vyrauja žemaitiškos lytys, bet tiksliau lokalizuoti jo (t. y. Mažvydo) kalbą, t. y. nustatyti, kokiai žemaičių pratarnei jo kalba artimiausia, yra be galo keblus dalykas. Visų pirma dėl to, kad šiame katekizme vartojama rašyba tiksliau neatvaizduoja specifinių žemaitiškų garsų, o, antra, neturint daugiau XVI amž. žemaitiškų tekstų, sunku susekti atskirų to meto žemaičių patarmių izoglosas. Todėl visai nenuostabu, kad vieni mokslininkai 1547 m. katekizmo kalboje išvelgia vienokios, o kiti — kitokios patarmės pėdsakus“. (11)

2

Pirmoji lietuviška knyga, tas vos 79 puslapių, dviem ar trim šimtais egzempliorių spausdintas leidinėlis, vis iš naujo tampa tyrinėjimo objektu, ypač kai ne viskas galutinai ištirta, kas liečia jos autorių, kalbą, šaltinius.

Mažvydo raštų šaltiniams ir jo bendradarbiams tirti nemaža pastangų paskyrė lietuviškos knygos tyrinėtojas Vaclovas Biržiška (mir.

1956 m.). Minėtos 400 metų sukakties proga buvo parašytas jo darbas „Martynas Mažvydas ir jo bendradarbiai“, pasirodęs ir vokiečių kalba „Martin Mažvydas und seine Mitarbeiter“ (į vokiečių kalbą išverstas E. Fraenkeliu). (12) Čia nagrinėjami ne tik Mažvydo katekizmo, bet ir kitų jo raštų šaltiniai ir bendradarbiai, kaip Stanislovas Rapolionis, Abraomas Kulvietis, Jurgis Zablockis, kurie, nors jų vardai ir nepasirodo pirmojoje lietuviškoje knygoje, joje bendradarbiavo, juoba, kad pirmiesiems dviems kunigaikščio Albrechto buvo pavesta parašyti pirmąją lietuvišką katekizmą, tik jų ankstyva mirtis nebeleido tą darbą įvykdyti ir jį teko atlikti jau Mažvydui.

Minėtąją V. Biržiškos darbą papildė kiti du vertingi jo leidiniai: „Senųjų lietuviškų knygų istorija“ (2 dalys, 1951-53) ir „Aleksandrynas, senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos“ (3 tomai, 1960-65), Pastarajame veikalė randame detalizuotą Mažvydo bibliografiją iki 1960 m. (13) Ypač nuodugniai V. Biržiška yra ištyręs ir aprašęs minėtus Mažvydo bendradarbius ir šaltinius, nors vis dėlto ir čia dar galutinio žodžio netarta. Pvz., tikra yra, kad iš 11 prie katekizmo pridėtų giesmių tik vienos gali būti visiškai tiksliai nustatytas autorius, žinoma, nekalbant apie tas, kurios aiškiai verstos iš Seklucijano. Tos giesmės, pavadintos „Litania naujai suguldyta“, autorius Jurgis Zablockis su Kulviečiu, Rapolioniu ir Mažvydu dirbęs mokytojo darbą Vilniaus mokykloje, savo metu buvęs ir Merkelio Gied-

raičio, vėliau Žemaičių vyskupo ir kontrareformacijos skleidėjo, mokytojas.

Gal būt, čia pasigestume kiek daugiau žinių apie vieną iš pirmųjų, kad ir netiesioginių, Mažvydo bendradarbių, būtent, apie Fridrichą Staphylą (Stapelagę, mir. 1564), kuris ilgesnį laiką gyvenęs Lietuvoj, mokėjęs lietuviškai. Po Rapolionio jis buvo Karaliaučiaus universiteto rektorius ir teologijos profesorius. Dėl kai kurių teologinių nesutikimų turėjęs palikti Karaliaučių, vėliau grįžo į katalikybę ir mirė Ingolstadte. Be jam skiriamos lotyniškai rašytosios prakalbos Mažvydo katekizmui, jis ši rėmęs ir patarimais, liečiančiais bendrąjį katekizmo toną. Dėl to tas tonas yra palyginti tolerantiškas. Lotyniškos prakalbos autorius sako: „Non loquor de abstrusionibus controversiis religionum“ („Nekalbėsiu čia apie gilesnius religijų ginčijamus klausimus“). (14)

Naujos šviesos V. Biržiška meta ir į Mažvydo katekizmo datą, kuri duota antraštiniame puslapyje (1547 m. sausis). Remdamasis mėnesių pavadinimų pakitimais ir istoriniais duomenimis, jis prieina šios išvados: „Taigi knygutė buvo pradėta spausdinti 1547 m. sausio mėnesio pradžioje, o baigta tikrai tų metų pabaigoje, nes ir anos giesmės, paimitos iš Seklucijano katekizmo, pateko į knygutės pabaigą“. (15)

Pagaliau V. Biržiška, remdamasis keliais šaltiniais, yra iškėlęs ir nesurasto Kanizijaus katekizmo lietuviško vertimo (apie 1585 m.) klausimą. Jis duoda ir vilties, kad vieną dieną tas katekizmas gali atsirasti. (16)

Kalbiniu požiūriu pirmąją lietuvišką knygą tyrinėjo mūsų kalbininkai, praeito karo metu palikę gimtąjį kraštą. Tas jų tyrinėjimas susijęs su minėta 400 metų sukaktimi arba ir neturi ryšio su ja, nes, tiriant kalbos istoriją arba tarmes, neišvengiamai tenka susidurti su Mažvydu.

Mažvydo reikšmę lietuvių bendrinės kalbos istorijai kėlė Pranas Skardžius pirmosios mūsų knygos sukakties proga. (17) Kaip Didžiosios Lietuvos žemaitis, Mažvydas, atvykęs į Karaliaučių, pradėjęs rašyti savo gimtąją tarmę, būtent, iš dalies vakariečių aukštaičių tepalies-ta sena žemaičių tarmė. Kuri tai tarmė, nepa-sakyta, bet atrodo, kad neprieštaraujama Stan-go teorijai. Vėliau, derindamasis prie skaityto-jų, Mažvydas ėmęs vartoti daugiau aukštaitiš-kų formų. Kodėl Mažvydas nerašė aukštaičių tarmė iš pat pradžios, duodamas toks atsaky-mas: „Iš kito krašto atvykusiam ir dar gerai nepažįstančiam vietinių reikalavimų, jam bu-vo nelengva tuoju susiorientuoti naujose gy-venimo aplinkybėse ir viską toliau numatyti. Kad taip iš tikro galėjo būti, labai aiškiai rodo Mikalojaus Daukšos pavyzdys: versdamas Le-desmos katekizmą arba Wujeko postilę, rašė ne žemaitiškai, bet savo gimtąją viduriečių aukštaičių, tiksliau Kėdainių Dotnuvos apylin-kių, tarmę“. (18)

Prie šių Mažvydo ir bendrinės kalbos svarstymų šliejasi ir Petro Joniko Mažvydo kalbos nagrinėjimai, ypač jo „Lietuvių kalbos istorijoje“, parašytoj pirmosios lietuviškos kny-gos sukakties metais (išleista Čikagoj 1952 m.).

Lietuvių kalbos istorikui Mažvydas lieka vienu iš pagrindinių šaltinių. Ypač vertingos tos fonetinės ar morfologinės Mažvydo raštų formos, kurios dar tebeegzistuoja, kaip lygiai ir tos, kurios jau yra išnykusios. P. Jonikas irgi, berods, pritaria Stangui. (19)

Fonetiniu atžvilgiu su Mažvydo raštų tarme, kad ir netiesiogiai, susidūrė Antanas Salys (mir. 1972). Čia jis eina savitu (dūnininko) keliu, nutoldamas nuo Stango (dounininko) ir nuo Schleicherio (donininko). Kai kam net buvo staigmena, kad Salys savo „Lietuvių kalbos tarmėse“ (1946) Mažvydo tėviškės ieško pietų rytų Žemaitijoje. (20) Visa tai tik rodo, kad Mažvydo kalbos tarmės klausimu dar nėra tar-ta galutinio žodžio, nors, kaip jau anksčiau minėta, tai ir suprantama.

3

Pirmosios lietuviškos knygos 400 metų sukakties proga Kaune išleistame, prof. V. Mykolaičio redaguotame, leidinyje „Senoji lietuviška knyga“ (1947) bandoma Mažvydo katekizmą pasvarstyti keliais atžvilgiais — istoriniu, kalbiniu, folkloriniu, pedagoginiu ir poligrafiniu. Nors knygelę užsimota vertinti marksistiškai, bet iš tikrųjų gan plačiai naudojamosi „buržuazinių“ autorių raštais. Tai pirmiausia pasakytina apie K. Korsako straipsnį „Pirmoji lietuviška knyga“, kur panaudoti autoriai nepaminimi arba tik inicialais tepažymimi. Didesnė šio rašinio dalis skirta (be abejo, minėtam vertinimui pabrėžti) ano meto katalikų

dvasininkijos ydom iškelti, pasigaunant net dešinėsios periodikos (pvz., „Draugijos“).

Iš istorinės perspektyvos į Mažvydo laikus pažvelgti bando P. Pakarklis („Mažoji Lietuva Mažvydo laikais“) ir K. Jablonskis („Mažvydo gyvenimas ir aplinka“). Tačiau, kiek pirmasis atsisieja nuo pagrindinės temos ir išsileidžia į bendro pobūdžio kalbą, tiek antrasis pereina į kalbinio svarstymo sritį. Vis dėlto šio autoriaus įnašas, sprendžiant ano meto bendrinės kalbos klausimą, reikšmingas. Kartu pakoreguojama ir Stango nuomonė, kad Mažvydo aukštaitybės atsiradusios dėl jo giminaičių įtakos. „Jo (Mažvydo) aukštaičių kalbos ypatybės paaiškinamos ta aukštaitiška bendrine lietuvių kalba, su kuria jis tenai apsiprato“. (21)

„Senojoj lietuviškoj knygoj“ duota vietos pasireikšti ir kontroversinėms nuomonėms. Prie tokių rašinių reikia skirti P. Pakarklio „Mažvydo kilmės klausimu“, kur istorikas su gana ribotais kalbiniais duomenimis bando spręsti sunkiai kalbininkų išsprendžiamą klausimą. „Esu linkęs manyti, kad Mažvydas greičiausia bus prūsų lietuvis, kilęs iš vakarinės Prūsijos“, sako P. Pakarklis. (22)

Originalus ir naujas yra V. Mykolaičio darbas „Literatūriniai elementai Mažvydo ir jo amžininkų raštuose“, kur Mažvydo katekizmas ir kiti jo raštai vertinami literatūros istoriko ir kritiko požiūriu. Straipsnio autorius išsamiau panagrinėja pirmąją lietuvišką eilėraštį (Mažvydo lietuvišką eiliuotąją prakalbą „Knygelės pačios byla lietuvininkump ir žemaičiump“), atmesdamas kai kieno bandymą iš

tų eilučių nugirsti hegzametą ir skirdamas jį silabinei eilėdarai. Tačiau ir šis vertinimas pastaruoju metu buvo reviduotas. J. Girdzijauskas bando Mažvydo eilėdarą vertinti ne kaip silabinę, bet kaip „sintaksiškai intonuojančią“. (23) Tai vadinama ištiso sakinio arba jo grupių poetinė intonacija, kur eilėraščio metrą nustato ne silabizmas, bet sakinio struktūra. Ši eilėdara yra silabinės eilėdaros pirmoji pakopa, tos eilėdaros, kuri lietuvių poezijoje buvo išsigalėjusi iki antrosios 19 amž. pusės, kol ją pakeitė toninė eilėdara.

Folkloristinis Z. Slaviūno str. „Liaudies papročiai ir mitiniai įvaizdžiai Mažvydo raštuose“ labiau panėši į platų Mažvydo mitologinių vardų komentarą, kur šiaip jau gausu surinktos medžiagos, imtos iš „buržuazinių“ autorių.

Kalbiniai darbai — J. Kruopo „Žodyninės slavybės Mažvydo raštų kalboje“ ir K. Doveikos „Prielinksnių vartojimas Mažvydo katekizme“ — lieka daugiau leksikografinio nagrinėjimo ribose, operuojant turimais duomenimis. J. Kruopas turi racijos, atmesdamas J. Gerulio kolonizacinę teoriją dėl slavybių atsiradimo Prūsų Lietuvoj. (24) Jo slavybių žodynėlis pasakutiniu metu buvo papildytas kito autoriaus. (25) Šiaip jau šiame skyriuje pasigestum nagrinėjimo, skirto vienai probleminei temai, ypač Mažvydo kalbos tarmės lokalizacijos klausimu. Šitai knygai, tebeturinčiai karo meto trūkumų žymių, būtų labai tikę tai, kas tik po eilės metų tebuvo paskelbta. Taipgi minėtas J. Senkaus darbas „Pirmosios lietuviškos knygos

tarmė“ būtų tikęs šitai knygai kur kas geriau, negu jo Mažvydo vardo aprašinėjimas.

Pedagoginiu, meniniu ir poligrafiniu požiūriu mūsų pirmąją knygą nagrinėjo J. Laužikas („Mažvydo elementorius“), P. Galaunė („Mažvydo knygų meniškoji pusė“), V. Abramavičius („Senųjų lietuviškų knygų spaustuvės“). Tačiau ribotas priėjimas prie literatūros ir šaltinių ne ką naujesnio galėjo duoti nagrinėjamu klausimu. Pvz., V. Abramavičiui nė netekę matyti svarbios Weinreicho monografijos, parašytos P. Schwenkės, nors iš tikrųjų ji pirmiausia buvo atspausa „Altpreussische Monatsschrift“ (Bd.33) žurnale. (26)

Kodėl M. Ročkos „Pirmasis lietuviškas hegzametas“ pateko ne į literatūrinį, o į poligrafinį skyrių, taip ir lieka neaišku. Gal dėl to, kad jis ne daug bendra teturi su pagrindine knygos tema. O jei kiek ir turi, tai būtų reikėję nagrinėti ir Daukšos katekizmą. Be to, tuo metu, atrodo, nė nebuvo kilęs klausimas, kad pirmojo lietuviško hegzametro autorius galėjo būti Mikalojus Pacas. (27)

4

Pirmosios lietuviškos knygos tyrinėjimo ir propagavimo darbas eina ir toliau. Prieš antrąją pasaulinį karą buvo žinomas tik vienas tos knygos egzempliorius Karaliaučiaus universiteto bibliotekoje, dabar jau žinomi du: vienas Vilniaus universiteto bibliotekoje, 1957 m. gautas iš Odesos M. Gorkio vardo mokslinės bibliotekos (anksčiau nežinomas), kitas — Torunės

universiteto bibliotekoj, pagal iš anksčiau žinomas žymes, tas pats karaliaučiškis po karo išlikęs egzempliorius. (28) Dr. K. Forstreuterio liudijimu, tas egzempliorius per karą nesudegęs. (92)

Po A. Bezzenbergerio Mažvydo katekizmo paskelbimo 1874 m. serijoj „Litauische und lettische Drucke des 16. und 17. Jahrhunderts“ („Lietuviški ir taviški 16 ir 17 amž. spausdiniai“) ir J. Gerulio fotografinės kopijos 1922-23 m. tik 1947 m., J. Kruopui redaguojant, Kaune buvo išleista „Pirmoji lietuviška knyga“, kur, originalą transkribuojant, atsirado klaidų.

Panašų, kad ir kuklesnį, leidinį Mažvydo 400 metų mirties sukaktuvių proga 1963 m. išleido Pedagoginis lituanistikos institutas Čikagoj. Tai lituanisto Domo Veličkos (mir. 1972) redaguotas „Martynas Mažvydas, pirmosios lietuviškos knygos autorius“, kur po trumpo įvado seka ištisas fotografinis Mažvydo katekizmo tekstas. Be abejo, naudinga būtų buvusi ir vietom sunkiau beiškaitomų rašmenų transkripcija. Juoba, kad knyga pirmiausia skiriama minėto instituto auklėtiniams. Tam reikalui pridėtas V. Šaulio ir A. Dundulio paruoštas pirmosios lietuviškos knygos žodynas, kur aiškinami žodžiai, įdomesni morfologine prasme, turį skirtingas sąvokas, ir svetimžodžiai. Kai kurie išipilietinę žodžiai, kaip **bažnyčia**, **ponas**, **karalius**, **kryžius**, **vynas** ir kiti, čia jau nebeiškinami, bet tokie, kaip **dūšia**, **griekas**, **nedėlia**, **svietas** ir kiti, bendrinėj rašomojo kalboj neprigiję ir pakeisti savais pakaitais, čia paaiškinami. Mažvydo **vredas**, be abejo, yra

urėdas (kaip **vpaminajimas** yra **upaminajimas** — **priminimas**).

Aukštesniojo mokslo reikalui amerikietis kalbininkas Gordon B. Ford, jr., parengė „The Old Lithuanian Catechism of Martynas Mažvydas (1547)“ („Senasis lietuviškasis Mažvydo katekizmas“), kurį 1971 m. išleido Van Gorcum leidykla Assene (Olandijoje). Čia duotas rūpestingai paruoštas, transkribuotas katekizmo tekstas su pagrečiui pridėtu anglišku vertimu. Toks vertimas yra tikrai naudingas, ir jis praverstų ir kitom kalbom, pvz., kad ir vokiečių kalba. Fordas duoda ir gana išsamų katekizmo slavizmų žodynėlį, kurio pagrindu eina Pr. Skardžiaus studija (disertacija) „Die slavischen Lehnwoerter im Altlitauischen“ („Slaviškieji skoliniai senojoje lietuvių kalboje“, 1931) (panaudotas ir J. Kruopo žodynėliui, ten betgi autoriaus nepaminint). Čia paaiškinti ir įsiplifetinę svetimžodžiai. Kai kurie tų žodžių yra ir tolimesnės kilmės, pvz., lotynų, bet pas mus atėję per artimuosius kaimynus.

G. B. Fordo tikslas buvo duoti pirmosios lietuviškos knygos gerai patikrintą tekstą, remiantis visų ankstesniųjų leidinių kruopščiu tyrimu, kaip apie tai pats autorius pasisako knygos įžangoj. Šiuo metu tas pats mokslininkas ruošias ir kitą tos srities darbą — „The Syntax of Martynas Mažvydas' Old Lithuanian Catechism of 1547“ („Martyno Mažvydo 1547 m. senosios lietuvių kalbos katekizmo sintaksė“). (30)

Tuo būdu per šiuos pastaruosius 25 metus, praėjusius nuo pirmosios lietuviškos knygos 400 metų sukakties, buvo atitaisyta nemaža klaidų ir netikslumų, išibrovusių į minėtus suktuvinius leidinius.

PASTABOS IR BIBLIOGRAFIJA

- (1) Šis darbas pirmiausia buvo išspausdintas **Gutenberg Jahrbuch** žurnale (Mainz, 1971). Čia yra modifikuota, papildyta versija.
- (2) A. Jakštas, recenzuodamas šį leidinį, nepaisant vieno kito priekaišto, pavadino „brangiu veikalu“. Plg. **Draugija**, 1923, Nr. 1-2, p. 54.
- (3) Mosvid, etc. p. XIV.
- (4) Chr. Stang. **Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas**. Oslo, 1929, p. 169.
- (5) J. Safarewicz. „Un acrostiche de Mažvydas“. **Prace filologiczne**, 18, 1938, p. 7-8, ir 18, 1963, p. 199.
- (6) J. Safarewicz. „Dwa drobiazgi litewskie“. **Inter arma**, 1946, p. 65. Ten Mažvydas pasivadinęs Martinus Masvidas. Pagal kalb. A. Senną Mažvydas turėtų vadintis Mosvidas. Plg. jo **Handbuch der litauische Sprache**. Heidelberg, 1966, Bd. 1, S. 55. Apie tą patį akrostiką, aptiktą Lietuvoj, plg. **Literatūra ir kalba**, 2, 1957, p. 479.

- (7) E. Fraenkelis. „Apie Mažvydo katekizmo kalbą“. **Archivum philologicum**, 2, 1931, p. 141.
- (8) K. Būga. **Rinktiniai raštai**. Vilnius, 1961, 3, p. 293.
- (9) J. Senkus. „Pirmosios lietuviškos knygos tarmė“. **Lietuvių kalbotyros klausimai**, 1, 1957, p. 79.
- (10) V. Grinaveckis. „Dėl Mažvydo katekizmo tarmės lokalizacijos“. **Kalbotyra**, t. 6, 1963, p. 74.
- (11) J. Palionis. **Lietuvių literatūrinė kalba XVI-XVII a.** Vilnius, 1967, p. 52-53.
- (12) V. Biržiška. „Martynas Mažvydas ir jo bendradarbiai“. **Lietuvių žodis**, Nr. 16-20, 1947, ir **Naujienos**, 1947. Vokiškas vertimas atspausťas iš **Scholar**, Nr. 2-3, 1948.
- (13) Mažvydo bibliografiją iki 1969 m. duoda **Lietuvos TSR bibliografija**. Vilnius 1969, t. 1, p. 240-245. (Knygos lietuvių kalba, 1547-1861). Dar plg. V. M (aciūnas) „Mažvydas“ **Lietuvių enciklopedija**. Boston, t. 18, p. 50.
- (14) Mosvid, etc. p. 4.
- (15) V. Biržiška. **Senųjų lietuviškų knygų istorija**. Chicago, 1953, t. 1, p. 86-87.
- (16) Ten pat, p. 165. Dar plg. t. 2, p. 80, ir Z. Ivinskis, „Die Druckerei der Jesuiten in Vilnius und die ersten litauischen katholischen Buecher“. **Commentationes Balticae**, 1, 1953, p. 55-56.
- (17) P. Skardžius. „Martynas Mažvydas ir jo vaidmuo lietuvių bendrinės kalbos istorijoje“. **Aidai**, 5, 1947, p. 198-201.

- (18) Ten pat, p. 200.
- (19) P. Jonikas. **Lietuvių kalbos istorija**. Chicago, 1952, p. 69.
- (20) A. Salys. **Lietuvių kalbos tarmės**. Tuebingen, 1946, p. 10 ir tol. (Vytauto Didžiojo Universitete skaityto kurso santrauka).
- (21) K. Jablonskis. „Mažvydo gyvenimas ir aplinka“. **Senoji lietuviška knyga**. Kaunas, 1947, p. 107.
- (22) P. Pakarklis. „Mažvydo kilmės klausimu“. **Senoji lietuviška knyga**. Kaunas, 1947, p. 123.
- (23) J. Girdzijauskas. **Lietuvių eilėdara**. Vilnius, 1966, p. 55 ir tol.
- (24) Plg. G. Gerullis. „Die Herkunft der slavischen Lehnwoerter im Preuss.-Litauischen“. **Indogermanische Forschungen**, Bd. 42, 1924, S. 183-185.
- (25) V. Urbutis. „Nepastebėti Mažvydo slavizmai“. **Kalbotyra**, t. 4, 1962, p. 387-390.
- (26) V. Abramavičiaus str. vėliau papildė L. Vladimirovas. „Karaliaučiaus spaudos pradininkas Hansas Veinreichas ir pirmieji jo darbo tęsėjai (XVI-XVII a.)“. **Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai**, 1, p. 99-109, tik str. mažoka ryšio su pirmąja liet. knyga.
- (27) Plg. **Lietuvių enciklopedija**, t. 21, p. 310.
- (28) Pagal Lietuvos TSR bibliografiją, t. 1, p. 240, karaliaučius egz. (dingęs!) būtų lyg ir trečias iš lig šiol žinomų egz. To egz. J. Gerulio padarytą fotografinę kopiją kvestionuoja J. Lebedys savo str. „Du uniku-
mai“ (**Literatūra ir menas**, Nr. 5, 1957, vas. 2).

- (29) Iš šio str. autoriaus pasikalbėjimo su dr. K. F. Goettingene 1970 m. vasarą.
- (30) **The Old Lithuanian catechism of Martynas Mažvydas (1547)**, ed. by Gordon B. Ford, jr. Assen, 1971, p. IX.

Ilona Gražytė-Maziliauskienė

NUŽMOGINIMO TEMOS VARIACIJOS JUOZO APUČIO NOVELĖSE

Faktų nedaug)*. Gimęs 1936 metais, vienas jaunųjų Lietuvos prozininkų Juozas Aputis iki šiol išleisdino tris novelių knygas: **Žydi bičių duona** 1963 m., **Rugsėjo paukščiai** 1967 m. ir **Horizonte bėga šernai** 1970 m. Lietuvos rašytojų sąjungon tebuvo priimtas 1969-siais. Kultūrinė Lietuvos spauda — **Pergalė, Literatūra ir menas** ir **Kultūros barai** — jam beveik visiškai neskiria dėmesio. Jo vardas retai viešumoje teminimas, o apie jo kūrybą dar nebuvo paskelbta išsamesnių kritinių nagrinėjimų. Kas jis? Nežinomas literatas ar eretikas?

Tačiau pastaruoju metu Juozas Aputis buvo išskirtinai pastebėtas Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto plenumo posėdyje, kuris 1972 m. liepos 3 d. vyko Vilniuje. Ideologi-

*) Paskaita, 1972 m. spalio 28 d. skaityta Ohio valstijinio universiteto baltų literatūrų mokslinėje konferencijoje ir anglų kalba paskelbta „Books Abroad“ žurnalo 1973 m. numeryje.

nio darbo uždavinius svarstęs Centro komiteto sekretorius A. Barkauskas savo pranešime reiškė susirūpinimą „nacionalizmo bacilomis“ apamai ir kai kuriose Juozo Apučio novelėse išvėlgė „socialistinės visuomenės literatūrai svetimas ir žalingas tendencijas“. Tokiems kūriniams, anot A. Barkausko, „būdingos subjektyvistinės nusivylimo nuotaikos, pesimizmas, netikėjimas socialiniu bei moraliniu žmogaus progresu“. Be to, kai kurie rašytojai, esą, „vis dar pernelyg dažnai nukrypsta vien tik į formos sferą“ (plg. **Literatūra ir menas**, 1972. VII. 8).

Visa tai nėra nauja. Socialistinio realizmo doktrinos jau pakankamai gerai pažįstamos. Tačiau įdomu, kad šį kartą priekaištų ir išpėjimų auka nėra avangardinis rašytojas su intelektualinėmis pretenzijomis.

Juozas Aputis rūpinasi forma, bet tai pasakyti kone apie visus dabartinius Lietuvos prozininkus. Jo forma nėra eksperimentiška, paslaptiinga arba simboliška. Užšifruota prasmė nedangstoma nekaltais žodžiais, kas politiniams cenzoriams paprastai sukelia slogutį. Juozo Apučio personažai nėra nepaprasti, asocialūs arba kovotojai prieš politinę sistemą. Personažai savęs neanalizuoja ir nepaskęsta asmeninės laisvės ar asmenybės išsiskleidimo ieškonėse. Betgi kažkas tose novelėse sistemos gynėjus verčia susirūpinti. Paskutiniąją Juozo Apučio novelių knygą *) akylai perskaičius,

*) Juozas Aputis, „Horizonte bėga šernai“. Išleido Vaga, Vilniuje, 1970 metais.

siūlosi išvada, kad tuo obuolį užteršusiu kirminu bene bus anas „netikėjimas socialiniu bei moraliniu žmogaus progresu“.

Juozas Aputis tiki žmogumi. Tokiu žmogum, koks jis yra, — mažu, nereikšmingu, technologinės visuomenės jėgų deformuotu, savo nesuprantamų troškimų brutalizuotu, vienašališkai suluošintu. Tokiu žmogum, kaip titulinės novelės Gvildys, kuris supranta žmogaus didybę ir tą neišvengiamą tikrovę, kad vieną dieną jo egzistencija baigsis. „Taip ateina didysis skausmas ir ilgesys, nes suvoki esąs dievas, kuris žino, kad turės numirti“ (psl. 88). Juozas Aputis žino, kad tikrasis priešas glūdi pačiame žmoguje ir kad šito fakto akivaizdoje visos sistemos yra bejėgės, ypač gi tokios sistemos, kurios pesimizmą laiko nuodėme.

Rašytojas Arthur Koestler savo išpūdžiuose apie 1933 m. Sovietų Rusiją rašė: „Rašytojų suvažiavime Maskvoje, prisiklausęs nesuskaičiuojamų kalbų apie pažadėtąją visuotinę laimę puikiame naujame pasaulyje, Andrė Malraux staiga paklausė: 'Bet kas gi atsitiks su vaiku, kurį suvažinėja tramvajus?' Išivyravo skausminga tyla. Tada, visiems pritariant, kažkas pareiškė: 'Tobuloje, planingoje socialistinėje transporto sistemoje avarijų nebūs'.“ *)

Šiandien Lietuvoje Juozas Aputis vis dar rūpinasi trapumo, žiaurumo, nepramatomumo

*) Arthur Koestler, „The Invisible Writing“. Išleido The Beacon Press Bostone, 1956. Psl. 158.

elementais žmogaus gyvenime, o sistamai vis dar tenka „skausmingai tylėti“.

Kalbėdama apie Juozo Apučio noveles, vartoju „nužmoginimo“ terminą, kurį galima įvairiai suprasti. Priimdami idėją, kad žmogaus gyvenimas privalo būti orus ir prasmingas, matome, kad Juozo Apučio sukurtieji personažai dažnai gyvena pasaulyje, kuriame tos dvi savybės yra išnykusios. Sakydama „nužmoginimas“, nemanau, kad Juozo Apučio sukurtieji vyrų ir moterų personažai būtų brutaliai sugyvułėję. Kaip ir daugumas dabarties pasaulio rašytojų visame pasaulyje, Juozas Aputis žmogų supranta ne kaip galvojančią ar kovojančią gyvulį, bet pirmoje eilėje tiki, kad žmogus daugiausia kenčia savo egzistencijos dimensijose ieškodamas prasmės. Savigarbos ir prasmės praradimas žmogų iš tikrųjų brutali-zuoja ir luošina.

Pirmoji šito proceso variacija pasireiškia žmogaus aplinkoje. Novelių veiksmas dažniausiai vyksta kaime. Ne banguojančių kalvų, kristalinių upelių ir ošiančių girių romantiškajame kaime, bet gamtovaizdyje, kurį suraižė buldozeriai ir traktoriai — aputiškieji „šernai“.

Skraidančių obelių novelės herojus stebi savo sodo mirtį. Apsakymas išbalansuotas tarp naujojo gyvenimo girtų vaišių iš vienos pusės ir praeities, kuriai surrealistiškame montaže atstovauja raganiška velionė motina ir pasiutiškai skraidančios obelys, iš kitos. Herojaus sąmonėje obelys išlieka nesunaikinamos.

Traktoriai atstovauja progresui ir natūralios aplinkos sunaikinimui. **Tik-tik-tik** no-

velėje dramatinis kontrastas išryškėja tarp plentu lekiančių kriokiančių sunkvežimių ir susikūprinusių senutės, kuri su baltapūkiu vaikiuku tuo pačiu plentu bando vesti seną, pervargusią, „guminių kojų“ žalmargę. Kai karvė iš nuovargio pagaliau pakelėje sukrinta, vaikiukas pradeda bėgti, aklai ir vis greičiau, greičiau, greičiau nuo nesuprantamybės ir į ją. Novelės veiksmas vyksta fone garsiakalbių triukšmo, tarsi stumiančių pasaulį į vis greitėjantį skrydį. Vieninteliai du žmogiški garsai tėra senutės šnabždesys ir mažų bėgančių kojelių ritmas.

Juozas Aputis nesiūlo grįžti prie vakardienos ritmo. Mašinos grasina abiem: ir vyrui, kuris bijo obelų keršto, ir vaikui, kuris bėga nežinodamas kodėl. Mašinos juos abu padarė nebereikalingus. Žmogiškasis elementas susitraukia iki minimumo, nes jis neįstengia išlaikyti pasikeitimų tempo. Tačiau autorius implikuoja, kad *t u r i m e* išgirsti bėgančio vaiko kojų dundesį, nes antraip bet koks tempas lieka beprasmiškas.

Technikos ir gamtos antagonizmo tematika nėra reta dabartinėje pasaulio literatūroje. Žmogus dažnai nebepataisomai supurvino savo aplinką. Todėl grįžimas prie supaprastintos praeities tikrovės daugelį autorių taip masina — tai nauja romanticizmo versija.

Tačiau Juozas Aputis nėra romantikas. Minėtose jo novelėse nėra nieko, kas liudytų, jog jis pirmenybę teikia supaprastintai praečiai. Aplamai Juozas Aputis puikiai kontroliuoja pamokslavimo pagundą, kuriai taip daž-

nai pasiduoda daugelis rašytojų gyvosios gamtos mirties akivaizdoje.

Beprasmybės nuotaika savotiškai gaubia šiuos, palyginti, nesudėtingus Juozo Apučio apsakymus. Progresas ir didėjantys tempai neišvengiami, ir formaliai tai turėtų tarnauti geresnei žmogaus egzistencijai. Tačiau, instrumentu virtęs, žmogus dar netampa laimingu, o technologinė pažanga žmogų kaip tik dažnai ir paverčia įrankiu. Plentas, pagrindinis **Tik-tik-tik** apsakymo įvaizdis, vaizduojamas augančia judesio banga triukšmingų garsiakalbių palydoje, iš tikrųjų neturi pabaigos, neturi jokio pasiekiamo tikslo. O vis dėlto ši konkreti fizinė tikrovė išvirsta ne mažiau surrealistiniu vaizdu, kaip ir skrendančiosios obelys. Sena dvesianti žalmargė pasirodo prasmingesnė už jėgos ir progreso įvaizdį. O sunkvežimių vairuotojai lieka paprastais įrankiais, neatskiriama nuo savo mašinų.

Savo paprastumu ir aiškiomis paralelėmis abi minėtosios novelės primena paraboles. **Lapsinis geras** yra jau yra sudėtingesnė novelė, kurioje Juozas Aputis vaizduoja charakterio disintegraciją, išplaukiančią iš negebėjimo pačiam suprasti savo jausmus.

Novelės šeši pagrindiniai veikėjai praleidžia eilinę dieną. — į kraštutines situacijas Juozas Aputis savo personažų neįvelia. Trys moterys išvyksta į netolimą miestą apsipirkti ir užveina į restoraną. Jų trys vyrai vakarą praeina namie.

Moteris ištinka eilę mažų nesėkmių ir pažeminimų, ypač vaizdingesnės prigimties Ro-

zalią, kuri patetiškai stengiasi kaip nors paslėpti savo pernelyg prastus guminius batelius. Moterys iš tikrųjų nežino, kas tokiose vietose kalbama, ir daugiausia tyli. Viena jų galvoja: „Gal ji užima kieno nors kito vietą, bet ir tai dar neaišku, kaip yra — ar ji užima kito vietą, nustūmusi ką, kam tos vietos reikėjo, ar ji jaučiasi kalta dėl savo bejėgiškumo ir dėl to, kad kažkas yra toje vietoje, kur turėtų būti ji?“ (psl. 42).

Rozalija jaučia, kaip jai išslysta tikrovė, kaip daiktai ir gyvuliai ir žmonės kalba keista kalba, kurios ji nesupranta. Naktėjant moteris gerokai įsigeria.

Ir vyrai geria, o Kasparas desperatiškai bando suprasti savo frustracijas ir gal save patį. Jis visą gyvenimą elgėsi „ne taip, kaip vidus liepia, kaip numanau, kad reikėtų daryti“ (psl. 47). Iš esmės jis dėl to ir geria: „Kai išgeri, visas svietas prie tavęs priartėja, tik banguoja prieš akis, o kartais tame sviete lyg veidrodyje ir save pamatai“ (psl. 46). Kasparas suvokia, kad kažkas jo pabėgo. Bet kas tai? Kas yra žmogus? Pyktis kunkuliuoja po pat paviršiumi ir beveik išsilieja girtame siute.

Novelės pabaiga ne tik absurdiška, bet ir neišvengiama. Įsigėrę vyrai pamiršta savo moteris, kurios, paskutinį autobusą pražlopusios, namo grįžta atvirame sunkvežimyje. „Atrodė, kad šaltis tuoj tuoj visai užspaus krūtines ir nustos plakti širdys“ (psl. 54). Šoferis moteris išlaipina apsnigtoje paplentėje, ir peršalusios, sušlapusios dvi jų namo bebrisdamos miršta, tik Rozalija kitą dieną lieka stovėti

prie jų karstų, negebėdama iššifruoti nesuprantamos gyvenimo prasmės.

Ši geros struktūros novelė yra nepaprastai žiauri. Taupiai vartodamas žodžius, Juozas Aputis sugeba pavaizduoti savo viduje besikankinančius žmones, tarsi gyvulius nepralaužiamuose narvuose. Jie nekenčia nuo skurdo, ligų ar per sunkaus darbo. Jie kenčia nuo **le condition humain** *), dėl negebėjimo suprasti, kas yra kaltas. Jų kasdienis gyvenimas tėra kaukės, po kuriomis slepiasi tuštuma. Jie kraujuoja, kai bando kaukes nutraukti. Ir vienintelė tikrovė yra mirtis.

Vyrų prigimties brutalumas ir moterų beviltiškumas **Lapsinis geras** yra novelėje didele dalimi išplaukia iš to, kad jie yra įrankiai, bet ne savo likimo vairuotojai. Tik intuityviai jie jaučia kažkokią galimybę suprasti savo impulsų ir savo prigimties tikrovę. Titulinėje novelėje **Horizonte bėga šernai** Juozas Aputis žengia dar vieną žingsnį, vaizduodamas žmogiškosios būties nesukontroliuojamumą ir absurdiškumą.

Nuo kalnelio stebėdamas ropojančius traktorius, protagonistas Gvildys svajoja apie vaikystę. „Vaikystė mus persekioja kiekvieną liūdesio ir ilgesio valandą, mes bėgame prie jos lyg prie šaltinio, tenai niekada netrūksta vandens, nes tik vaikystėje mes esame tikri dievai ir tik vaikystėje galime iškasti šulinius troškiantiems pagirdyti“ (psl. 88). Pagaliau reikia

*) Prnc. „Žmogiškoji būtis“. Pagal to pavadinimo André Malraux romaną.

eiti į namus, kur ji pasitikusi desperatiška žmona ražais ją apakina. Kadangi „niekas čia tau nesvarbu“... Ji pati nesupranta savo poelgio priežasties. Žiūrėdama pro nedidelį trobos langą, ji suprato, kad jai „jau beveik niekas nebuvo svarbu — nei miškas, nei pievos, nei gyvuliai, ir — baisu pasakyti — netgi vaikai“. Jos motina pasakodavo „kažką panašaus, tačiau už ko vis dėlto užsikabindavo jos motina beviltiškumo valandą, už ko?“ (psl. 90). Vėliau, žinodamas, kad liks aklu, Gvildys suprantą: „O gal taip turėjo būti, kad žmona man akis išbadytų, tik nei aš, nei niekas dar nežinojom, kaip apie mirtį, — kad taip turi būti“ (psl. 96).

Čia Juozas Aputis egzistenciją išrengia iki pačios jos esmės. Išsiskleidžia nekalta nesuprantanti vaikystė, absurdiška nesukontroliuojama dabartis ir baigminis rezignacijos, o gal ir abejingumo mirčiai įvaizdis: „Viena akim pro baltą marlę Petras Gvildys žiūrėjo į salelės pakrašty augantį beržą, kuriame tupėjo išsigandusi gegužė“ (psl. 98).

Gvildį suluošina didžioji nežinomybė, absurdas, paprasčiausių gyvenimo aspektų neišaiškinamumas. Čia jaučiame egzistencializmo, Kafkos, absurdo teatro nuotaikas. Kaip ir kituose Juozo Apučio apsakymuose, čia jaučiame autoriaus gailestį, bet labai mažai sentimentalumo. Menišškai formuluoti žmogaus reakciją absurdu visuomet buvo stipriausias žmogaus ginklas. Juozo Apučio personažai savo gyvenimo beprasmybės nekvestionuoja. Su nedidelėmis išimtimis, tai paprasti, kartais beveik pri-

mityvūs žmonės. Prieš savo likimą jie nemaištauja, savo desperacijos jie nesugeba suprasti. Tačiau šitų personažų reikšmė toli pralenkia tas buitiškas situacijas, kuriose autorius juos vaizduoja. Šioje dimensijoje kaip tik ir iškyla rašytojo Juozo Apučio stiprybė. Gvildžio istorija nėra vien tiktai pasakojimas apie nelaimingą atsitikimą, jeigu, žinoma, žmogaus gimimo nelaikysime avarija.

Jau minėjome žmogaus bejėgiškumą didelių technologinių pasikeitimų srovėje, žmogaus subrutalėjimą, kai išnyksta gyvenimo prasmė, ir žmogaus disintegraciją tamsių ir grėsmingų vidinių jėgų akivaizdoje. Lieka dar viena variacija egzistencinės kančios tematikoje, tai — sterili mirtis izoliacijoje. Šitą jausmą Juozas Aputis ypač puikiai perduoda dviejuose apsakymuose: **Baltoje novelėje** ir **Riksme mėnesienoje**. Šiose novelėse Juozas Aputis labai atsargiai išvengia sentimentalizavimo pavojaus, kurin dažnai įklimpsta rašytojai, vaizduodami nepakeliamą vienatvę.

Pirmu žvilgsniu atrodytų, kad **Baltoje novelėje** vaizduojami nereikšmingi žmonės, dar gi neidentifikuoti pavardėmis. Jauna gydytoja stebi už jos kambario ribų praplaukiantį gyvenimą, susitikdama su žmonėmis, bet niekada jų iš tikrųjų nepaliesdama. Kita moteris sanatorijon atvyksta su dvidešimt šešiom suknelėm, kad atskirtų dieną nuo dienos ir kiekvieną dieną turėtų nors mažytį džiaugsmo žiupsnelį. Pilko žmogelio žmona yra kalėjime, ir jis nebepakelia vienatvės, paliktas su trimis vaikais.

Visus juos riša baltas kambarys su baltomis užuolaidomis ir baltai apdengta sofa, kambarys, kuriame vienintelis gyvas daiktas yra žalias kaktusas. Novelės struktūra ištisai paremta balta spalva su kitų spalvų akcentais.

Balta yra vienatvės, izoliacijos, naikinančios laiko jėgos spalva. Baltos spalvos linksma popierinė kepurė vieną šiltą vasaros dieną, kuri beliko negyvu prisiminimu. Akmenys su negyvų žmonių vardais stovi šalimais balto smėlio tako. Baltuose popieriaus lakštuose surašomi žmonių skausmai, balti nervingi pirštai moters su mirusia siela, baltas yra sniegas su vienišos, tamsoje pranykstančios figūros pėdsakais. Baltos spalvos suknelė moters, netekusios paskutiniosios iliuzijos. Balta spalva — paprasta, švari ir negyva. Žalia spalva — gyvenimas: gyvieji kaktusai, liūdnos žalios žmogelio akys, žali avižų laukai, kuriuose jis vieną dieną su savo vaikais stovėjo.

Kaktusai ir baltos sienos yra pagrindiniai novelės įvaizdžiai, tarp kurių glūdi esmiškoji tiesa: žmonių vienatvėje sušalusi tylą, neįmanomybė padėti koridoriumi einančiai moteriai grįžti kasdienybėn. Kitose novelėse Juozas Aputis yra dramatiškesnis ir gaivalingesnis, bet **Baltoje novelėje** jis pasiekia subtilumo ir grakštumo, prilygstančio geriausiai Katherine Mansfield prozai.

Kitas visiškai izoliuotas personažas yra **Riksmo mėnesienoje** kuprius, gyvenantis anapus žmonių bendruomenės ribų. Toleruojamas kaip išsigimėlis, viską matantis, bet niekur iš tikrųjų nepriklausantis, kuprius kartą paban-

do išsilaisvinti iš savo privataus pragaro, bet jo pasiūlytoji pagalba ir užuojauta vyro pri-
muštai žmonai baigiasi galutine jo desperacija.
„Jis jau norėjo šaukti lyg pamišęs, kad mote-
ris nustojo verkti iš neapykantos jam, o ne
anam, kuris ją mušė ir draskė, idealizavo ir
paskui šlykščiai išniekino, tik jokio šauksmo
atsikišusi burna neišdavė. Kuprius greitai iš-
griuvo pro vartus į savo mėnesėtą aikštę, šuo-
liavo tiesdamasis ir jusdamas, kaip po kupra
kažkas braška. Du sykius, kol pasiekė šulinį,
jis pasakė:

— Biaurus yra gyvenimas.

— Biaurus yra gyvenimas“ (psl. 174).

Kuprius tragedija yra kalėjimas, iš kurio
negalima pabėgti, — jo paties kūnas. Novelėje
pasakojama, kaip miestelio bufete, pakanka-
mai prisigėręs, kuprius beviltiškai stengiasi kė-
dėje išsitiesti į savotišką tiesės parodiją. „Kai
pasisekdavo kėdėje išsilaikyti, jis šaukdavo,
nuo raumenų įsitempimo rydamas seiles:

— Ar nesakiau! Ir aš vertikalus...“ (psl.
170).

Žmogus pagaliau juk yra vienintelis gyvis,
kurio natūrali laikysena yra vertikali...

Kuprius gyvena dvigubame prakeikime.
Jo kūnas jį paverčia gallesčio arba pajuokos
objektu kitų akyse — nepilnavertišku žmogum.
Tuo pačiu metu jo žmogiškieji jausmai yra per-
dėtai jautrūs dėl nuolatinės frustracijos. Nak-
timis (nes dienos priklauso normaliems ir pa-
prastiems žmonėms) „jis labiau už juos visus ju-
to visko, kas mėnesieną naktį buvo aplinkui,
amžinumą ir begalybę, liūdną savo, žmogaus,

didingumą“ (psl. 172). Antrąją našta dar sunkiau pakelti.

Šios novelės herojuje sutelkta pati esmė to, nuo ko kenčia kone visi Juozo Apučio personažai. Jie savyje nešiojasi savotišką žaizdą arba iškrypimą. Paprastai jie tai paslepia arba ignoruoja, bet tam tikrais įtampos momentais jie tos žaizdos yra sutriuškinami. Būdami paprastais žmonėmis, jie neranda žodžių visam tam nusakyti ir tuo pačiu racionalizuoti. Iš jų žmogiškumo gelmių išplaukiantis šauksmas yra užslopinamas, ir jiems belieka esmiška tiesa: „Biaurus yra gyvenimas“.

Autoriaus draugams dedikuotą novelę **Tylėdami važiavo greitai** palikau pabaigai, nes joje sukoncentruoti visi aukščiau minėtieji Juozo Apučio kūrybos elementai. Vairuotojas, Barzdočius ir ilgas ir plonas Trečiasis apsakymo pradžioje yra sudėtinė dalis automobilio, kuris pasiutusių greičiu lekia plentu. „Dabar juokinga galvoti, kad viskas yra beprasmiška. Taip manydami, mes niekada nepajudėtume iš vietos. Prasminga jau vien tai, kad mes lekiame“ (psl. 150).

Vyrų sąmonėse šmėkšoja praeities ir dabarties fragmentai. Staiga iš kažkur atsiranda nedidelis gyvulėlis — katinas bando pereiti plentą. Tuo momentu novelėje įvyksta dramatinis lūžis. Greitis nūnai baigiasi, ir trys vyrai pradeda katiną gaudyti. Gaudynės pradžioje paženklintos pykčiu, vėliau kraujotroška ir pagaliau vis augančiu kaukiančiu gyvulišku žudymo instinktu. Išnyksta bet koks žmogiškumas, vyrai išgyvena sulaukinėjimo slogutį. Ka-

tinąs pagaliau žūsta po kito automobilio ratais, o trys pervargę vyrai vėl tampa savo automobilio sudėtine dalimi.

Ratas meniškai išbaigtas: beprasmiškas ritmas nutraukiamas išsilaisvinusios neracionalios jėgos, o tai jėgai išsisėmus — ritmas tęsiasi. „Gal būt, jis (katinas — I. G.-M.) buvo vertas pasigailėjimo. Gal būt, kažkas yra vertas pasigailėjimo kiekvieną mūsų gyvenimo valandą, o dažniausiai — mes patys, tačiau niekad neatvėstanti lava mums degina kojų padus, mes lekiam tolyn, nespėdami gailėtis nei savęs, nei kitų. O gal mes visi nesąmoningai suvokiame, kad nieko negalime gailėsčiu pakeisti“ (psl. 160).

Šitoje novelėje geriausiai išryškintas žmogaus vidinis priešas: tamsus, nesuprantamas, silpnas, žiaurus, tragiškas, beviltiškas, užsispyręs, ieškantis žmogaus būdas. Jokia sistema jo negali pakeisti, **le condition humain** galop nugalį visas sistemas.

Kiekvieno rašytojo ir kiekvieno menininko pareiga yra pavaizduoti tą terorą ir tą susižavėjimą, kurį mummyse sukelia žmogiškoji būtis. Tai visuotinė visos literatūros tema. Sistemoje, kurios rėmuose Juozas Aputis kuria, oficialiai išpažįstamas tikėjimas nuolatiniu žmogaus progresu, kitaip sakant — žmogaus sutobulinimo galimybe. Visoks blogis tenai išaiškinamas netikusiomis ekonominėmis ir politinėmis sąlygomis. Ir tikima, kad vidinis žmogaus blogis gali būti nugalimas konstruktyviomis, kone terapiškomis priemonėmis.

Tačiau vis daugiau dabartinių Lietuvos

prozininkų kuria personažus, kurie neturi tikslo, yra frustruoti, abejingi ir iš tikrųjų ne optimistiški. Gyvenimo prasmę jiems dažniausiai pakeičia rutina. Tokius personažus nagrinėjantieji kritikai stengiasi dvasinės tuštumos priežastis išaiškinti ir dažnai prikašioja idealizmo bei užsiangažavimo stoką.

Paprastai išsireiškus, tūli rašytojai pirmoje eilėje vaizduoja patį žmogų, o ne tas sąlygas, kuriose jis gyvena. Atrodo, kad socialistinio realizavimo formulės baigia išsisemti. Pasak jų, priešą visuomet buvo lengva atpažinti, o todėl ir nugalėti. Dabar tas priešas darosi vis sudėtingesnis, ir jis atsidūrė anapus paprasto logiško išaiškinimo ribų. Blogis reiškiasi ne vien tiktai išorėj — sabotuotojo, liaudies ar klasės priešo, išdaviko vaidmenyse. Blogio esmė dažnai glūdi paties žmogaus viduje, o tai rašytojas kaip Juozas Aputis puikiai supranta ir ta savo įžvalga dalijasi su savo skaitytojais. Kadangi dramatiškumas literatūroje stipriausiai išreiškiamas personažo vidine kova su blogiu savyje, Juozas Aputis dabartinę Lietuvos novelistiką praturtino naujai iškelta dramatine dimensija.

Ir tobuliausiai suplanuotoje visuomenėje vis dar bus nelaimingų atsitikimų. Juozas Aputis šią tiesą puikiai suvokia ir turi pakankamai moralinės ir meniškos drąsos savo kūryboje tai pavaizduoti be atsiprašinėjimų, pamokslų ar pažadų. Tai jau būtų sistemos uždavins.

LIETUVIŠKOJI KNYGA IŠEIVIJOJE

Šis rašinys nepretenduoja į kokią nors dokumentuotą studiją apie lietuvišką knygą išeivijoje, ir, būtent, siauros apimties išeivijoje, pradedant 1945-aisiais metais iki dabar. Tai greičiau paprastas svarstymas lietuviškos knygos klausimo esamose sąlygose, jos kelio, jos atsiminimų. Šis pasisakymas yra greičiau perspėjimas skaitytojui, kad jis nenusiviltų tikėjęsis šiame straipsnyje rasti viena, o užtiko kita.

Kalbant apie lietuvišką knygą, gal būt, visai vietoje bent pora žodžių derėtų užsiminti pirmiausia apie kultūrinės veiklos sąlygas užsienyje, nuo kurių tiesiog priklauso ir lietuviškos knygos padėtis. Be abejo, nereikia įrodinėti, kad, negaunant tiesioginių papildymų iš pačios tautos, išeivių kultūrinė veikla remiasi pastangomis išlaikyti tas kultūrinės vertybes, kurias atsivežėme dar iš Lietuvos: tai dainos, šokiai, visuomeninė ir organizacinė veikla su visais politiniais, pasaulėžiūriniais bei partiniais atspalviais. Knygų leidimas ir jų paskleidimas irgi tebėra tuose pačiuose kultūrinės veiklos rėmuose,

nors pati knyga kaip tokia jau savaime yra išimtinėje padėtyje vien tik dėl to, kad ji savo esmėje yra kūrybinis produktas. Ir, gal būt, kaip tik dėl to knyga ir išsiskiria arba neįtalpinama į tą bendrą standartinę veiklą, kurią iškilmingai vadiname kultūrine. Knygą ženklindami kūrybine etikete, norime tik pabrėžti, kad ji, kaip ir pats autorius, turi savo individualių bruožų, kurių neapsprendžia nei rinkimai, nei balsavimai. Laikydamas knygą kūrybiniu produktu, noriu tik pabrėžti, kad čia nesiribojama vien dailiaja literatūra ar poezija, bet į tą pačią kategoriją įrikiuojamos visos knygos — ir mokslinės, ir techninės, ir politinės ir t. t. Juk kiekvienas autorius, ruošdamas knygą, galvoja joje atskleisti šį tą naujo, negirdėto, o jeigu paduoda kuriuo klausimu faktų, tegu ir visiems žinomų, tai juos savaip pristato žiūrėdamas iš savo individualaus taško.

Mūsų išeivijos veiklą nuo 1945 metų iki šiandien galima būtų skirti į tris ryškius periodus: pirmieji dešimt metų buvo skirti daugiau susiorganizavimui, įskaitant ir įsikūrimą; ant-rasis dešimtmetis daugiau rėmėsi politine veikla ir net tautine reprezentacija, stengiantis pristatyti lietuvių tautą ir Lietuvos padėtį jos nežinantiesiems; o pastarasis dešimtmetis vyksta lietuvių išlaikymo ženkle. Tačiau ir čia stengiamasi išlaikyti senus standartus, nesiskaitant nei su pakitusia realybe, nei su galimybėmis atlietuvinti išeivijos jaunimą, palaikant ryšius su pačia tauta.

Ir nuostabu: visoje tų trijų tarpsnių veikloje niekur platesniu mastu neiškilo lietuviškos

knygos klausimas. Nekalbant apie lokalinę veiklą, per tą visą laikotarpį vyko įvairūs organizaciniai, politiniai, profesiniai, moksliniai susvažiavimai, kultūros bei jaunimo kongresai, spaudos darbuotojų sąskrydžiai, tačiau bent man nežinoma, kad nors viename būtų buvęs iškeltas lietuviškos knygos klausimas. Dar liūdniau, kad lietuviškoji knyga, lygiai kaip ir lietuviškoji spauda, iš viso nebuvo pristatyta net ir Lietuviškoje Enciklopedijoje nei tos L. Enciklopedijos penkioliktame tome, kuris skirtas Lietuvai ir lietuvių kultūrai. Sakytume, lietuviška knyga yra kaip oras: gyvybiškai būtinas, bet nėra ko apie jį kalbėti. Tiesa, būtų ko kalbėti ir apie orą, jeigu jis būtų lietuviškas arba lietuvių produktas, tačiau nežinia, kokiais sumetimais nerodoma specialaus dėmesio ar rūpesčio lietuviška knyga, tarsi ji mūsų kultūriname gyvenime nevaidintų jokio vaidmens arba jos būtų toks perteklius, kad nėra ko dėl jos jaudintis ar baimintis. Žinoma, ir apie duoną niekas nekalba, kai jos pakankamai, nors badmečiu duona tampa aukščiausiu gėriu. Gal ir neįmanomas duonos ir knygos palyginimas, tačiau tokia užuomina šičia visai tiko.

Visai čia nebūtų vieta kalbėti apie knygos reikšmę tautinės kultūros plėtotei — šitai daugiau negu bet kas paliudija tautinio atbudimo ir atgimimo laikotarpis ir visas tautinis gyvenimas iki šiandien. Tačiau gal labiausiai knygos reikšmę suprato bolševikai, kurių pirmas rūpestis buvo perimti savo kontrolėn spaudą, knygų leidimą ir užtvindyti rinkas savomis knygomis. Ir šiandien Lietuvoje išleidžiama

knygų daug daugiau ir nepalyginamai didesniais tiražais, negu bet kada. Žinoma, tokioje gausioje yra apstu ir makulatūros, bet kur gi jos nėra?

Žvelgiant į knygą išelvijoje, gal labiausiai krinta į akis tos knygos ignoravimas. Nereikia laukti, kad knygos būtų išperkamos masėmis, bet vis dėlto jos paklausa galėtų būti ir didesnė atsimenant, kad vien tik pastarojo karo pabėgėlių buvo apie 50.000, kurių apie du trečdalius sudarė inteligentija. Jeigu remtumės vien tik pabėgėliais ir jeigu bent dešimtadalis jų domėtusi lietuviška knyga ir jos ieškotų, tai vidutinis knygos tiražas būtų ne 500-700, bet apie pora tūkstančių. O reikia pripažinti, kad lietuviškos knygos nesikrato ir tie lietuviai, kurie neįeity į inteligentų kategoriją, bet kurie gyvena vien lietuvybe. Pagaliau ne vien tik pokario pabėgėliai sudaro lietuvišką išelviją. Nors niekas tikrų žinių neturi, bet kai kas apskaičiuoja, kad pasaulyje yra pasklidęs apie vienas milijonas gyvų lietuvių. Prileiskime, kad iš to skaičiaus apie 10 procentų yra aktyvių ir nuoširdžiai lietuviškos likimu besisielojančių žmonių, kas sudarytų apie 100.000 galvų. Tegu iš jų tik kas dešimtas pirktų lietuvišką knygą, tai knygos tiražas turėtų būti apie 5000. Toks atsargus skaičiavimas imamas dėl to, kad per metus išleidžiama ne viena, o kelios dešimtys knygų. Taip pat visai natūralu, kad pirkejas knygą pasirenka, bet neperka urmu, kas tik atspausdinta lietuviškai. Leisdamiesi toliau į panašius apskaičiavimus, turime sutikti, kad per metus lietuviai, būdamas net pačioje žemiausioje už-

darbio kategorijoje, lengvai gali įsigyti ne vieną, bet keletą lietuviškų knygų. Visa tai susumuojant, teoretiškai lietuviškos knygos padėtis atrodytų labai optimistiška: galėtų ne tik leidyklos išsilaikyti, bet net ir autoriams šis tas nutrupėtų. Betgi praktiškai vaizdas žymiai liūdnesnis: kasmet krinta ne vien tik tiražai, bet ir leidinių skaičius. Reikia pripažinti, kad jeigu sąlygos nepasikeis ir jeigu iševija neatšišviežins naujais papildymais iš pačios tautos, tai skaitykime, jog lietuviškos knygos iševijoje auksinis amžius jau pasibaigęs: mylinčių lietuvišką knygą skaitytojų gretos sparčiai retėja; naujoji karta, kad ir aukštai iškilusi intelektualinėje sferoje, lietuviškai raštijai yra analfabetė. Pats aktyvusis lietuviškas jaunimas kartais dar laikraštį ir pasigauna, bet knygos skaityti jie visai nepajėgūs, nes tam reikia ir pasiruošimo, ir valios, ir laiko, o šio pastarojo ypač labiausiai šiandie stokojama.

Bandėme skaičiais pagrįsti, kad teoretiškai lietuviškai knygai sąlygos dar būtų visai pakenčiamos, tačiau ne skaičiai lemia, o skaitančiosios publikos susigyvenimas su knyga, jos tam tikras kultūrinis ir inteligentinis lygis, kurio pasiekus pati knyga pasidaro tiesiog kasdieninė būtinybė. Galimas daiktas, kad mes tokio lygio dar nesame pasiekę. Užtenka tik pereiti per lietuvių, laikančių save intelligentais, namus ir pasidairyti, kas yra jų knygų lentynose. Dažniausiai tai senos, dar prieš dvidešimt penkerius metus leistos knygos Vokietijoje, o naujesnių beveik nesimato, o jeigu kokia ir yra, tai į namus pakliuvusi dažniausiai

dovanų keliu — arba autorius yra senas draugas bei geras pažįstamas, arba šiaip koks nors knygos mylėtojas bus šeimos ar šventės iškilmių proga šeiminkams padovanojęs. Neįmanoma net patikrinti, ar jos iš viso skaitytos, nes jei ir šandie būtų leidžiamos kaip anksčiau Lietuvoje arba prancūzišku stilium, tai matytųsi, ar knyga išpiaustyta, ar ne. Bent toks vaizdas yra Australijoje. Nežinau, kaip reikalai atrodo kitų kraštų lietuviuose, ypač Amerikoje.

Ne geresnis reikalas ir su profesine literatūra, jeigu pasižiūrėsime į mūsų profesionalus, išskyrus, žinoma, tuos, kurie gilinasi savo profesijoje ruošdamiesi naujiems mokslo laipsniams, tyrinėdami arba įsijungę į mokomąjį darbą (mokytojai, lektoriai). Šiaip profesionalai savo knygų lentynėlėse telaiko tik atitinkamas mokyklas belankant įsigytus vadovėlius arba standartines parankines knygas ir patenkinti savo praktika arba turimąją tarnybą. Sakytumei, kad jiems, baigus prieš kiek laiko mokslus ir įsigijus profesines teises, toje srityje nėra kiek nepažengta ir jokios naujos literatūros jų praktikuojamos profesijos klausimais nėra. Jeigu ką ir sužino, kad yra kas atrasta, išrasta ar patobulinta, tai tik dažniausiai iš dienraštinės spaudos arba išgirsta iš pokalbių bei konferencijų susiėjimuose, tačiau tuo viskas ir baigiasi.

Pastaruoju metu mūsų dėmesys skiriamas lietuviybės išlaikymui. Neįvyksta joks suvažiavimas, kur nebūtų svarstoma, kaip išlaikyti tą lietuviybę. Vienas gi šioje kovoje pagrindinių ginklų yra lietuviška knyga. Bet kas gi ją rūpi-

nasi ar domisi? Yra keletas idealistų, kurie jas rašo, gal būt, tiek pat, o gal ir mažiau tokių, kurie bando išleistas knygas paskleisti. Bet kad lietuviška knyga susirūpintų mūsų visuomeniniai veikėjai, organizacijos, kad būtų ieškoma būdų, kaip tas knygas racionaliau išleisti ir paskleisti, gaila, šitai nėra. Viskas, kas šioje srityje padaryta ar daroma, tai tik atskirų asmenų pastangomis ir iniciatyva, kitaip sakant, partizaniniu keliu. O jeigu būtų sudaromos specialios institucijos lietuviškai knygai platininti, jeigu bendruomenės vadovybės ar atskiros organizacijos vienu iš savo veiklos programinių punktų įsirašytų knygų platinimą, vaizdas tikriausiai radikaliai pasikeistų. Jau per tuos dvidešimt su viršum metų įsitikinome, kad pats skaitytojas knygos neieško, bet jeigu knyga ateitų pati pas pirkėją, garantuotai šis jos neatstumtų. Čia pavyzdžiu gali eiti Australijoje gyvenančių kelių rašytojų pastangos: jie išleido knygas savais kaštais ir jas išsiuntinėjo atskiriems asmenims po visą Australiją. Reikia pripažinti, kad šitas kelias pasirodė labai sėkmingas: kaip patys iniciatoriai tvirtina, iš daugiau kaip penkių šimtų vos keli asmenys atsisakė knygą priimti ir grąžino siuntėjams; buvo keletas ir tokių, kurie iš viso neatsiliepė — nei knygos grąžino, nei pinigų prisiuntė. O visi kiti greitai ir net su padėkos laiškais prisiuntė nurodytai sumai pašto perlaidas ar čekius.

Žinoma, iš to negalima išvesti, kad tai patikimas būdas. Jis gal sėkmingas porai ar keletui leidinių, bet jeigu tas pats skaitytojas gautų kas savaitę knygos siuntą, kurią reikėtų

išpirkti, tikriausiai jis suabejotų ir net neati-
dareš gražintų siuntėjui.

Čia buvo paminėtas vienas būdas, bet tų
platinimo būdų galima būtų išgalvoti visokių,
jeigu visuomenės ar organizacijų vadovybės bei
tam reikalui sukurtos specialios institucijos į
savo veiklos programas įtrauktų ir lietuvišką
knygą. Jeigu skaitytojas neieško knygos, tai
reikia, kad knyga surastų skaitytoją, atsime-
nant, kad šie, gyvenant visko pertekliuje,
knyga nėra pirmaeilės paklausos objektas. Nors
tų knygų ir nėra pertekliaus rinkoje, vistiek lie-
tuvis išeivis nejaučia knygos alkio, o nejaučia
dėl to, kad nėra su ja susigyvenęs taip, kad ji
pasidarytų kasdieninė būtinybė. O šitai galima
pasiekti apie knygas kalbant, jomis sudomi-
nant arba net įperšant.

Vėl gi kitas dalykas su leidyklom. Faktas,
kad išeivijos lietuviai neturi organizuoto kny-
gų leidimo, kaip kad latviai ar estai. Beveik
kiekviena mūsų išleistoji knyga yra skirtingo
leidėjo, o šitai visai neliudija mūsų organizuo-
tumo. Yra pora ilgiau ištvėrusių leidyklų, kaip
Nidos leidykla Londone ar Lietuviškos Knygos
Klubas Čikagoje, kurios remiasi klubo nariais.
Tačiau šitas leidimo būdas daugeliu atvejų
priekaištingas, nes klubo narys priverstas mo-
kėti už knygą, kad ir papigintą nariui, pirkdama
kiekvieną išleistą knygą, vistiek, ar jam
toji knyga patinka, ar ne, reikalinga, ar ne. Ki-
tas mieliau sutinka mokėti už knygą ir bran-
giau, jeigu jis jos ieško ar ji reikalinga, negu
kad jis prenumeruos dešimtį leidinių, iš kurių
tik keliais tepasinaudos. Pagaliau leidykla, kaip

ir autorius, ilgainiui įsigyja vardą. Sakysim, tokiuose kraštuose, kur per metus išleidžiama dešimtimis tūkstančių leidinių, net ir geriausius norus turėdamas skaitytojas negali susigaudyti, kuri knyga ar leidinys pasirinktinas. Čia skaitytojui ypač talkina leidyklos vardas. Pas mus gal tos problemos ir nėra, nes per metus pasirodančius leidinius galima ant pirštų suskaičiuoti, bet vis dėlto organizuotas knygų leidimas išeitų kiekvienu atveju į naudą. Sakysim, jeigu būtų koncentruotas knygų leidimas, tai labiau populiarios knygos kompensuotų mažiau populiarias, ir vėl, iš kitos pusės, tokia rimta leidykla galėtų ir atrinkti, ką leisti ir ką atidėti. Daug kas šioje vietoje gal įtartų, kad į vienas rankas sukoncentruotas knygų leidimas bei kalba apie leidinių atranką pakviptų savotiška cenzūra. Galima žiūrėti ir taip, tačiau kaip besikratytume bet kokios kontrolės, atranka visados neišvengiama. Jau praktika parodė, kad per tą laiką nuo 1945 metų į rinką buvo išleista daugiau knygų, kurios neturi iš viso jokios vertės — nei mokslinės, nei literatūrinės, nei lituanistinės ar propagandinės. O tačiau tokios knygos ne tik kad užima bibliografinę poziciją, bet lygiai ir pastoja kelią ir vertingai knygai tiek išleisti, tiek ir išplatinti. Nesinori šioje vietoje minėti konkrečių pavyzdžių, tačiau didelė dalis tokių nevertingų leidinių tikrai atkristų, jeigu būtų mūsųose bent kokia racionali knygų leidimo organizacija. Imant dėmesin, kad nesame namuose ir kad mūsų veikla turėtų būti rūpestingai apskaičiuojama, ką turimose sąlygose galime sau leis-

ti ir nuo ko susilaikyti, tad kiekvienu atveju organizuotoj visuomenėj kontrolė neišvengiama. Savaimė suprantama, kad tuo niekas nesikėsintų į privačią iniciatyvą — kiekvienas, kas tik išgali, teleidžia savo knygas, ir Dieve jiems padėk.

Tokiai organizuotai leidyklai būtų reikalingas ir pradinis kapitalas. Daug lengviau pinigų suorganizuoti išleidžiant atskirą knygą ir per daug nesijaudinant, ar įdėtasis kapitalas sugriš. Tačiau platesnės apimties leidyklai tasai kapitalas būtinas, kurio vien tik iš aukų greit nesudarysi. Čia galėtų ateiti į pagalbą Lietuvių Fondas Amerikoje, kuris savo gautuosius metinius procentus skiria lietuviškai veiklai. Iš kasmetinio procentų paskirstymo susidaro vaizdas, kad skirstymo komisija nelabai orientuojasi, kaip tuos pinigus paskirstyti. Išdalijant tuos 50-70 tūkstančių organizacijoms ir institucijoms, kurios tegauna tik po kelis tūkstančius ir kurios lygiai taip pat sėkmingai veiktų ir be tos pašalpos, susidaro vaizdas, kad tie pinigai paleidžiami tuščiom. Tačiau jeigu toji lietuviškiems reikalams Lietuvių Fondo palūkanų suma būtų koncentruotai panaudota vienam kuriam reikšmingam tikslui, tai būtų pasiekta nepaprastai daug. Sakysim, bendruomenė įsteigtų knygų leidyklą, o Lietuvių Fondas ją visu svoriu paremtų, kiekvienas sutiktų, kad tai atliktas monumentalus darbas, kurio vaisiai trukėtų ne metus, o dešimtmečius.

Atrodo, kad latvių ir estų išėiviai panašias knygų leidyklas jau seniai turi: latviai Kana-doje, o estai Švedijoje. Jie (latviai ir estai) ne

tik kad išleidžia daugiau knygų, negu mes, bet jie taip pat išleido naujas laidas užsieny visų tų veikalu, kurie okupacinių veiksmų pavergtose tėvynėse išimti iš apyvartos. Galimas daiktas, kad šių tautų ir susigyvenimas su sava knyga yra gerokai skirtingas, negu mūsų.

Grižtant prie savųjų knygų, vėl gi klausimas: kas šandie žino, kiek tų knygų išleista ir kokios? Gerokai anksčiau dar pasirodydavo pasiaukojusio bibliografo A. Ružancovo pastangomis bibliografinis leidinėlis „Knygų lentyna“, bet, jam mirus, ir toji bibliografinė tarnyba iširo. Tiesa, ir Knygų lentynoje ne visi leidiniai buvo suregistruoti, nes ne visi leidėjai ar autoriai turėjo tiek moralinės pareigos tokius leidinius tai bibliografinėi tarnybai prisiųsti, todėl ir pats Ružancovas ne kartą pabrėžė, kad toji bibliografija nėra pilna. Bet šandie net ir tai neturime. O neturime dėl to, kad niekam neateina mintis į galvą, nei kaip toji knyga išvysta dienos šviesą, nei kaip ji pasiekia skaitytoją, nei koks jos tolimesnis likimas. Tai, galima sakyti, labiausiai apleista kultūrinės veiklos sritis, kurios svarbos visai ir nereikia įrodinėti. Mūsų protėviai, būdami beraščiai, knygą nepalyginamai daug aukščiau įvertino, negu mes dabar čia. Gal dėl to, kad jie mažiau politikavo, ne ką ar iš viso nežinojo apie patriotizmą, o dirbo tą darbą, kuriuo grindžiama tautos ateitis. Tuo tarpu mes čia elgiamės priešingai: skaitome daug svarbiau reklamuoti patriotais, o knyga buvus nebuvus — knygą įsigydamas herojum nepasirodysi...

Gal būt, kiek ir pesimistiškai pakalbėjau,

mąstydamas apie lietuvišką knygą išeivijoje, vis dėlto reikia tiesai pažvelgti į akis: per tą laikotarpį — prisipažinkime atvirai — neparodėme savai knygai nei ypatingos meilės, nei dėmesio. Tačiau toji knyga buvo leidžiama, ir ji atliko savo uždavinį. Netgi galime visai pagrįstai pasidžiaugti, kad ir turinio ir formos atžvilgiais kelia pasididžiavimo. O tai pasiekta dėl to, kad tie žmonės, kurie rūpinosi lietuviška knyga ir ją leido, darė tai ne siekdami pasipelnyti, bet leido su meile lietuviškai knygai ir lietuviškai kultūrai. Palyginti, tų lietuviškų knygų išeivijoje išleista nedaug, bet jos tiek savo turiniu, tiek ir apipavidalinimu stovi gana aukštai. Išleistųjų knygų branduolį — apie 80 proc. — sudaro originali grožinė literatūra, likusi dalis yra išgyvenimai, atsiminimai, monografijos ir kt. Nežiūrint sunkių leidimo sąlygų, patys leidiniai paruošti gana patraukliai, estetiškai, o jų tarpe ir visa eilė knygų, kurios tiesiog pretenduoja į perdėtą liuksusą.

Kalbant apie išleistas knygas, reikia pastebėti, kad daugiau kaip 90 proc. visų leidinių yra originalai: teisčiausia vos kelios knygos pakartotinėm laidom ir tik keli vertimai iš svetimų kalbų. Ypač nuostabu, kodėl tiek mažai vertimų. Juk vertimai irgi yra kūryba ir kūrybinis įnašas į mūsų lietuviškus aruodus.

Buvo ir yra dedama pastangų (irgi dažniausiai asmeniškai iniciatyva) vienokiu ar kitokiu būdu pakelti mūsų knygos prestižą. Tai daugiausia premijų forma. Palyginti su išleistųjų knygų skaičiumi, tų premijų gal net buvo per gausu. Dauguma jų — atsitiktinės, vien-

kartinės, bet yra ir pastovių, kaip Rašytojų Draugijos premija arba konkursinė dienraščio Draugo premija.

Nors premija skiriama autoriui, norint ją įvertinti ir išskirti kaip pranašesnę ar originalesnę, vistiek premijuojama knyga kaip tokia, o ne autorius. Klausimas: ar premija palengvino knygai kelią į skaitytoją? Atsakymas greičiau būtų neigiamas atsimeriant, kad visuomenė yra, kaip minėta, gana apatiška knygai ir ji nepastebi, ar knyga premijuota, ar ne. Ypač knygos prestižo nepakėlė konkursinės premijos. Kaip jau pastebėta, konkursinėse varžybose lyg susitarę nedalyvauja mūsų pirmaeiliai rašytojai, tuo tarpu premijos būtinai paskiriamos, ir jos atitenka antraeiliams ar net žemesnio lygio rašantiesiems, kas, žinoma, mūsų literatūros nepraturtino, o greičiau padėjo ugdyti vidutiniškumo neprašokančią literatūrą. Juk laimėjusiam konkurse premiją autoriui neįrodysi, kad jis neturįs talento, o jis tik išdidžiai atsakys: kaip? Juk aš laureatas! Tokiu būdu premijuota knyga visuomenėje nesusilaukė išskirtinio dėmesio ar paklausos, kaip kad būtų galima tikėtis.

Lygiai nelengvas lietuviškos knygos kelias ir į svetimą skaitytoją. Turiu minty lietuvių autorių knygas svetimomis kalbomis. Tiesa, svetimomis kalbomis lietuvių grožinės literatūros išleista labai mažai, galima sakyti, tik tiek, kiek S. Zobarskas pasidarbavo. Visas tačiau dėmesys sukoncentruotas į propagandinius leidinius apie Lietuvą. Užsimojimas ir pastangos labai geri, bet kažin, ar viskas patei-

sinama. Per čia minimąjį laikotarpį tų propagandiškai politinių knygų svetimomis kalbomis apie Lietuvą ir jos šiandieninę padėtį išleista, palyginti, gana daug. Ir gerai, kad šioje srity taip stipriai pasidarbuota. Pagaliau gal tai vienintelė mūsų tautos istorijoje tokia proga, kada yra tiek daug tautiečių, pasklidusių po pasaulį, kurie ne tik rūpinasi, bet ir deda nuoširdžių pastangų pristatyti pasauliui lietuvių tautą per mūsų tautinės kultūros apraiškas — dainas ir šokius, bet ir spausdintu žodžiu. Vis dėlto šitų pastangų vaisiai, ypač kiek tai susiję su knygomis svetimomis kalbomis, nėra tokie derlingi ir našūs, kaip kad mes patys galvojame. Reikia prisipažinti, kad tais viaisais leidiniais daugiau žavimės mes patys, bet ne kitatautis skaitytojas. O taip yra vien dėlto, kad mes, ruošdami tokius leidinius, išeiname grynai iš savo egocentrinio taško, statydami save ir Lietuvą pasaulio centre, galvodami, kad kiekvienam Lietuvos reikalai turi ne mažiau rūpėti, kaip ir mums patiems. Ir čia glūdi mūsų darbo nesėkmė. Juk Lietuva nėra pasaulio ašis, kurios kryptimis ar veiksmiais būtų priverstas domėtis kiekvienas bet kuriame pasaulio kampe. Norint suprasti kitų abejingumą mūsų problemoms, pasiklauskime save patys, kiek mes domimės kitų, panašių į mūsų, tautų skauduliais, sakysim, albanų, armėnų, kroatų, nekalbant apie tautas Afrikoje ar kitur. Šiandie mažos tautos pasidaro svarbios tik tuose taškuose, kur susikerta didžiųjų valstybių interesai. Todėl ir mūsų leidžiamosios knygos svetimiesiems, ribojantis vien savais rei-

kalais, toliau mūsų pačių akiračio nepažengia. Atsimenant, kiek mažai literatūros svetimomis kalbomis apie Lietuvą buvome turėję, šios pastangos turi teigiamų pusių, tačiau tikėtis iš to kokių rezultatų šiandie vargu ar įmanoma. Tai teigiant, turima galvoje ypač knygos su politiniu atspalviu. Esu tikras, kad šioje srityje būtų daug daugiau atsiekta ir plačiau Lietuvos reikalai būtų paskleisti, jeigu būtų planuojamos ir leidžiamos knygos bendresnėmis, tegu ir sovietinėmis temomis, kurios būtų pagrįstos faktais ar pavyzdžiais iš Lietuvos gyvenimo. Reikia atsiminti, kad sovietinė tikrovė pasauliui ir šiandie yra ne mažiau aktuali ir įdomi, kaip ir anksčiau. Plati tema visados susilaukia ir patraukia daugiau skaitytojų. Čia irgi primintina mūsų planavimo stoka: jeigu tik apie Lietuvą, tai ir gerai, o nepagalvojama, kad tą patį dalyką galima pateikti kita forma, kuri sukeltų didesnio susidomėjimo plačiuose sluoksniuose.

Šiuo reikalu norėjosi kiek plačiau pasisakyti, kadangi lietuviškos knygos svetimomis kalbomis, o ypač su politiniu atspalviu, mūsų veikloj užima gana svarbią ir reikšmingą poziciją. Juo labiau, kad ir tokias knygas mes patys leidžiame savais kaštais, o rezultate — išleistosios knygos taip ir pasilieka mūsų tarpe, nebent viena kita knyga nukeliauja į svetimą lentyną dovanų keliu. O bendresne, kaip minėta, tema su lietuviškais faktais paruoštu veikalu greičiau susidomėtų ir stambesnės leidyklos, kurios dengtų ne tik išleidimo kaštus, bet ir turi savo užtikrintus platinimo kanalus.

Taigi lietuviškos knygos reikalai išeivijoje iš tiesų nėra tokie žavūs, kaip kas gal pagalvoja. Žinoma, daugelis šios padėties nelaiko tragiška, lygiai kaip ir mūsų pačių padėtis be tėvynės po trisdešimties metų pasidarė jau nebetragiška. Vis dėlto lietuviška knyga tiek čia, tiek ir šiandieninėje Lietuvoje yra pagrindinis tautinio išlikimo ramstis. Ir kaip tik dėl to visos mūsų veiklos centre ir reikėtų statyti pirmoj eilėj lietuvišką knygą. Paliekant ir toliau tokią padėtį, knygos reikalai dar labiau smuks. Ar kartais nereikėtų prisiminti ir knygnešių gadynės, jeigu nebūtų surastas lietuviškai knygai sėkmingesnis kelias?

Ne iš vieno teko nugirsti priekaištų, kad, esą, lietuviška knyga esanti žemo lygio ir jeigu mes nesugebame paruošti geresnių, tai geriau jau jokių. Taip kalba tik tie, kurie nesusipažinę su mūsų knygomis ir kurie ne tik lietuviškai, bet ir kitomis kalbomis ne ką teskaito ir neturi palyginimui pagrindo. Žinoma, net ir karščiausiam lietuviškos knygos mylėtojui nereikia būti fanatiku ir užsimerkus teigti, kad tik lietuviškos knygos pačios geriausios. Kaip ir visur, taip ir šioje srityje tebegalioja gradacija, o ne kraštutinis neigimas arba aukštinimas. Čia nesudaro išimties ir lietuviška knyga išeivijoje. Svarbiausia, reikia žiūrėti, ką reiškia lietuviška knyga mums, kaip lietuviams. Jeigu ji nieko nereiškia, tai nėra reikalo kalbėti apie jos vertę ir kokybę. Tačiau jeigu ji yra mūsų tautinio išlikimo atspara ir jeigu lietuviybė yra daugiau negu vien sotus gyvenimas, tai ir mūsų pažiūra į lietuvišką knygą turėtų

būti kitokia. Ir Kudirkai lietuviškas sąjūdis pradžioje pasivaideno kaip „vaikų žaidimas“, bet lietuviška knyga, lietuviškas spausdintas žodis jį įtraukė į lietuviškos veiklos verpetus.

**DAUGIAU UŽRAŠINĖTI,
RŪPESTINGIAU SAUGOTI...**

**(Pranešimo užrašai Los Angeles Dailiųjų Menų
Klube, Kalifornijoje)**

Gal būt, išskirtinai kadaisė žavėdamasis prof. Vlado Dubo paskaitom apie prancūzų literatūrą Vytauto D. Universiteto humanitarnių mokslų fakultete (1927-31 m. laikotarpiu), nuo to laiko aš labiau už ką kita pamėgau 18-jo amžiaus prancūzų moralistus ir 19-jo amžiaus grožinės prozos kūrėjus. Ilgainiui mano dėmesys ypač susitelkė mažne vos keturiem to laikotarpio įžymiem romanistam — Stendhaliui, Balzakui, Flaubertui ir Maupassantui. Aišku, ir dar kitiem, bet šiem keturiem daugiausia, o ypač Gustavui Flaubertui. Įvairiais laikotarpiais perskaičiau jų veikalus, pradžioje vertimuose, vėliau originaluose, ir po to, kiek tik palankesnės aplinkybės leisdavo, sekiau naujai pasirodančius jų biografijų veikalus, jų kūrybos studijas ar šiaip knygas apie to laikmečio įvairumus. Beje, dažnai vis užtikdavau užuominų apie Flauberto ir kitų rašytojų susitikimus bei

diskusijas per vakarienes Magny restorane Paryžiuje...

Prieš porą metų užsisakiau keturius naujus veikalus iš to laikotarpio. Viena, apie Mau-passantą, tuojau pat susiradau pats Los Angeles Highland Parko apylinkės nedidelėje bibliotekoje. Kitus du labiau specialesnius reikėjo užsisakyti iš miesto centrinės bibliotekos, bet juos be vargo gavau už poros mėnesių. Tačiau ketvirtojo veikalo apie Magny restorano vakarienes, Los Angeles Times kritiko labai išgirto, turėjau laukti iš centrinės bibliotekos per pusantų metų. Gavęs ir susipažinęs, supratau, kodėl toks ilgas laukimas. Tai labai įdomus ir itin savotiškas veikalas. Ir aš, užuot per keletą dienų paskaitęs, taip pat dar tris kartus prailginau teisę juo naudotis ir išlaikiau šešias savaites. Mat, norėjau nors keliasdešimt jo puslapių išsiversti bei šiaip santraukiškai užsirašyti, idant galėčiau papasakoti kitiems, kas buvo man įdomu ir kas galėtų būti paskatinimu ir lietuviams daugiau rūpintis laiku užrašyti įvairius mūsų gyvenimo kultūrinių sąjūdžių nuotykius, ypačiai tokius, kurių vėliau net kruopščiausi istorikai nebegalės pilnai ir vaizdžiai aprašyti, stigdami autentiškų tiesioginių duomenų.

* * *

Neneigsiu, kad užgaišti ties šitokia tema mane paskatino ne tik bendrasis dėmesys ano laikotarpio prancūzų literatūrai, bet dar ir pora asmeniškų smulkmenų, kitiems atrodančių gal nieknieklais, bet man nostalgiskai jautrių.

Veikalo pavadinimas angliškai „Dinner at Magny's“, išleistas 1971 metais. Autorius — Robert Baldick, anglų Oxfordo Universiteto prancūzų literatūros profesorius, eilės studijų autorius apie prancūzų rašytojus. Pačioje įvado pradžioje jis pasisako, kad tos studijos ir viso veikalo parašymo mintis jam kilusi atvykus į Paryžių, kartą sėdint bei dairantis Cafè des Deux Magots (kavinėje), besišnekučiuojant su savo žmona, iš vardo greičiausiai prancūzė... Štai pirmas niekniekis, čiupęs mane už nostalgijos nervo. Ši kavinė po Antrojo pasaulinio karo labai išgarsėjo, kaip Jean-Paul Sartre ir kitų egzistencialistų mėgiama buveinė. O prieš karą ji irgi buvo žinoma ir gera, nes rėmėsi į labai jaukią St. Germain-des Près aikštelę su itin poetiška gotiška bažnytele kairėje pusėje, tačiau tada dar nebuvo tokia garsi. O praeidavau anuomet pro ją kelis kartus per savaitę, pakeliui į paskaitas ir į tarptautinės teisės bei politinių mokslų labai gerą biblioteką Carnegie Instituto patalpose St. Germaino bulvare, visai netoliese. Rytais ne sykį čia sustodavau išgerti šokolado puoduko su crois-santu, o vakarais po pasivaikščiojimo irgi ne sykį prisėsdavom su žmona pasiplepėti bei sveltintautišką publiką observuoti.

O galutinai anų laikų nostalgijon nubloškė prof. Baldicko įžangoje išdėstyti faktai, kad Magny restoranas buvo įsikūręs Mazet vardo gatvelėje, kuri jungėsi su rue Dauphine ir rue St. Andrè-des-Arts. Nagi mes per porą metų išgyvenom studentiškame viešbutyje kaip tik tų gatvių sankryžoje — kone už kelių žingsnių,

kur kadaise rinkdavosi pokalbiams ir vaišėm prancūzų rašytojai. Magny restoranas, žinoma, jau seniai nebeveikė, bet turgaus aikštelė priešais buvo ta pati, kur virdavo prekybinis gyvenimas, kur žmona kasdien išeidavo pasipirkti, kur daugumas vyno, vaisių ir mėsų pardavėjų buvo jau asmeniškai mūsų pažįstami.

Tad pasijutau „kaip namie“, nors anie nuotyčiai čia dėjosi prieš šimtą metų. O tuomet Magny restoranas buvo aukštos kokybės ir prancūzų gastronomijoje paliko net keletą patiekalų pavadinimų, kaip chateaubriand (geriausios rūšies jautienos kepsnys, „steikas“), purė Magny, tournedos Rossini, pėds de mouton á la poulette arba écrevisses á la Bordelaise... Bet žymiai daugiau pėdsakų jis paliko prancūzų kultūros istorijoje, kai 1862 metų pabaigoje keli įžymūs to laikotarpio intelektualai, norėdami pakelti nuotaiką vienam savo sirguliuojančiam bičiuliui dailininkui Gavarny, susitarė kas dvi savaitės (vėliau bent kas mėnuo) susirinkti vakarienei Magny restorane ir ta proga pasikalbėti bei padiskutuoti apie viską: literatūrą, meną, politinį gyvenimą, pasidalyti naujienom ir paskalom, nesivaržant papliaukšti apie romantines aferas, meilę ir moteris. Pastovūs pobūviai truko lygiai dešimtmetį, su pertrauka per 1870-71 metų karą ir Paryžiaus komūną. Bičiulių kompanija nesirūpino jokiais įstatais ir formalumais, bet iš tikrųjų virto lyg ir savo rūšies klubu su nuolatiniiais ir truputį pasipildančiais dalyviais, jei tik jie turėdavo progos ir iš toliau, kai kurie iš provincijos ar net iš užsienio atvykti vakarienių.

Vakarienėm ir pasikalbėjimais čia mėgavosi keli itin žinomi, gal patys žymiausi to laikotarpio prancūzų rašytojai, kurių branduolio branduolį sudarė romanistas Gustave Flaubert, poetas ir žymus teatro kritikas Théophile Gautier ir stambiausias to dešimtmečio literatūros kritikas Sainte-Beuve. Šalia jų paminėtini ir kiti vardai, ligi šiol neišnykę iš kultūros istorijos puslapių: broliai Edmondas ir Jules Goncourt (Goncourt Akademijos įsteigėjai, kurios skiriamoji kasmetinė romano premija Prancūzijoje ir ligi šių dienų tebėra didžiausio prestižo); populiariausia ir reikšmingiausia to šimtmečio moteris rašytoja George Sand; meno istorikas Hippolyte Taine; religijos istorikas Ernestas Renanas, na, ir lygiateisis klubo dalyvis, dažnai vis buvojęs Paryžiuje, rusų rašytojas Ivanas Turgenevas. Be to, mažiau žinomi, bet aktyvūs diskusijų dalyviai: Sainte-Beuve daktaras Veyne (tų vakarienių pirmasis iniciatorius), dailininkas Gavarny, žurnalistas Gustave Claudin, antras teatro kritikas Paul de Saint-Victor ir dar vienas kitas plačiai žinomas tikslųjų mokslų atstovas, kaip akademiškai Claude Bernard arba Berthelot, buvęs kartą užsienių reikalų ministru, ilgiausiai išgyvenęs originaliosios grupės dalyvis (ligi 1907 m.).

* * *

Tad susipažinkim su jų privatiniais pokalbiais, kurie, kaip atviresni, nuoširdesni ir dažnai teisingesni, sudaro ne mažiau svarbią kultūros ir papročių istorijos dalį už viešuosius, iškilminguosius, išpuoduotuosius.

Prieš tai dar norėčiau priminti, kaip prieš keliolika metų į Los Angeles Dailių Menų Klubą, persikėlęs iš Čikagos, įstojo rašytojas Juozas Švaistas, kuris savo įžengiamoje prakalboje gan kritiškai apibūdino mūsų klubo atmosferą. Esą, čia perdaug dailiai susišukavusių ir pasidabinusių, visi pernelyg ramūs ir mandagūs, lyg migdydami kūdikį lopšinės dainelėm, — o kaip tik reikėtų daugiau pipirų ir kriėnų... Man tada buvo pavesta Juozą pasitikti irgi su atitinkama prakalba ir supažindinti kitus dalyvius, ir aš garantavau, kad česnako mes jam nepagailėsime ir kad mūsų lyglos šukuosenos nebūtinai reiškia lėkštą konformizmą vieni kitiems ir gyvenimui.

Daug laiko prabėgo, ir, deja, turiu išspūdi, kad greičiau Juozo buvo teisybė, o mano pažadai ir troškimai neišsipildė. Mes susitikimuose jau ilgiau nei dešimtmetis baisiai skaniai vakarieniam, tauriai ir skoningai išgeriam, mandagiausiai pasišnekam apie literatūrą, pranešimų ar paskaitų paklausom, meno parodų pasižiūrim, romantiškos muzikos išgirstam — ir taip save liūliuojam. Man rodos, kad po tokios ilgos tradicijos kitaip jau ir nebeišdrįstume. Ir kokie mes geručiai davatkiukai, jei palyginti su anais prancūzais prieš šimtą metų!.. Todėl ir sugalvojau jus kiek paerzinti, užsimojęs papasakoti porą būdingesnių epizodų iš minėtos knygos — tik porą iš daugelio ir daugelio panašių, — tegu ir neišdrįsdamas duoti tikslūs pažodinius kai kurių posakių vertimus, o išjungdamas, pakeisdamas ar visai pašalindamas tam tikrus žodžius, kurie dar

neatsilaikytų prieš mūsų moralistų cenzūrą (nors britų Oxfordo profesoriaus veikaluose jie priimtini, jau nekalbant apie Amerikos vėliausią literatūros ir filmų žodyną).

Beje, kaip tie intymūs dialogai galėjo būti šiandien, po šimto metų, teisingai atpasakoti? Prof. R. Baldickas prisipažįsta nuo savęs įrašydinęs tik kai kuriuos klausimus ar šiaip intarpus pokalbiui logiškai sujungti, jų eigai palaikyti. Bet visi suminėti nuotyčiai, temos ir anekdotai yra tikri (aš pats jų daugelį kituose veikaluose jau anksčiau buvau skaitęs). Taip galėjo būti padaryta, nes prancūzai nuo seno mėgdavo užrašyti savo nuomones, išpūdžius, jausmus ir nuotykius. Buvo panaudota ypač brolių Goncourtų išsamus, atvirumo ir net skandalų aprašo kupinas dienoraštis, taip pat gausūs Flauberto, George Sand laišakai, kitų dienoraščiai ir užrašai. Medžiagos netrūko, jos buvo net daugiau negu reikia sklandžiai atrankai atlikti. Profesoriaus veikale man krito dėmesin nebent kai kurių temų per ilgas lukštenimas ir monotoniškumas.

Aš čia supažindinsiu tik su dviem epizodais: pirmiau su „nerimtom“ beveik „ištvirkėlių“ diskusijom apie meiles ir moteris, o paskui su „rimtom“ nuomonėm apie literatūrą, rašytojų stilių, kritikos vargus. Veikale betgi tos temos nėra taip išskirtos, o vis vienos su kitom maišomos, kaip būna privačiame klube, prie valgių stalo, gurkšnojant vyną, poniai Sand rūkant cigarus...

Pati pirmoji bičiulių vakarienė Magny restorane buvo 1862 m. gruodžio 6 d. Skaniai pasivalšinę ir jau užgėrę rinktinio vyno, šviečiai nusiteikę pašnekovali juokaudami prisiminė savo gerą pažįstamą nuo senų laikų, šį kartą dar neatvykusią, bet vėliau aktyvią vakarienių dalyvę — romanų autorę George Sand. Paklaustas Gautier iš karto pradeda tyčiotis: dabar jos ruošiamuose pobūviuose nebe taip, kaip buvę seniau, jaunystėje — jokių orgijų ir jokių meilių. Ir kalbanti dabar ji tik rimčiausiom temom, apie gramatikos taisykles, ir rašo užsimušdama, norėdama prieš mirtį ko daugiau prirašyti. Vos baigia vieną romaną, tuoj šoka prie kito.

— O kaip laikosi jos gerbėjas Dumas (sūnus)? Ar vis tebeserga? — kažkas paklausia.

— O, baisiausiai, — aiškina Gautier. — Ar žinot, ką jis šiom dienom daro? Valandų valandas jis prasėdi prie popieriaus lapo, kol galų gale parašo tris eilutes. Tuomet eina į šaltą vonią ir šiek tiek pasimankština, nes jis kupinas visokių idėjų apie higieną. Tuomet vėl grįžta prie stalo ir nusprendžia, kad tos jo trys eilutės yra kvailos.

— Na, bet tai mažų mažiausiai parodo jo šiek tiek sveiką nuovoką, — įsiterpia kritikas Saint-Victoras.

— Bet tada jis išbraukia viską, išskyrus tris žodžius, — tęsia toliau Gautier, nekreipdamas dėmesio į pastabą. — Tada pasirodo jo tėvas ir sako: „Atnešk man kiaulienos kotletą,

tai aš užbaigsiu už tave pjesę“. Tuomet senis surašo jam scenarijų, paskolina kiek pinigų ir dingsta. Dumas (sūnus) skaito scenarijų, patenkintas, vėl eina į šaltą vonią, dar kartą skaito scenarijų, nusprendžia, kad jis atrodo kvailai, ir praleidžia metus jį perrašinėdamas. O kai tėvas sugrižta, jis randa tuos pat tris žodžius iš anų trijų eilučių, kaip ir prieš metus...

— Anas atrodo toks pat pliuškis, kaip ir tu, Flaubertai, — pašiepiančiai pastebi dailininkas Gavarny.

— Ir lygiai toks pat bergždumas, — surzgia romanistas. — Nes ar jūs galit įsivaizduoti ką nors bergždesnio, kaip galinėjimasis surasti teisingą žodį arba pastangos išvesti pasikartojimus? Ir kuriam biesui? O ir vėliau, jeigu jūsų knyga ar pjesė turi pasisekimo, tai pasisekimas niekad nebus toks, kokio norėjot. Tik prisiminkit mano Madame Bovary. Knygos pasisekimo priežastimi buvo keli teatrališki jos gabaliukai. O kai dėl tavo stiliaus, tai kiek skaitytojų tatau įvertina? Nė vienas iš tūkstančio. Ir nepamirškim, kad stilius daro mus įtartinus teismo akyse, nes mūsų brangieji teisėjai visi yra už klasikų...

— Kurių, galimas dalykas, jie net nėra skaitę, — sausai pastebėjo vyresnysis Goncourtas.

— Visiška tiesa. Ir ne tik teisėjai. Nors ir labai visus gerbdamas, aš nemanau, kad visoje Prancūzijoje bent aštuoni literatai yra perskaitę Voltaire raštus — noriu pasakyti, tikrai jį visą perskaitę. Ir vargu rasis bent penki, kurie žinotų išminėti visų Corneille dramų pava-

dinimus. Na, žinot, kokia prasmė rašyti tokiai publikai?

Gautier tuomet primena vieną kritiką, kuris neseniai buvo užsipuolęs Flauberto veikalų „pasibiaurėtiną“ stilių. Ir Flaubertas mielai jam pacituoja ano kritiko mintį: „Kaip gali kas nors leisti sau rašyti tokiu pasibaisėtinu stiliumi, kada mūsų soste sėdi didžiausias prancūzų kalbos maestro, imperatorius Napoleonas Tretysis?“...

Ši citata sukelia visų dalyvių milžinišką nusikvatojimą. Kaip daugumas rašytojų visuose kraštuose nemėgsta esamos valdžios, taip lygiai ir vakarienės dalyviai nevertina savo imperatoriaus, jo tvarką ir asmenį pašiepdami aštriausiais sarkazmais. Kritikas Saint-Victoras net iškilmingai ta proga pareiškia, kad prancūzų literatūra ir menai dar niekad nebuvę taip žemai traktuojami, kaip Napoleono „Mažojo“ (kaip jį buvo išvadinęs Victoras Hugo). Imperatoriaus valdininkai tik tampo rašytojus po teismus, gi jis pats niekad jų nepasikviečia į savo dvarą.

— Na, ką čia nupaistai, — ironiškai įsikiša Jules Goncourtas, — nebūkim jau tokie pikti. Kai kada ir imperatoriaus svečių sąrašo pabaigoje pasitaiko kokio rašytojo ar šiaip menininko pavardė. O kartais Jo Didenybė net tekiasi su juo pasikalbėti. Tat kaip tik neseniai atsitiko su kompozitorium Berliozu, kai šis buvo pakviestas vienai išvykai į Campiègne.

— Ar tikrai ans turėjo pasikalbėjimą su imperatorium? — kažkas paklausė patikėti negalinčiu balsu.

— Na, tam tikras pasikalbėjimas vis dėlto buvo. Imperatorius savo dvariškiams pradėjo skųstis, kad silpstas jo regėjimas. „Kelsčiausia tai, kad nebegaliu išmatyti skirtumo tarp juodos ir mėlynos spalvos. Na, kas tenai, kuris priešais mus stovi?“... „Viešpatie“, skubiai jam paaiškino vienas iš dvariškių, „tai ponas Berliozas“... „Pone Berlioz“, paklausė tada imperatorius: „ar jūsų frakas yra juodas, ar mėlynas?“... „Sire“, skubėjo paaiškinti Berliozas, „aš niekada sau neleisčiau pasirodyti prieš Jūsų Didenybę mėlynos spalvos fraku; mano frakas yra juodas“... „Puiku“, ištarė tuomet imperatorius, ir toks tebuvo jo pasikalbėjimas su kompozitoriumi per visas keturias medžioklės dienas.

Tada tyčiojimasis iš imperatoriaus smarkėja, persikeldamas į jo privatinį gyvenimą, jo meiliškus nuotykius ir aplamai moterų vaidmenį politikoje bei visur kitur.

Jaunasis Goncourtas pirmiausia pasakoja „vemtį verčiančią“ istoriją, rodančią, iki kokio laipsnio gali pasiekti „menko žmogelio“, t. y. Prancūzijos imperatoriaus sudievinimo procesas. Kartą, kai anas lankėsi pietų Prancūzijoje ir vieno miestelio vonioje išsimaudė, tai miestelio burmistras, vergiškas valdžios pataikūnas, vonios vandenį, it šventą, supilstė į butelius, lyg jis būtų iš Jordano ar šventojo Gango upių. Ar begalima, klausė pasakotojas, tokios kvailybės akivaizdoje juoktis iš tautų, kurios, pvz., garbina didžiojo Lamos išmatas?

Vienam pašnekovui suabejojus, ar tokią pataikūnų praktiką palaikąs pats imperato-

rius, daktaras Veyne kietai sušuko, jog kaip tik taip. Ir detalizuoja:

— Žmoguitis (t. y. imperatorius) netgi yra nustatęs liturgines taisykles savo lytinių santykių srityje. Neseniai kalbėjau su vienu kolega gydytoju, kuris man išpasakojo, kaip organizuojamos imperatoriaus meiliškos avantiūros. Pasirodo, kad kiekviena nauja moteris į Tuillery rūmus atgabename vežime, prieškambariuose nurengiama ir nuoga nuvedama į kambarį, kur jos laukia imperatorius. Prieš įteikdamas, šambelionas diskretiškai jai sušnibžda į ausį: „Jo Didenybę gali bučiuoti visur, išskyrus veidą“... Na, visose sudievinimų istorijose ar jūs kada girdėjot panašų atvejį, kada žmogaus veidas padaromas šventenybių šventenybe, kurią galėtų suteršti pabučiavimas?..

— Prileidžiu, — įsiterpia kritikas Saint-Victoras, — kad jūsų kolega gydytojas pirmiau tas damas ištiria. Antraip respublikonai galėtų panaudoti tą patį metodą prieš imperatorių, kaip kunigaikštis Decazes pasinaudojo nuvers-ti jo dėdei (t. y. Napoleonui Pirmajam).

— Ar tuo jūs įtaigojat, kad Napoleoną nuvertė kunigaikštis Decazes? — susidomėjo istorikas Renanas.

— Aš tik kartoju pasakojimą, kaip girdėjau iš Dumas (tėvo), kuris apie tai asmeniškai girdėjo iš karaliaus Jeronimo (Napoleono brolio). Atrodo, jog po grįžimo iš Elbos salos, kai Decazes su Liudviku XVIII bėgo iš Paryžiaus, jis paliko slaptą instrukciją: „Jei Napoleonas paprašys moters, tai parūpinkit jam tokią su

liga“ (t. y. lytine liga sergančia). Tada jie ir surado tokią imperatoriui pasitikti, šis ją turėjo Lijone, o kada jau pasiekė Waterloo mūšio lauką, tai vos begalėjo užsėsti ant arklio. Išvadas dabar pasidarykit patys...

Kitas iš dalyvių, žurnalistas Claudinas, tuomet pareiškė nuomonę, jog moteriškoji galybė, net ir nesąmoningai panaudota, būna „be galo gąsdinanti“.

— Nesąmonė! — staiga sušuko ilgai tylėjęs kritikas Sainte-Beuve, prisiekęs viengungis. — Nenoriu net girdėti tokių šmeižtų prieš švelniąją lytį. Niekio nėra pastovesnio ir tikresnio gyvenime, kaip moteris.

— Ar tik viena moteris? — klastingai paklausė jo daktaras Veyne.

— Dieve apsaugok, mano mielas bičiuli! Dvi, trys, keturios, penkios... kuo daugiau, tuo linksmiau. Ir, be abejo, prancūzės, nes jos tokios grakščios, tokios skanios...

— Dėde Beuve, jūs mane gąsdinat, — įsikišo Gautier. — Visuomet maniau jus esant toki škaistų ir gerbtiną.

— Na jau, Teo, — protestavo kritikas, — prisiminus visas istorijas, kurias man pasakojot, gal nepretenduosit, jog galvojat apie lovą tik kaip apie vietą, kur miegama!

— Ne, tiek toli neičiau, bet aš niekada neįsivačiu kažkokio aistringo entuziazmo tai intymiajai akrobatikai.

Ir Gautier tuomet išsileidžia į ilgą istoriją, koks jis esąs vyriškas, netgi kiek turįs nelegalių vaikų, dargi kad jam už pagalbą pabūti tėvu kartą buvę pasiūlyta 10.000 frankų. Pasa-

kodamas jis pavartoja itin „riebius“ žodžius, ir tai mes lietuviui skaitytojui apleisim. Tik paminėsime jo pasakotą epizodą apie tuo metu žinomą aktorę ir daugelio žymūnų numylėtinę Alice Ozy. Gautier, girdi, niekada nemėgęs, kad kokia nors mergšė galvotų, jog jam tik ir rūpi prie jos pulti. „Kai pirmą kartą miegojau su Alice, ji buvo tik aštuoniolikos metų, ir patikėkit — buvo to verta. Tą naktį aš stebėjau ją spektaklyje ir po to, grįžęs į namus 2 valandą rytą, randu raštelį, kviečiantį mane tuoj prisistatyti į jos butą. Kai nuvykstu, ji man sako norėjusi tik įsitikinti, ar aš praleidžias naktį vienas namie, ar kur daužausi su kokia choriste. Sakau: na, matai, kad niekur kitur nemiegu, bet dabar jau po vidurnakčio, grįžti namo ir žadinti durininką labai jau bus nepatogu. Tada ji užleidžia sofą atsigulti, o po pusvalandžio labai susirūpina, kad aš galys peršalti, ir pasiūlo vietą savo lovoje, labai padoriai perspėdama: „Bet, brangusis, aš tavęs dar gerai nepažįstu“... Tie žodžiai ir toks galvojimas mane galutinai įerzina, lyg tartum aš norėčiau šokti ant jos, lyg ji man būtų taip baisiai reikalinga... Tai atsuku nugarą ir užmiegu. Šeštą valandą rytą ji man pirštu pabarbena į petį ir sako: „Ar negalvoji, kad mes abudu, aš ir tu, jau per ilgai pretenduojam?... „Visai teisingai! — sušunku ir veiksmu įrodau, kad nebėr ko ilgiau apsimetinėti. Na, bet gerai ją tuomet pamokiau!

Tada bičiuliai iš naujo užveda plačias diskusijas apie meilę ir moteris, atvirai pasakodamiesi savo pirmąsias romantines aferas, tiek

satyriškai ir taip nesivaržydami, kad vietoj lyg perdaug vulgariai ir dažniausiai dailiajai lyčiai nepalankiai, ypač abu broliai Goncourtai.

Ilgai klausydamasis nesiliaujamos nepagarbos moteriai ir meilei, Ivanas Turgenevas pagaliau nebeįstūri ir beveik užprotestuoja. Jis nebegalįs prancūzų suprasti, kuriems, kaip Goncourtas išsireiškė, moteris esanti tik „meilės mašina“. Jam ji ne „mašina“. Tada Goncourtas rupiai paklausia Turgenevą, ar jo pirmasis meilės pažinimas tikrai buvęs labai nuostabus ir poetiškas.

— O, taip! — visų nustebimui atvirai atsako rusas. — Buvau tuomet dar labai jaunas, tik penkiolikametis — su visais penkiolikamečio troškimais, — ir papasakojo, kaip jo tėvų dvare tuomet buvo pasamdyta graži tarnaitė. Veido išraišką turėjusi kiek kvailoką, bet tai buvęs veidas, kuriam kvailumas suteikia tam tikro didingumo. Be abejo, jiedu netrukus pastebėjo, kad kits kitam patinka. Vieną lietingą dieną būsimasis rašytojas vaikštinėjęs po sodą. Kaip ponų vaikas... Ir štai staiga prieina ji, baudžiauninko duktė, samdinė, pačiumpa iš užpakalio jam už plaukų ir trumpai paliepia: „Einam!..“ Kas po to sekė, buvo tai, ką mes vėliau daugelis patyrėm. Bet tas žavus pačiupimas už plaukų ir trumpas vienintelis žodis ligi šiol rašytojo prisimenamas ir — „vien tasai prisiminimas daro mane laimingą“.

Kaip švelnios sielos slavas prancūzų, taip prancūzai slavo negalėjo suprasti ir nuomonių nesuderino. Turgenevas ir toliau spyrėsi, kad

moteris jam nesanti nei tik šiaip gyvūnas, nei „meilės mašina“. Ir kai čia pat kiti, pradedant Flaubertu, toliau pasakojo savo pirmuosius patyrimus labai spalvingai, bet šiurkštokai, net vulgariai, tai Turgenevas ir vėl davė jiems kritišką pamoką. Girdi, jam labai liūdna klausytis tokių nešvankumų. Staiga jo veidas prisiminimuose nušvito, ir jis papasakojo savo gyvenimo „gražiausią momentą“:

— Kai dar tebebuvau jaunas, turėjau mylimąją, vieną malūnininko dukterį, gyvenusią netoli Petrapilio, kurią mėgdavau aplankyti medžiodamas toje apylinkėje. Ji niekada iš manęs nesutikdavo imti jokių dovanų, bet vieną kartą paprašė tam tikro geros rūšies mullo. Atgabenau jai gabalėlį. Dovaną ji priėmė ir staiga išbėgo. Po valandėlės grįžo įraudusi ir, pakėlusį prieš mane savo kvepiančias rankas, sušuko: „Dabar bučiuok mano rankas, kaip bučiuoji rankas anų ponių Petrapilio salonuose!“.. Ir aš puoliau prieš ją ant kelių. Ir, žinot, mano gyvenime kito tam lygiai saldaus akimirkšnio dar nebuvo...

Ir po šių diskusijų, deja, bičiuliai negalėjo suformuluoti jokių bendrų išvadų ir vėl kone viską išvertė juokais. Turgenevas pareiškia: „Tikiu, kad meilė — meilė tarp vyro ir moters — tai toks jų visos asmenybės sužydėjimas, kokio niekas kitas negali pasiekti“. Bet po Stendhalio ir Balzako analizių kiti 19-jo amžiaus antrosios pusės rašytojai taip gražiai nebemokėjo tikėti. Edmondas Goncourtas tiesiai drožia: nebesą dabar ramios, lygios, beveik higieniškos meilės, kaip kadaisė. Moteris paversta

objektu visokios rūšies aspiracijų, fokusu visokių egzotikų ar skausmingų ir klledinčių jausmų... O Flaubertas, trenkdamas kumščiu į stalą, kad net indai pašoksta, sušunka: „Sutinku! Aš visada maniau, kad viena iš mūsų šimtmečio degeneracijos priežasčių yra perdėtas moters „supoetinimas“.

Ir tada žurnalistas Claudinas vėl įsikiša:

— Bičiuliai, jūs per toli einat. Vaikinas juk negali turėti jokio egzotiško ar poetiško jautimo, kai jis atsiduria akivaizdoje prieš paryžietę su naktine kepuraite.

— Su kuo? — nustebęs klausia Sainte-Beuve.

— Su naktine kepuraite... Po velnių, Sainte-Beuve, jūs juk žinot, apie ką kalbu. Kiekviena „leidė“ (ponia) ją dėvi lovoje naktį.

— Jeigu taip, tai aš dar niekad nesu gulėjęs su leide, — skausmingai sudejuoja didysis kritikas. — Mano moteris nedėvi naktinių kepuraičių. Niekada ant jų galvų nesu matęs ką nors daugiau, kaip plaukų tinklelį. Bet... gal jos tai užsideda, kai aš išvykstu. Nes savo gyvenime su moterim aš dar niekada nepraleidau visos nakties. Suprantama, dėl rašto darbų gausybės...

Ir taip diskutuojama dar geroką valandėlę, kol palaipsniui temos pasikeičia į paskalas iš literatūrinių nuotykių, apie gero ir nevykusio stiliaus posakius, apie Hugo, Balzako ir George Sand romanus, net apie Ilijadą ir Odisėją.

II

Kaip minėjau, nereikėtų pasiduoti išpūdziui, kad vakarieniavimų metu Magny restorane prancūzų rašytojai ir kritikai kalbėdavosi tik apie moteris ir savo meiles. Ne, toli gražu ne — temos būdavo, tiesa, visada gyvenimiškos, bet įvairios, kartais rimtos ir svarbios. Kaip gerame diskusijų klube. Tad atsvarai čia pateiksiu dar kitos vakaronės diskusijų santrauką. Tatai įvyko jau po ketverių metų (1866 m. vasario 12 d.), kai dalyvavo tie patys pašnekovai ir keli nauji, pavyzdžiui, George Sand, Hipolyte Taine ir kiti.

Klubo dalyviai ir anksčiau dažnai užsimindavo Victorą Hugo, garsų ir jų gerbiamą rašytoją, politinį rezistentą, pabėgėlį užsieninuo Napoleono „Mažojo“ tironijos. Bet šį kartą jie mažiau lietė politiką, o bediskutuodami jo vėliausius veikalus — labiausiai rašytojo stiprią fizinę sveikatą. Vieni skelbė, jog rašytojo sveikas ir stiprus kūnas turįs prisidėti ir jo kūrinio sveikatai bei stiprumui. Kiti, ypač broliai Goncourtai, taip negalvojo. Jų nuomone, tokie fiziškai stiprūs genijai esą labiau už kitus vulgarūs. Geriau rašyti sugebą silpnos sveikatos autoriai, paliegėliai ir panašūs luošai. Tada kažkuris paklausia: gal būti liguistui labiau tinka egzotinėm temom, paslaptینگam Orientui arba rašant apie žalius dievus, geltonas moteris ir panašius daiktus?

— Taip, — ėmėsi aiškinti Gautier, — jei tai bus egzotika erdvėje ir laike. Pavyzdžiui, Flaubertas labiausiai mėgtų gultis į lovą su

senosios Kartaginos princesė; Goncourtai gal svajotų apie 18-jo amžiaus kurtizanę; o aš nieko labiau netrokščiau, kaip šiek tiek pasimyluoti su egiptiečių mumija... (Na, matot — Gautier vis negali atsiplėšti nuo jo mėgiamų temų).

— Nebūtinai, — atsikerta vienas iš Goncourtų, — nors 18-jo amžiaus kurtizanė ir būtų ne pro šalį. Mudu su broliu manom, kad stambaus stoto ir sveiki rašytojai — kaip Aristofanas ar Molière — buvo idealūs atstovai sveikų visuomenių, kuriose jie gyveno. Bet mūsų nuvargusi, dekadentiška, komplikauta civilizacija prašosi jautrių, subtilių, neurotiškų rašytojų... Norėdamas perteikti šių dienų gyvenimo painybes, rašytojas turi būti neurotiškas ligi liguistumo, it koks savo nervų kankinys. Jis turi būti, kaip Heinė, kažkoks lyg fiziškai nukryžiuotas.

— O, Heinė, — sušvokštė pykčiu Sainte-Beuve, — aš jį pažinau: tai buvo absoliutus niekšelis, visiškas sukčius.

Kilo protesto balsai. O tuomet kitas kritikas, Saint- Victoras, dar papildė:

— Ar kada girdėjot, kokias nuomones Heinė reiškė savo mirties patale? Prie lovos meldėsi jo žmona, kad Dievas atleistų jam nuodėmes. Ir tada jis pasakė: „Nebijok, brangioji, Jis man tikrai atleis, juk tai Jo amatas“...

Visi nusijuokė ir toliau vis tebediskutavo problemą, kiek fizinė rašytojo sveikata gali atsiliepti jo kūrybai. Bet Edmondas Goncourtas nenusileido:

— Aš vis tebemanau, kad, norint teisingai

atvaizduoti dabar mūsų gyvenamus liguistus laikus, tam tikras liguistumas yra rašytojui reikalingas. Taip pat reikalingas naujas stilius ir nauja kalba pakeisti atšipusiam 17-jo šimtmečio įrankiui, iš kurio jie reikalavo tik aiškumo, logikos, apytikrių aptarimų...

O brolis Jules dar pridėjo:

— Reikia naujų žodžių aprašyti naujlem pojūčiam, kurių mūsų sveikieji proseneliai nepergyveno, kaip lygiai reikia naujų technikinių terminų išradimam, kurių dar nežinojo jų civilizacija.

— Žinoma, — patvirtino ir Hipolyte Taine, — jeigu vieno šimtmečio stilius ir kalba skiriasi nuo kito, tai lygiai turi skirtis ir vienas rašytojas nuo kito. Galvočiau, kad kiekvieno žmogaus stilius yra labai individualus dalykas, kuris tą žmogų parodo jaučiantį ir veikiantį su visom ypatingom jo prigimties charakteristikom, jo jautimų sudėtingumu, jo idėjų sąveikom, su jo jausmų ir liūdesių niuansais, kas atskleidžia jo viltis ir baimes, jo didybę ir menkystą.

— Ir būti nepamėgdžiojamas! — dar pridėjo Sainte-Beuve. — Didelio rašytojo stilius turi būti, kaip garsaus kapitono žirgas: niekas kitas juo negali jodinėti!

Galiausiai ir Flaubertas buvo paklaustas, ką jis galvojęs apie stilių. Juk šioje kompanijoje nė vienas kitas tiek nesisielėjo stiliumi, kiek jisai.

— Nemanau, — pradėjo tada aiškinti aistrusis stiliaus fanatikas, — kad galėtų būti serija stilių, kiekviena savotiška jo autoriui, iš-

raityta individualiai į formas, kur rašytojas tik supila savo mintis. Aš tikiu į stilių viena-skaitoje, kitais žodžiais — vieninteliškai galima būdą išreikšti dalykus visu spalvingumu ir intensyvumu. Man kūrinio forma yra patsai kūrinys. Taip, kaip žmonėm, kurių kraujas maitina kūną, apsprendžia jų išvaizdą ir pavidalą, taip lygiai man kūrinio vidinė reikšmė ir esmė neišvengiamai uždeda pareigą surasti teisingą jam išraišką, mastus, ritmą, visą jo formos išbaigimą.

— Ar tai reiškia, kad kiekvienam veikalui tegali būti tik vienas atitinkamas stilius, nežiūrint kas jį rašytų?

— Taip, — kategoriškai patikslina Flaubertas. — Nežiūrint, kokį dalyką jūs norit išreikšti, tėra tik vienas geriausias daiktavardis jam išreikšti, ir tik vienas veiksmazodis sugyventi, ir tik vienas būdvardis jam kvalifikuoti. Rašytojas turi tų žodžių ieškoti, kol atras — daiktavardį, būdvardį, veiksmazodį, — ir tegu niekad nesitenkina vien apytikriais žodžiais.

— Bet tada gali tekti kelias dienas dirbti prie vieno sakinio, — suabejojo Claudinas.

— O kodėl ne? — paklausė Sainte-Beuve. — Aš visada jaučiau didžiausią pagarbą Olivierui Patru *) už tai, kad jis praleido ketverius metus, kol galutinai išstobulino vieną eilutę Cicerono prakalbos vertime.

— Teisingai galvoji! — džiaugsmingai su-

*) Patru — 17-to amžiaus prancūzų advokatas, reto stilistinio purizmo mėgėjas, Akademijos narys.

šuko Flaubertas. — Aš greičiau leisčiau pražūti Amerikos Jungtinėm Valstybėm, negu tam mano principui, ir jau geriau mirčiau it šuva, negu sutikčiau panaudoti sakinį viena sekunde anksčiau, negu jis galutinai nunoko.

— Mielas Flaubertai, — dabar įsikišo ir George Sand, — niekada negalėjau atsistebėti, kaip jūs save kankinat ir sielojatės dėl savo rašymų. Kai stebiu jūsų agoniją, kol jūs paruošiat romaną, veik puolu depresijon pagalvoju si, kaip aš pati lengvai rašau. Tada imu galvoti, kad tie mano raštai tai tik išdėvėtos vyžos...

Įsikiša ir Turgenevas, vėl prisipažindamas nesuprantąs prancūzų skrupulų dėl gramatikos ir asmenuočių. Jeigu jiems tektų naudoti ilgus rusiškus žodžius ir sakinius, tai jie tuomet padėkotų Dievui už daug parankesnę prancūzų kalbos gramatiką!

— Teisybę sakai, Turgenevai, — užsistojo Gautier, tasai plepusis teatro kritikas ir liberališkąs žmogus. — Nepasakyčiau, kad ir aš gebu taip lengvai rašyti, kaip Dumas (tėvas), kuris, kaip žinot, sykį prisipažino, kad jei kas jį uždarytų į kambarį su penkiom moterim ir įsakytų parašyti pjesę, tai jis per valandą parašytų penkių veiksmų pjesę, su kiekvienu veiksmu dar atitinkamai pamyluodamas po moterį... Bet aš tiek nesirūpinu apie savo rašinius, kiek Flaubertas. Tiesa, prieš daugelį metų ir aš tikėjau didžiule rašytojo misija, poeto šventuoju pašaukimu, meno dieviškumu. Bet dabar jau žinau, kad rašytojas parduoda savo rankraštį, kaip medžiagų pirklys nosines, tik su tuo skirtumu, kad kartais kiek brangiau...

Ar papasakoti apie mano darbo dieną? Ryta mane pabudina alkis ir sapnai apie maistą apkrautą stalą. Keliuosi pusę aštuntos, pusryčiauju, parūkau — ir jau vienuolika. Tada pristumiū kėdę, dedu ant stalo popieriaus lakštą, plunksną ir rašalą. Naudoju iš tikrųjų trijų spalvų rašalus — raudoną, žalią ir juodą — rašymo monotonijai išblaškyti, nes rašymas man visuomet buvo nuobodus. Nerašau greit, bet pastoviai, po gabaliuką, kaip kada einasi. Nesirūpinu apie patį rašymą, nes neslekiu tobulumo ir, be to, savo sintaksę jau prieš tai galvoje būnu tinkamai surikiavęs. Bloškiu savo sakinius į orą, kaip kates, neabejodamas, kad krisdamos jos atsistos ant savo kojų. Viskas čia paprasta: reikia tik gerai valdyti sintaksės dėsnius. Aš kiekvieną galėčiau išmokyti rašyti per 25 pamokas.

— Pavydžiu tau, Teo, — dabar jautriai atsiliepia ir Flaubertas. — Aš gi kartais nebesuprantu, kaip iš nuovargio man nuo kūno rankos neatsikabina ir kodėl man galva nesusiploja į gniužulą. Mano gyvenimas labai pilkas, tuščias nuo visų išorinių malonumų — tai egzistencija, kurioje nieku kitu negaliu savęs palaikyti, kaip tik savo rūšies nuolatinio įniršimo, kuris nė minutei manęs neapleidžia. Myliu savo darbą be galo, su kraštutine melle, kaip asketas mylėtų ašutinius marškinius, draskančius jo pilvą. Kartais, kai pasijuntu visiškai tuščias, kada žodžiai atsisako rikiuotis ant popieriaus, kada primarginės ištisus puslapius suvokiū, jog neparašiau nė vieno gero sakinio, — aš nugriūvu ant kilimo ir taip

guliu apkvaišęs ir nuskenkęs nuobodulio liūne. O kartais pradedu taip garsiai šaukti, kol gerk-
lėje pajuntu karštį, ir išsigąstu, kad nepradė-
čiau spiaudyti krauju.

— Kodėl šaukiate? — klausia Claudinas.

— Dėl to, kad savo burna noriu išmėginti
kiekvieną parašytą sakinį, skaitydamas jį ko
garsiausiai. Išbandykit, bičiuli. Garsiai paskai-
tykit Chateaubriano *Martyrų* puslapį ir klau-
sykitės kalbos ritmo: išgirsit tartum fleitos ir
smuiko duetą. Tada galėsit įsitikinti, kad visi
didieji istorinės vertės kūriniai išliko dėl tos
pačios priežasties — dėl jų parašymo ritmin-
gumo. Jei jūsų proza neatitiks jūsų žmogiškų
plaučių ritmo, tai ji nė velnio neverta.

— Nesutinku, — kritiškai perkirto Sainte-
Beuve. — Jūs turit rašyti, kaip kalbat. Žinoma,
ko geriausiai, kaip jūs išgalit kalbėti, antraip
rašytumėt per nuobodžiai ar išpūstai.

Gautier taip pat ginčija, kad būtų reika-
lingas skaitymas garsiu balsu. Svarbesnis esąs
vizualinis ritmingumas, pvz., jei sakinyš pra-
dedamas lėtai, tai jis neturėtų staigiai lūžti pa-
baigoje. Jis esąs išgavęs nemažą ritmingų fra-
zių visai be tokio kankinimosi.

— Ir aš taip pat galėčiau pasakyti, — ra-
miu balsu pradėjo George Sand, — jog nie-
kada perdaug nesirgau stiliaus rūpesčiais. Vė-
jai pūsdavo mano senos harpos stygomis. Ma-
no stiliuje būdavo harmoningumo, bet ir ne-
pasisekimų, iškilimų ir smukimų. Širdies gilu-
moje visa tat man dargi atrodo nesvarbu tol,
kol laisvai plaukia emocijos ir kol būna teisin-
gai išreiškiamos mano nuomonės.

Su šiais žodžiais Flaubertas, tartum pasibaisėjęs, pagriebia savo kaimynės ranką.

— Brangioji maestro, jūs neturėtumėt taip sakyti! Romanų rašytojas neturi teisės reikšti savo nuomonių ar nusistatymų apie nieką. Ar Dievas kada reiškė savo nusistatymus dėl ko nors? Net jei kartais ir daug dalykų man springsta burnoje, kuriuos norėtusi išsplesti, bet aš juos nuryju. Kokia prasmė visa tai sakyti? Kiti žmonės gal yra įdomesni, negu ponas Gustave Flaubertas...

— Nesuvokiu, ką tuo norėjot pasakyti, — nepasidavė George Sand. — Ar norit pasakyti, kad į savo knygas jūs nieko iš savęs, jokios savo dalies neįdedat? O man atrodo, kad jūs nieko kito ir negalit ten sudėti, kaip tik save. Neįdėti mano širdies, sielos ir minties į mano kūrinį man atrodytų taip pat neįmanoma, kaip verkti ne savo akim arba mąstyti kuo kitu, ne savo smegenimis.

Juo tolyn, tuo labyn Flaubertas vedė ginčą į kraštutinumus ir naujais paradoksais mėgino tikslinti savo mintis:

— Gal būt, blogai išsireiškiau. Aš galvoju tai, kad romanistas neprivalėtų dėstyti savo asmeninių nuomonių apie šio pasaulio dalykus. Jis gali jas perteikti (*communiquer*), bet tai kitoks atvejis. Tikrų tikriausiai jis neprivalėtų pabrėžinėti moralės. Jei skaitytojas nesuvokia veikale esančios moralės postulatų, tai arba toks skaitytojas yra kvailas, arba veikalas nėra teisingas gyvenimiškai. Nes kol kūrinys yra teisingas, tol jis bus geras. Štai dėl ko por-

nografinė literatūra nėra dargi nemorali. Nes jai stinga tiesos, gyvenimas toks nėra!

— Jei romanistas negali pareikšti savo nuomonių ar moralinių postulatų, tai ar jis bent neturėtų pasirinkti gražių ir taurinančių temų? —vėl paklausė Claudinas.

— Ne, Claudinai, — nekantraudamas skubiai atsiliepė Madame Bovary autorius. — Nėra gražių ar taurinančių temų literatūroje. Viską turi pakelti ir ištaurinti pats menininkas. Jis yra tartum pompa su dideliu vamzdžiu, kuris nusileidžia ligi pačios dalykų širdies, vamzdžiu, kuris iš pagrindžio visa išskleidžia saulės šviesoje. Mažas Normandijos miestelis Yvetot rašytojui lygiai toks pat geras, kaip ir Konstantinopolis, romanistas gali rašyti apie viską ir apie nieką. Kurią dieną aš kaip tik ir norėčiau apie tai parašyti — knygą apie nieką, knygą be ryšio su aplinkos daiktais, kuri būtų vertinga vien savo stiliaus vidine jėga, knygą be temos ar su beveik neįžiūrima tema.

Bet George Sand vis tebekraipė galvą ir nesiryžo sutikti.

— Nejaugi blogai, jeigu aš drauge jaučiu su savo charakteriais? Aš visuomet giliai įsigyvenu į jų jausmus ir patyrimus. Prieš keletą metų kartą, sirgdama, aš net juos sapnavau. Prisimenu, kaip bariau tuos personažus, kuriuos savo romane aprašinėjau norinčius nušukti žemyn nuo bokšto. Bariau, kad būtų labai nepadoru iš jų pusės šitaipos nusižudyti, kadangi tuomet nebegalėčiau užbaigti romano, kaip buvau sugalvojusi.

Flaubertas atlaidžiai nusišypsojo per savo tirštus ūsus.

— Be abejo, brangioji, nieko blogo, jei kartu jaučiate su savo personažais. Gera žinau, kaip ir mano paties sugalvoti charakteriai sugriebia mane ir persekioja, arba, tiksliau sakant, aš gyvenu kartu su jais. Kai aprašinėjau Emmos Bovary nusinuodijimą, burnoje pradėjau justi tokį aršeniko skonį, taip pats apsinuodijau, kad vieną po kitos gavau dvi skilvio atakas ir išmečiau lauk visą savo vakarienę.

Broliai Goncourtai šį kartą irgi sutiko, kad romanistas neginčytinai yra savo meno kankinys. Kitaip esą kritikam... „Jūs nežinot, kokie laimingi esat“, tarė vienas brolis žymiausiajam to laikotarpio literatūros kritikui Sainte-Beuve. Bet teatro kritikas Gautier pats pirmas jam atkirto:

— Vadinas, manai, kad kritiko gyvenimas tai rožių lova, ar ne? Na, leisk man garantuoti, kad šitaip tai jau nėra. Kritikui reikia būti atletu sudėties ir niekada nepavargstančio, nuolat budinčio proto. Tai reiškia — jam tenka būti sąmojingu pagal įsakymą, niekad neatsižvelgiantį į liūdesio valandas, ligas ir nuovargį. Ir rodyti sąmojį apie viską ir apie nieką, nepaisant kokia kvaila ar visai nevykusi būtų tema. Tai reiškia — nenusisėkusį scenos veiklą bei jo atlikimą paversti maloniu aprašymu ir labai rūpestingai jokių atveju nepažeisti aktoriaus savimeilės — dar jautresnės ir kapriziškesnės savimeilės net negu poeto. Tai reiškia neturėti sau pačiam nei nuosavo gyvenimo, nei laiko, nei poilsio — vis derinant saloninio vyro veiklą su mokyto žmogaus sun-

kiu triūsų ir rašinėti puslapius laikraščiui, kas turėtų sudaryti garbę knygai. Bet ir publika ir tu pats į tai žiūri kaip vien į frivolišką pramogavimą — žaismą laikui moloniai praleisti...

Tai nesmagus teatro kritiko nusiskundimas. Vienas iš Goncourtų saldžialiežuvaudamas mėgina jį paguosti, kad kritiko pašaukimas neva esąs tartum dvasininko ar teisėjo profesija. Paprastą žmogų ji pakelia aukščiau kitos visuomenės, bet ir reikalauja tobulybės iš žmogaus, kuris, kaip visi žinom, negalys būti tobulas.

— Niekio panašaus, — griežtai užprotestuoja Renanas. — Kritikas yra vienas iš pačių kukliausių žmonių, kantriai ir darbščiai ieškas tiesos, nesigirdamas, kai suranda jos dalelę, ir nesistengiąs primesti savo atradimus kitiems, kaip paskutinį išminties žodį.

Žinoma, tai buvo kilniausia, ką apie kritiką galėjo pasakyti įžymus ekskunigis, pats daugybę kartų visokios kritikos maltretuotas. Bet ir Sainte-Beuve sutinka, plodamas rankom ir dar pridėdamas: „Kritikas iš tikrųjų yra tik žmogus, mokąs kaip reikia skaityti ir pamokantis kitus, kaip skaityti“... George Sand nesigaili tuojuo jį pagirti: „Jūs per kuklus, Sainte-Beuve. Aš nuoširdžiai manau, kad esat, galimas dalykas, paskutinis iš didžiųjų kritikų“... Tada Flaubertas tvirtina, kad gera kritika Prancūzijoje nesibaigianti, o greičiau prasidedanti. Deja, anksčiau kritikai būdavę tik kalbininkai, gramatikos specialistai, o dabar jie pasidarę istorikais. Kada gi būdavo kritikų rašinių, susidomėjusių ir tai intensyviai susidomė-

jusių vien pačiu kūrinium? Aplinkybės ir aplinka, kurioje kūrinys atsirado, dabar nuodugnai išnagrinėjamos, bet kur jo poetiniai impulsai, jo kompozicija, jo stilius, kur autoriaus požiūris? Niekada to neužtiksit.

— Darom ką galim, darom ką galim, — murmėjo kiek suglumęs Sainte-Beuve. — Aš pats bandžiau įvesti kritikon šiek tiek žavumo („šarmo“) ir tuo pat metu daugiau tikrovės, realizmo — kitais žodžiais, truputį poezijos ir truputį fiziologijos. Ir kai tyrinėju kokią rašytoją, tai stengiuos susimaišyti su juo, net skolindamasis jo stilių ir naudodamasis jo žodžiais. Man kritika — tai persikeitimas, metamorfozė.

— Ir vis dėlto, — toliau ginčijasi vienas iš Goncourtų, — tebemanau, kad kritika yra gėnčiausias priešas, taip kaip laikraštis yra knygos priešas...

O jo brolis dar paauksuoja nauju sarkazmu:

— Kritikai turėjo būti sutverti septintąją pasaulio kūrybos dieną. Nes jeigu Dievas juos būtų sutvėręs pačią pirmąją dieną, ko tik jie būtų nepridarę mūsų Žemei? Gal būt, jie būtų iškritikavę ir Jo kūrybą, prieš prakeikdami žmonių kūrinius?

Sainte-Beuve plikė trupučiuką paraudo, bet užginčijo jis tik švelniai:

— Kritika, kaip aš ją suprantu ir norėčiau praktikuoti, pati savyje irgi yra kūryba, nuolatiniai išradimai. O kritikas, kuris visuomenės skonių revoliucinio keitimosi laikotarpiu tiksliai ir teisingai pajėgia atskirti, kas gera ir kas

ilgiausiai išliks ir ar naujoviško kūrinio originalumas persveria jo ydas, — toks kritikas patsai yra genijus... Man kritika kartu yra malonumas pažinti kitų mintis, o ne jas koreguoti, būti žiūrono stiklu, o ne lazda.

— Bet kodėl jūs anąkart taip žiauriai rašėt apie mūsų poetą Alfredą de Vigny? — vėl pertraukė Claudinas.

— Aš?.. Žiauriai?.. Nesąmonė, mano mīlas Claudinai. Aš pasakiau tik tiesą apie jį, o žmonės nemėgsta tiesos, bene labiausiai nemėgsta rašytojai. Satyrą dar šiaip taip, bet ne tiesą — vadinasi, visumą teigiamumų, ir trūkumų, dorybių ir ydų, kas ir sudaro pilną žmoniškąją asmenybę. Noriau žmonės pripažįsta tik vienašališką herojų — arba angelą, arba velnią...

Ir taip toliau ir taip toliau — dar daugelį kartų, per daugybę vakarienių, per tris šimtus prof. R. Baldicko savotiškos studijos puslapių.

Taip kalbėdavo Magny restorane, Paryžiuje, bičiuliško klubo dalyviai, kai kurie žymūs prancūzų rašytojai, kritikai, dailininkai, meno istorikai ir filosofai, žurnalistai ir mokslininkai.

Prieš daugiau nei šimtą metų! O jų temos, kaip matėm, gal ne visiškai pasenusios ir ligi šiol. Kai kurios vienodai tebeaktualios, gal niekad nepasensimos. Ir visa tai nedingsta nežinioje, jei būna užrašoma. Už tai ir prancūzų

dvasinė kultūra tokia plati, raiški, įdomi ir gyva, išsiliesanti pločiais tolimų perspektyvų.

Kam čia apie tai pasakojau? Labiausiai (kaip jau ir pradžioje pasisakiau) sukelti dėmesį, kad ir mes šiais laikais rūpestingiau užrašytume savuosius pokalbius, įvykius ar nuotykius, daugiau laiškų išsiųstume ir gautuosius saugotume, vestume dienoraščius ir šiaip užrašus, laisvai ir drąsiai su mūsų pastabom apie mūsų laikus, žmones ir jų problemas, ypač apie lietuvišką gyvenimą, koks jis buvo, būna ir bus — ne bronzuotas ir pudruotas, bet kaip iš tikrųjų reiškėsi mūsų sąmonėje ir aplinkoje.

Jau per daug šimtmečių mūsų viešąją ir privatinę istoriją rašė tik svetimieji ar svetimom kalbom. Ar tai ne pasibaisėtina? Bent nuo dabar taisykim tas nedovanotinas ydas! Malonu, kad šiuo metu Lietuvoje mūsų kultūrininkai suprato ir suskato uoliau rinkti, telkti, saugoti ir patyrimėti šios rūšies mūsų dvasinius paminklus. Bet užsienyje — tikra tragedija, kur šie duomenys ir pėdsakai nyksta, išsiblaško ir žūsta, nes nėra valios ir išteklių suitelkti į tinkamus archyvus, saugiai išlaikyti, pateikti specialistų tyrimam.

Tragedija ir kitu požiūriu, tik priešingai. Svetimųjų ir siauros fanatiškos ideologijos sukauštytoje Lietuvoje nėra laisvės tai medžiagai bešališkai tyrinėti ir per daug pavojų dabartinio laikotarpio visas tiesas be atodairos užrašyti. Užsienyje gyvenantiems — laisvė ne-

ribota, bet stinga supratimo, noro, išteklių ir, svarbiausia, tos šildančios savo namų atmosferos.

O kiek „Magny restoranų“ ir privačių klubų mes turim vien Amerikoje!

Los Angeles, Kalifornija, 1974.VII.15

1971 — 1972 METŲ LIETUVIŠKOSIOS KNYGOS DERLIUS IŠEIVIJOJE

Gal ryškiausias mūsų kultūrinės gyvybės rodiklis yra mūsų kūryba. Kūrybiškumas reiškėsi įvairiausiose srityse: dailininkai kūrė paveikslus, ruošė parodas, muzikai komponavo melodijas, rengė koncertus, jaunimas rinkosi į savo pasaulinį kongresą, rodėsi tautinių šokių šventėje, reiškėsi stovyklose. Neatsiliko nuo viso kultūrinio judėjimo ir lietuviška knyga. Čia tenka šį kartą apžvelgti mūsų knygos dvejų metų derlių. Tas derlius nėra menkas.

Poezija. Pats stambiausias poezijos leidinys yra K. Bradūno redaguota, 1971 m. pabaigoje išleista, lietuvių poezijos antologija „*Lietuvių poezija III*“. Knygoje įdėta 80 poetų lyrinės kūrybos. Patys žymieji išeivijos poetai, kaip St. Santvaras, B. Brazdžionis, J. Aistis, H. Radauskas, visi žemininkai ir jiems artimi sudaro pagrindinį antologijos svorį. Vertingas yra ir V. Skrupskelytės įžvalgus įvadas. Tai didelis mūsų kūrybos lobis. Jo vertė kiek susilpninama dėl redaktoriaus subjektyvių kriterijų atrenkant dalyvius. Antologija neapima visų išeivijos ryškiau pasireikusių poetų: apytikriu skaičiavimu į

antologiją nepateko apie 40-50 vertų antologijoje dalyvauti poetų. Gal juos ir galėtume palikti nuošaliai, jei griežti redaktoriaus kriterijai nebūtų darę nuolaidų mažai tepasireiškusiems jauniems, pasirodžiusiems tik su maža vilties teteikiančiais pirmaisiais poezijos bandymais. Atrankoje jaučiamas srovinis šališkumas, dvejopas mastas: žemininkų sudėti antologijon ištisi rinkiniai po 30-40 eilėraščių, kitų kryptų atžvilgiu parodytas šykštumas. Ir pats įvadas kalba ne apie visus šios knygos poetus, tik apie parinktuosius ar išrinktuosius. Šitie trūkumai ir mažina šiaip gana reikšmingos antologijos vertę. Be reikalo nukopijuota ir okupuotoje Lietuvoje išleistos poezijos antologijos išvaizda, antraštė, paverčiant ano dvitomio tęsiniu, trečiuoju tomu.

Kitų poezijos knygų 1971 m. išėjo nedaug. Skautai išleido Jurgitos Saulaitytės antrąją poezijos rinkinėlį „*Viena saulė danguje*“. Motyvų ir formos atžvilgiu šis rinkinėlis yra papildymas pirmojo rinkinio „*Kai mes nutylam*“. Kontempliacinis santykis su pasauliu, su gamta, su visata ir antgamtniu pasauliu sudaro abiejų rinkinių turinį. Idėjiniu atžvilgiu pirmasis rinkinėlis net stipresnis, savaimingesnis. Antrajame rinkinėlyje labiau yra susikristalizavusi forma. 1972 m. J. Saulaitytė išleido savo eilėraščių rinkinėlį angliškai „*And You*“.

1971 m. išleista ankstesnės emigracijos poetės Marijos Sims-Čarnekytės eilių pilnatis „*Ant kryžkelių senų*“ — su V. Alanto parašyta autorės biografija ir paaiškinimais. Amerikoje gyvenančio *Jonas Meko* poezijos rinktinė, su Just. Marcinkevičiaus įvadu, buvo išleista okupuotoje Lietuvoje.

1972 m. teturime išleistus tik 2 poezijos rinkinėjus: jauna poetė Eglė Juodvalkytė savo dar gimnazijos suole rašytus poezijos bandymus išleido rinkinyje „*Jei tu paliesi mane*“; periodinėje spaudoje jau ryškiai pasireiškusi Ada Karvelytė debiutavo su rinkiniu „*Ne tie varpai*“. Jos eilėraščiai skambūs, lengvai plaukiančiu ritmu, dvelkią įsijautimu ir nuoširdumu. Nostalginis tėvynės ir jaunystės ilgesys, meilė audringam gyvenimui, meilė motinai, meilė Marijai ir antgamtiniam gyvenimui, išsiskyrimas artimam žmogui, amžinas nerimas ir laimės ilgesys sudaro jos knygelės turinį. Ir visa tai išsako ma beveik dainuotiniu būdu, betarpišku atvirumu.

Dar prie poezijos aktyvo pažymėtina, kad Gydytojų Korp. „*Fraternitas Lithuanica*“ eilėraščio konkursą laimėjo Birutė Pūkelevičiūtė už eilėraštį „*Paskutinis birželis*“.

Lietuvių Rašytojų draugijos pastangomis 1972 m. pabaigoje išleista Fausto Kiršos pomirtinė St. Santvaro redaguota knyga „*Palikimas*“.

Australijoje išleistas ten gyvenančių lietuvių poetų almanachas „*Terra Australis*“, redaguotas poeto Almio Jūragio. Leidinyje yra 12 poetų kūrybos, trumpos jų biografijos su atvaizdais: Juozas Mikštas, Aldona Veščiūnaitė, Antanas Gasiūnas, Marija I. Malakūnienė, Pranas Pusdešris, Marija Slavėnienė, Jurgis Janavičius, Kazys Kunca, Aldona Prižgintaitė, Bronius Žalys, Jonas Rackus ir Juozas Almis Jūragis. Jų poezijoje yra australiškų motyvų, gilios tėvų žemės nostalgijos, grakštaus poetinio žodžio, savitų išgyvenimų, egzotinio kolorito.

Australijoje išleisti ir „*Putino laišakai Australijon*“ — poeto laiškų, rašytų seseriai ir jos šeimai,

rinkinėlis, įdomus Putino asmeniui ir jo nuotaikoms okupuotoje Lietuvoje pažinti.

Beletristika. Poezijos knygas toli pralenkė beletristikos knygos. 1971 m. buvo išleistas „Draugo“ premiją 1970 m. laimėjęs V. Volerto romanas „*Pragaro vyresnysis*“, ekspresionistiškai atskleidžias susovietintos Lietuvos gyvenimo tikrovę. 1972 m. buvo išleistas „Draugo“ premiją 1971 m. laimėjęs Vacio Kavaliūno romanas „*Aidai ir šešėliai*“. Tai psichologinis romanas, parašytas vidaus monologo forma, turįs kai kurių žymesnių kompozicinių trūkumų, bet rodąs autoriaus kūrybinę pažangą (ankstesnis jo premijuotas romanas „*Kalnų giesmė*“).

1971 m. buvo išleista ir daugiau premijomis atžymėtų romanų. „Laisvosios Lietuvos“ premijuoti partizaninėm temom buvo du romanai: A. Barono „*Vėjas lekia lygumą*“ ir A. Kairio „*Ištikimoji žolė*“ (trečiasis J. Gliaudos romanas „*Aitvarai ir giria*“ išleistas 1970 m.). 1971 m. Lietuvių Rašytojų draugijos premija buvo paskirta Kazimiero Barėno noveliniam romanui „*Dvidešimt viena Veronika*“, kuriame autorius ramiu, nuosaikiu pasakojimu atskleidžia gilius, sudėtingus charakterius, iškelia spalvingus kasdienio gyvenimo momentus. Montrealio Akademinio sambūrio Vinco Krėvės vardo premiją laimėjo Juozo Kraliausko istorinis romanas „*Vaišvilkas*“, savaimingu vaizdavimo būdu atskleidžias Vaišvilko asmenį ir iškėlias pomindauginio Lietuvos laikotarpio degančias problemas.

1971 m. knygų kraityje dar yra romanai: K. Pažeraitės psichologinis-memuarinis romanas „*Anapilio papėdėje*“, D. Brazytės-Bindokienės jau-

nosios išeivių lietuvių kartos problemas keliaš romanas „*Viena pasaulyje*“, debiutinis, dar neturįs reikiamos meninės formos Birutės Kemežaitės romanas „*Sudie, aš išeinu*“. Okupuotoje Lietuvoje buvo išleistas Amerikoje gyvenančio rašytojo K. Almeno istorinis romanas, vaizduojas 18 a. pabaigos Lietuvos — Lenkijos valstybės saulėleidžio bajorijos gyvenimą, — „*Šienapiūtė*“.

Iš smulkesnių žanrų minėtinos dvi knygos: 1971 m. vasarą eismo nelaimėje žuvusio rašytojo Juozo Tininio novelių knyga „*Nuskandintas žiedas*“, rodąs autoriaus mokėjimą vaizduoti kasdienius ir sudėtingesnius gyvenimo reiškinius, juos įglausti į išbaigtą novelės formą. Puikiu stiliumi, giliu įžvalgumu yra parašyta Petronėlės Orintaitės apybraižų knyga „*Liepalotų medynuose*“.

1972 m. gausiai užderėjo romanų. Liūto dalis čia tenka Vytautui Alantui. Savo istoriniu romanu „*Šventaragis*“, kurio išleistas dar tik I tomas, nukelia skaitytoją į mindauginius laikus ir vaizduoja Padysnio srities kultūrinį, religinį, visuomeninį ir ūkinį gyvenimą. Parodomi ir Mindaugo siekimai sujungti Lietuvą į galingą valstybę ir sritinių kunigaikščių pastangos išlikti savarankiškais. Įvykių centre vaizduojamas legendinis kunigaikščio Suginto sūnus Šventaragis. Įvykiai pinami sumaniai, su reikiama įtampa ir intriga, tik atrodo, kad autoriui sunkiai vyksta pagauti istorinio gyvenimo atspalvį. Antrojo romano „*Amžinasis lietuvis*“ išleisti du tomai, bet dar, atrodo, kūrinys nebaigtas. Jame sutelkta labai daug veikėjų. Daugumas jų yra išeiviai lietuviai. Veiksmas vyksta Amerikoje, tik su nedi-

deliais ekskursais į senesnius laikus nepriklausomoje Lietuvoje. Autorius turi susikūrus „amžinojo lietuvių“ idealą. Tai kažkokia šmėkla, gyvenanti Paukščių Tako žvaigždynuose, senojo lietuvių tikėjimo dausose. Rašytojo Sintauto vaizduotėje ta šmėkla visai reali, dažnai jam apsireiškianti regimu pavidalu. Sintautas yra pagoniško senojo lietuvių tikėjimo išpažinėjas, iš to tikėjimo ir didvyriškos praeities semiasi savo idealizmą. Tačiau kilnios tautinės idėjos skelbėjas Morkus Sintautas realiam gyvenime yra labai nesimpatiškas, savo priekabumu, nepagrįstais kaltinimais kitiems, savo įkyriomis prakalbomis ir nepavyzdingu šeimos gyvenimu jis atstumia kitus nuo savo skelbiamų idėjų, sukiršina, papiktina lietuvišką visuomenę ir pasilieka vienišas, kaip jis pats sakosi, nesuprastas. Ir kiti veikėjai, kurių romane yra net per daug, yra labai ydingi, seksuališkai pakrikę, neigiami. Tokie yra abu Žygai, abu Sintautai, Česnulis, intrigantas Urbaitis, palaidūnas Dargelis. Tik viena Poškų šeima dar padori, toks pat yra ir Vyžainis. Negalima teigti, kad tokių žmonių nebūtų ir lietuvių visuomenėje. Bet seksualinio palaidumo sukoncentravimas romane į vieną vietą jau sukelia pasišlykštėjimą tokia visuomene, koktumo jausmą. Ir svarbiausia, kad tas pakrikimas reiškiasi ne tik esamose miesto mados sąlygose, bet panašus rodomas dar ir tėvynės laikais. Taigi apaštalavimas pagoniškai lietuvių religijai seksualinėje visuomenėje atrodo lyg pasityčiojimas iš paties rašytojo kūrybinio užmojo.

Produkingasis Jurgis Gliuda, neseniai davęs beletristinį „Simą“, kurio angliška laida yra visai gera (lietuviškos redakcijos labai netobula lietuvių

kalba), vėl pasirodė su dideliu romanu „*Brėkšmės našta*“, kurioje vaizduoja trijų brolių Kirlių skirtingas gyvenimo aplinkybes: dviejų — Amerikoje, trečiojo — okupuotoje Lietuvoje. Romano apmatai yra gana įdomūs, tik jį silpnina kalbos netobulumas, tiesiog dirbtinumas, ir neoriginali publicistika apie išeivių santykiavimą su pavergtu kraštu.

Tikrai įdomus, savaimingo stiliaus ir originalios kompozicijos yra debiutinis Belgijoje gyvenančio jauno beletristo Eduardo Cinzo romanas „*Brolio Mykolo gatvė*“. Angliakasių išgyvenimai kasyklose, nepavydėtinoj socialinėj padėty, prasčiausiuose miesto kvartaluose, romane atskleidžiami su impresionistiniu ryškumu ir giliu gyvenimo pažinimu, įsijautimu. E. Cinzas buvo puikiai užsirekomendavęs beletristikos fragmentais periodinėje spaudoje. Romanas į jį dėtas viltis pilnai pateisina. Tai bręstas didelis talentas.

Su nauju romanu „*Pasisėjau žalią rūtą*“ 1972 m. ateina ir Pranas Naujokaitis. Romane vaizduojamas išeivių lietuvių gyvenimas Amerikoje, ypač kreipiamas dėmesys į mišrios šeimos problemą. Apie šį romaną Lietuvių Dienų recenzentas tarp kitko taip sako: „Šis lengvai ir patraukliai skaitomas romanas tinkamas jaunimo lektūrai, nes parašytas taisyklinga kalba ir autoriaus parodoma daug rūpesčio lietuvybei ir mišrių šeimų bei šeimų be meilės pavaizdavimui ir jų žalos parodymui“.

Su romanu debiutuoja ir naujas vyresnės kartos autorius Antanas Musteikis. Jo romanas „*Kiauros riešukučios*“ jau „*Draugo*“ atkarpoje atkreipė į save dėmesį gyva intriga ir originaliu stiliumi.

Vaikų literatūra. Praturtėjo ir vaikų literatūra.

Išėjo Antano Giedriaus net dvi pasakų knygos: 1971 m. „Aišvydo pasakos“ ir 1972 m. „Tėvų pasakos“ II d. Vanda Frankienė-Vaitkevičienė davė vaikams puikią pasakojimų apie senovę knygą „Užburtos kanklės“ (1971), o Nijolė Jankutė sukūrė atostogaujančių vaikų nuotykių pynę knygoje „Šamo ežero sekliai“ (1972). Skautams ir kitiems stovyklautojams bei šeštadieninėms mokykloms poezijos knygą išleido O. Audronė-Balčiūnienė. Jos jaunimui skirta poezija yra knygoje „Laužai ir kibirkštėlės“. Balė Vaivorytė davė vaikams sklandžiai sueiliuotą patriotinę poemėlę apie Lietuvą: „Lietuva graži tėvynė“.

Drama. Mažiausiai rodėsi dramos kūriniai. 1971 m. išleista Kosto Ostrausko knyga „Kvartetas“, kurioje yra keturios modernios dramos. Vadinamasis absurdo teatras dar vis traukia mūsų dramaturgus daryti šios rūšies eksperimentus. Tokiais eksperimentais, neturinčiais gilesnio turinio ir išbaigtos formos, ir yra minėtosios K. Ostrausko dramos.

Anatolijus Kairys „Dainavos“ ansambliui sukūrė operetę „Sidabrinė diena“. 1972 m. išėjo iš spaudos to paties pavadinimo knyga, kurioje yra du to paties vardo kūriniai — operetė ir komedija. Operetėje į komediją įjungtos dainos, komedijos tekstas duotas be dainų, jis tinka vaidinti mėgėjų teatruose kaip savarankus kūriny. A. Kairio veikale ypač skambios yra operetės dainos.

Kitos knygos. Minėtina memuarinė literatūra. M. Vaitkus išleido savo atsiminimų VIII tomą „Milžinų rungtynėse“, kuriame rašo apie bolševikų

ir vokiečių okupacijas Lietuvoje II-ojo pasaulinio karo metu. Stasys Raštikis išleisdino savo pagarsėjusių atsiminimų III-jį tomą „Ivykiai ir žmonės“. Išleisti didžiojo mūsų valstybininko Mykolo Krupavičiaus atsiminimai, taip pat Vlodo Požėlos „Jau-nystės atsiminimai“.

Išleista ir istorinių svarbių knygų. Tarp jų minėtina 1971 m. išleista Leonardo Šimučio knyga apie *Amerikos Lietuvių Tarybos* veiklą. 1971 m. priklauso ir A. Kučo knyga „*Amerikos lietuvių istorija*“, J. Ereto parašyta *Kazimiero Pakšto* monografija, J. Deveikės išverstas ir paašškintas „*Didžiosios Lietuvos kunigaikštijos 1529 m. statutas*“. Ypač didelės vertės yra kolektyvinis istorinis darbas „*Lietuvos universitetas*“. Juozas Brazaitis paruošė knygą apie prof. Juozo Ereto darbą Lietuvoje „*Didysis jo nuotykis*“. Matas Raišupis parašė knygą apie dabartinės Lietuvos kankinius „*Dabarties kankiniai*“ Emilija Čekienė išleido savo rinktinių publicistikos straipsnių knygą „*Kad ji būtų gyva*“. 1971 m. išleista ir mirusio politiko Kipro Bielinio atsiminimų knyga „*Gana to jungo*“. Kalbininkas Petras Jonikas išleisdino savo mokslinį veikalą „*Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis*“.

Nepriklausomybės laikų istorijai svarbus yra K. Ališausko veikalas „*Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918-1919 m.*“ Liet. katalikų mokslo akademija išleido „*Suvažiavimo darbų*“ VII-ą tomą. Ir Lituanistikos institutas išleido 1971 m. *suvažiavimo darbus*. Smulkesnių įvairaus pobūdžio knygų buvo išleista ir daugiau.

Grižtant prie grožinės literatūros, reikia pasidžiaugti, kad 1971 ir 1972 m. buvo išleista literatūros metraščio „Pradalgės“ Septintoji ir aštuntoji „Pradalgė“. Gaila, kad „Metmenų“ žurnalo teisei-
na per metus tik po vieną numerį. „Aidai“ eina re-
guliariai, tik truputį vėluodamiesi, kas mėnesį, tik
to žurnalo recenzijų skyrius pasidarė labai skurdus,
net ne visos knygos ten aptariamoms, šlubuoja recen-
zijos ir „Draugo“ kultūriniam numeryje, nors nau-
jos knygos ten visada paminimos. Atsitiktinai nau-
jas knygas recenzuoja ir kiti lietuviški laikraščiai,
tik „Tėviškės Žiburiai“ Kanadoje apžvelgia knygas
sistemiškai. Išsamesnių straipsnių apie literatūrą
parašo dr. Jonas Grinius, Rimvydas Šilbajoris, T.
A. Antanaitis ir kt.

Stp. Zobarsko leidykla Manyland Books ir to-
liau leidžia lietuviškas knygas angliškai. Per tų dve-
jų metų laikotarpį išleido J. Gliaudos „Simą“, St.
Ylos kacetinius atsiminimus, Vaižganto raštų rink-
tinę, J. Saulaitytės poezijos knygelę. „Romuva“ iš-
leido anglų kalba sutrumpintą L. Dovydeno veika-
lą „Mes valdysim pasaulį“.

Taigi kol kuriam, kol pajėgiam išleisti naujų
knygų, kol tas knygas skaitome, tol esame dvasiš-
kai gyvi.

**TARYBINIAI IR DEMOKRATINIAI
MOKSLININKAI
J. GLIAUDOS ROMANE „BRĖKŠMĖS NAŠTA“**

Atrodo, ši tema mūsų literatūroje dar nebuvusi paliesta: politinių emigrantų santykiai su tebe pavergtu kraštu. Jurgis Gliuda 1972 m. „Draugo išleistame romane „Brėkšmės našta“ ypačiai paliečia „medį“ ir „atskirą šaką“ ir ne nostalgišku jausmu, ne gyvybinių lietuvių klausimų karštligė, bet tariamai moksliniu (ir politišku) socialinių grupių ir jų santykių svarstymu. Ne „šaka“ čia glaudžiasi prie „medžio“, bet medis užtinka šaką, gal būt, mėginamas brutaliai ją atgal atlaužti.

Socialinių mokslų profesorius Grigas Kirlys važinėja po pasaulį studijiniais tikslais; Tarybų Sąjunga siunčia jį Amerikon, atrodo, kaip ir armėną Zakarijaną, etninėms studijoms; ir ne vien studijoms, gal būt, ir politiniams įtaigojimams.

Grigas Kirlys emigracinėse Amerikos lietuvių bendruomenėse susitinka su įvairių kar-

tų atstovais; visi jie gaudyte gaudo šį mokslininką.

„Jie, mat, linkę galvoti, kad sužinos tikrą tikrovę. Jie galvoja, kad jis, kaip ir jie, slapta vis ilgisi kažkokios kitos Lietuvos“ (121 psl.).

Kai Laskauskas paslaugiai vežioja svečią visur susipažinti, tarp jo ir Grigo prasiveržia ši tema gyvai ir beveik anekdotiškai:

„— Rėkia prieš ką? Prieš tą „žmogų“ iš Lietuvos?

— Sako, kad, kas iš Lietuvos, tas vis komunistas, vis rusų agentas ir šnipas.

— O, jūs turite priimti mus, kokie mes esame. Jeigu visi tie, kas išemigravo, būtų likę Lietuvoje, jie būtų tokie, kokie mes esame, — pasakė Grigas. — Tik čia partinis priklausomumas aštresnis kaip Lietuvoje: vieni demokratai, kiti respublikonai.

— Pas mus gana piautynių, — sutiko Laskauskas.

— Partinė linija pas mus neįmanoma plautis, nes partija tikrai viena, — pasakė Grigas. — Tai mus vienija, neskirsto, kaip išelvijoje skirsto partiniai susigrupavimai. Mes laikomės išvien.“ (275 p.).

Ir kalbant su broliu Adomu:

„— Bet ar tu gali būti visiškai atviras? — lyg pokštaudamas, pasakė Adomas. — Mes čia visi turime tam tikrą įsikalbėjimą, kad daug kas nutylima, kad viešos lietuviškų turistų šnekos yra vienapusės.

Grigas pusiau atsisuko į broį:

— Matai, — pasakė jis, — kada tu žiūri į mane, o aš žiūriu į tave, mes gerai matome, kad

aplinka ir laikas daug mus lamdė, o likome mes tie patys.

— Bet gi jau kyla kita karta, — pasakė Adomas, — kaip su jais?

— Antroji karta jau nebe mes, bet antroji karta, ir čia jau nebe jūs, — nusijuokė Grigas. — Čia jau ne mūsų specifinės problemos, čia jau kartų problemos. Geriau to neaštrinti bet priglostyti. Tai jau ir mūsų ir jūsų ta pati, mus vienijanti problema.

— Padūkusiai teisingai, — suriko Laskauskas. — Tai nuostabus abiejų Lietuvos, anos ir mūsų, panašumas. Pagaliau visi esame tie patys broliai lietuviai.“ (300-301 p. p.).

Tarybinis mokslininkas susitinka su broliu (turtuoliu) Adomu tik vieną kartą, nes turėjo susitikti, padėkoti už siųstus jam siuntinius; o brolio Petro nebesuskubo aplankyti ar jam paskambinti. Petras gi bijojo susitikti (nors ir norėjo) su garsiu mokslininku, kad brolis nepastebėtų jo nykios materialinės padėties. Ir ne tik materialinės. Petras, filosofuojantis išelvis humanitaras, mąstė:

„Menkumas būtų ginti savo išbėgimo prasmę (?). Ir menkumas būtų ginti vieną ar kitą savo griežtesnę pažiūrą į politinę išieivijos prigimtį, į išieivijos tikslus ir jos aklimatizaciją šiame kontinente. Jo (Grigo) mokslinis ir erudicinis užsiangažavimas savo valstybei neleis jam nei ginčytis, nei prieštarauti ar įrodinėti.“ (123 p.).

Laskauskas (politika besidomįs) ir Jurėnas (tariamai mokslininkas), abu technologai, nuolatos pataikaujamai globojo svečią moks-

lininką ir peikė išeivių enciklopediją, literatūrą bei kritikus ir nuolat minėjo nesutikimus visuomenėj... Ir jie buvo jau iš anksto Grigui pristatyti, kaip „geros valios“ vyrai...

„— Daugumas keičia savo užsispyrimą ir ieško vis platėjančio dialogo su kraštu, — kalbėjo stereotipinėmis frazėmis Laskauskas. — Lietuviškas prieauglis jau tvirtai pasuko į Lietuvos pažinimo kelią“. (162 p.).

Kaip mokslininkas tai priimdavo?

„Po valandos dialogo su Laskausku ir Jurėnu jis pajuto troškinantį dialogo duslumą.“ ...,„aptarimai buvo blankūs ir apgailėtini, etninio ir merdinčio rezervato dvasia jam jau buvo neabejotinas to rezervato veidas. Ne kitoki merdintį rezervatą jis ir atsivežė, iš anksto susikūręs savo sąmonėje teorinėmis studijomis.“

„Jurėno bravūroje jam skambėjo politiniai neišbalansuoto nusivylėlio gaidos.“ (163 p.).

Du tarybiniai sociologai, armėnas Zakarijanas ir lietuvis Grigas, Amerikos etninėse studijose padarė išvadą:

„Jie ima gana greitai asimiliuotis ir, kas nuostabu, prieš išnykdami asimiliacijoje, jie sužėri ypatingai įtemptu nacionaliniu aktyvumu.“ (155 p.).

Po visų studijų „brolių tautiečių“ tarpe Grigas nusprendė, kad tie, kurie jo neieškojo, yra „senstančia, mirstančia išeivijos dalimi“ (164 p.); tie, kurie pataikaujamai siekė santykių su juo, buvo jam beverčiai, nes „kvailliai yra tie Jurėnai, tas gašlokų temų Laskauskas, kuris tampo jį po lietuvių rezervatą, kur nėra

jokio mokslinio kontakto, būtino jo profesiniam kelialapiui. Jis norėtų išbėgti iš čia...“ (319 p.).

Kokie buvo Grigo atradimai apskritai Amerikoje?

„Neformalumas, absoliuti stoka kariuomenės laipsnių diferenciacijos tarp dėstytojo ir studento, kuri tokia akivaizdi Vilniuje, buvo nesugaunama kolegijose. Tas savotiškas respekto trūkumas profesūrai ėmė ją žeisti. Jam vis atrodė, kad dėstytojais ieško prielankumo ir bičiulystės iš studentų.“ (191 p.).

Su Ilja Fomič, kitu tarybiniu mokslininku komandiruotėse, Grigas padarė išvadą, „jog pas mus yra logika, kitur yra palaida bala...“

„Komunisto ir mokslininko sandūra dėl to buvo natūralus suėjimas...“

„Kiekvienas jautė Amerikoje logikos konfliktą su chaosu.“ ...Politinės sistemos logika yra atrama ideologijai ir mokslui.“ (166 p.).

Tai įprastas tarybininkų „pas mus visko yra, pas mus viskas gerai“. Ir Grigas Kirlys lietuvių jaunimo susirinkimuose tvirtino, kad „Lietuvos mokslas einąs avangarde“, kad „Lietuva visa tai pasiekė dviejų dešimčių bėgyje“, vadinasi, tik „didžiojo brolio“ globoje...; kad tikėjimo laisvė, ir judėjimo laisvė, ir visos kitos laisvės... Jis mėgino įtikinti ir tikėjo, kad „jauna lietuviškos emigracijos karta, vengdama išnykti, turės ieškoti atramos savo tėvų krašte.“ (183 p.).

Visos jo tos studijos ir išvados diplomatiškai paštu tuoj pasiekdavo Vilnių...

„Nuolatinė Vakarų pastanga turėti gerą

kontaktą su tarybiniu mokslu labai talkino konferencijose ir mokslo simpoziumuose. Vėliau visa tai išsivystė į tiltų statymą tarp dviejų suskilusių planetos pusrutulių.“ ... „Senasis lotyniškas pontifex tapo gabių tarybinių mokslininkų poliglotu.“ (224 p.).

„Vakarai palūžo. Vakarų universitetai tiesiog ėmė sirgti ta manija, tikėdamiesi prijaukinti tarybinius mokslininkus.“

„Kada į Amerikos mokslo įstaigas atėjo šviežios lietuvių imigracijos priauginta karta, vien tik dėl savo etninės prigimties tie universitetų darbuotojai buvo parankūs pontifexų amatui. Jie noriai ėjo tas pareigas, santykiškai tvirtėjo. Jie buvo respektuojami ir avansuojami už suartėjimą su socialistinių kraštų mokslu. Tikslieji ir humanitariniai mokslai atrado gausių tiltų statymo meno būrį.“ (225 p.).

Germanistė Beržaitienė ir dar pora Amerikos profesorių, kalbėdami su Grigu, tarybiniu mokslininku „su švytinčia aureole ant galvos“ (o Grigas laikė juos paprastais kvailiais), kalbėjo:

„Politiką mes paliekame už durų, kada kalbame mokslo temomis. Mes ir jūs — sociologinių ar istorinių mokslų adeptai“ (230 p.).

Grigas susitiko Amerikoje ir tokį lietuvių intelektualą, gausų rašytoją periodikoje, gana prabangiai gyvenantį senį — Gurkų. Gurkus tarėsi labai esąs originalus, sukūręs suverenofilų ir tautofilų teoriją ir pasisakęs už tautofilus.

„Suverenofilai santykiams su kraštu stato

krašto suverenumo sąlygą. Jeigu nėra krašto suverenumo, nėra ir bendravimo.“

„Ar nerandate, kad valstybė yra laikinis istorinis faktas? Amžina gi yra tauta. Todėl aš sustojau tautofilų pusėje“. (233 p.).

Ir jaunas storulis dėstytojas Barysa:

„Jo šviesios, mėlynos akys buvo pagarbiai įdėmios, bet linkusios į egzaltaciją. Ir nors jis buvo socialinės psichologijos adjunktas, Grigo nuomone, jis buvo tipingas persimokęs falšo atstovas.“

„Jis neatėjo pas mane, norėdamas ginčytis ir gintis, pagalvojo Grigas. Jis skuba pas mane tik dėl to, kad aš reprezentuoju jiems, jų nuomone, idealistinį kraštą. Gal būt, su neišblėsusio buržuazinio patriotizmo liekanomis, kuri jiems įteigė tėvai, jie mato many naują, chimerišką, miražinę Lietuvą, su kuria nebe galima ginčytis, bet galima tik adoruoti?“ (272 p.).

Staiga nukreipus Grigo Kirlio komandiruo-tę kita linkme, autorius lyg ir rezlumoja ta-rybinio lietuvio mokslininko jausmus taip:

„Dabar viskas sėdo, konsolidavosi ir rimo užtikrinto klusnumo pojūty. Tartum ištrūkęs spontaniškai laisvėn ir pripratęs prie narvo paukštis, jis užtikrintas tiktai savo senoje vie-toje.“

„Jame dar buvo dvi būtybės: viena suta-po su realybe, kita dar nerimo ir mėgino įnerti į požemį, kur jis gali būti savimi.“ (315 p.).

Šį romaną perskaičius, kyla klausimas, ar iš daug kentėjusios lietuvių tautos galėtų (šia-

pus ar anapus) atsirasti mokslininkas bei kūrėjas, kuris būtų ir genialiu savo srity, ir egzistuoję gyvenamoje visuomenėje, ir ištesėję „būti savimi“, kaip savigarbus lietuvis?

Novelių rinkinys: Kijašon, romanas: Pūkių namai. Žydė Biliūnaitė (g. 1951 m. 8. Paš. Mūruose, JAV) —

— esėms ir rašymams antologijos

Jurgis Brazdėnas (g. 1949, IX. 3 Eišimyse, JAV) — jaunųjų poezijos antologijos „Tilai ir vėniai“ dalyvis.

Bernardus Brazdėnas (g. 1907, II. 2 Biržų aps., Pampėnų vis., Šešėkaliai k.) — džiuginti literkiai: *Balčiosios dienos, Amžinai žydai, Kristoforo Kolumbaitis, Žemė ir stebulės, Kaimo kaimas, Jaukūs atėjimai, Iš mokyklos laisvė, Vėjų parvažai, Sėdinti kalnų, Slėpis pabėgėlis, Didžioji kryžkelė, Vaidilėnės sodai, poezija, Vaidilėnės vergai poezijos slėpiai: Po pasaulį laisvąjį, Ugnis, Poetijos pilnata, Vėjų Naurandis, Apyspaustuose pabrėžtos eilutės, Ugnis, Vaidilėnės, Močių pasaulis, Drugelės, Kitiškių kaimas, Algiškų papulka ir Kėrys, Iš mokyklos, Laikėsi kaimas, Argentinos, Vėjų ir pipirai, Parosė, Mėlynos Rudminaitės, Dėdė Rudminaitė, Gėmės kaimas, Mokykla mokykla, Pasaulyje apskaitė, Kitiškių kaimas, Tėvų namai, Močių kaimas, Pirmą vėjelį, Lietuvių kaimas, Po mokyklos laisvąjį, redaguota: poezijos žurnalas Pūkių, Literatūros mokykla, Trejų mokykla, Lietuvių literatūros antologijos III, Lietuvių dienos.*

Ilona Grūtytė-Maziliauskienė (g. 1933, X. 9 Kaune) — literatūros kritikos ir publicistikos straipsnius spausdina Lietuvių literatūros ir prancūzų ir anglų kalbomis leidžiamose periodikuose.

MŪSŲ AUTORIAI

Medardas Bavarskas (g. 1924. VI. 8 Kėdai-
niuose) — eilėraščių rinkinys: *Sunkios valandos*; no-
velių rinkinys: *Klajūnas*; romanas: *Pilkieji namai*.

Živilė Bilaišytė (g. 1951 m. S. Paul, Minnesota,
JAV) — eilėraščių rinkinys: *Žaiskim ieškojimą*.

Jurgis Bradūnas (g. 1949. IX. 5 Baltimorėje,
JAV) — jaunųjų poezijos antologijos „Tiltai ir tu-
neliai“ dalyvis.

Bernardas Brazdžionis (g. 1907. II. 2 Biržų
aps., Pumpėnų vls., Stebeikėlių k.) — eilėraščių rin-
kiniai: *Baltosios dienos, Amžinas žydas, Krintan-
čios žvaigždės, Ženkla ir stebuklai, Kunigaikščių
miestas, Šaukiu aš tautą, Iš sudužusio laivo, Vieš-
paties žingsniai, Svetimi kalnai, Šiaurės pašvaistė,
Didžioji kryžkelė, Vidudienio sodai*; poema: *Ver-
kiantis vergas*; poezijos rinktinės: *Per pasaulį ke-
liauja žmogus, Poezijos pilnatis*; Vytės Nemunėlio
slapyvardžiu pasirašytos eilėraščių knygos vaikams:
*Mažųjų pasaulis, Drugeliai, Kiškio kopūstai, Algir-
dukas pupuliukas ir Kazytė, jo sesytė, Laiško kelio-
nė Argentinon, Vyrai ir pipirai, Purienos, Meškiu-
kas Rudnosiukas, Dėdė Rudenėlis, Gintaro kregž-
dutė, Mokykla miške, Pavasario upeliai, Kalėdų se-
nelis, Tėvų nameliai, Mažoji abėcėlė, Pietų vėjelis,
Lietuvai tėvynei, Po tėvynės dangum*; redaguota:
poezijos žurnalas *Pradalgės, Literatūros metraštis,
Tremties metai, Lietuvių beletristikos antologija
I-II, Lietuvių Dienos*.

Ilona Gražytė-Maziliauskienė (g. 1933. X. 9
Kaune) — literatūros kritikos ir publicistikos
straipsnius spausdina lietuvių žurnaluose ir prancū-
zų ir anglų kalbomis leidžiamoje periodikoje.

Antanas Maceina (g. 1908. I. 27 Marijampolės aps., Ašmintos vls., Bagrėnų k.) — pedagoginiai ir filosofiniai veikalai: *Tautinis klausimas, Pedagogikos istorija, Kultūros filosofijos įvadas, Socialinis teisingumas, Buržuazijos žlugimas, Didysis Inkvizitorius, Jobo drama, Saulės giesmė, Das Geheimnis der Bosheit, Didžioji Padėjėja, Niekšybės paslaptis, Dievo Avinėlis, Krikščionis pasaulyje*; eilėraščių rinkinys *A. Jasmanto slapyvardžiu: Gruodas*.

Vincas Maciūnas (g. 1909. VII. 5/18 Papilėje, Šiaulių aps.) — lietuvių literatūros istorijos knygos: *Lituanistinis sąjūdis XIX a. pradžioje. Pluoštas dokumentų apie Antaną Strazdą, Vincas Krėvė laikuoje*, straipsniai žurnaluose ir laikraščiuose ir Lietuvių Enciklopedijoje; redaguota: *V. Krėvės raštai* (I-VI tomai), *Lietuvių Enciklopedijos XV t., Lituanistikos darbai* (III t.).

Ischokas Meras (g. 1934. X. 8 Kelmėje) — romanai: *Lygiosios trunks akimirką* (taip pat estų, žydų, rusų, ispanų, vokiečių, prancūzų, latvių, vengrų, gruzinų, lenkų, bulgarų, čekų ir hebrajų kalbomis), gruzinų, norvegų, lenkų, bulgarų, čekų ir hebrajų kalbomis), *Ant ko laikosi pasaulis* (ir rusų, vokiečių, vengrų, latvių, gruzinų, bulgarų, prancūzų, tadžikų ir estų kalbomis), *Mėnulio savaitė* (taip pat rusų, vokiečių ir estų k.), *Striptizas, arba Paryžius-Roma-Paryžius*; apsakymų rinkiniai: *Geltonas lopas* (taip pat rusų, tadžikų ir vokiečių k.), *Žemė visada gyva, Senas fontanas*; scenarijai filmams: *Kai aš jaunas buvau, Birželis, vasaros pradžia, Mažoji išpažintis*.

Aleksandras Radžius (g. 1915. XI. 10 Smolenske, Rusijoje) — eilėraščių rinkiniai: *Paukščių takas, Baltas mėnulio miestas*; *Rimo Gludučio slapyvar-*

džiu poemėlė vaikams: *Žiogo šokliuko smuikelis*.

Antanas Vaičiulaitis (g. 1906. VI. 23 Vilkaviškio aps. ir vls., Didžiųjų Šelvių k.) — romanai, apysakų rinkiniai, pasakos: *Vakaras sargo namely, Vidudienis kaimo smuklėj* (ir anglų kalba), *Mūsų mažoji sesuo, Valentina, Pelkių takas, Kur bakužė samanota, Pasakojimai, Aukšinė korpelė, Gluosnių daina*; kelionių išpūdžių knygos: *Nuo Sirakūzų iki šiaurės elnio, Italijos vaizdai*; vertimai: *Milašiaus poezija ir Miguel Manara, Mauriac Jėzaus gyvenimas ir Gimdytoja, Maurois Sielų svėrikas, de La Brete Mano dėdė ir mano klebonas, De Vian Šv. Antanas Paduvietis*; studijos: *Natūralizmas ir lietuvių literatūra, Outline History of Lithuanian Literature* (ir ispanų kalba); vadovėlis (su kitais): *Visuotinė literatūra II*; redaguota: (su J. Aisčiu) *Lietuvių poezijos antologija, literatūros žurnalas Dienovidis, kultūros žurnalas Aidai*.

Leonardas Žitkevičius (g. 1914. XI. 6 Biržų aps., Vabalninke) — eilėraščių rinkiniai: *Daiktai ir nuorūkos, Runcės Dandierino slapyvardžiu Šilkai ir vilkai, Balio Pavabalio slapyvardžiu Vizijos prie televizijos*; eilėraščių knygos vaikams: *Čyru vyru pavasaris, Su tėvelio kepure, Muzikantų brigada, Tarp tūkstančio žvaigždelių, Nemunėlio šnekos, Saulutė debesėliuos, versta: Septyni Krauziukai*.

TURINYS

Bernardas Brazdžionis — Poezija, kuri esi, Tėvynės elegija, Trys būtles valandos, Atakę šaltiniai, Karalius ir poetas	5-10
Antanas Vaičiulaitis — Ežerai	11-19
Kazys Bradūnas — Iš „Pokalbių su kara- lium“	20-28
Antanas Maceina — Karalius ir poetas	29-39
Živilė Bilaišytė — Tarpai, Buriant, Saulės pi- lyje, Ratu, Dienraščio lašuose	40-44
Vyt. Alantas — Kai prakalba vanduo	45-84
Liudas Dovydėnas — Telefonas	85-124
Leonardas Andriekus — Jei pašauktum, Vaka- ras, Judo sidabriniai, Akropolis, Nežinoma žemė, Prasivėrimas, Į Dievo pokylį, Tik tu viena	125-131
Leonardas Žitkevičius — Tavo meilė buvo ne- mari, Krinta lapas, Pavergtas beržas, Žy- mė	132-133
Danguolė Sadūnaitė — Vasara, Žiema, Aš būsiu	134-137

Kotryna Grigaitytė — Samovaras, Kairėn
138-165

Jurgis Bradūnas — Eism, broleliai, namo,
namo... 166-171

Julija Švabaitė-Gylienė — Sveika Marija, ne-
barstysiu grūdų... 172-182

Icchokas Meras — Dingęs be žinios 183-188

Medardas Bavarskas — Mademoiselle The-
rese Bernard, Žilaplaukių laužas, Iš ciklo
Sielvartas — Prarasta meilė, Vienuma,
Prisiminimai, Pavasaris Dearbon Heights,
Sunki valanda, Laukinė lelija 189-196

Aleksandras Radžius — Skridimas į Toronto,
Potapsco praraja 197-208

Pr. Dom. Girdžius — Pavasarėjimai ant laukų
ir strėnose, Vežime be gražulo 209-233

Pranas Naujokaitis — Pavasario miniatūros:
Blindis, Pušis ir eglė, Tulpės, Vyturėlio
malda 234-237

O. B. Audronė — Iš tėviškės: Brokaraistėlė,
Perloja, Merkinė 238-242

Antanas Giedrius — Iš knygos Žvilgsnis į pra-
eitį: Antvardė, Sodybos, Kryžius, Girutė,
Jauja, Stovėjo medis 243-256

Zenta Tenisonaitė — Paveikslas	257-261
Vincas Maciūnas — Juozas Tumas-Vaižgantas	262-288
Alf. Šešplaukis — Pirmoji lietuviška knyga naujųjų tyrinėjimų šviesoje	289-305
Ilona Gražytė-Maziliauskienė — Nužmoginimo temos variacijos Juozo Apučio novelėse	306-320
Vincas Kazokas — Lietuviškoji knyga išeiivijoje	321-337
Bronys Raila — Daugiau užrašinėti, rūpestingiau saugoti	338-369
Pranas Naujokaitis — 1971-1972 metų lietuviškosios knygos derlius išeiivijoje	370-379
Alė Rūta — Tarybiniai ir demokratiniai mokslininkai J. Gliaudos romane „Brėkšmės našta“	380-387
Mūsų autoriai	389